

Archief Philip Staal

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

1948

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

REDACTEUR D. KOUWENAAR

VIJF EN DERTIGSTE JAARGANG
1948

N. V. DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ J. H. DE BUSSY
ROKIN 60—62, AMSTERDAM

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

JANUARI 1948

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

35ste JAARGANG

1948

EEN LOTERIJ TEN BATE VAN HET BURGERWEESHUIS IN 1660.

Het in 1523 gestichte Amsterdamse weeshuis was reeds in 1560 te klein voor het sterk toegenomen aantal wezen, dat in dat jaar 216 bedroeg. De regenten hadden met het oog op uitbreiding grond gekocht, maar het optrekken van een nieuw gebouw eiste te veel van hun financiën, zodat zij besloten bij de landsheer octrooi aan te vragen voor een loterij ten bate van dit liefdadig doel. Op 29 Maart 1560 gaf Koning Philips een goedgunstige beschikking op hun request. De regenten mochten een loterij houden „met alsulcke prysen, juweelen ofte sommen van penningen als zy by rade bevinden sullen nuts ende arboirlixst te zyne”; de afkondiging van deze loterij mocht echter alleen te Amsterdam geschieden. Mede dank zij deze beperking kon dit geen heel grote loterij worden. Er wordt slechts van drie prijzen melding gemaakt:

„Uuyt een als ick meen, in drien, heeft al zyn volkomen leven, dus gae ick zien wat myn van drien, die wezen sullen geven” rijmde Margriet Jansdr. int Vliegende Verken.

Naar „het grote lott”, de hoofdprijs, bestaande uit een geldsom, gingen veler wensen uit. Enkele bescheidener deelnemers zagen zich in gedachten eigenaar van een zilveren kop of lepel:

„ist nyet lastich ende swaer verdriet, dat ghy all tyt roept nyet,
wildy nyet roepen 't grote lott, zoe roept liever een silveren cop”

dichtte Im Pietersdr. op de hoek van de Molsteeg achter de Nieuwe Kerk.

„Brecht Olferts dochter int Verwer steechgen geseten,
Heeft lang gewacht om uuyt die zilver leepel te eeten”.

Deze rijmpjes ontlene wij aan het loterijboek, dat bewaard is in het archief van het Burgerweeshuis: Met het kopen van één of meer loten was men namelijk nog niet klaar ¹⁾. Loterijbrieven aan toonder waren destijds nog niet bekend. De deelnemers schreven hun naam in een register onder bijvoeging van een meestal berijmde spreuk, die meest prose, maar in Amsterdam advies genoemd werd:

„Evert Hendrickz int blaeuwe soltvat
die seyt, dat daer zyn moeye advyzen
ingeleyt, noch zou hy 't hoochste lott
daer voor pryzen. In Sint Jansstraat”.

De haringkoper Claes Boelez Jan Martz op de Ossenmarkt, die enige jaren later om het geloof uitweek, liet zijn advies door zijn zoon schrijven: „Die na hoecheyt staen hier in dit leven, wat troost kant haer int sterven geven”.

Het bewaarde register is geheel met één hand geschreven; waarschijnlijk is het dus, dat inschrijvingen van overal hier verzameld zijn en het register op volledigheid aanspraak mag maken. Slechts een heel enkel inschrijver wist aan het advies te ontkomen. Van andere Amsterdamse loterijen zijn dergelijke registers niet bewaard. Hier en daar is een los advies tot ons gekomen. Zo hebben zich de zangers van de S. Jacobs en S. Olofskapel bij de latere geschiedschrijvers der stad hun reputatie Jan drinkebroers gevestigd door hun advies bij de loterij ten bate van de Oude Kerks toren: „De sanghers van Sint-Jacob ende Olofs Capel, die moegen haer natgen ende droochtgen wel”.

Pas langzamerhand raakte het geven van adviezen in onbruik. In de boeken van de enorme loterij, gehouden ten bate van de Waalse refugiés op het eind van de zeventiende eeuw, komen

¹⁾ Vergelijk Mr. G. A. Fokker: Geschiedenis der loterijen in de Nederlanden. Amsterdam. 1862.

nog slechts sporadisch dergelijke rijmpjes voor; men werkte hier met nummers. Plaatselijke loterijen zullen de adviezen echter langer gehandhaafd hebben. Een enigszins gewaagd boekje uit het begin der achttiende eeuw ¹⁾ geeft veel zogenaamde loterijstukjes, nette en minder nette, voornamelijk echter van het laatste soort. Bij het trekken of uitroepen, dat een openbare vermakelijkheid was en soms verschillende dagen duurde, werden alle adviezen luid opgelezen, waarna telkens een corresponderend tweede nummer met prijs of niet werd getrokken. De neiging tot het maken van niet altijd even gepaste grappen was groot. In 1606 meende het Hof van Holland te moeten optreden tegen de „injurieuze quakken en andere propoosten”, die de trekkers bij een Haagse loterij dagelijks uitsloegen. Er was dan ook ongetwijfeld een drang gewaagde adviezen te produceren. Bij de Weeshuisloterij hebben de Amsterdammers zich hier echter vrij wel niet aan bezondigd.

Aan Jacob Willemz van Delft op de hoek van de Vismarkt werd op 22 Augustus 1560 het eerste lot verkocht: „Nyet beters en heb ick gelezen dan well te doen en vrolick te wezen”. In 1560 werden nog enkele loten aan de man gebracht, maar de grote slag werd in 1561 geslagen. Een lot kostte per stuk 3 stuivers, maar bij elk zevental loten, dat men kocht, werd reductie gegeven. Vandaar dat de meeste deelnemers bij zeventallen of meervouden daarvan inschreven.

De adviezen, typische uitingen van de volksgeest en merkwaardig uit taalkundig oogpunt, zijn gedeeltelijk zeer kenmerkend voor de tijd, waarin geloofsquesties voor alles de gemoederen bezielde. Daar waren ten eerste de goede Katholieken. „Om geen verlies mer om winst ist gedaen, het staet well dat die cruceen in de processie voergaen, per Egbert Jansz in de Doorne Croen in de Calverstraet”. Twee geestelijken klaagden hun leed: „Die huynen daechs haer leven met ketterien bevelcken ende predicanten die ze niet en ontdecken, wat zynt anders dan een scip voll gecken, per Mr. Jacob Claesz in Sinte Lucienconvent” en „is het nyet een wonderlick werck dat haer die menschen dus zeer steecken tegens die heylige Roemze Kerck, per Heer Jan Franse in Sinte Claren convent”, die 126 loten nam.

De nieuwe richting liet zich echter evenmin onbetuigd: Daar leest men als advies van Cornelis Hooft, schipper van beroep en oudoom van de dichter, bij zijn 56 loten: „Mach men een hemell om gelt kopen, wat behoef men dan te kereken te lopen”. Pieter Dirrickz in de Witte Kater roerde een gelijksoortig thema aan: „Wat zullen alle goede wercken baten sonder die wercken der caritaten”. Jan Cornelisz in het Vliegende Verken schaarde zich aan hun zijde met zijn „Lezerken wat hebben sy te seggen sonder sneven, die 't hemellryck niet en hebben, nochtans willen geven”. Hendrick Goenz in de Bouwen knoopte aan zijn ééne lot het volgende advies vast: „Wat sullen ze hebben hoort myn useren, diet woort des Heeren weten ende anders leeren”. Het allerbontst maakte het echter Gierte Pieters Jan Prollen meyt, die opgaf: „Oflaet ende loterye is meest all boeverye”. Of zij zelf tot inkeer is gekomen of dat zij hiertoe is gedwongen, weten wij niet, maar in ieder geval is haar advies veranderd in het tamme: „Wilt Gierte Pieters 't grote lot verlenen, zy salt Marry Cornelis mede delen”.

Van de Bijbelvastheid van de toenmalige bevolking getuigen vele adviezen: „Omdat die kinderen van Israell an Bell nyet en wouden geloven, daerom worden ze geworpen in de gloeyende ove, per Elbrich Jacob Robbendr. op die Nuywe Zysburchwall”. Dirrick Willemz in het Wilde Wout aan de Nieuwe Zijde dichtte: „Sy zeyden deze vrouw is in overspell bevonden, Christus sprack wie van u is sonder sonden”. Jan Jansz in de Doelenstraat gaf als advies: „Hoe well Pharo met all zyn heer die kinderen van Israell ginck krencken, Hy vervolch deze tot dat rode meer, daer most hy drencken”. Zijn buurtgenote, Tryn Pieters, ook in de Doelenstraat, ontleende haar stof aan het Nieuwe Testament: „Paulus had enen well behagen in Stevanus doot, daer na verhoordy die stem des heeren ende verlost zyn ziel1 uuyt der noot”. Daniël in de leeuwenkuil stond de mensen zeer na; twee adviezen waren aan hem ontleend. Neel Jans in de' Roe Gans op de Kolk gaf op: „All was Daniell in de cuyll der leuwen geseten, hy was nochtans van Godt nyet vergeten” en Anna Fransdr met enkele andere uit het huis de Witte Voet: „Met asch heeft Daniell die priesters van Bell belet, daerom is hy in den leuwencuyll geset”. David Gelisz in het Gravestraetgen onder die roe luyf beriep zich op zijn bijbelse naamgenoot: „David werd vervolcht van Saull craftig, Weest hem in de loterie gedachtich”.

David Gelisz haalde er de bijbel bij ten zijnen eigen behoeve. Dit was een zeer veel voorkomend gebruik. Ontelbare adviezen beroepen zich op „Jezus Christus van Nazarenen”, die dan steeds verbonden wordt aan „'t grote lott verlenen”. Iets origineler was de volgende omschrijving:

¹⁾ „Pans Fluytje, ofte Heydens Banket, blaazende loopjes met hoopjes, en stukjes op krukjes: Voor aapjes en knaapjes. t'Amsterdam, By Siwerd Vroegthuys, naast het Melk Meysje”. Geheel aan loterijspreuken is gewijd: „Het vermaaklijk lottoneel van Holland”, gedrukt bij Hendrik van Damme te Leiden in 1705.

„Die van Pilatus is verwezen ende van Herodes is bespot, die verleen myn Giertgen Stevens 't grote lott, tot die **backers** recht binnen die Haerlemerpoort” en „Die vader die zoon, die heylige geest, drie persoenen een waerachtich Godt, die verleen die weduwe van S. Jan Ernst 't grote lott”. Dit soort 'adviezen was **bizonder** geliefd. Magdalena **Jansdr.** op de hoek van de Molensteeg in de Tinnen Kan kwam er echter op terug door het oorspronkelijk opgegeven woord lot in geloof te veranderen en toonde dus naar iets hogers dan alleen het aardse te streven: „Jezus Christus van Nazarenen, die **will** ons een goet geloeff verlenen”. Men vond bij de adviezen vele dergelijck gestemde: „Christus is voer ons an den cruys verheven om dat hy ons alle gaer 't grote lott **zall** geven, per Cornelis Claesz in 't Gulden Scépell”, „**Had** ick dat grote lott, zoe **waer** ick **well** gemoet, veell liever had ick dat ewige goet, per Willem Tysz in de drie heeckelen int Gravestraetgen”. Jacob **Gerritz** op de Oudezijdsburgwal vroeg bij zijn zeven loten: „**Lezerken** segt myn, nu ick **hier** heb ingeleyt, heb ick nu **vercregen** d'ewige salicheyt”. **Maltelt** Barentsdr. op het Rokin was bescheidener: „Ist hemellyck zoe lichtelyck te winnen **alst** **refereyn**¹⁾ zeyt, o zoe heb veell te luttel ingeleyt”. Jan Barentz in het Rommenyboet, wijnkoper op de Vijgendam, die 154 loten nam en daarmee de hoogste inschrijver was, stelde evenmin het aardse bovenaan: „Mochten **wy** 't hier zoe maecken, dat **wy** ant hoogste lott konnen **raecken**”.

Verliefde jonge meisjes ontbraken niet onder de deelnemers. Zie hier het volgende tweetal: „Engel Jans heeft **vercoft** **haer** vergulde knopen, crycht **zy** grote lott, **zy** **salder** voer **haer** vryer een nyeuw **scip** om kopen, per Amsterdam op die **kolck** **after** meters huysgen” en Griete Simonsdr. bezijden die Grote Wyngaert dichtte: „**Ick** heb myn **liefgen** liever dan 't hoohste lot, **krych** ick ze **beyde** ick **danck** God”.

Een andere deelneemster vertelt ons haar beroep: „**Watt** zal ze hebben met **haer** **slappen** en styven, die menich vrouw en man doet geryven, per Weyn **Willemsdr.** int Verwerssteechgen”. Nog meer dergelijcke aanhalingen uit het dagelijks leven werden gedaan: Jan **Fransz**, brouwer, schreef: „**Wat** **duecht** zal men **haer** dichten, die onrechtvaerdich zyn in maten **ende** wichten”, aan hetzelfde bedrijf is ontleend het advies van **Claes Jacobz** in de Nieuwezijdsdwardsstraat: „**Segt** myn treckerken wiltet myn ontfouwen, watt **zullenze** hebben die sonder putgallich brouwen”. Pieter **Jacobz Roetgen** vroeg: „**Wat** **zall** **Roegen** hebben, latet zyn vertelt, die om een **scepell** te malen een nyeuwe molen stelt”. Vrecek Oem in Sinte Pieterssceepgen werd geïnspireerd door de naam van zijn huis: „**Wilt** Sinte **Pieters** sceepgen toch bedincken, **all** sietmen **dickwils** hellen 't **zall** nochtans nyet sincken”.

Vanzelfsprekend vertoonde de één meer dichterlijke talenten dan de andere; echte **Sinterklaas-**rijmelarijen ontbraken niet: „**Gerrit Jacobz** alias Puezelaer van Apcou, hat garn grote lott in zyn mou, per Amsterdam in Sinter Nicolaesstraat in de Hamburgerton”. Dikwijls vond men ook de oplossing in het **narijmen** van zijn voorganger. Verder treffen wij Latijnse spreuken aan: „**Deo** faevorat **qui** miseretur pauperi, per Broer Jacob Hendrickz tot Hilloe”, een kloosterbroeder dus. Ook spreekwoorden werden graag gebruikt: „**Is** die logen snell, die waerheyt onderloept ze well, per Siewert **Ballingz** van Kollum” en „**Versint**, eer ghy begint, per **Reymerich Dirixdr** in Deventer op de Nyeuwen **Dyck**”.

Minder makkelijk maakten de volgende personen er zich aan af, die met eigen adviezen van leerzame strekking kwamen. Erm Jacobsdr. in de Blinde Werrelt op de Vijgendam dichtte: „**Segt** myn, **macht** well **staen**, die willen gaen, om een ander te regieren, die **haer** selfs huys, zonder **confuys**, niet en konnen bestieren”. Haar zoon, Jan Jacobsz Banninck int Vliegende Varken, die lakenkoper en klaarblijkelijk rederijker was, maakte een nog kunstiger rijm: „Nyet is geworden iet, sall geen tot nyet, dat men 't niet en siet, Als dit schiet, sall dat blivende iet, leven sonder verdriet”. Anna Lubbertdr. op de Oudezijdsburgwal in de Cuervorst schreef in: „**Bloet** der slangen is fenyn, noch vint men tongen die **arger** zyn”. Bij zijn ééne lot schreef Cornelis **Lambert** in: „Ongeluck der. **werrelt** is salicheyt der zielen”. **Marry** Claesdr., die naast Erm Jacobstr. op de Vijgendam woonde, dichtte: „**Die** **schriftuer** vermeld dat **clær**, die menschen leven offer geen God en **waer**”.

Hans Jong deelde mede: „**Ick** ben een van de eerste weesskinderen, gunt myn God een goet **loott** watt **zalt** myn hinderen”. Bescheidener was **Hendrick** van Horn organist: „**doer** grote lott hy siet veell twist, hy **zoud** hem genoegen, woud hem genoegen, het **anderde** lot in zyn kist”. Grote hilariteit zal er bij de openbare trekking door deze adviezen niet zijn ontstaan, eerder een plechtige, stichtelijke, stemming, op een enkele uitzondering na echter: **Dirrick Jansz Cuyper**, die tegenover de Paulusbroeders woonde had, afgaande op zijn advies, onze tijdgenoot kunnen zijn: „**Hoert** **trecker** roepen, wat zullen die Meyses hebben die **snachts** slapen by poepen”²⁾.

¹⁾ Dit refrain moet een gedicht geweest zijn ter aanmoediging om loten te kopen.

²⁾ Poepen = Duitsers.

Niet geheel begrijpelijk is het advies van Jonge Claes Claesz Hooft, al weer een familielid van de dichter: „Deze man is gevaen, Waer hy los hy zoud gaen”. Pieter Dirrickz in de *Werrelt op Stelten* kocht 7 loten voor 18 stuivers en gaf daarbij op: „Twe gebroetgis hebben die tyt verbeyt, ende haer Paneraes ¹⁾ gelt in de loterie geleyt”.

In het totaal werden 3340 loten verkocht, die 400 gulden opbrachten, voor die tijd een aanzienlijke som. Het gebouw aan de Kalverstraat werd gezet. Blevten ook in later tijd loterijen een zeer gebruikelijke wijze tot aanvullen van tekorten in de kassen van liefdadige instellingen, het Weeshuis heeft tot een dergelijk middel zijn toevlucht niet meer hoeven nemen. Na de invoering van de Hervorming kreeg het de bezittingen van de Nieuwezijds Kapel en twee kloosters toegewezen. De laatsten waren rijk aan grond buiten de muren der stad, waarvan de waarde door de stadsuitbreiding geweldig toenam. Zodoende werd het Weeshuis van een arme instelling, die op allerlei wijzen zijn inkomsten moest. vergroten, een rijk en aanzienlijk gesticht.

J. H. VAN EEGHEN.

GESCHIEDENIS VAN HET CIRCUS CARRÉ.

De familie Carré, zoals de naam aangeeft van Franse oorsprong, vindt men in het begin van de 19de eeuw in Duitsland, waar blijkens een oud programma van 27 October 1832 de kunstenaarsfamilie van Joseph Carré, eerste acrobaat aan het theater van Madame Saqui te Parijs, met de eerste jongleur en ballinist, de heer Louis, een acrobatisch-gymnastische voorstelling geeft te Potsdam. Het programma vermeldt o.a. de namen van Julie en Wilhelm Carré, de oudste dochter en de zoon van Joseph en Maria Theresia Kestner. In 1845 zien wij het optreden van de drie zonen van de gymnastiker en kunstrijder Joseph Carré, Wilhelm, Carl en Bernhard, in een mimische scène te paard, genaamd „Othello”. Joseph Carré had immers zijn oudste zoon, voluit geheten Carl Theodor Wilhelm en geboren te Rössl in Oost-Pruisen in 1817, in de leer gedaan bij het toen ter tijd in Duitsland zo beroemde paardenspel van Briloff, waar hij onder leiding kwam van een uitmuntend rijder als de vermaarde Eduard Wohlschläger met een drietal andere jongelingen van zijn leeftijd. Het waren Ernst Jacob Renz, Gotthold Schumann en Wilhelm Salamonsky. Alle vier zouden later circusdirecteur en stamvader van een circusgeslacht worden. Wilhelm Salamonsky huwde Julie Carré, uit welk huwelijk Albert en Amalia sproten, en met Renz raakte Wilhelm Carré ook enigszins verwant, doordat beiden trouwden met de Hollandse pleegdochters van de directeur C. Traugott Gärtner, die ook in het circus Briloff werkten: Wilhelm Carré met Cornelia Adriana de Gast, doorgaans Kätchen de Gast of naar haar pleegvader Gärtner genaamd, en Renz met Antonetta Allemans of Gärtner. Kätchen de Gast was in 1824 te Rotterdam geboren en een onverschrokken rijdster, aan wie de wildste paarden konden worden toevertrouwd. Hun huwelijk werd op 6 December 1842 te Nordhausen voltrokken en met vele kinderen gezegend, van wie echter de meesten jong stierven. De volwassen leeftijd bereikten slechts Oscar, geboren te Halberstadt op 22 December 1846, en zijn jongere broer Adolf.

Ondertussen waren Renz en Salamonsky met de drie gebroeders Carré een eigen circus begonnen, waarbij zich later ook Gotthold en zijn broeder Gustav Schumann voegden. Het is waarschijnlijk in dit gezelschap, dat de 6-jarige Oscar Carré, die toen reeds een bekwaam ruiter was, debuteerde in de „Grossartige akademische Posen, dargestellt auf zwei Pferden von Herrn Wilhelm Carré mit den Knaben Heinrich Gärtner, Felix Conradi und Oscar Carré”, terwijl de hogeschool „ohne Sattel und Zaum” gereden werd door de vader. Na enige jaren ging men echter uiteen en Wilhelm Carré begon toen (1854) voor zichzelf te Belgrado, waar zijn dochttertje Melanie geboren werd en vernoemd naar de toenmalige Servische vorstin. Hij bereisde voornamelijk Oostenrijk en Hongarije en zijn bedrijf breidde zich vooral uit na de liquidatie van de troep Wohlschläger, die zelf zijn schaapjes op het droge had, in 1859. In diens houten tent verschijnt Carré weldra jaarlijks te Amsterdam op het Amstelveld tijdens de kermisweek. Toen men daar in 1866 de kermis afschafte, verkreeg hij van burgemeester Fock verlof zich te vestigen in een eveneens houten zomercircus, met koffiekamer, in de Plantage op de hoek van de Franselaan en de Doklaan tegenover het Park.

In zijn gezin waren ook opgenomen Albert en Amalia, de kinderen van Wilhelm Salamonsky en Julie Carré, die plotseling in Hongarije gestorven waren, zodat de jonge Oscar opgroeide met haar, 'die later zijn vrouw zou worden. In 1866 komen beider namen op de programma's voor. Oscar Carré is dan al een even onverschrokken ruiter als zijn moeder, vertoont de hogeschool, *zonder*

¹⁾ Op S. Pancrasdag, 12 Mei, werd in Sloten het hoofd van deze heilige vertoond, waaraan een soort kermis verbonden was, die door de Amsterdammers gaarne bezocht werd (Walich Sieuwertsz).

zadel of toom" als zijn vader en jongleert en speelt viool, staande te paard. Onder de artisten worden verder genoemd de familie Krembser in een pas-de-deux en vier clowns, de gebroeders Strassburger. Ook wordt er de oude circuspantomime „Mazeppa" opgevoerd.

De oude Wilhelm Carré, die in 1873 te Graz gestorven is, was in deze jaren al niet meer op volle kracht en moest veel aan zijn zoon en zijn energieke gade, Kätchen de Gast, overlaten. Weldra ontbond hij zijn gezelschap, waarop de zoon naar Engeland vertrok, te Londen in het huwelijk trad met zijn nicht, Amalia Salamonska, en in Juli 1869 met een eigen circus in Holland terugkeerde, eerst op de kermis in Den Haag, daarna ook weer te Amsterdam. Een nieuw houten gebouw verrees op het Amstelveld, het z.g.n. wintercircus, dat 80 paarden herbergde. De jonge

Oscar Carré op zijn Trakhener hengst Walzertraum.

Uit de collectie H. J. Lijzen te Overveen.

directeur vertoonde er de dressuur van zijn Trakhener hengsten, als ook de hoge rijsschool te zamen met zijn gracieuze vrouw, terwijl zijn broer Adolf († 1881) als kunstrijder optrad. De families Krembser, Gärtner en Nagels, de laatste zelfs wel met icarische spelen, zorgden verder voor rijkunst en acrobatie; de gebroeders Price voor de vrolijke noot. Ook werden pantomimes opgevoerd als Robert le Diable en Frederik de Grote of de Marketenster. Amsterdam kon toen volop genieten van de circusgeneugten, want op de Botermarkt stond tegelijkertijd het Franse circus Loisset.

Circus Carré begint nu echter naam te krijgen in Holland en na een voorstelling, gegeven op het Loo, schenkt koning Willem 111 het predikaat „koninklijk", zodat het sedert 1 Mei 1870 „Koninklijk Nederlands Circus Oscar Carré" is geheten. Ook in het buitenland wordt Oscar Carré beroemd als dresseur van paarden en keizerin Elisabeth van Oostenrijk schenkt hem in 1873, na een voorstelling te Weenen — want 's zomers trok men doorgaans naar elders — de prachtige Arabische hengst „Mahomed". Het was ook in deze tijd, dat Carré te Keulen 10.000 Mark won

van **Renz**, met wie hij gewed had, dat hij 12 Trakhener hengsten **tegelijk** tot steigeren zou krijgen, wat **Renz** niet mocht gelukken.

De vooruitgang blijkt ook uit het nieuwe gebouw, dat in 1874 te Amsterdam wordt opgericht op het terrein van het Paleis voor Volksvlucht, een bouwwerk van J. A. van Gorselen, met verwarmde vestibule, fraai gedecoreerde wachtzalen en een piste van 14 M. doorsnede. Maar weldra is ook dit gebouw te klein voor de groei van het circus en in December 1879 komt een nieuw gebouw aan de Binnen Amstel, wederom een bouwwerk van Van Gorselen. Het is luxueus ingericht, met twee café-restaurants, prachtige **foyers**, beschilderde plafonds, met leer beklede banken en fluwelen vouwstoelen voor de eerste rang. In het bijzonder dienen de wandschilderingen genoemd te worden, voorstellende taferelen uit de vaderlandse geschiedenis, van de hofschilder Berdon en beroemd was de weergave van de cavalcade van Oscar Carré en zijn ruiters in de maskerade, bij gelegenheid van het zilveren jubileum van koning Willem 111 gehouden.

Echter ook dit gebouw (Binnen Amstel 125 bij de Schutsluizen, zoals op de programma's staat), waarin op 10 Januari 1880 de openingsvoorstelling werd gegeven met Oscar's oudste zootje, Maximiliaan, petekind van hertog Maximiliaan van Beieren, als kleine Postillon, was van hout en dus brandgevaarlijk. Het was daarom, dat het Stadsbestuur aan Carré, die het in 1882 nog met stallen tot aan de Stadstimmertuin had uitgebreid, slechts tot 1 Mei 1884 vergunning verleende en dan nog op voorwaarde, dat hij tal van maatregelen tegen brand zou nemen, als nooddeuren, brandkranen, enz. Maar Carré, die na verloop van deze termijn naar Gent vertrok, had reeds alle plannen voor de oprichting van een vast stenen gebouw gereed en de uitvoering daarvan voorbereid. Een obligatielening groot **f 300.000.— à 5 %** werd gesloten met als onderpand het terrein aan de Amstel en het nieuwe gebouw, dat in Italiaanse Renaissancestijl ontworpen werd door de architecten J. P. F. van Rossem en W. J. Verrijk en verrijzen zou op de grondvesten van de oude raspmlen „de Eendracht”, ook genaamd de Binnenmolen. Op 2 December 1887 vond de openingsvoorstelling in het nieuwe gebouw plaats, waaraan de gehele familie Carré zelf medewerkte. De oudste zoon Maximiliaan trad met alleen in de voetsporen van zijn vader als schoolrijder en jongleur te paard, maar ook als dirigent in het orkest. Zijn broertjes, Adolf en Albert, 11 en 10 jaar oud, vertoonden hun bekwaamheden op springpaarden en in een dubbele post op poneys. Mevrouw Amalia Carré verscheen op een Arabisahe volbloed en Oscar Carré zelf presenteerde het beroemde apporteerpaard Puff.

Het gebouw overtrof de stoutste verwachtingen, niet alleen door zijn afmetingen (de stallen boden plaats aan ruim 120 paarden), maar ook door de aankleding. Weelderig waren de foyers op de eerste verdieping aan de voorzijde, waar ook de directeurswoning was gevestigd. Een groot toneel van $10 \times 15\frac{1}{2}$ M. was verbonden aan de piste van 13.20 M. middellijn, die twee uitgangen naar achteren had, boven de ene de artistenloge, boven de andere de orkestruimte. Boven de stallen aan de achterzijde waren de kleedkamers. In het bijzonder werd geroemd het decoratieve schilderwerk van Bart van Hove, met allerlei beelden uit het circusleven. De zoldering toonde ridders en rijderessen; boven het toneel was de cavalcade van 1874 afgebeeld, toen Oscar Carré aan het hoofd van een stoet ruiters op de Dam een fraaie schimmel deed knielen voor koning Willem 111 en de Russische keizer. Ten zeerste was ook de acoustiek te prijzen, die het gebouw later zo geschikt maakte voor de opera en andere muzikale uitvoeringen. De ijzeren bekapping was van de Koninklijke Fabriek van Stoom- en andere Werktuigen.

In dit vaste circusgebouw begon toen het gloriëtijdperk van het circus Carré en na twee jaar was de obligatielening afgelost. Jaarlijks, in November of December, keerde het circus er terug en gaf er een winterseizoen tot het voorjaar, om dan weer naar elders, naar Skandinavië, Engeland, Portugal, Spanje, ja zelfs naar Turkije en Rusland te trekken. Oscar Carré bezat ook een vast gebouw in Keulen, maar hij gaf aan Holland de voorkeur, waar hij en zijn familie ook het Nederlandschap hadden verkregen en waar hij ook een zomerverblijf te Hees bij Nijmegen had. In de zomermaanden werd het gebouw aan de Amstel doorgaans geëxploiteerd door Frits van Haarlem, die er goede specialiteitenvoorstellingen gaf. Ook de circusvoorstellingen waren altijd eersterangs, niet alleen door het optreden van de beste **artisten** uit die tijd en de bijzondere prestaties van de directeur als ruiter en **dresseur**, maar ook vooral door de fraaie pantomimes en balletten, die toen meer en meer in de mode kwamen en waarin vaak weer de equestrische kunst op hoog peil stond. Beroemd vooral was het Waterballet, waarbij de piste in een groot bassin veranderde en een speciale installatie was aangebracht, om het water toe te voeren en weer af te voeren door een gemetseld kanaal naar de Achtergracht.

Een grote ramp trof het circus echter in 1891. Op 22 Mei verongelukte de extra-trem, waarmee het naar Hannover werd vervoerd bij het station Kirchlängern door botsing met een goederentrein. Vele **artisten** werden min of meer ernstig gewond; de **brkende** August de Domme van het gezelschap, **Jacques** Schuytenvoerder, kreeg zo'n zenuwshock, dat hij nooit meer in het circus

kon optreden. De directrice, Mevrouw Amalia Carré—Salamonska, die in de eerste wagon zat, verloor hierbij het leven. Ook de materiële schade was aanzienlijk. Oscar Carré ondervond echter veel sympathie en meegevoel bij deze ramp. Vele collega's, o.a. Paul Busch te Kopenhagen, stonden hem gratis hun beste artiesten af ter vervanging van de gewonden en in Hannover werd de troep enthousiast ontvangen. Ten slotte bleek dat ongeluk, dat veel opzien baarde vooral ook door het proces tegen de spoorwegmaatschappij om schadevergoeding, een reclame voor het circus, zoals ook bij de terugkeer in Amsterdam zou blijken. Zelfs kwam in Duitsland een soort vliegend blaadje uit, vertellend van de spoorwegramp. In November werd het stoffelijk

Hoe de toestand was aan 'de Binnen Amstel voor het Circus Carré zijn tenten hier' opsloeg. De molen moest plaats maken voor een houten tent, die op haar beurt weer werd afgebroken voor het huidige gebouw; de piste kwam juist op de plaats van de molen, Dit punt is genomen van de Achtergracht af, ongeveer ter hoogte der brandweerkazerne.

Vit de collectie H. J. Lysen te Overveen.

overschot van Mevrouw Carré overgebracht naar Amsterdam en onder grote belangstelling bijgezet -in de monumentale grafkelder der familie Carré op Zorgvliet.

Het gebouw aan de Amstel was ondertussen inwendig geheel veranderd door nieuwe beschilderingen in zachte kleuren, waarbij dus de oude circusvoorstellingen verdwenen. En wederom was het paardenspel er de glorie van Amsterdam met zijn bonte verscheidenheid en zijn fantastische pantomimes en balletten. Ook de oude pantomime „Mazepa" werd weer opgevoerd, waarbij Max Carré de rol van de op het paard gebonden Mazepa op zich nam en daarbij eens bijna onder de los rondrennende „wilde" paarden kwam. Een nieuwe ster verrees er in de vorm van Carré's beeldschone dochter Kätchen, die tot dusver nog slechts in balletten was opgetreden, maar nu, tot jonkvrouw gerijpt, een zeer elegante en bekoorlijke amazone bleek te zijn, waar alle Amsterdamse jongelieden prompt op verliefd werden. Zeer gevierd was zij als „La dame blanche" op het witte paard „Emir", waarbij zij ook geheel in het wit gekleed was en door schijnwerpers fantastisch beschenen. Het jaar 1898, toen hij hertrouwde met de hogeschoolrijdster

Ada Graham (of Leon, zoals haar artiestennaam luidde), was voor Oscar Carré weer een **trionf**-jaar, waarin hij zijn hippologische piramide van 40 paarden vertoonde en de Koninginnen het circus met een bezoek vereerden, bij welke gelegenheid **Max** en Kätchen Carré de hoge bezoekersters bloemen aanboden. Want evenals haar Vader, die Carré met de orde van de Eikenkroon had vereerd, bleek de jonge Koningin een bewonderaarster van de edele circuskunst te zijn. Wij zien Haar in die jaren meermalen terugkomen.

In 1894 viert Oscar Carré zijn zilveren jubileum als circusdirecteur; in 1895 wordt een nieuw waterballet gegeven met muziek van Maximiliaan Carré, dat wederom een groot succes is. Maar dan ondervindt Carré geen medewerking in zijn pogingen, om ook te Scheveningen voor zich een vast gebouw te laten zetten, en de dood van de tweede Mevrouw Carré in Juni 1897, die na een operatie in het **Louisen** Hospital te Aken overlijdt, doet hierop de beker van tegenslagen overlopen. Oscar Carré besluit zijn circus te ontbinden en zich in Keulen te vestigen met zijn jongste zoon. Wel houdt hij het vaste gebouw te Amsterdam nog aan voor zijn kinderen, maar hij laat dezen thans medewerken in het circus van hun oom Albert Salamonsky in Riga, die ook de paarden en verdere roerende have van het circus overneemt. Alleen zijn **lievelings**-paarden, de prachtige Trakhener hengsten, laat Oscar doodschieten na de laatste voorstelling op 30 Augustus 1897 in de tent te Scheveningen op het Gevers Deynootplein.

Het is dan echter nog niet gedaan met het circus Carré, want „**Bon** sang ne peut mentir”. Twee jaren later, in Januari 1899, keren de kinderen van Oscar Carré weer uit Rusland terug en onder leiding van de **oudste** zoon Maximiliaan, die pas getrouwd is, wordt een nieuw circus opgericht, dat zijn openingsvoorstelling in Rotterdam geeft, maar weldra ook weer in Amsterdam op de Binnen-Amstel werkt.

Aanvankelijk houdt Oscar Carré zich nog afzijdig en zien wij alleen het optreden van **Max**, Adolf en Albert, die als dresseur en hogeschoolrijder uitblinkt, en de charmante Kätchen, maar in Januari 1900 komt Oscar reeds voor als gast en weldra, voor de derde maal gehuwd met Edith Maud Adams, uit welk huwelijk hem nog een dochtertje werd geboren, is hij weer de ziel van alles. Een grote slag was het overlijden van zijn **27-jarige** zoon Adolf, die een uitmuntend rijder was en beroemd door zijn stoute sprongen, in 1903. Wellicht was dit sterfgeval de reden, waarom het **50-jarig** bestaan van het circus Carré in 1904 met zo weinig ophef gevierd is. Veel luisterrijker daarentegen vierde men het **40-jarig** directeurschap van Oscar Carré op 24 Maart 1909, een datum, waaraan de oude Kätchen de Gast, de weduwe van **Wilhelm** Carré, vóór zij in December 1908 te Oosterbeek overleed in de ouderdom van 84 jaar, nog herinnerd had. Een groote huldiging van deze populaire directeur, die de bekende circusschrijver, dr. A. H. Kober, betitelt als „**de** edelste van alle circusvorsten, die ook tegenover zijn minste stalknecht steeds gentleman bleef”. Inderdaad Oscar Carré was, behalve directeur, ruiter en dresseur, ook een humaan mens, geliefd bij zijn personeel, in wiens lief en leed hij deelde. Bij ziekte bleef hij de gage doorbetalen, desnoods wat eerder, als de kas het toeliet. Het enige, dat men hem kon aanwrijven, was een zekere ijdelheid op de vele ridderorden, waarmede ook buitenlandse potentaten hem rijkelijk vereerd hadden. Bij zijn jubileum werd hem ook terecht hulde gebracht door het Amsterdamse publiek, dat ieder jaar van zijn circus genoot.

Maar Oscar Carré was niet de oude meer en wegens ongesteldheid wordt, hij daarna dikwijls als directeur vervangen door zijn zoon Albert, die, zoals gezegd, een zeer bekwaam dresseur was en zeer veel succes had met zijn gemengde nummers van honden en paarden. Toch was de oude geest er uit, nu de baas niet meer aan het roer stond, en in Juni 1911 wordt het circus Carré dan ook in „**Der** Artist” te koop aangeboden. Nog voor het laatst trekt Oscar Carré mede naar Kopenhagen, waar hij 29 Juli 1911 overlijdt.

Nadat het lijk van de directeur in Kopenhagen was bijgezet — en later, October 1912, overgebracht naar de grafkelder op Zorgvliet — vond de laatste voorstelling van het Koninklijk Nederlands Circus Oscar Carré, waarvan de inventaris inmiddels aan het circus Sarrasani verkocht was, op 1 October 1911 plaats te Bussum. Het gebouw in Amsterdam hield de familie voorlopig nog aan en werd de eerste winter gehuurd door het circus Schumann.

Hierna heeft Albert Carré nog pogingen gedaan het circus Carré te laten herleven. In Maart 1912 opent hij een nieuw circus te **Bremershaven** en, hoewel zijn tent de volgende maand ernstig door storm beschadigd wordt, houdt hij vol. In Januari 1914 heeft hij in Frankfurt in de Festhelle een circus met twee maneges en 14.000 zitplaatsen. Als reclame wordt een speciale **Carré-Zeitung** uitgegeven. Het circus wordt in Februari door Prins Hendrik bezocht, maar het uitbreken van de oorlog heeft ook aan deze grote opzet de genadeslag gegeven. Gedurende de eerste wereldoorlog reist Albert met een circus door Nederland en treedt ook weer in het gebouw aan de Amstel op. Doch hoewel dit veel succes had, in het bijzonder door de **Pièce** Carré, waarin een fraaie **ruiter**-quadrille werd gereden en de directeur zijn vaardigheid als kunstschutter demonstreerde, en door

de reprise van een oud nummer van Oscar Carré, „Paard en Ballerina”, waarbij het paard de danspassen van de danseres schijnt na te volgen en dat Albert met zijn vrouw Louise Emilie (Lola) Schumann uitvoerde, bleken de oorlogsomstandigheden te ongunstig voor de circuskunst. Albert Carré was trouwens ook geen goed zakenman en heeft ten slotte zijn pogingen gestaakt, om te Parijs, waar zijn jongste zoon met een dochter van één der Fratellini's, de beroemde clowns, trouwde, in vaste engagementen met zijn paardendressuren op te treden. Zijn zoons werken thans nog in Engeland in het circus.

Ook het gebouw te Amsterdam heeft de familie Carré ten slotte van de hand gedaan. Het kwam uiteindelijk in handen van de tegenwoordige directeur, Alex Wunnink, die meer inzicht had in wat nodig is voor het beheer van een amusementsbedrijf en het zeer doelmatig wist te verhuren. Meestal waren het variété, opera of operette, die hier gegeven werden, maar een enkele maal werd er weer de oorspronkelijke bestemming aan verleend en de oude piste weer te voorschijn getoverd. Dan vierde het circus er weer, zij het ook voor korte tijd, hoogtij. Ook het 60-jarig bestaan van het gebouw wordt deze maand met een circusvoorstelling gevierd.

Dr. G. H. KURTZ.

DE VERDERE LOTGEVALLEN VAN HET GEBOUW.

Over de verdere lotgevallen van het gebouw schreef ons de heer Joh. M. Coffeng:

Al had dan het circus zijn tijd gehad, grote dagen heeft Carré (en nu bedoel ik daarmee het gebouw) beleefd met de specialiteiten-voorstellingen van Frits van Haarlem. Deze man, in 1875 begonnen als theateragent, had zich in de jaren 1884-89 al enige naam gemaakt in Tivoli in de Nes, en in 1892/93 in het Paleis voor Volksvlucht, maar zijn glorie begon pas toen hij in 1898 Carré binnentrok en daar 18 jaren lang uitstekend verzorgde variété-programma's vertoonde.

Hij wist de voorstellingen tot grote hoogte op te voeren waardoor het publiek als vanouds weer naar de **Binnen-Amstel** stroomde. Tot de artisten, die veel tot het 'succes bijdroegen, behoorden Chrétienni en Louissette, die jaar in jaar uit in Carré terugkeerden.

Van Haarlem werd zeer populair, nam in 1916 afscheid, maar kwam in 1926 uit Wiesbaden over, speciaal om in Schiller z'n gouden bruiloft te vieren.

Andere glorie-dagen waren de grote *revue's* van Henri ter Hall, die, naar ik meen van 1907 tot 1918, in steeds stijgende pracht en montering in Carré werden gegeven. Ter Hall trad aanvankelijk zelf in de *revue's* op, meestal uitgedost in een geklede jas van exotische kleur, maar beperkte zich later tot de directie ¹⁾. **Nieuwenhuyzen** Senior en Junior zorgden steeds dat er te lachen viel.

Een voortzetting van de *revue* van Ter Hall was de Bouwmeester-*revue*, onder leiding van Louis Bouwmeester Jr. en na diens dood van Mevrouw Bouwmeester-Sandbergen.

In pracht en praal werden de Ter Hall-*revue's* nog overtroffen, maar het was vooral de onverbeterlijke komiek Buziau, die de *grote trekpleister was. Door steeds nieuwe vondsten en invallen, de meest-dwaze *costuums*, oerkomische scènes en truus wist hij publiek te trekken. De Bouwmeester-*revue* bestaat nog, maar Buziau is, helaas, na de oorlog niet teruggekomen.

Een verdere glorie-tijd was de periode waarin de Italiaanse opera, onder directie van Cav. M. de Hondt, haar opvoeringen in Carré gaf. Dat was van 1923-1937. Dagen tevoren waren de plaatsen uitverkocht en mensen als Isalberti waren hier even populair als in vroegere dagen Orelino en Van Duinen.

In de loop der jaren hebben nog honderden andere gezelschappen voor kortere of langere tijd in Carré gastvrijheid genoten, o.a. Marius Spree met zijn grote volksstukken, **Herman Heyermans**, de operette waarbij Beppie de Vries schitterde als Mad. de Pompadour en De Bajadère, de *Revue* van **Fritz Stapper**, waarbij Louis Davids het liedje van „De Kleine Man” creëerde (1929), Jac. Bijleveld met de operette „Rose Marie”, Josephine Baker (1932), de Fratellinis, Lou Bandy met z'n *revue*, enz., enz.

Na de bloeiperiode in de circustijd zijn er dikwijls moeilijke jaren voor het gebouw geweest.

De familie schijnt het na Carré's dood te hebben verkocht. De N.V. die in 1925 eigenaresse was, werd failliet verklaard, waarna het gebouw in openbare veiling voor f 439.000.- werd verkocht.

Er werd een nieuwe N.V. gesticht, die het geheel, onder leiding van de architect A. Hamaker, liet restaureren. De voornaamste verandering was dat het toneel een paar meter naar voren kwam.

In de crisisjaren 1931-36 had de leiding het zwaar te verantwoorden.

¹⁾ Ter Hall ging later in de politiek, werd Kamerlid en wethouder van Rijswijk. Verder stichtte hij het „Dorus Rijkersfonds”. Hoogbejaard is hij in 1944 op 78-jarige leeftijd overleden.

Er was weer een **nieuwe** N.V. gesticht met nu als directeur Alex Wunnink, reeds genoemd, die met grote energie de moeilijke tijd doorworstelde. De oorlogsjaren brachten de grote ommekeer. Na jaren van verlies bracht 1942 ruim een ton winst en 6 % dividend voor de aandeelhouders. 528.000 personen hadden in dat jaar **Carré** bezocht, tegen 261.000 een jaar te voren. De winter 1944-45 was een strop. Geen kolen, geen licht; sluiting. Maar nauwelijks was ons land bevrijd of de run zette weer in (1945/46 ruim 354.000 bezoekers). Wunnink is een energieke man en dank zij hem heeft Amsterdam **bij** het **60-jaarig** bestaan weer een „paardenspel”.

JOH. M. COFFENG.

WILLEM WITSEN EN ZIJN VRIENDENKRING.

Aan deze echt-Amsterdamse groep van schilders, dichters en prozaschrijvers is een tentoonstelling gewijd; die de **19de** December 1.1. in het Stedelijk Museum door Burgemeester **D'Ailly** werd geopend en tot 12 Januari a.s. duurt.

Niemand zal bij het noemen van de Marissen, Jozef Israëls, Mauve of **Mesdag** in de eerste plaats aan Amsterdam denken, en evenmin wanneer hij de namen hoort van **Hélène** Swarth, Emants of Couperus. Maar met Willem Witsen, **Breitner**, **Isaïc** Israëls, **Karsen**, Van Looy, Kloos, Boeken, Hofker, Erens, Van Deyszel zijn wij in **Amsterdam**, al werden niet al deze mannen hier geboren en al hebben zij niet, of niet uitsluitend, hun inspiratie gevonden langs de grachten en burgwallen der stad.

Willem Witsen, afstammeling van het bekende regentengeslacht, was het aristocratisch middelpunt van een kring van schilders en letterkundigen die, tenminste in hun jeugd, **vrijwel bohémiens-gewijze** leefden. Het is de kring die ook wel die der „**Tachtigers**” wordt genoemd. Want daar treffen wij de namen aan van bijna alle kunstenaars die omstreeks 1880 jong waren, vol hoge idealen, en die in de jaren daarna, vooral tussen 1885 en '95, inderdaad de Nederlandse schilderkunst en literatuur hebben doen herleven, zodat deze gedurende korte tijd een even schone **bloei** vertoonden als in de eerste helft der 17de eeuw. Er werden, in het bijzonder op het gebied der literatuur, soms toppen bereikt, waar slechts voor een enkel mens plaats was, namelijk voor de kunstenaar zelf, die daar dan stond zond& verband met zijn medemensen, maar er zeldzame verrukkingen doorleefde. Dat kon niet lang duren, en die schitterende opbloei heeft dan ook niet lang geduurd. Maar de jonge kunstenaars hebben toen een gelukkige tijd gekend, een roes van vriendschap, onderlinge bewondering, gezamenlijke strijd tegen wat zij verouderd of **hol-rhetorisch** vonden.

De aanleiding tot het houden van de tentoonstelling was een merkwaardige schenking aan het Rijk. De weduwe van Willem Witsen, Mevrouw A. M. Witsen-Schorr († 13 April 1943), had de Staat der Nederlanden als enig erfgenaam aangewezen en bepaald dat het huis aan het **Oosterpark** no. 82 de herinnering zou bewaren aan de kring van schilders en dichters, die er gewerkt hadden of vaak bijeen waren gekomen om, bij een versterkend glas, te praten of te zwijgen. Daar onder **Witsens** vrienden nog meer letterkundigen waren dan schilders, bepaalde de erflaatster tevens, dat de beide bovenste étages in het huis **zouden** worden ingericht ter bewoning door een paar jonge letterkundigen.

In het atelier gelijkvloers heeft **Isaïc** Israëls enige jaren gewerkt; daarboven **Breitner**. Later gebruikte **Witsen** zelf de ruimte beneden en had boven zijn ontvangkamer, waar Kloos, Boeken, Hofker, Charles van Deventer, Arnold Ising Jr. en zovele anderen te gast kwamen.

Achter die grote kamer met het uitzicht op het Oosterpark is een klein vertrek, nog steeds als het Verlaine-kamertje bekend, omdat de Franse dichter daar gelogeed heeft, toen hij in November 1892 Amsterdam bezocht. Een foto van Verlaine door Witsen en een krabbel door Is. Israëls, beide op de tentoonstelling aanwezig, bewaren eveneens de herinnering daaraan.

In zijn „**Vervlogen** Jaren” heeft Frans Erens, die zowel de Parijse als de Amsterdamse poëten goed kende, interessante mededelingen gedaan en **anecdotes** opgetekend over de jonge kunstenaars van die tijd.

Witsen onderhield ook, toen en later, met zijn vrienden en bekenden een drukke correspondentie. In de nalatenschap bevonden zich meer dan 1200 brieven van kunstenaars (thans in de **handschriften-verzameling** van de Koninklijke Bibliotheek). Het grootste aantal (217) heeft Jan Hofker geschreven, die zijn litteraire werk in de Nieuwe Gids in de beginne **onder** het pseudoniem **Delang** publiceerde. Van Willem Kloos zijn er 160. Verder treffen wij de namen aan van K. J. L. **Alberdingk** Thijm (L. van Deijssel), Hein Boeken, Alphons Diepenbrock, Van **Eeden**, Van Schendel, **Herman** Gorter, Verwey, ja eigenlijk van alle kunstenaars uit de tijd van de culturele herleving

in ons land omstreeks 1885. Een aantal van deze brieven kan men op de tentoonstelling zien, evenals enkele **litteraire** handschriften.

Hoeeer Witsen Amsterdam liefhad, blijkt niet alleen uit zijn schilderijen, maar misschien nog beter uit zijn **etswerk**, waarvan de catalogus een volledig beschrijvend overzicht geeft, **bewerkt** door de heer K. G. Boon. Wij vinden Amsterdam ook bij zijn vrienden-schilders: Breitner, Kamen, **Isaac Israëls**; en bij zijn vrienden-letterkundigen: Hein Boeken, Erens en Hofker. **Israëls** en Erens zwierven vaak samen door de oude buurten der stad, de een zijn schetsen makend in de danshuizen op de Zeedijk, de ander zijn indrukken verzamelend voor de korte proza-gedichten van zijn eerste tijd. Ook in de verzen van Hein Boeken neemt de bewondering voor oud en nieuw Amsterdam een grote plaats in.

Mogen dan oudere en jongere Amsterdammers belangstelling hebben voor deze tentoonstelling, die een stuk cultuurgeschiedenis van hun stad weer in de herinnering en onder de aandacht brengt.

P. H. VAN MOERKERKEN.

DE KONINKLIJKE NEDERLANDSE ZEIL- EN ROEIVERENIGING.

Op 16 December j.l. herdachten de leden der Koninklijke Nederlandse Zeil- en Roeivereniging dat **vóór** honderd jaar de Vereniging werd opgericht. Daartoe kwamen zij des avonds bijeen in het **café** in de kelder van het gebouw **Odeon** op het Singel, omdat in dat huis op 16 December 1847 de oprichtingsvergadering plaatsvond, die des avonds om half acht werd geopend. Wederom te half acht sprak de voorzitter met aanhalingen uit de oude notulen op passende wijze de leden toe. Zij brachten een gezellige avond door.

Drie dagen van te voren vormden een receptie en een **feestmaaltijd**, waarbij Z.K.H. Prins Bernhard, de Commissaris der Koningin, de Burgemeester van Amsterdam, marine- en militaire autoriteiten, directeuren van stoomvaartmaatschappijen, ere-leden en vele gasten en leden aanzaten, het meer **officieele** deel der viering. In de afgelopen zomer, gedurende acht dagen, vonden jubileumszeilwedstrijden op de Zuiderzee plaats, waaraan ook Engelse en Belgische zeilers deelnamen en die een groot watersportevenement vormden, mede omdat deze wedstrijd-serie gecombineerd werd met zeilwedstrijden der Kon. Watersportvereniging „**Loosdrecht**”, die haar **85-jarig** bestaan herdacht. Helaas beletten tijdsomstandigheden een grotere buitenlandse belangstelling.

De jubilerende en honderd-jarige vereniging kan bogen op een eervolle staat van dienst. Zij werd **op** gericht naar het voorbeeld der Kon. Nederl. **Yacht Club**, die in 1846 op initiatief en onder voorzitterschap van Z.K.H. Prins Hendrik te Rotterdam werd gesticht, welke vereniging echter na het overlijden van de voorzitter in 1870 werd ontbonden.

Evenals laatstgenoemde vereniging, welke haar statuten aan haar oprichter dankte, stelde de Nederlandse Zeil- en Roeivereniging zich ten doel: „om de lust tot hetgeen met het zeewezen in betrekking staat op te wekken en aan te **moedigen** en om jonge lieden te gewennen goed en handig met roei- en zeilvaartuigen om te **gaan**”. Om het doel te bereiken zou men jaarlijks een roef- en een zeilwedstrijd organiseren.

Dit deed men voor de eerste maal op **30** September **1848**. Het was een groot evenement, waaraan Z.K.H. Prins Hendrik deelnam met een vierriemsgiek „de Eersteling” en met zijn „**Schoener** No. 1”. Heel Amsterdam was naar de IJ-zijde getogen om getuige te zijn van de strijd. Vlaggen wapperden van de huizen en van de masten der schepen. De muziek weerklonk. **Het** stadsbestuur was aanwezig. Des avonds besloten een maaltijd en een vuurwerk het feest.

Slechts met enkele onderbrekingen werd dit feest jaarlijks herhaald, totdat men in 1894 de roeiwedstrijd naar de Amstel overbracht. In 1987 werd deze naar de Boschbaan verplaatst. De zeilwedstrijden hield men der traditie getrouw tot ongeveer 1914 op het IJ en wel op 81 Aug. Maar van 1875 af zijn ook op de Zuiderzee zeilwedstrijden gehouden, aanvankelijk op bescheiden schaal, later op zeer grote. In de laatste jaren vinden zij daar uitsluitend plaats, in **allerhande** vormen, als wedstrijden op een korte baan, twee-daagse **lange-afstandswedstrijden**, navigatie-wedstrijden, waarbij ook des **nachts** wordt gevaren, enz. Tevens schrijft de **Vereniging wedstrijden** voor motorboten uit.

Een zeer belangrijk werk verrichtte de Vereniging in de eerste jaren van haar bestaan met de stichting van het „**Matrozen** Instituut”, dat een opleiding is voor matrozen ter koopvaardij. Dank zij dit nuttige werk werd in 1852 door Z.M. Koning Willem 111 aan de Vereniging het **praedicaat „Koninklijke”** gegeven, een zodanige eer, dat sindsdien de Vereniging steeds de

„Koninklijke” werd genoemd. Het „Matrozen-Instituut” dat ieder Amsterdammer kent aan boord van het grote zeilschip de „Pollux” in het Oosterdok, — binnenkort zal het weder van masten en raas worden voorzien ter vervanging van de door de Duitsers vernielde tuigage — verricht nog heden zijn nuttig werk. Het vormt een instelling van grote maatschappelijke betekenis.

De „Koninklijke” organiseerde in 1853 in het gebouw Felix Meritis een tentoonstelling op het gebied van scheepvaart en scheepsbouw, aan welke blijkbaar niet meer is gedacht toen de Entos (Eerste Nederl. Tentoonstelling op Scheepvaartgebied) in 1913 haar naam ontving. In feite was laatstgenoemde de derde, omdat in 1900 te 's-Gravenhage de „geschiedkundige tentoonstelling van het Nederl., Zeewezen” werd gehouden.

De grote verdienste der Vereniging ligt op organisatorisch terrein. In de tweede helft der vorige eeuw waren in de diverse zeilcentra van ons land watersportverenigingen gevormd, die alle het zeilen trachtten te bevorderen. Al streefden die verenigingen het zelfde doel na, zij stonden los van elkaar.

De zeilwedstrijden, die alom werden georganiseerd, brachten de zeilers met elkander in contact. Op dat terrein ontstonden vragen, die om beantwoording vroegen en wel op het gebied van klasseindeling der schepen, het meten ervan, tijdvergoeding bij wedstrijden, enz. Om die vragen te beantwoorden, vragen ook op roeigebied ontstaan, riep de „Koninklijke” telken jare de vertegenwoordiging der verenigingen bijeen. Zo ontstonden op kleine schaal onder het presidium van het bestuur der „Koninklijke” in 1885 de „Verbonden Nederlandsche Roeiverenigingen” en in 1890 de „Verbonden Zeilverenigingen van Nederland en België.” Aldus werd zij de leidvrouw der jongere verenigingen. Men noemde haar de „Voorzittende Vereniging”. Beide verbonden groeiden gestadig door aansluiting van steeds meer verenigingen. Steeds hechter werd de band en steeds groeide het besef dat samenwerking onontbeerlijk is voor de ontwikkeling van de sport.

Terwijl in 1917 de roeiverenigingen overgingen tot de vorming van de „Nederlandse Roeibond” kwam in de wereld der zeilers en motorbootvaarders eerst in de loop van de laatste oorlog de volledige samenwerking van alle verenigingen op dat gebied tot stand.

Door een wijziging in de statuten der „Koninklijke Verbonden Nederl. Watersportverenigingen”, in 1946 aangenomen trad toen de „Koninklijke” af als „Voorzittende Vereniging”, nadat zij gedurende 56 jaren dit voorzitterschap had bekleed. Een door de aangesloten verenigingen gekozen bestuur nam de leiding over het Verbond over.

Aan de „Koninklijke” komt de eer toe de jongere verenigingen, 70 in getal, tot samenwerking te hebben gebracht en haar te hebben opgevoed tot zelfstandigheid en zelfbestuur.

Wordt over de ontwikkeling der watersport in ons land gesproken dan dient de rol dezer Vereniging in de eerste plaats te worden belicht. Zij kan zich gelukkig prijzen, dat zowel in de kring der watersport als door autoriteiten van marine en koopvaardij haar deze eer wordt gegeven.

ERNST CRONE.

HET NATIONAAL MONUMENT OP DE DAM.

Het Midden-Damterrein heeft dan eindelijk zijn definitieve bestemming verkregen!

Men mag het, tot op zekere hoogte, betreuren, dat het niet — overeenkomstig het rapport van de Raadhuis-Damcommissie — bebouwd zal worden, waardoor de Dam weder, evenals in de Middeleeuwen, een (min of -meer) afgesloten karakter zou hebben verkregen, zeker is dat, toen hiervan eenmaal was afgezien, aan deze plek gronds geen waardiger en hoger bestemming had kunnen worden gegeven.

In het hart der stad, der hoofdstad, in het hart des lands alzo, zal dus het Nationaal Monument worden opgericht, dat voor alle tijden de herinnering zal bewaren aan hen die voor de vrijheid van ons volk vielen. Het was een goed denkbeeld een iegelijk in de gelegenheid te stellen hiervoor zijn bijdrage te offeren, door publieke verkoop van de grond van het Damplantsoen per vierkante centimeter en tegen luttele prijs (50 cent). Want daardoor wordt het Midden-Damterrein inderdaad nationale grond. In totaal is er, zoals men weet, 12.000.000 cm² beschikbaar en aan de kopers wordt, gelijk bekend, bij de overdracht, een certificaat uitgereikt. De eerste koper was Burge-meester d'Ailly en zodra de Koningin in December jl. hier ter stede was aangekomen, kocht Zij Haar stukje Midden-Damterrein, gelijk daarna Haar kinderen deden. En vele duizenden met hen.

Op Zaterdag 13 December jl. heeft, naar men uitvoerig in de pers heeft, kunnen lezen, bij het voorlopig monument een ontroerende plechtigheid plaats gevonden. Toen hebben de Commissarissen der Koningin uit alle provinciën daarin de elf urnen geplaatst met aarde uit elk deel van

het land: uit Friesland en het Limburgse, uit het Sticht en uit Zeeuwsch-Vlaanderen, aarde van al die talloze plekken waar het bloed van goede Nederlanders gevloeid is. Koningin Wilhelmina, prinses Juliana, prins Bernhard en minister **Witteman** legden kransen neer op de plek, waar straks het nationale monument zal verrijzen; kransen met twee linten, het wijnrood met de oranje banen van het Verzetskruis en het oranje met de blauwe banen van de Militaire Willemsorde. Doodstil was het op de volgepakte Dam, toen dit eresaluut aan de doden gebracht werd.

Jhr. dr. M. L. van Holthe tot Echten, voorzitter van de nationale monumentencommissie, droeg de zorg voor de cenotaaf aan de stad Amsterdam over, namens welke burgemeester d'Ailly de overdracht aanvaardde.

Te vorén had in de Nieuwe Kerk een plechtige herdenking plaats gevonden, waarbij de vice-president van de Raad van State, jhr. mr. F. Beelaerts van Blokland, het woord voerde. Claudine Witsen Elias droeg het Wilhelmus voor en Laurens Bogtman zong liederen van Händel en Constantijn Huygens. Buiten bespeelde de beiaardier J. Vincent het carillon van het Koninklijk Paleis

HERLEVING VAN EEN OUDE AMSTERDAMSE NIJVERHEID.

Ick verhef mijn' toon in 't zinghen
Aen den Aemstel en het Y,
Op den 'geest van Hemony,
d' 'Eeuwige eer van Loteringhen ¹⁾,
Die 't gehoor verleckren kon,
Op zyn kloekspijs, en zyn nooten,
Ons zoo kunstriek toeghegoten ;
't Lust ons op de kloeketon,
Om doorluchte torehtransen,
Eenen kloekedans te danssen.,

Uit: „Op 't Kloekmuzyck t'Amsterdam” van Vondel (1661).

Nog altijd, als drie eeuwen geleden, wordt ons gehoor verlekkerd door de heldere klanken van Hemony's klokken op het **Paleis/Raadhuis**, de Zuiderkerkstoren, de Munttoren enz., en nog altijd staat daar op de hoek van de Keizersgracht en het Molenpad het pakhuis „Het Scheepje”, dat tot 1818 als Stadsklokkengieterij heeft dienst gedaan, nadat François Hemony — in 1655 als stadsklokkengieter aangesteld — op deze zelfde plek zijn werkplaats had gehad. Maar de oude Amsterdamse nijverheid is verdwenen! Of liever gezegd: wils verdwenen. Want met vreugd mag worden vastgesteld, dat zij weer aan het, herleven is!

Op de 4e December 1947 is namelijk in Amsterdam voor het eerst sinds 100 jaar bij de N.V. IJzergieterij & Machinefabriek Js. **Zimmer & Zonen** een **luidklok** gegoten. De klok, waarvan het randschrift luidt : „SOLI DEO GLORIA Js. **ZIMMER & ZN.** ME FECIT A.D. 1947 **AMSTEL-ODAMI**” is een Bes-klok met een gewicht van 435 kg. Deze klok heeft nog geen bepaalde bestemming. Zij is gemaakt en gegoten na zorgvuldige voorbereidingen en studie, mede onder advies van Dr. W. v. d. Elst, een bekende Nederlandse klokken-specialist, om de mogelijkheid dit oude ambacht weer te kunnen opnemen, te bewijzen; en nu dit tot een groter succes is geworden dan verwacht was, zal men hiermede zeker doorgaan.

Aldus werd ons meegedeeld in een op Woensdag 10 dezer in het kantoor der fabriek, K. **Bleekers**-straat 1-7, gehouden persconferentie, welke bijeenkomst namens ons genootschap werd bijgewoond door de voorzitter, mr. A. le Cosquino de Bussy.

De directe aanleiding tot dit gieten van klokken is, naar wij daar vernamen, dat de firma **Zimmer** “zich sinds 1938 had toegelegd op een zeer bijzonder werk, n.l. het lassen van gescheurde **kerk**-klokken. Tot omstreeks die tijd was een gescheurde kerkklok ten dode opgeschreven. Reparatie was niet mogelijk en zo verdween menig kunst-historisch monument in de smeltkroes.

De Heer H. Th. **Zimmer**, die zich zowel tot het technische als historische van dit probleem voelde aangetrokken, toog, nadat hij hierover uit het buitenland inlichtingen verkregen had, aan het werk en zo werd in Augustus 1938 de eerste klok, die van **Oostzaan** (verloren gegaan tijdens de bezetting) met succes gelast. Een enkele volgde nog, doch met het uitbreken van de oorlog kon dit werk natuurlijk niet verder voortgezet.

Wat in 1938 **liefhebberij** was, werd in 1946 ernst; toen immers kwamen vele klokken gescheurd

¹⁾ Hemony was geboortig uit Levécourt in Lotharingen.

en gebarsten door ruw transport terug en het Rijksbureau voor Monumentenzorg zag in het lassen de enige mogelijkheid vele klokken te bewaren voor het nageslacht. De keuring, die door de Techn. Physische Dienst T.N.O. te Delft gebeurde, gaf bevredigende resultaten en enige tientallen klokken zijn in de loop van 1948 en 1947 gelast en weer in hun oude torens opgehangen. Uit dit voortdurend contact met kerkklokken volgde als vanzelf de gedachte, dat het toch ook

De nieuwe klok.

mogelijk moest zijn om in dit bedrijf, waar sinds een eeuw ijzer en anderhalve eeuw brons gegoten werd, over te gaan tot het gieten van klokken en dit te meer, waar dit in vroegere jaren ook werkelijk gedaan werd. De naam van het bedrijf luidde vroeger niet voor niets: „Koper-, Metaal en Klokgieterij Js. Zimmer”; terwijl op het oude muurbord in forse letters stond: „Klok-Metaal-Zink- en Spijkergieterij”.

De grondlegger, Hendrik Zimmer, die omstreeks 1790 het bedrijf stichtte, is de betovergrootvader van de huidige directeur. Hij overleed omstreeks 1807 en zijn zoon Johannes zette reeds op jeugdige leeftijd de zaak onder zijn eigen naam voort. Vermoedelijk door het kopen op een veiling van een gedeelte van de inventaris der oude stadsklokgieterij, waar Hemony zijn beroemde

klokken goot en wiens nageslacht de zaak nog lang voortzette, is men tot het gieten van klokken overgegaan ¹⁾).

Tot grote ontwikkeling is dit toen met gekomen; behalve dat de in 1845 ondernomen **IJzer-gieterij** al spoedig de Koper- en Klokgieterij overvleugelde, zal ook de tijd, die zich toen niet veel voor klokken interesseerde, daaraan niet vreemd zijn. In de boeken der zaak, die van 1820 af vrijwel compleet aanwezig zijn, zullen bij nader onderzoek nog wel meer posten terug te vinden zijn, zoals de rekening aan de Gemeente Sloten van April 1838 wegens: „**Een** extra metalen klok voor de toren te Sloterdijk, wegende **440 KG**” (deze klok is tijdens de bezetting weggehaald en niet teruggekeerd) ²⁾).

Ook op een door Johannes **Zimmer** in 1842 gemaakte compositie-tekening, zoals in die tijd veelvuldig gemaakt werden, wordt een belangrijke plaats aan het klokgieten gewijd.

Zo heeft dan een oude Amsterdamsche fabriek een oud Amsterdams ambacht weder opgevat en naar wij **hopen** en wensen met succes.

AMSTERDAM KRIJGT EEN DEVIES.

Heldhaftig, Vastberaden en Barmhartig is het devies, dat de Koningin aan het Amsterdamsche wapen heeft toegevoegd. Men vindt het **op** de vlag, die Woensdagmiddag 17 December jl., in tegenwoordigheid van Hare Majesteit, gehesen is aan de hoge mast, **vóór** het voorlopige nationale monu-

ment op de Dam. Het verlenen van dit devies is een hulde voor het verzet der **Amsterdamsche** bevolking tijdens de bezetting. Het is een ereteeken voor alle tijden, waarop de stad trots mag zijn — niet minder dan op haar Keizerskroon.

DE INTOCHT VAN SINT-NICOLAAS.

Ook dit jaar heeft — **men weet** het — Sint Nicolaas weder zijn officiële intocht te Amsterdam **gedaan**. Wij vermelden dit met des te **meer** ingenomenheid, omdat wij **zelve** — ons **genootschap** — indertijd aan de vestiging van deze traditie hebben meegewerkt. „**Men** sticht geen tradities”, zo is ons indertijd toegevoegd. Maar men vergat, dat deze nieuwe traditie op de eeuwenoude viering van dit feest hier te lande en hier ter stede (de Bisschop was immers de Beschermheilige van Amsterdam) berust.

Evenals de eerste maal is ook nu weder de kindervriend welkom geheten door de Burgemeester van Amsterdam, — toen wijlen dr W. de **Vlugt**, nu mr Arn. J. d'Ailly, Ren bijzonderheid was ditmaal dat de drie prinsesjes, — nadat zij eerst van het **balcon** van het paleis op de Dam de Sinterklaas-stoet hadden bekeken —, met hun grootmoeder en het prinselijk paar naar beneden kwamen om de goedheiligman een handje te geven.

EEN BOEREN-TENTOONSTELLING TEN PALEIZE.

In verband met het verblijf van H.M. de Koningin hier ter stede is het initiatief gerezen — ter voorlichting van Hare Majesteit — ten **paleize** een kleine tentoonstelling in te richten van de literatuur, welke — ‘in de ruimste zin van het woord — op Amsterdam of Amsterdammers betrekking heeft, dan wel in Amsterdam speelt, voor zover deze na de bevrijding is verschenen. Te **dien** einde vormde zich een commissie van inrichting, bestaande uit de heren: H. van der Bijll, **conservator** bij de Universiteitsbibliotheek; K. **D.** Hartmans, bibliothecaris van het Gemeente-Archief; A. M. van de Waal, archivaris van „De Nederlandsche . Bank N.V.” en mr. P. J. Mijksenaar.

Het lag in de bedoeling deze tentoonstelling in het begin **van** deze maand te openen.

¹⁾ Zie voor deze veiling het **31ste** Jaarboek Amstelodamum „**Gegevens** over de Nijverheid van Amsterdam” Dr. Leonie van **Nierop**, nummer 140 en **149**, en maandblad September **1932**, blz. 73. Inmiddels is nog het **hard-looden** gietmodel van een tafelschel gevonden met inschrift: „**F.** Hemony me **fecit**, Anno 1569” (?) Gezien dit jaartal is die dus zeker niet door F. Hemony gemaakt; doch wel is aan te nemen, dat dit model eveneens van de bovengenoemde veiling afkomstig is.

²⁾ Tot de oude stukken behoort ook de nota voor het leveren van de Romeinse cijfers, die op het front van het oude Beursgebouw het jaartal aangaven.

EEN ONGEWONE VERSCHIJNING IN DE STAD.

Het is al weer vele jaren geleden, dat er in de Bocht van de Herengracht, gedurende korte tijd, een reclameschip lag, d.w.z. een schip met reclames daarop. Daar is toen veel over te doen geweest. Terecht! Want dat stond heel lelijk, verstoorde de sfeer van de deftige Amsterdamse gracht.

Nu ligt er hier ter stede weer een reclameschip. Maar dat is heel wat anders. Het is het z.g. contactvaartuig Vandersteng, zo aangeduid

omdat het contact wil onderhouden met allen die belangstelling voor onze scheepvaart hebben. Een sympathiek, echt-nationaal doel dus. Het comité „Onze Marine” trekt er het hele land mee door. Het ligt in de Amstel bij de Blauwbrug. Voor uitvoerige bijzonderheden omtrent het schip en zijne inrichting, verwijzen wij naar het Gedenkboek, samengesteld door Albert Chambon, ter gelegenheid van de overdracht van het vaartuig.

HET AMSTERDAMSE DUIVENPLAT.

Mevr. R. Voorham-Helle deelt ons mede, dat er een oud Amsterdams duivenplaat te zien is op het dak van het huis Noordermarkt no. 11. Dit schilderachtige hoekje met zijn verschillende mooie oude gevels, waarvan, gelukkig, sommige goed bewaard zijn gebleven, krijgt door dit duivenplaat (dat ook nog gebruikt

wordt) een typisch Jordaans aspect, zo voegt zij hier aan toe.

Voorts bericht ons de heer P. Hofmann, als bewijs dat hier ter stede de duivensport weer opbloeit, dat (blijkbaar) achter het perceel Jacob van Lennepkade 126 h., na de bevrijding een duivenhok in de vorm van een tuinhuis gemaakt is.

J. K. MOOYEN †.

Op 73-jarige leeftijd is de 8ste December overleden de heer J. K. Mooyen, in leven ambtenaar ten Gemeente-archieef. Menigeen, vooral onder

de ouderen, zal zich de hupse, immer dienstvaardige man herinneren.

KLEINE VONDSTEN.

In *Amstelodamum*, 34ste jaargang, no. 10, blz. 95 wordt een citaat gegeven uit „Les délices de la Hollande” door Jean de Parival (1669), om het betoog van de heer Hallema te versterken, die aannemelijk heeft gemaakt, dat er in het Amsterdams Rasphuis een z.g. waterkelder is geweest, ten einde lastige gevangenen tot rede te brengen.

In het „Reisetagebuch einer Dame vom Jahre 1765” — dus bijna een eeuw later dan Parival — door een anoniemus geplaatst*in „Die Grenzboten, Zeitschrift für Politik, Literatur und

Kunst”, jaargang XLIII van 1884, (zie Jacobsen-Jensen, Reizigers te Amsterdam, blz. 119 e.v.), spreekt de onbekende dame uit Frankfort a. d. Main over haar bezoek aan het Rasphuis en schrijft o.a. op pag. 177:

„Im grossen Hofe lagen 20000 Zentner Blauhöle. Ein jeder muss ein bestimmtes Quantum täglich raspeln, was eine sehr harte und saure Arbeit ist. Bleibt er im Rückstand, so muss er im Wasserkeller pumpen, und wo er nicht fleissig pumpt, muss er ertrinken”.

Bergen op Zoom. Dr. A.J.A. VAN GEELLEN.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

MAANDBLADEN EN JAARBOEKEN AANGEBODEN.

De heer W. F. Westermann, econ. doct., Schubertstraat 25, heeft de volgende Jaarboeken ter overname: le, 10e, 12/21e en 24/39e. Hij is ook bereid ze te ruilen tegen de eerste dertien jaargangen van het maandblad.

De heer Sj. de Vries, Utrechtseweg 232 te Amersfoort, heeft de volgende jaargangen van het maandblad ter beschikking. 3 (1916), 6 (1919), 7 (1920), 8 (1921), 9 (1922), 10 (1923), 11 (1924), 13 (1926), 15 (1928), 16 (1929), 17 (1930), 18 (1931), 19 (1932 beh. no. 8), 20 (1933) en 21 (1934). Deze wil hij, indien mogelijk, ruilen tegen het Grachtenboek van Caspar Philipsz.

DE TENTOONSTELLING IN HET WAAGGEBOUW.

De door de Jeugdcommissie van ons Genootschap, in samenwerking met de Gemeentelijke Commissie Heemkennis, in November gehouden tentoonstelling in het Waaggebouw, is door circa 2000 personen bezocht.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

CASPAR VAN BAERLE.

12 Februari 1584 -- 14 Januari 1648.

Toen Hooft op 21 Mei 1647 overleed, betekende dit een zware slag voor zijn grote vriend Caspar van Baerle, een slag, waarvan hij niet herstellen zou. Drie kwart jaar later volgde hij zijn vriend in het graf. Nu men het vorig jaar gemeend heeft Hoofts nagedachtenis te moeten eren door zijn sterfdag op plechtige wijze te herdenken, is het gepast enige aandacht te wijden aan het feit, dat Barlaeus voor drie eeuwen overleed. Kan men van Hooft zeggen, dat hij nog steeds tot ons spreekt of althans behoort te spreken, met Barlaeus is het anders gesteld. Zijn Europese vermaardheid als Latijns dichter is in onze ogen een ten hoogste curieuze antiquiteit, geworden en zijn veel bewonderde redevoeringen leest, niemand meer. Het enige dat ons nog iets te zeggen heeft, is de weerglans, die zijn dichterschap en zijn geest bij onze grote zeventiende eeuwse dichters gevonden heeft, en de invloed, die hij op hen geoefend heeft. Zijn levensgeschiedenis is van belang, omdat deze nauw verweven is met de beginjaren van het Athenaeum Illustre en met de ontwikkeling van onze stad als centrum van wetenschap en kunst.

Caspar van Baerle was op 12 Februari 1584 te Antwerpen geboren, waar zijn vader, evenals zijn grootvader, griffier van de stad was. Toen Antwerpen in 1584 door Parma genomen was, nam de vader met zijn gezin de wijk naar het Noorden en vond, na enige omzwervingen, een plaats als rector van de Latijnse school in Zalt-Bommel, een plaats, waar tot zijn verdriet geen boekverkoper woonde. Toen hij stierf, bleef zijn gezin in moeilijke omstandigheden achter.

De jonge Caspar was dus de zoon van een balling en werd na de dood van zijn vader opgevoed door een oom in Den Briel. Te Leiden ging hij theologie studeren en werd daar gewonnen voor de leringen van Arminius, de latere voorman der Remonstranten. Na gedurende een paar jaar predikant in Oude Tonge geweest te zijn, werd hij in 1612 onderregent van het Statencollege te Leiden en in 1617 aldaar hoogleraar in de logica. Aan de heftige strijd tussen Remonstranten en Contra-remonstranten nam hij ijverig deel. De veroordeling der Remonstranten door de Synode had tot gevolg, dat de Leidse universiteit „gezuiverd” moest worden en Barlaeus werd ontslagen, hoewel hij zich nooit openlijk bij de Remonstranten aangesloten had.

Zo moest hij dus omzien naar een andere werkkring. Hij reisde naar Caen en behaalde daar binnen het jaar de titel van doctor in de medicijnen. Maar aan de medische practijk ging hij zich niet wagen en later dreef hij de spot met de doctoren, die hem voor wilden schrijven om een geregeld leven te leiden en de matigheid te betrachten. Door lesgeven, vertaalwerk en het in huis nemen van leerlingen trachtte hij in het onderhoud van zijn snel aangroeiend gezin te voorzien. Moeilijke jaren maakte hij door, waarin de vriendschap met Constantijn Huygens hem enige bijverdienste mogelijk maakte. Door Huygens' bemiddeling (hij was secretaris van de Prins van Oranje) werd Barlaeus de officiële lofdichter van het stadhouderlijk hof en zijn zangen op Frederik Hendriks krijgsbedrijven bezorgden hem menige beloning. Maar een hechte grondslag voor zijn bestaan bood zijn dichterschap hem niet.

Zo was het voor hem een uitkomst, toen hij zich op 8 Januari 1631 benoemd zag tot hoogleraar in de wijsbegeerte aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam. Zijn verhuizing van het geleerde Leiden naar de koopstad Amsterdam beviel hem eerst maar half: hij had moeite om te wennen aan de „tronies der kooplieden” en moest al, spoedig merken, dat het „niet alleen de wetenschap is, die opblaast; ook de bezitter van schitterender slijk rekent zich de hoogste prijs waardig en, naarmate hun geldkist zwelt, zwellen ook die zonen der aarde.” Van college geven was voorlopig nog geen sprake, zolang het proces over het recht van Amsterdam om een hogeschool te stichten niet afgelopen was. Barlaeus constateerde dan ook, dat hij professor in het nietsdoen geworden was. Eerst een jaar later, op 9 Januari 1632, aanvaardde hij zijn ambt met een rede over de „mercator sapiens”, de verstandige koopman, waarin aangetoond werd, dat er een zeer deugdelijke band bestond tussen de koophandel en de studie van wijsbegeerte en letteren. Deze oratie trok, zoals de vele andere, die in de loop der jaren volgen zouden, in ruime kring de aandacht en werd in het Nederlands vertaald.

In hetzelfde jaar viel Barlaeus' eerste bezoek aan het Muiderslot, waar Hooft de vriend van Huygens hartelijk verwelkomde. Talloze malen zou hij er terugkomen. De vrolijke Brabander, algemeen geliefd om zijn geestigheid en zijn gezellige aard, werd een van de trouwste leden van de Muiderkring, waar hij geheel thuis was. Meer nog dan professor en redenaar voelde Barlaeus zich dichter, een dichter voor wie alle gebeurtenissen uit de politieke actualiteit, het maatschappelijk leven en de nietigste voorvallen uit het onderling verkeer in de vriendenkring stof boden voor zijn onvermoeibare muze. Ook de stad Amsterdam wist zijn talenten te gebruiken. Hem werd opgedragen de luisterrijke ontvangst van Maria de Medicis in 1639 te beschrijven in het op stads-kosten gedrukte prachtwerk *Medicea hospes*, dat ook in het Frans en Nederlands werd uitgegeven.

CASPAR BARLAEVS MED. D. PHILOS. IN ILL. AMSTELOD. GYMNASIO PROFESSOR.

*(Hic vir hic est, in quo Vahalis Rhœnigi bicornis, Nil ego de Veterum titulis delibo. potas
Mofag, Permeſto prariquere decus. Nec decet antiquos polyposuisse novis.
Qui postquam Batavis vates iubar coctuit undis, Hic tamen aut vatium proceres aquare canendo,
Cynthia et comites obſtapuere Deæ. Aut de Pieria nemo cohorte poteſt.
J. Sandrart Delincauit. Theod. Matham Sculp. & Danacetti excudit. Act. Ioanſtonius Med. Rezius.*

Gravure von Th. Matham naar een ſchilderij van J. van Sandrart.

Enige jaren tevoren was zijn vrouw gestorven en Barlaeus bad nu alleen voor de opvoeding van zijn zeven kinderen te zorgen. Bekend is, hoe hij Tesselschade, die toen als weduwe te Alkmaar woonde, jarenlang, tot groot vermaak van Hooft en Huygens, tevergeefs het hof gemaakt heeft. In zijn laatste levensjaar wijdde hij zich voor het eerst aan een werk van **historische** aard en schreef op verzoek van Johan Maurits van Nassau de geschiedenis van de kolonisatie in Brazilië. Dit werk is nog steeds de voornaamste bron voor onze kennis van dit hoofdstuk uit onze koloniale geschiedenis. In 1923 werd het door l'**Honoré** Naber in het Nederlands vertaald en door Nijhoff in hetzelfde gewaad als de oorspronkelijke **druk** uitgegeven.

Niets kon Barlaeus meer treffen dan de dood van zijn vriend Hooft. Kort daarna begon hij te **sukkelen** en na een schijnbaar herstel overleed hij plotseling op 14 **Januari** 1848. Vier dagen later droeg men hem ten grave en begroef hem in de Nieuwe Kerk, dicht bij zijn vriend, de drost van Muiden.

Barlaeus was een eigenaardige persoonlijkheid. Door zijn aanstekelijke vrolijkheid, zijn zin voor snakerij en vermaak was hij een uitzonderlijke figuur in het Amsterdam van die dagen, zoals ook tegenwoordig nog Zuiderlingen een eigen plaats in het **geestelijk** leven van de hoofdstad innemen. Die vrolijkheid maskeerde intussen een melancholische aanleg, die leidde tot perioden van diepe neerslachtigheid en volkomen inertie. Verschillende malen moest Barlaeus daarom zijn colleges staken. Volgens sommige berichten zou zijn **dood** aan zelfmoord te wijten zijn geweest. In zijn eigen tijd reeds heeft men de staf gebroken over de beloningen, die hij van hooggeplaatste personen voor zijn gelegenheidsgedichten ontving, en hem een „aartsbedelaar” genoemd. Hijzelf was de eerste om de spot te drijven met deze voor hem zo welkome „gouden regen” en hij kwam er voor uit, dat het sterven van koningen voor hem een lucratief bedrijf was. Wat hem van dit verwijt ten dele vrij kan pleiten, is, dat dergelijke beloningen in die dagen gewoonte waren, waarbij men ook de benarde omstandigheden, waarin hij jaren lang leven moest, in aanmerking dient te nemen. Van vrienden heeft hij **echter** nooit geld willen aannemen voor zijn gedichten en het siert hem, dat hij uitdrukkelijk weigerde gedichten te schrijven ter ere van vijanden der Republiek. Tegenover zijn vrienden en leerlingen was hij de onbaatzuchtigheid zelf. Ondanks zijn aristocratische afkomst heeft hij zich veel moeite gegeven om eenvoudige burgerjongens, zoals Jan Vos, die bij hem de glazen maakte, en Gerard Brandt, die later met zijn dochter Suzanne trouwen zou, voort te helpen.

Als geleerde genoot hij een Europese naam, al heeft hij weinig wetenschappelijk werk gepubliceerd. Als docent schijnt bij diepe indruk gemaakt te hebben. Een Fransman, die in deze periode de universiteiten van Europa bezocht, verklaarde, dat als men de **beste** drie professoren ter wereld opnoemen moest, Vossius en Barlaeus er zeker bij zouden zijn. Door zijn werk als hoogleraar en door zijn maatschappelijke positie heeft hij er niet weinig toe bijgedragen om de zo wonderlijk snel opgebloeide koopstad ook op intellectueel gebied omhoog te stuwen.

In zijn eigen ogen en in die van zijn tijdgenoten was Barlaeus in de eerste plaats dichter. Hij gold als een der uitnemendste en **vruchtbaarste** Latijnse poëten van zijn tijd. Zijn gedichten zijn verschillende malen uitgegeven en herdrukt, ook in het buitenland. Voor ons is Barlaeus' roem op dit gebied iets onbegrijpelijk geworden, omdat de neolatijnse poëzie voor ons een gesloten boek is en blijven zal. Slechts middellijk kunnen wij iets van die vermaardheid **navoelen** door de bewondering, die de Nederlandse dichters uit zijn tijd voor hem koesterden. Het gaat te ver om van een directe invloed op Hooft te willen spreken; eerder kan men dit nog doen bij Vondel, die verschillende van zijn gedichten vertaald heeft. Maar indirect is zijn invloed op onze letterkunde ongetwijfeld groot geweest. Hij was de ziel van de Muiderkring en zijn biograaf Worp zegt eer te weinig dan te veel, wanneer hij aanvoert, dat „Hooft en Huygens, Vondel, Brandt en Vos zonder Barlaeus eenigszins andere menschen zouden zijn geweest.”

Er is nog een eigenschap in Barlaeus, die hem nauw met Hooft verwant maakt : zijn gematigdheid op het stuk van de godsdienst. Na zijn partijkiezen in zijn jonge **jaren** heeft hij zich steeds van alle getwist in die door theologische disputen verscheurde tijd verre gehouden. In 1635 schreef Barlaeus **een** lofdicht voor een boek van Menasseh ben **Israel**, een geleerd Israëliet, met wie hij bevriend was. Om dat gedicht werd hij van Calvinistische zijde heftig aangevallen. De slotregels mogen hier volgen, omdat zij een duidelijk beeld geven van Barlaeus' denkwijze:

Cunctorum est coluisse **deum**. Non unius aevi
 Non populi unius credimus esse **pium**.
 Si sapimus diversa, **Deo** vivamus amici,
 Doctaque mens precio constet ubique suo.
 Haec fidei vox summa meae est, haec **crede** Menasseh
 Sic ego Christiades sic eris Abramides.

„Het is de plicht van allen God te eren. Wij geloven, dat vroom zijn niet is van een enkele eeuw, ook niet van een enkel volk. Al lopen onze wegen uiteen, laat ons voor God als vrienden leven; moge een geleerde geest overal naar waarde geschat worden. Dit is de hoogste uitspraak van mijn geloof. Geloof dit Menasseh! Zoals ik ben een zoon van Christus, zult, gij een zoon van Abram zijn.”

Ook op politiek gebied was Barlaeus een gematigd man. In 1633 hield hij een rede over de goede vorst, een geharnast betoog tegen Machiavelli, waarin hij o.a. de ook voor onze tijd behartenswaardige woorden sprak: „Het zijn onmiskkenbare tekenen van een zwak en zinkend staatsgezag, indien wij door gebrek aan deugd en kracht gedwongen worden onze toevlucht te nemen tot die lage en laakbare Machiavellistische chicanes en schanddaden, die, hoezeer zij tijdelijk mogen baten, tenslotte toch falen.”

Zo is er meer dan een reden om Hooft en Barlaeus samen te blijven noemen. Vondel begreep dit, toen hij dichtte:

Hier sluimert Baerle neffens Hooft,
Geen zerck hun' glans noch vrientschap dooft.

H. DE LA FONTAINE VERWEY.

RIJGLIJFMAKERS IN AMSTERDAM.

In de achttiende eeuw, bij uitstrek de eeuw van dunne middeltjes, vierde het corset hoogtij, niet het tegenwoordige heupcorset, maar het lijfje, dat het middel moest inpennen. Over het 'vaardigen van deze kledingstukken is weinig bekend, wat vooral te wijten is aan het feit, dat de makers van dit nieuwmodische artikel, toen rijglijf genoemd, zich lange tijd buiten het kleermakersgilde wisten te houden.

De eerste min of meer officiële gegevens over dit beroep dateren uit het begin van de achttiende eeuw ¹⁾. Schepenen hadden de gewoonte uit elk beroep een vooraanstaand persoon aan te zoeken een lijst samen te stellen van de belangrijkste vertegenwoordigers van zijn vak om in geval van noodzaak op te treden als deskundigen ²⁾. In 1704 kreeg Josephus Nagtglas, rijglijvenmaker op de Fluwele Burgwal, daartoe aanzegging. Zijn opgave van 20 rijglijvenmakers doet ons vermoeden, dat hij de bedoeling van de schepenen niet geheel heeft doorzien; personen als Tjerck op 't Rusland en Symon op de Noordermarkt, alleen bekend bij hun voornaam, plegen meestal niet de representatiefste beoefenaars van hun beroep te zijn. Het is dan ook niet uitgesloten, dat hij hier alle hem bekende rijglijvenmakers heeft opgesomd. Enige jaren later is de lijst, van de hand van dezelfde Nagtglas, aanmerkelijk ingekrompen ³⁾.

Het kleermakersgilde, dat uiteraard bijzonder sterk te kampen had met concurrentie van buiten, want wat leende zich daartoe beter dan ren vak, waar het gereedschap, de naald, zo goedkoop en makkelijk was te verkrijgen, is ook het optreden van de rijglijvenmakers een doorn in het oog geworden. Toen het in 1749 bij het gerecht een request indiende om een nieuwe ordonnantie of reglement ⁴⁾, dat bij voorbaat reeds was opgesteld, luidde art. 1 daarvan als volgt:

„Dat niemand 't ambagt van kleederen, rijglijven, off broekemaken sal mogen opsetten off excerceeren ten sij hij eerst burger deser steele is en sijn burgercedul alvorens aan den overluyden vertoont mitsgaders sijn proeff van vier stukken werks behoorlijk gedaan en 't gild voldaan sal

¹⁾ In 1674 wordt volgens mededeling van Mr. W. F. H. Oldewelt in het belastingkohier van Rotterdam een stiklijvenmaker genoemd, die tevens baleinkoper was. Blijkbaar was dit een Rotterdamse term voor het Amsterdamse rijglijf. In grote getale kwamen beoefenaars van dit beroep in deze tijd echter zeker nog niet voor.

²⁾ Acht registers van dergelijke opgaven zijn bewaard in het Rechterlijk Archief, lopend over de jaren 1677, 1683, 1688, 1694, 1700, 1704, 1710 en 1716 die vooral van veel belang zijn voor de niet in gilden georganiseerde beroepen.

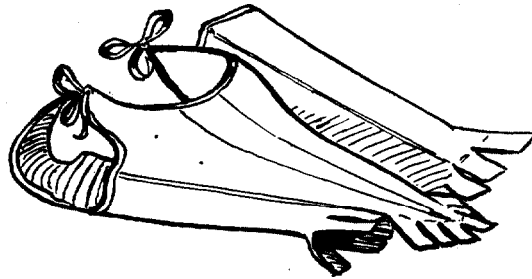
³⁾ De opgave luidde als volgt: Reynier Nieuwerk (in 1710 Weduwe Reynier Nukerck), Casparus Nieuwenhuys (ook in 1710 en 1716), Engelbregt Swecris (ook in 1710), Cornelis van Zijl (ook in 1710), Huybert Bosch (ook in 1710 en 1716). Pieter Graauw (ook in 1710, in 1716 Weduwe Pieter Graauw), Mattheus van Heyningen (ook in 1710 en 1716). Eldert van den Bergh (ook in 1710 en 1716), Jeremias Stuytelingh (ook in 1710 en 1716), Jan Tepen, Jan Stoffelsz, Jan Nieuwenhuys, Willen van den Bergh, Jan de Clerk, Tjerck op 't Rusland, Jan Gunter, Hendrik Gunter, Symon op d'Noordermarkt, Jan Pronck en Josephus Nagtglas (ook in 1710 en 1716).

⁴⁾ R.A. 695, no. 18.

hebben". Op zich zelf was deze eis tot incorporatie van dit nieuwe artikel niet zo buitensporig, maar er school voor de rijglijvenmakers een adder in het gras en wel in de vorm van art. 8, dat zei: „En sal ook een meester buyten sijn huys off winkel in sijn werk een off meer knegt off knekten niet mogen gebruyken onder wat pretext off voorgeeven 't soude mogen sijn op een boeten van ses guldens voor yder knegt bij sodanige meester telkens te verbeuren so dikwijls ymand bevonden werd voor hem te werken. En sullen d'knegt off knekten die alsoo werken als onvrjye gasten bekeurt mogen werden" ¹⁾. De wijze, waarop de rijglijvenmakers hun beroep uitoefenden maakte deze bepaling voor hen fnuikend, zoals ze in een tegenrequest breedvoerig uiteenzetten. Dit stuk ²⁾ geeft zo'n aardige weergave van hun beroep, dat we het hier in zijn geheel opnemen:

„Aan de Ed. Groot Achtb. Heeren Mijnen Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam geeven met het uiterste respect te kennen d'ondergeschreevenen Mrs Rijglijfmakers en grossiers **negotieerende** in dezelve, dat zij supplianten 't zedert onheuchelijke tijden haar werk hebben **laaten maaken**, meerendeels buitens huys, door knechts op kamers, in kelders en elders, die wederom tot het **maaken**, naayen en completeeren van dezelve rijglijven altoos hebben gebruykt en nog gebruyken **allerley** zoort van vrouwsperzoonen of meyden om een gering arbeidsloon, waardoor duyzenden van die vrouwsperzoonen de kost winnen en haar bestaan hebben, gelijk zelfs diversche oude vrouwen in het oude vrouwe of besiesghuvs daar al **meede** aan werken, zonder ooit voor particulieren, maar alleen voor haar supplianten," jaar in, jaar uit komen te arbeiden, 't geen oorzaak is geweest, dat die fabrycq,

met die menage, en tot **zoo** een civile prijs **werdende** gemaakt engewerkt, **zoo** binnen als buyten deeze provintie, considerabel werd **getrokken**; dat zij supplianten zijn ontwaar geworden, dat de gildebroeders van het kleerenmakers gilde zig willen adresseeren, of bereids hebben **geadresseert** aan UEd. Gr. Achtb. met intentie om zulks aan haar supplianten niet alleen te beletten, maar met verzoek, dat voortaan niemandt eenige rijglijven **zoude** moogen **maaken**, of gemaakt werden dan door knechts, die in hun gild zouden moeten behooren, waardoor niet alleen duyzenden vrouwsperzoonen zouden wer-

Een rijglijf.

Tekening van het schilderij van Troost „De Quistpenning”, 1741
Tentoonstelling „Het Hollandse Babbelstuk”, No. 36.

den geruineert, die tegenwoordig haar broodt daar **meede** winnen, maar zelfs zeer **schaadelijk zoude** zijn voor de goede gemeente, de godshuizen als andere, die nu tot een civile prijs de rijglijven ³⁾ bij haar supplianten kunnen bekoomen, 't gunt considerabel in de kosten zouden verschillen, ingevalle dezelve rijglijven zouden moeten werden gemaakt door knechts, die alle in het gildt zouden moeten zijn, buyten en behalven, dat die gansche **fabricq**, die nu **zoo** considerabel is, ten eenemaal van hier **zoude** werden weggejaagt, dewyl zij supplianten genoodzaakt zouden zijn om naar debiet of negotie buyten 's lands te behouden, en die wel drie vierde parten komt uit te **maaken**, zig van hier na elders, alwaar haar supplianten het emploieeren van vrouwsperzoonen tot het naayen der rijglijven wierd toegestaen, met haar **fabricq** en de meeste werklieden te begeeven, tot groot nadeel van deze stad en ingezeetenen van dien; welk verzoek van gemelde gildebroeders, **zoo** zij supplianten **vertrouwen**, daarop zal berusten, omdat de supplianten quasi onder het **kleeremakersgild** zouden behooren;

wel is waar Ed. en Gr. Achtb. **Heeren**, dat zij supplianten aan het kleeremakersgild het gildegeld hebben betaald, niet **zoo** zeer omdat zij supplianten onder het zelve gild behooren, als om alle moeyelijkheid voor te koomen, want in de gnntsche ordonnantie van het kleerenmakersgild zal geen woord veel min eenige instructie voor een rijglijfmaaker worden gevonden, insgelijks niet wat proef een rijglijfmaaker doen moet, dat immers noodzakelijk was, ingevalle de rijglijfmaakers onder gemelde gild zouden behooren, welke proef zij supplianten dan ook nooit gedaan hebben. gevende Ced. Gr. Achtb. daar en boven nog in consideratie, dat buyten de **fabricq** van haar sup-

¹⁾ Deze bepaling dateerde reeds van 1618. Alleen voor broekenmakers heeft men gedurende de jaren 1642 tot 1633 hierop een uitzondering gemaakt.

²⁾ R.A. 694, no. 29.

³⁾ Dus blijkbaar in alle klassen der maatschappij werden rijglijven gedragen.

planten, nog duyzenden van vrouwperzoonen tot andere fabriquen en handwerken werden geemploieert, als zijwindsters, sorteesters, fluweelscheersters, handschoennaaysters, behangzelschilderessen, naaysters en andere, die alle, in gevalle geen vrouwperzoonen zouden moogen werden geemploieert tot een werk dat door knechts kan geschieden, haar broodwinnige zouden missen, en gevolgelijk meerendeels geruineert werden.

Om welke boovengemelde redenen zij supplianten haar keeren tot UEd. Gr. Achtb., verzoekende dat het van UEd. Gr. Achtb. behaagen zijn mag, dat het ten opzichte van de supplianten mag zijn en blijven als van ouds, namentlijk dat haar supplianten zij en blijve gepermitteert om buitenshuis door een en meer knechts, ieder met vrouwperzoonen geadsisteert op kamers en elders haar werk te laten doen, mits hetzelve niet geschiede in een voorhuys aan de straat, of dat dezelve werken voor of verkoopen aan een particulier, maar alleen voor de winklers en haar supplianten en de verdere rijglijfmaakers en grossiers, en dat op het verzoek van voornoemde gildebroeders van het kleerenmakersgild in opzichte van dat geene, dat haar supplianten of haar fabricq betreffende is, niet mag werden gedisponeert, zijnde zij supplianten te vreden, ofschoon zij supplianten (zoo zij vertrouwen) met fundament zouden kunnen sustineeren tot het zelve gild niet te behooren, egter de lasten van meergemelde gild te helpen draagen.

't welk doende etc. Was geteekend: Huybert Bosch, Judocus Wellekens, Wullem Stuytelink, Jacobus Oderhijners, Martinus Tuutkens, Joost Commelin." ¹⁾

Het request van de rijglijfmaakers had succes: op 28 Januari 1750 kregen de kleermakers hun ordonnantie, maar van de rijglijfmaakers werd niet gerept.

Het ambacht van de rijglijvenmaakers en -winkeliers was inderdaad vrij 'belangrijk geworden, zoals blijkt uit het kohier van de personele quotisatie van 1742 ²⁾ waarin verspreid door de gehele stad 18 rijglijvenmaakers en -winkeliers genoemd worden, samen geschat op een inkomen van f 14600 (2 niet taxabel, 6 van f 600, 2 van f 700, 3 van f 800, 2 van f 1000, 1 van f 1200 en 2 van f 2000). Daarbij kan men dan ook nog optellen de 13 keurslijvenmaakers of -winklers, die samen op een inkomen van f 6200 getaxeerd werden (4 niet taxabel, 7 van f 600 en 2 van f 1000). Is men namelijk oorspronkelijk geneigd wegens de verschillende benamingen een onderscheid tussen beide artikelen te maken, uit rekeningen van deze tijd blijkt, dat het althans toen vrijwel synoniemen waren. De voogden van Mietje de Neufville, die in 1738 op haar achtste jaar wees werd, verantwoordden zeer precies de sommen aan dit onontbeerlijke artikel uitgegeven. ³⁾ Zo kunnen wij van het meisje nagaan, hoe ze van haar achtste tot haar 22ste jaar geregen werd: In het eerste jaar van de voogdijschap kreeg ze een rijglijf van f 7 en werd voor f 1.2.— een oud rijglijf hersteld. Het volgend jaar was het nieuwe rijglijf 18 stuivers duurder en werd voor verstellen 17 st. en voor een nieuwe balein 6 st. betaald. In het derde jaar kreeg ze twee rijglijven voor f 16, aan verstellen werd f 1.13.— betaald en weer een jaar later voor 2 nieuwe rijglijven f 18, voor verstellen f 3.8.— en voor ijzerdraad in rijglijven 2 maal 11 stuivers. Bovendien kreeg ze nog in 1742 een „omgekeerd Haags rijglijf”, dat f 10.8.— kostte. De bedragen namen toe: In 1744 ontving de rijglijfmaker volgens rekening samen f 46.14.—. Op 10 Maart 1745 ontving Hendrik Rots voor een op 28 October 1744 geleverd keurslijf „Gemaakt de boorst wit moorer, ⁴⁾ agter Frans linde, met sij gestikt, wit rigkoordt op de boorst, dwarsbalijnen met een koper scheijf in de rug” f 14 en enkele maanden later dezelfde som voor hetzelfde artikel, waarbij echter nog 10 stuivers kwamen voor twee haken op de borst. Daarna kiest Mietje zich een nieuwe en duurder corsettier: George Hoffman rekent haar op 18 Augustus 1745 f 20 voor een keurslijf en op 25 December voor het boren en verstellen van een oud keurslijf f 2.10.—. In 1746 levert hij haar drie nieuwe keurslijven voor f 60, waarbij f 6 komt voor het boren en verstellen van oude keurslijven. Op de jaarrekening wordt deze post aangeduid als f 66 aan de rijglijvenmaker, een bewijs te meer

¹⁾ Deze behoorden volgens het kohier van de personele quotisatie van 1742 niet allen tot de hoogst aangeslagen rijglijvenmaakers. Jod. Willekes in de Oude Doelenstraat werd getaxeerd op een inkomen van f 2000, H. Ros in de Hoogstraat op f 800, Mart. Tuytkens in de Halsteeg op f 700, Jac. Odenheymer op de Kloveniersburgwal op f 1200 en W. Stuyteling in de Gasthuismolensteeg, die in tegenstelling tot de anderen, die als winkeliers opgegeven staan, als rijglijvenmaker aangegeven staat, op f 700. Joost Commelin komt in het kohier niet voor.

²⁾ „Kohier van de Personeele Quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742, uitgegeven door Mr. W. F. H. Oldewelt, Amsterdam 1945”. Door de registers op en statistieken van de beroepen is deze uitgaaf een niet hoog genoeg te schatten bron voor de geschiedenis van het achttiende eeuwse bedrijfsleven.

³⁾ Archief Brants no 411 (Gem. Archief Amsterdam).

⁴⁾ Moiré was een zware soort zijde.

dat de beide woorden dooreen werden gebruikt. In 1747 heeft ze iets goedkopere lijven, **ditmaal** f 16 per stuk, de rekening bedraagt dan f 53.15.—, in 1748 f 40.6.— en in 1749 f 60.9.—. De daarop **volgende** jaren is ze voordeliger uit met f 41.14.— en f 30.6.—. Haar Amsterdamse winkeliers **schijnen** haar echter niet meer te bevallen en zij gaat verder van huis¹⁾. Op 28 Juli 1751 wordt aan Christoffel Liepoldes voor een rekening van zijn vader, Thomas Liepoldes te Utrecht, f 31.16.— en op 9 Augustus 1752 f 33.4.— uitbetaald. De nauwkeurig gespecificeerde rekeningen spreken o.a. van boren, nauwer maken, lager maken, hoger maken, voeren, koperdraad inzetten, dwars **balijnen** inzetten, nestelgaten **verstellen**, een geer voorin de borst zetten, een moiré borst opzetten en stukken opstikken. Als materialen worden genoemd: katoen, lint, zij, linnen, koord, moiré en voering. **Nieuwe** rijglijven kwamen bij deze leverancier op f 20 te staan. Op 10 Maart 1752 bestelde Mietje nog een keurslijf te Amsterdam, dat f 15 kostte. Hiermee lopen de rekeningen af.²⁾ Rijglijven en keurslijven werden dus door elkander gebruikt. Uit de beschrijvingen kunnen we besluiten, dat het een onderkledingstuk was, waarvan de borst, van een mooiere stof vervaardigd, wel eens in de laag opengesneden japonnen zichtbaar zal zijn geweest. De rijglijven- of keurslijvenmakers zijn op den duur echter niet blijven zegevieren over het gilde. Het **reglement** van het kleermakersgilde van 1796, gepubliceerd op 6 Januari 1797, waarvan wij de voorgeschiedenis helaas minder goed kennen dan dat van 1750, bepaalt, dat van de vijf overlieden er één een keurslijvenmaker zal moeten zijn, voor wiens rekening de proef van de keurslijvenmakers zal komen „volgens zijn opgave naar die mode die alsdan heerschende is”. De bepaling „ook zal geen gildebroeder eenige stukken werks vermogen buiten 's huis door knechts of onvrije personen, welke niet in 't gild zijn, te **laten maaken**” werd gehandhaafd; aan wollenaaiers werd verboden manswerk, keurslijven of corsetten — waarmee het Franse woord zijn intree deed — te maken of repareren. Zo angstig waren de opstellers van het reglement voor ontduikingen, dat bij elke verbodsbepaling steevast de woorden keurslijven of corsetten achter het woord kleren worden herhaald. Arme rijglijfmakers en grossiers! Het officieel laten vervaardigen van dit artikel door anderen en daardoor in grot& quantiteiten werd hun hierdoor onmogelijk gemaakt.

I H . V A N E E G H E N

DE TENTOONSTELLING „HET HOLLANDSE BABELSTUK 1730—1850”.

Bij het lezen van de critieken, die in de diverse dagbladen en tijdschriften over de tentoonstelling „**Het** Hollandse Babelstuk” werden geschreven, valt op, op hoe verschillende wijze men deze heeft benaderd. Over het algemeen is het oordeel waarderend, maar ook binnen deze waardering liggen nog veel schakeringen; de één bewondert de techniek der schilders, een ander de liefdevolle zorg, waarmee elk onderdeel is afgebeeld, weer anderen verlustigen zich in de veelheid van gebruiksvorwerpen, de details van kleding, van speelgoed en meubilering, waaruit zoveel te leren valt over het leven in vroeger eeuwen; terwijl ook de stemmen niet ontbreken, die, herinnerd aan de leunstoel van een **dierbabe** grootmoeder of het **theebusje** van een lang geleden ten grave gedragen oudtante, met heimwee om het verleden roepen. En hiernaast vindt men ook de criticus die zegt, dat men zijn tijd beter kan gebruiken dan voor een bezoek aan deze tentoonstelling en die er onomwonden voor durft uitkomen, dat hij de Nachtwacht mooier vindt — een oordeel, waarbij men zich wellicht kan neerleggen, maar dat., in zijn eenzijdigheid wat negentiende-eeuws aandoet. Een tentoonstelling als deze wordt zeker niet in de eerste plaats gehouden om het publiek diep in het hart te **grijpen** door het bieden van ongekende **aesthetische** waarden — wie dat als een conditio sine qua non voor een tentoonstelling beschouwt, zal zich hier inderdaad bekocht gevoeld hebben. **Het** Koninklijk Oudheidkundig Genootschap **voelde** zich echter geheel **verantwoord** zijn zalen voor deze collectie beschikbaar te stellen, daar de historische waarde met onderschat moet worden, nog afgezien van het **onschuldig** vermaak dat het, blijkens bovengenoemde critieken, aan menigeen mocht verschaffen.

¹⁾ Rots en Hoffman komen niet voor in het kohier van 1742, zodat ze of sedert, dien gevestigd zijn of tot de onder een inkomen van f 600 getaxeerden moeten hebben behoord. Het is echter niet uitgesloten, dat Mietje de Neufville in deze jaren niet in Amsterdam woonde en dat daaruit haar **overgaan** tot een Utrechtse leverancier te verklaren is.

²⁾ Het waren grote **sommen** geld, als men denkt, dat een inwonend keukenmeisje in deze tijd f 60 à f 80 loon per jaar kreeg. Merkwaardig is, dat men in de inventarissen van deze tijd bij de beschrijving van de kleeren meestal niet meer dan één of twee rijg- of keurslijven vindt. Dit lijkt niet in overeenstemming met de aantallen, die Mietje van dit artikel aankocht. Ik keek hiervoor de verzameling inventarissen, bewaard in het archief van de Weeskamer door.

Niet het enige belang van een expositie ligt in het uitstellen van zoveel mogelijk mooie voorwerpen — terugdenkend aan de Weense tentoonstelling kan men tot de conclusie komen, dat het niet zozeer de mensendrommen, de luidruchtige rondleidingen en de benauwde atmosfeer waren, als wel de overdaad van schoons op dozijnen gebieden, die haast verlamdend werkte. Voor de historisch belangstellende kan van grote waarde zijn het bijeenbrengen van afbeeldingen of voorwerpen over één bepaald onderwerp, die men anders slechts verspreid ziet en die nu, als collectie, de mogelijkheid bieden tot vergelijking, overzicht en, hopelijk, inzicht. En zo trad ons op deze tentoonstelling tegemoet de achttiende eeuw achter haar masker.

Want iedere tijd heeft zijn prementies, die hij in zijn formele schilderkunst tracht weer te geven; en aangezien de achttiende-eeuwse schilderkunst in hoge mate formeel was, biedt zij ons een bedriegelijk beeld, des te bedriegelijker omdat de realistische wijze van uitvoering de argeloze beschouwer doet vermoeden dat hij een blik werpt op het werkelijke leven van allen dag. En niets is minder waar.

De achttiende eeuw staat in het teken van de rede, in tegenstelling tot de rijke, uitbundige, sensuele en soms wat chaotische levensvreugde van de renaissance. De achttiende-eeuwse intellectueel gelooft in het heilbrengend verstand, de menselijke rede, die de wilde en ongetemde natuur op den duur in steeds voortreffelijker banen moet leiden; en met dat doel voor ogen gaat hij harts-tochtelijk ordenen, afbeelden, beschrijven, catalogiseren, volgens principes indelen en registreren; een hartstocht, die niet denkbaar is als niet de wanorde nog tamelijk dicht onder de oppervlakte gelegen had. Elke nieuwe schepping moest daarom ordelijk, overzichtelijk en weldoordacht zijn, de natuur moest aan banden gelegd worden; en ook de schilderkunst stond in dit teken. In haast geen enkel tijdperk is het schilderen minder een uiting van het individu dan in deze eeuw, ook hierin zijn algemeen geldige richtlijnen het bepalende en de onderlinge verschillen — die natuurlijk toch steeds blijven bestaan — liggen dan ook meer in een grotere of minder grote begaafdheid en vaardigheid dan in het persoonlijke van de opvatting.

Ook in de portretkunst moest dit tot uiting komen; om te beginnen ziet men het zuiver registrerende, het haast fotografische, waardoor de manier van schilderen bepaald werd — en daarnaast het ideaal van redelijkheid, burgerzin en beschaving, als gevolg waarvan iedereen wordt afgebeeld in de — niet altijd zeer natuurlijke — toestand, waarin men meende het dichtst bij dat ideaal te zijn. Men trekt zijn mooiste Zondagskleren aan, gaat in statie in het zelden gebruikte pronkvertrek zitten en bedekt zijn gezicht met een uitdrukkingsloze glimlach, als was men geheel los van iedere natuurlijke aandrift ¹⁾

Met nog andere factoren moet men rekening houden. Reeds van oudsher bestond de behoefte als representant van zijn eigen speciale kwaliteit afgebeeld te staan. Voelde men zich geslaagd als koopman, dan moest dat op de één of andere manier worden aangeduid: kon men tekenen of musiceren, dan moest deze begaafdheid door het nageslacht niet vergeten worden; en zelfs van de kleine kinderen werd, bij gebrek aan beter, de leeftijd graag *gesymboliseerd door een stuk speelgoed.

En zoo ziet men vaak een zonderling gezelschap: naar de, in de regel alken bij feestelijke gelegenheden gebruikte, zaal heeft de heer des huizes zijn koopmansboeken, zijn zilveren tabaksdoos en -komfoor en desnoods zelfs zijn boekhouder meegebracht; mevrouw zit aan de andere kant van de tafel, bedekt door haar duurste japon, haar mooiste juwelen 'en haar vaagste lachje; de kinderen spelen op het clavecimbel of tonen met tekengerei aan, dat ze begaafdheid voor de beeldende kunst hebben; de kleinere spelen op de grond met uit de kinderkamer aangesleept speelgoed, terwijl zelfs het hondje voor deze speciale gelegenheid zich keurig gedraagt in een vertrek, waar het in werkelijkheid nooit zou zijn toegelaten.

Overigens moet men er niet al te vast op vertrouwen dat de kamer, waarin het gezelschap zich bevindt, werkelijk bestaan heeft. In vele gevallen zal dit zoo zijn, maar hiernaast komt het gefantaseerde interieur ook voor. Vooral in de eerste helft der eeuw vindt men vaak nog geheel bedachte achtergronden en ook bij de interieurportretten speelde de verbeeldingskracht van de kunstenaar dikwijls een rol. De vaak toneelachtig aandoende achtergronden van Troost zijn ongetwijfeld in vele gevallen slechts als een passend décor bedoeld; en het staat wel vast, dat de Amsterdamse reder Jan van Vollenhoven, wiens portret in de catalogus is afgebeeld, niet uit zijn raam het gezicht heeft gehad op een onafzienbare watervlakte. Men werd afgebeeld in een omgeving die

¹⁾ Slechts een enkele schilder week hiervan af; ik wil hier vooral noemen Wybrand Hendriks (1744—1831), die een wat meer individuele kijk op zijn modellen heeft en de indruk weet te verschaffen van werkelijk levende mensen. Ook de negentiende-eeuwers worden in het algemeen levendiger; voor hen geldt trouwens al het hierboven gezegde in veel minder sterke mate en soms geheel niet.

stand, rijkdom, beroep en desgewenst liefhebberij representeerde; leende het werkelijke interieur zich daar niet voor, dan was een gefantaseerde omgeving geen bezwaar.

Ook moet men vooral niet denken dat de kleding, die men op de schilderstukken ziet, degene was waar de mensen in het huiselijk leven mee rondliepen; iedereen trok voor deze gelegenheid zijn allerbeste stukken aan, zette zijn mooiste pruik op en trok dan een gezicht alsof het de gewoonste zaak ter wereld was. De heren liepen in werkelijkheid in huis vaak met een kamerjapon en een **huismuts** rond; de dames droegen heel wat minder kostbare japonnen en daarover dikwijls een boezelaar; en wie het schilderij van de kinderen van Sypesteyn goed bekeken heeft, zal wel begrepen hebben, dat al die zij, satijn, goudpassement en kant in het werkelijke leven wel wat te kostbaar geweest zullen zijn om daarin met de bokkewagen te gaan spelen. Ook hier is een ideaal afgebeeld — niet kinderen zoals zij waren, maar zoals men ze zou willen hebben: zich keurig gedragende kleine mensjes.

Zoals gezegd, de achttiende eeuw stelt zich een ideaal — orde, gedegenheid, burgerzin, deugd, beheersing, en in haar portretten wil zij het doen voorkomen, alsof dit ideaal ook bereikt is; de ruwe achtergrond ervan wordt genegeerd?) Welke kunstenaar uit dat tijdperk schildert nog **herbergscènes**, vechtpartijen en „**bordeeltgens**”, die de vorige eeuw zo rijkelijk produceerde? Of verlustigt zich nog in het afbeelden van overvloedige maaltijden en drinkgelagen, zonder daarbij tot de satire te vervallen? En toch waren al deze dingen, in een voor ons gevoel zeer grove vorm, niets ongewoons; maar de gedegen burgerij zag dit slechts als een onwaardig, zij het in de praktijk nog onmisbaar, onderdeel van het menselijk bestaan; zij had er deel aan maar wenste in kunstuitingen niet eraan **herinne**rd te worden. Zoo werd de afbeelding van het leven, speciaal in het portret, een masker — wij zien niet de mens zoals hij was, maar zoals hij had willen zijn.

En daarom voelen wij ons steeds verrast, wanneer wij b.v. in het Rijksmuseum het mooie schilderijtje van Jan Ekels de Jonge uit 1784 zien: de zijn pen bijsnijdende schrijver. Het donkere haar is van achteren met een eenvoudig lintje samengebonden, jas en vest zijn uitgetrokken, het wijde hemd is aan de hals opengemaakt. Ook de broek is losgeknoopt aan de knieën, zodat deze bloot zijn, de witte kousen zakken af en aan zijn voeten heeft hij een paar muilen. Hier ziet men een achttiende-eeuwer werkelijk thuis, zij het in een enigszins **extrême** vorm in vergelijking hiermee zijn alle portretgroepen van de tentoonstelling onnatuurlijk netjes en formeel.

Over de term „**babbelstuk**” zijn verontwaardigde en bittere woorden gevallen; verschillende andere mogelijkheden, werden geopperd en daarbij hoorden wij ook de benaming „**visitestuk**”, welke oplossing, m.i. terecht, werd afgewezen, omdat de geportretteerden niet op visite, maar juist thuis waren. Maar, hoezeer deze term formeel onjuist is, in zekere zin geeft hij dit soort, schilderij zeer goed weer, want nergens gedragen de mensen zich zozeer als waren zij „op visite” — zij het in eigen huis — als op het „**babbelstuk**”

Mr. P. VAN EEGHEN.

GEEN GEVAAR VOOR DE TORENSLUIS?

Het *Handelsblad* is, op grond van de onrustbarende geruchten nopens 'de Torensluis, op kondschap uitgegaan en meldde dat er in het geheel geen plan tot sloping bestaat.

Daartegenover stelt T(on) K(oot), in het December-nummer van *Heemschut*, orgaan van die bond, dat bij de afdeling Bruggen ten stadhuize te Amsterdam het gehele plan tot vervanging van de fraaie oude brug kant en klaar gereed lag. Een moderne versmalde brug, naar

het ontwerp van de architect P. Kramer, lag geheel uitgewerkt; het wachten was slechts op behandeling door de Gemeenteraad.

Onder die omstandigheden is er zeker alleszins reden tot voortdurende waakzaamheid. Er is nog geen bericht, dat het herstel van deze brug, die immers, naar de terminologie van de afd. Bruggen, „op” zou zijn, ter hand wordt genomen, zo verzekert Koot.

N. SCHUYTVLOT. †

In de ouderdom van 88 jaar is hier ter stede, in het laatst van December, overleden de heer N. Schuytvlot, in leven fotograaf der Amster-

damse Studentenverenigingen. De opgewekte man genoot ook meer in 't algemeen een grote bekendheid op zijn gebied.

1) Men vergelijke in dit verband ook eens de buiten- en binnenkant van achttiende-eeuwse **kledingstukken**; onder het kostbaarste brocaat vindt men een grove, ruw in elkaar gezette voering.

TENTOONSTELLING LITTERATUUR OVER AMSTERDAM,

5 Mei 1945-1 Januari 1948.

Onze leden weten reeds welk een merkwaardige tentoonstelling de vorige maand, in de Troonzaal ten Paleize, door het Bureau voor Pers, Propaganda en Vreemdelingen-verkeer onzer gemeente, werd ingericht: de Tentoonstelling van Litteratuur louter en alleen over Amsterdam, verschenen sedert de dag van Nederlands bevrijding, de 5de Mei 1946, tot op het ogenblik (1 Januari 1948). Ook in ons Maandblad moge, dit nog eens als feit van betekenis worden vastgelegd, onder mededeling van verschillende bijzonderheden.

Wij ontlene die grotendeels aan de catalogus der tentoonstelling, die — naar onze Beschermheer, Burgemeester mr. Arn. J. d'Ailly, in „één Woord ten Geleide” opmerkt — een verrassend beeld geeft van de rol, die de hoofdstad als inspirende kracht in deze vervult. En die tevens een document van grote waarde zal blijven — mogen wij er aan toevoegen.

De voorbereiding van de tentoonstelling geschiedde door een commissie, bestaande uit: mej. Emma Dronckers, bibliothecarisse van de Vereniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels en de heren: H. van der Bijl, conservator bij de Universiteits-Bibliotheek (en lid van ons Bestuur), K. D. Hartmans, bibliothecaris aan het Gemeente-Archief, A. M. van de Waal, archivaris van „De Nederlandsche Bank N.V.” en mr. P. J. Mijksenaar, hoofd van het in de aanhef genoemde gemeentelijk bureau. Burgemeester d'Ailly spreekt in zijn Inleiding een woord van bijzondere waardering uit voor mej. Dronckers, die in zeer kort tijdsbestek de catalogus samenstelde, maar ook mag aan de commissie in haar geheel hulde worden gebracht voor de organisatie van deze tentoonstelling, in het bijzonder aan mr. Mijksenaar en zijn bureau.

Ten einde de tentoonstelling niet te omvangrijk te maken besloot de commissie, dat 'de keuze beperkt zou blijven tot litteratuur, in hoofdzaak in eigen land verschenen. Niet opgenomen werden: pamfletten, programma's, tentoonstellings-catalogi en jaarverslagen. Met dat al werd het toch nog een verzameling van meer dan 350 boeken en brochures, verdeeld in de volgende rubrieken: Plaatsbeschrijving; Geschiedschrijving; Stadsbestuur en Stadsontwikkeling; Scheepvaart, Handel en Nijverheid; Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; Kerkelijk leven; Letteren en Belletrie en Levensbeschrijvingen. Wel mag getuigd worden, dat dit een bewijs is van de bijzondere activiteit, die in een periode van twee en een half jaar door schrijvers, uitgevers en drukkers aan de dag is gelegd. Op Vrijdag 23 Januari jl. bezocht de Koningin, vergezeld van enige leden der hofhouding, als eerste de tentoonstelling. Ter ontvangst waren aanwezig de Burgemeester en de leden der commissie. Mr. Mijksenaar, vergezeld van mej. Dronckers, leidde Hare Majesteit rond, die zeer verrast was door het grote getal der boeken. Aan het slot kon mr. d'Ailly mededelen, dat de gehele collectie door de gezamenlijke inzenders aan H.M. zal worden geschonken. De Koningin besliste dat de verzameling te Amsterdam ten Paleize zal blijven, maar vond goed, dat van 26 Februari a.s. af (begin Boekenweek) de collectie (gedurende 3 weken) in de Universiteits-Bibliotheek voor het publiek tentoongesteld zal zijn. Men voorziet zich tijdig van een catalogus, à f 1.— verkrijgbaar aan de Stadsdrukkerij en aan de Universiteits-Bibliotheek.

DE OUDSTE AMSTERDAMSE COURANTEN. \

NAAR AANLEIDING VAN HET BOEK VAN FOLKE DALL TE GOTHENBURG.

Wij, Nederlanders, en in het bijzonder wij Amsterdammers, behoren tot de oudste courantiers van Europa. Of wij ook de alleroudste zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Nadat, gelijk men weet, geruime tijd Abraham Verhoeven te Antwerpen als eerste courantier had gegolden, hebben latere onderzoekingen de kans der Amsterdammers, om althans „met een voorsprong van een banddikte” als eersten de eindstreep te passeren, vergroot.

Uitgaande van de stelling, dat het inderdaad een Amsterdammer moet zijn geweest, die in of

kort vóór 1619 voor het eerst nieuwstijdingen of *courante nouvelles* periodiek drukte, meende wijlen ons bestuurslid, de heer J. W. Enschedé ¹⁾, deskundige als geen **onzer** — dat er dan veel voor pleit aan Broer Jansz. „out-courantier in 't legher van syn princel. excel.” ²⁾ in een tot dusver niet met nauwkeurigheid aan te wijzen jaar, de eer te gunnen. Die noemde zijn blaadje: *Tydinghe uit verscheyde Quartieren*. Toen echter stond reeds vast, dat hij een ernstige mededinger vond in Caspar van Hilten, eveneens Amsterdammer en ook een tijdlang courantier in het leger van de prins, die, omstreeks 1621, zo niet vroeger, een dergelijke onderneming: *Courante uyt Italien en Duytschlandt etc.*, begonnen was. En wie kennis neemt van het grote boekwerk van de Zweed Folke Dahl, verbonden aan 'de Gemeente- en Universiteitsbibliotheek te Gothenburg, dat in 1946, in de Engelse taal, te 's-Gravenhage verscheen, onder de titel: *Dutch corantos 1618-1650*, die gevoelt neiging om zijn stem op Caspar van Hilten uit te brengen, al staat er in deze ook niets vast. Nieuwe vondsten kunnen elk ogenblik wijziging in onze inzichten ten dezen brengen. Naar de directeur van voornoemde bibliotheek S. Hallberg in een hoffelijk, ook in het Nederlands gesteld, Voorwoord schreef, hield de plaats van verschijning vooral verband met de historische betrekkingen tussen Holland en Gothenburg, dat immers, in het begin der 17e eeuw, letterlijk en figuurlijk, door Hollandse kolonisten gebouwd is. En niet 'minder nauwe relaties, mogen wij eraan toevoegen, hebben er in het verleden bestaan tussen Amsterdam en Gothenburg ³⁾. Ook vormde bij de keuze van de stad van verschijning een factor van belang de grote sympathie waarmee heel Zweden „den dapperen en verbeten strijd van het Nederlandsche volk tegen den onderdrukker in de lange, moeilijke jaren van den tweeden wereldoorlog” gevolgd heeft. De Gothenburgse bibliotheek gevoelde de behoefte een tastbaar bewijs te geven van haar sympathie en haar dankbaarheid. „Dit is de reden, waarom de geheele oplage van dit werk aan de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag geschonken wordt (werd), opdat zij er naar eigen goedvinden, als ruilpublicatie of op andere wijze, gebruik van kan maken.” Door heel Europa — om zo te zeggen — heeft Dahl, in het belang van zijn boek, de oude Amsterdamse couranten nagespeurd en hij vond er op de meest-verscheidene plaatsen; te Gothenburg zelf en te Stockholm; te Kopenhagen; te Wiesbaden; te Zürich; te Gent en te Antwerpen, te Londen en Parijs, en natuurlijk hier te lande en wel te 's-Gravenhage (Kon. Bibliotheek), te Amsterdam (Ned. Permuseum) en te Hasselt (Overijssel) in het archief der oude stad. Dit toont nog eens aan hoe **wijd** de verspreiding van de oude Amsterdamse couranten was, hoe ver ze gelezen werden. Wat Nederland betreft nam Dahl, naar vanzelf spreekt, ook kennis van het resultaat van de studiën van zijn voorgangers op dit gebied: W. P. Sautijn Kluit, R. van der Meulen, R. Fruin en Annie Stolp.

Reeds uit het feit, dat Dahl de „*Courante uyt Italien, Duytslandt etc.*” en de Van Hiltens (Caspar, de vader en Jan, de zoon) het eerst in zijn boek behandelt, blijkt de voorrang die hij hun meent te moeten geven. Hij beroept zich daarbij op het oordeel van tijdgenoten van de jonge van Hilten, gelijk dat blijkt uit een brief van P. C. Hooft aan J. Baek (Back staat er abusievelijk), onder dagtekening van 25 Augustus 1631. De dichter-historicus schrijft daarin: „*Monsr. mon frère*, Mijn swaegher Bartelot deedt mij gister lezen de loopmaeren van Vezelaer, dien zij zeggen zinlijker te zijn als Broer ⁴⁾, van U.E. gemeenlijk komende”. Dahl tekent hierbij aan, dat de „*Courante uyt Italien, Duytslandt etc.*” geregeld verscheen sinds het midden van 1618 (niet later) zij het dan ook dat de aanduiding, dat Caspar van Hilten de uitgever is, eerst op het nummer van 26 Augustus 1620 voorkomt, en dat Broer Jansz's „*Tydinghen uyt verscheyde Quartieren*” eerst in het begin van 1619 (eveneens niet later) is begonnen, althans voor zover dit op het ogenblik, uit gevonden exemplaren, is vast te stellen. Een en ander wordt met facsimile's van de oudst-bekende nummers van beide bladen geïllustreerd. Het tweede bewijs van de voorkeur, welke z.i. aan de **Courante** der van Hilten's moet geschonken worden vindt Dahl in het bekende **rondschrijven** van Abraham Casteleyn, waarin deze (in 1656) de aanstaande verschijning van zijn krant (de

¹⁾ Zie het Maandblad van 1920, blz. 10.

²⁾ De overheid te 's-Gravenhage vond de berichtgeving zo belangrijk, dat zij iemand in het leger van prins Maurits aanstelde, die de titel voerde van *courantier*.

³⁾ Vandaar dat in 1922, toen het 300-jarig bestaan van Gothenburg gevierd werd, de Burgemeester van Amsterdam, dr. W. de Vlucht, daarbij tegenwoordig was en de gouden medaille der stad **aambood**.

⁴⁾ Vezelaer was de drukker van de *Courante uyt Italien, Duytslandt etc.*, die ook wel met zijn naam werd aangeduid; loopmaeren was — om met Enschedé te spreken — de zinrijke vertaling van „*courante nouvelles*” door Hooft.

„Dien zij zeggen” hier te nemen in de betekenis van: naar men zegt, dus: volgens de publieke opinie, Broer = de courant van Broer **Jansz.**

latere *Oprechte Haarlemse Courant*) aankondigt en intekenaren tracht te verwerven. Daarin staat, dat hij vóór dezen wijlen Jan van Hilten (die in 1635 gestorven was) van de belangrijke nouvelles die hem (Casteleyn) ten dienste stonden heeft voorzien „waerdoor gekomen is, dat de zijne (die van Jan van Hilten) beter als d'andere zijn gheweest”

Dahl leidt uit een en ander af, dat Jan van Hilten's courant in die tijd de meest-gezaghebbende was, en hij vindt hiervoor ook een verklaring. Uit het verschil in lettertype van dezelfde nummers van het blad blijkt, naar hij opmerkt, dat Jan van Hilten telkens twee vormen gebruikte, waardoor het drukken bespoedigd (de tijd ervan gehalveerd) werd. En ook blijkt deze het oudere, minder belangrijke, nieuws, tijdens het drukken, vervangen te hebben door later binnenkomende berichten van groter importantie. Dahl noemt daarom Jan van Hilten de *eerste moderne journalist van Nederland*, een die zijn concurrent(en) ver vooruit was.

De vraag of Caspar van Hilten kan worden beschouwd als de „vader der Nederlandse journalistiek” kan, volgens Dahl, op het ogenblik niet beantwoord worden. Wel meent hij dat men hem de vader van de *Franse journalistiek* zou kunnen noemen, en wel omdat hij de man geweest is, die de eerste periodieke nieuwspublicatie in de Franse taal het licht deed zien. Als zodanig gold eerst de *Gazette*, die Theophraste Renaudot in 1631 in Parijs had gevonden. Maar Dahl drukt nummers van 1620 en 1621 af van Caspar van Hilten's „*Courant d'Italie et d'Almagne*” (telkens verschijnend op dezelfde dag van de week) welke dus tien jaar vroeger verschenen waren.

Ook Broer Jansz gaf een Franse courant uit: *Nouvelles de divers quartiers* geheten, naar zijn courant. Zij verscheen twee dagen na de Hollandse uitgave, die 's Zaterdag het licht zag, dus op Maandag, en 90 % van haar inhoud was letterlijk vertaald uit de: „Tydinghe uyt verscheyde Quartieren”. Volgens Dahl lijdt het geen twijfel of de Franse courant van Broer Jansz was bestemd voor invoer in Frankrijk en niet voor circulatie onder de Frans-sprekenden in Nederland.

De eerste tot dusver bekende courant van Broer Jansz verscheen — naar hiervoor reeds werd aangestipt — in Februari 1619. In tegenstelling met andere bekende Amsterdamse couranten uit de eerste helft van de 17e eeuw had zij geen titel of kop. Eerst in het begin van 1629 kreeg zij de naam van „Tydinghe uyt verscheyde Quartieren”, die later af en toe gevarieerd werd. Typografisch vertonen die couranten enige eigenaardigheden. Gedurende 1619 hadden ze nl. geen datum, maar Dahl neemt als zodanig aan de datum volgende op die welke boven het binnenlands nieuws stond. Van 1619—1623 werden de couranten van Broer Jansz bovendien op ietwat ongeregelde tijden uitgegeven, maar van 1624 af zagen ze steeds op Zaterdag het licht. (Vóór dien meestal op Vrijdag.)

Dahl behandelt ook kortelings andere Amsterdamse courantiers van vóór 1650, nl. Matthys van Meininga, Joost Broersz (een zoon van Broer Jansz), Francoys Lieshout, Jan Jacobsz Bouman (schoonzoon van Broer Jansz) en Jacob Thomasz Sergeant. Van Cornelis Lodewijksz van der Plasse, de uitgever van Bredero, die Enschedé noemt, maakt Dahl geen melding.

Van zijn boek, dat niet minder dan 166 fraaie facsimile's van oude couranten, meest alle uit de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm, op $\frac{9}{10}$ van de ware grootte bevat, vormt de tekst slechts een klein onderdeel. Het was mij een aangename taak, als oud-persman, belangstellend in de historie, speciaal van mijn vak, hieraan het een en ander te kunnen ontlennen.

D. KOUWENAAR.

BE VERGULDE HAND.

In het nummer van Dec. '47 bl. 95, trekt de heer Kannegieter in twijfel, of de zeepziederij „De Vergulde Hand” reeds sinds de 16e eeuw op het Damrak hoek Haringpakkerssteeg (voorheen Kapelsteeg) gevestigd is. Zulks op grond van een archiefstuk van 1661, waarin een dusgenaamde zeepziederij vermeld wordt in de (oude) Braak bij de N.Z. Voorburgwal.

In het *Kappersblad* van Nov. 1929 herinnerde Inte Onsman aan het 375-jarig bestaan van de zeepziederij „de Vergulde Hand”, onder vermelding, dat hem een fotografische reproductie werd getoond, van een in 't Algemeen Rijksarchief te Den Haag berustend stuk, vermeldende, dat reeds in 1546, op de hoek van 't Water

en de St. Jacobsappelstege, een Seeperie van Peter Jacobsz gevestigd was. In „Amsterdam in 1585” (Kohier) wordt op bl. 98 het bestaan dezer zeepziederij in 1564 geconstateerd, toen echter nog „de Vergulde Zeepketel” genoemd. In *Elias' vroedschap* dl. 1, bl. 91 f.f. vindt men Wybrand Pauw, in 1.608 als koper van de zeepziederij „de Vergulde Hant” op 't Water.

Niet onmogelijk is, dat in de nabij gelegen Oude Braak een tweede zeperie of een pakhuis van de Vergulde Hand was, zoals ook de zeepziederij „De Blinde Ezel”, op het Damrak gevestigd, een pakhuis bezat in de Oude Braak, dat dezelfde naam droeg.

H. W. ALINGS.

TENTOONSTELLING IN DE JAC. PERKSCHOOL.

Wij mochten wederom getuige zijn van het streven om bij de jeugd liefde te wekken voor de historie en de schoonheid van onze stad. In de toneelzaal der Jac. Perkschool werd op 24 Januari een welverzorgde tentoonstelling geopend, samengesteld door de leerlingen der zesde klas en de oudercommissie onder de bekwame leiding van de onderwijzer der klas,

de Heer Verdoorn. Namens het Bestuur van het Genootschap en namens de Commissie voor het Jeugdwerk sprak de Heer P. Hoogland woorden van waardering voor deze arbeid, die de jeugd van de buitenwijken der stad — de Jac. Perkschool is gelegen in Amsterdam-West voorbij de Markthallen — nader brengt tot het historisch Amsterdam.

VRAGENBUS.

Mr. J. Goppel te Bentveld vraagt, wie de maker is van het beeld op de gevel van Damrak 9 en wie dit beeld, dat doet denken aan

een Romeinse imperator of condottiere, kan voorstellen. Zou een van onze leden hem daarover kunnen inlichten?

VAN DE BOEKENTAFEJ.

AMSTERDAM BEZONGEN, bloemlezing, verzameld door H. van der Bijll, Jac. van Hattum en Han G. Hoekstra, verschenen bij J. M. Meulenhoff te Amsterdam.

Eindelijk is dan de uitgebreide bloemlezing uit de poëzie over Amsterdam, door alle eeuwen heen, verschenen, die al zo lang in uitzicht was gesteld.

„Ziehier” — om met de samenstellers in hun Inleiding te spreken, — „dan Amsterdam, zooals de dichters van grooter en kleiner naam en faam, zoowel als de nameloozen, het schilderden; in talloze verzen zwierig en statig, levenslustig en weemoedig, trotsch en verliefd. Verliefd, want uit haast al deze gedichten spreekt een onverholen liefde voor Amsterdam. Gelukkig de stad, waarvan zoo' gezongen is”.

Men vindt in de bundel uiteraard veel wat bekend is, al zijn de samenstellers ook wat dit betreft, schiftend te werk gegaan. Vondel en Breero — ja, vooral Breero, die zo grote aantrekkingskracht op dichters van deze tijd als Van Hattum en Hoekstra moet oefenen — Spiegel, Hooft e.a. zijn natuurlijk vertegenwoordigd. Daarnaast zijn echter minder bekende dichters en hun lierzangen opgezocht, en daarbij hebben de samenstellers vaak prachtige vondsten gedaan.

Beginnend met het Geuzenliedboek en vroeger, vervolgt de bloemlezing, na de gouden eeuw, haar weg door de 18e (Daniël Willink e.a.) en de 19e eeuw (Bilderdijk, Helmers, Potgieter, Ten Kate, Hofdijk en Alberdingk Thijm) om 'te besluiten met de dichters van deze tijd, zoals: Albert Verwey, S. Vestdijk, Marsman, Jan Campert, Ed. Hoornik, Bertus Aafjes e.a. Het is een genot kennis te nemen van al deze poëzie betreffende Amsterdam, zich als het ware onder te dompelen in de brede stroom van

dichtkunst aangaande onze veel-geliefde stad, beginnend in het grijze verleden en nog altijd niet eindigend.

Aan de tekst is een uitvoerig aanhangsel van verklarende aantekeningen toegevoegd, verzorgd door H. van der Bijll, dat de waarde van het boek zonder twijfel verhoogt.

Van deze anthologie, die, naar wij lezen, grotendeels tijdens de bezettingsjaren voor de druk werd gereed gemaakt, zou Henk Henriët platen tekenen. Het frontispiece en vier tekeningen waren klaar, toen de jonge kunstenaar naar Duitsland werd weggevoerd, waar hij kort voor de bevrijding is omgekomen. Te oordelen naar de illustraties die hij voor dit boek vervaardigde, is dit ook voor de kunst een groot verlies geweest. De verdere afbeeldingen zijn gemaakt naar oude gravures en dergelijke.

Op de omslag prijkt een reproductie in lichtdruk van het gezicht, op de Oude Schans uit de Atlas van Fouquet. Zij geeft aan het boek een vertrouwd, oud-Amsterdams aanzicht.

AMSTERDAMSE TORENMUZIEK. - - In een royaal uitgevoerd en met vele afbeeldingen verlicht werk van kloek formaat heeft mejuffrouw B. Bijtelaar „De Zingende Torens van Amsterdam” in verleden en heden uitvoerig behandeld. Al was er reeds eerder een en ander gepubliceerd over Amsterdamse klokkespellen en klokkegieters, met name over de gebroeders Hemony, deze gegevens lagen verspreid in verschillende — deels niet meer bestaande periodieken, een algemene publicatie, die dit onderwerp in zijn geheel behandelde was tot nu toe achterwege gebleven. Het boek van mej. Bijtelaar heeft dan ook de verdienste deze verspreide gegevens te hebben verwerkt tot een

geheel, waaraan zij vele nog onbekende gegevens, verkregen op grond van eigen studie, heeft toegevoegd. De schrijfster heeft daarvoor gesnuffeld in oude archivalia, maar is er ook niet voor terug geschrokken moeilijke klimpartijen te ondernemen in alle door haar beschreven nog bestaande klokketorens. Na een inleidend woord van dr. J. Casparie, voorzitter van de **Nederlandsche Klokkespel-Vereeniging** en een woord vooraf van de schrijfster, opent deze haar boek met een Lijst van Amsterdamse klokketorens en klokkenisten, waaruit ons verschillende bekende namen als Brachthuyzer, Vincent en de door Vondel bezongen Salomon Verheek tegemoet treden. Het eerste hoofdstuk behandelt dan „Klokkegieters te Amsterdam uit de tijd vóór Hemony”, waarin de schrijfster er ap wijst, dat Amsterdam thans 6 klokkespellen bezit, waarvan 5 afkomstig van Hemony. Deze 5 bevinden zich allen in oude klokketrens, n.l. de Oude Kerk, de Zuiderkerk, de Westerkerk, de Raadhuis- (nu Paleis-) toren en de Munt. Het zesde klokkespel is weliswaar gedeeltelijk van oude herkomst — afkomstig uit de kerk van het Zeeuwse vissersplaatsje Arnemuiden -- maar werd gemoderniseerd in een nieuwe omgeving geplaatst n.l. de klokketoren van het Rijksmuseum. Amsterdam heeft in vroeger dagen nog meer klokkespellen gekend o.a. dat van de eerste Beurs aan het Rokin, gebouwd door **Hendrick de Keyser** (1611): Dit klokkespel verdween echter reeds vrij spoedig, toen bij de **verbouwing van het Beursgebouw** in 1668 de toren werd afgebroken. De oudst bekende Amsterdamse klok, thans bewaard in het Rijksmuseum is waarschijnlijk afkomstig van een klooster en dateert uit 1453, **zooals** het opschrift vermeldt, **dat** ook de makers noemt. De schrijfster vertelt dan aan de hand van velerlei gegevens de ontwikkeling van de **klokkegieterij** in het 16e en 17e eeuwse Amsterdam. Uitvoerig behandelt zij **Gobel Zael**, afkomstig uit een bekend patriciërs geslacht van wie een aantal gedateerde klokken uit de jaren 1527—1537 bekend zijn gebleven. Het tweede hoofdstuk is gewijd aan leven en arbeid der beroemde klokkegieters François en Pierre Hemony, die tal van klokken hebben gegoten voor Nederlandse kerketorens terwijl het derde de klokkegieters na de Hemony's behandelt. Na in **het vierde** hoofdstuk het **aesthetisch** uiterlijk der klokken te hebben behandeld, vertelt de schrijfster in de negen volgende hoofdstukken de geschiedenis der verschillende Amsterdamse torens in heden en verleden, en wel de Oudekerk, „**der Stede Toorn**” (van het oudste stadhuis op de Dam), de **Reguliers-** of **Munttoren**, de toren van de eerste Beurs, de Zuidertoren, de Westertoren, de koepel van het **Stadhuis** (nu **Paleis**) en de speeltoren van het

Rijksmuseum. Hoofdstuk **XI** behandelt „**Amsterdams gemankeerde zingende toren**”, waarover hier een enkel woord moge volgen. Deze „**gemankeerde zingende toren**” is de toren van de Nieuwe Kerk, die volgens **plan 120** meter hoog had moeten worden, **maar** het slechts tot 11 meter bracht. Reeds in de 16e eeuw werd een fundering gelegd, maar de troebelen op politiek gebied en de economische achteruitgang van Amsterdam hebben de bouw verhinderd. Na de Alteratie in 1578 bleef de toestand **zo** totdat de brand van **11 Januari 1645**, die een algehele restauratie van het kerkgebouw noodzakelijk maakte, ook het plan voor een toren weer op de voorgrond bracht en 2 September 1645 besloot de vroedschap tot de bouw van **een** toren, die, indien hij voltooid was, de hoogste van Noord-Nederland **zou zijn** geworden. Ontwerpen werden gemaakt — **een** maquette bevindt zich nog in het Rijksmuseum en een gravure uit die tijd tekent de toren als voltooid — maar de grote **uitgaven**, waarvoor het Stadsbestuur zich geplaatst zag in deze jaren deden in 1652 de bouw staken. Het reeds gebouwde gedeelte bleef nog ruim een eeuw staan, maar in 1783 werd dit, afgebroken. Mejuffrouw Bijtelaar beëindigt haar boek met een slothoofdstuk „**Laatste klakslag**”, waarin zij enige desiderata naar voren **brengt** en de lezers er op wijst, dat „**de** Amsterdammers hun eigen torens en klokken **gewoonweg** niet kennen”, maar hun tevens de weg wijst hoe hun leven te beteren. De uitgever, de **firma de Bussy**, heeft — dank zij de medewerking van ons genootschap — het boek verrijkt met **een groot** aantal goede reproducties, **merendeels naat** tekeningen van de schrijfster.

H. VAN DER BIJL.

WITSEN EN ZIJN VRIENDENKRING, verschenen bij J. M. Meulenhoff te Amsterdam.

De tentoonstelling in het Stedelijk Museum heeft o.m. tot gelukkig gevolg gehad het verschijnen van **een** interessant boekje waarin Witsen door een viertal schrijvers van verschillende zijden, op uitnemende wijze, belicht wordt.

A. M. Hammacher schetst er Witsen, de schilder en etser in: G. H. Hofker herdenkt hem als vriend; prof. P. H. van Moerkerken — aan wie wij in ons vorig nummer een bijdrage over de tentoonstelling dankten — behandelt er de briefwisseling met Witsen in, de foto's en de boekerij; H. G. Boon schrijft erin **over Witsen's** etstechniek. Bovendien zijn achterin enige **facsimilés** opgenomen van handschriften van leden van de kring; van Willem Kloos, Jac. van Looy, **Herman** Gorter, G. H. Breitner, Alph. Diepenbrock en **Isaac** Israëls, alsmede

reproducties naar door Witsen gemaakte foto's van hemzelf, Frank van der Goes, Hein Bceken en Willem Kloos, Ed. Karsen, Jac. en Titia van Looy en G. H. Breitner.

een oud-Amsterdams patriciërs geslacht e e n afkomst die zich in zijn gehele levensstijl verried --- nu de belangstelling voor Witsen eenmaal weder door tie tentoonstelling gewekt is.

De ingang van de Halvemaanssteeg met hoekhuizen aan de zijde van de Binnen-Amstel, door Witsen. *Foto Rijksmuseum.*

Het boekje is met veel zorg uitgegeven en het lijkt ons van groot belang voor degenen die iets meer willen weten omtrent de merkwaardige kunstenaarsfiguur, afstammeling van

Ziehier een kenschets van het werk van Witsen, gelijk wij die aantreffen in de als altijd bewogen en sterk-dóórdringende beschouwing van Hamacher:

„ . . . kenmerkend voor Witsen is bovenal het stadsgezicht geworden. Aan Amsterdam was hij verknocht. Zijn middelen lieten hem toe telken jare de zonzijde van het leven te zoeken overal elders dan in de lange en moeilijke wintermaanden van ons klimaat. Maar Witsen bleef, verleidingen van vrienden ten spijt, trouw aan zijn huis aan het Oosterpark, waar „geschiedenis” was ontstaan; trouw aan zijn stad. Die sterke trouw is ook te zien in de schier onuitputtelijke reeks stadsgezichten, met de grachten en de schepen. Hij is niet de man van de straten en de pleinen, niet van het gewoel, maar een die altijd weer het stille water zoekt in de stad. En hij kijkt in de stad, als in een oud vertrouwd ernstig gelaat. Misschien is dat in Londen begonnen. Hij moet het werk van Whistler gekend hebben, dat hier bewonderd werd en die in de tijd dat Witsen Londen schilderde en estse, hier Amsterdam in een reeks etsen liet zien en vol verwondering was dat geen Hollander de stad in haar schilderachtige mogelijkheden had uitgebuit. Heeft Witsen daar iets van vernomen? Hij zat aan bij het feestmaal, dat ter ere van Whistler werd gegeven.”

AMSTERDAM, „KROON-DRAEGSTER VAN EUROPE” door D. Kouwenaar, illustratieve verzorging door H. van der Bijll, Rotterdam, Nijgh en van Ditmar N.V., 1947.

Het is een gelukkige omstandigheid, dat de redacteur van het Maandblad „Amstelodamum”, de heer D. Kouwenaar, geboren en geogen Amsterdamer — tientallen jaren redacteur-correspondent van de *N.R.Ct.* — gelegenheid heeft gevonden een overzicht te schrijven van de geschiedenis van onze stad, van haar oudste oorsprong af tot het heden. Verjaagd door de oorlog uit zijn otium cum dignitate in het schone Bergen, vond hij in zijn evacuatie-oord Baarn de moed om dat werk ter hand te nemen, om het — terug-

gekeerd in zijn Noordhollands huis en. hof — daar in 1947 te beëindigen.

Gedreven door een grote liefde voor de stad, beschrijft hij de stadsgeschiedenis, in grote trekken, op een zeer leesbare wijze, telkens weer vastknopend aan plaatsen en gebouwen in de huidige stad, waardoor het voordeel werd verkregen, dat dit boek vooral voor de kennis-begerige stadgenoten en de jeugd telkens weer duidelijke aanknopingspunten biedt. Als zodanig vormt het — met zijn litteratuur-opgave — een gemakkelijk leesbare inleiding tot de kennis van de stadsgeschiedenis, welke tot nu toe ontbrak.

Een enkele critische opmerking zij ons vergund. Niet steeds is de chronologische volgorde aangehouden. Zo is enigermate verwarrend, dat onder het hoofdstuk „De Gouden Eeuw”, het gehele stedelijke toneelleven, tot 1947, wordt behandeld.

Bepaald teleurstellend is het feit, dat de periode 1870—heden — bijna 80 jaren en welk een belangrijke jaren! — moest worden afgehandeld in nog geen 40 pagina's druks. De omvangrijke woningbouw, na de eerste wereldoorlog, verwerft enkele regels; wij missen elke vermelding van het — enig ter wereld zijnde — Algemene Uitbreidingsplan 1925, van het gigantische Bosplan, van de industrialisatie en opkomst van Amsterdam-Noord. Schiphol's historie is kennelijk in de ban der bezetting geschreven.

Het geheel besluit met een „dichterlijke apotheose”, een vogelvlucht-overzicht van poëzie over Amsterdam en een litteratuur-opgave tot en met het jaar 1943.

Al met al, een boek, welks verschijning wij in de rij der literatuur met vreugde begroeten als een gemakkelijk leesbare inleiding tot de kennis van onze stad, op aantrekkelijke wijze geïllustreerd door de „stadsillustrator” H. van der Bijll, bestuurslid van ons genootschap.

P. J. MIJKSENAAR.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

ALGEMENE LEDENVERGADERING.

De Algemene Ledenvergadering van ons Genootschap zal plaats vinden op Zaterdag 28 Februari 1948, des namiddags te 14.30 uur in het Stedelijk Museum. Agenda: 1. Opening; 2. Notulen; 3. Jaarverslagen over 1947; 4. Rekening en verantwoording over 1947; 5. Verslag der Commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 1947; 8. Verkiezing van drie. bestuurs-leden wegens periodiek aftreden van de Heren C. G. Pouw, J. P. Mieras en Mr. H. de la Fontaine Verwey, die allen herkiesbaar zijn; 7. Mededelingen van het bestuur; 8. Rondvraag; Q. Sluiting.

NIEUWE LEDEN.

Het bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1948 tot lid: H. A. M. Scherder en G. C. Baars, te Amsterdam; Mej. M. de Block te 's-Gravenhage en Mr. W. H. Wurpel te Bussum.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

MAART 1948

LINDEN-LANGS DE BRACHTEN.

De stad is deur en deur **bepronkt** met groene linden,
 Waar zal men zulk een stadt nog in de **Werelt** vinden?
 Het groen boskaadje zelf is hier voor onze deur,
 En schaft ons veel vermaak met aangename geur,
 Laat Haarlems groene Bosch en 't Haagsche **Voorhout** roemen,
 Ons Amstels lindeloof gelukkiger wij noemen;
 Men hoeft geen verre **reys**, noch buytenwegsche padt,
 Wij hebben 't Groene **Wout** hier binnen onze Stadt.

Melchior Fokkens 1662.

Er is dus een tijd geweest, dat er geen iepen maar linden langs **onze** grachten geplant stonden. Ook **Wagenaar** gewaagt hiervan in het tweede stuk van zijn bekend standaardwerk (1765), zich blijkbaar baserende op hetgeen Fokkens hierover heeft meegedeeld: „Tot verversching en sieraad der stad, en tot **gerijf** der handeldrijvende en andere ingezetenen, is dezelve doorsneeden van veele breede en smalle **grachten, welker** meesten en voornaamsten, eertyds, en zelfs nog in de voorgaande eeuw aan den waterkant, en, op eenige plaatsen, ook voor de huizen, met Lindenboomen bezet waren; doch nu meest met Ypenboomen bezet **zyn**”, aldus Stadts Historie-schrijver.

In die regel zal nu verandering komen. Enige jaren geleden reeds¹⁾ wees het hoofd van de afdeling Beplantingen van de dienst van Publieke Werken, de heer J. R. Koning, op verschillende grote nadelen, welke inhaerent zijn aan het gebruik van iepen voor onze stadsbeplanting, reden waarom in verschillende straten andere bomen gezet werden, -- en met succes, naar hij hieraan toevoegde. Men treft thans, zo deelde hij mede, in de onderscheidene straten aan: eschdoorn (**Acer**), meidoorn (Crataegus), Acacia (Robinia), lijsterbes (Sorbus), haagbeuk (Carpinus), Japanse kers (Prunus), Turkse hazelaar (Corylus) enz. Maar ook kondigde hij toen reeds aan, dat er toe zou worden overgegaan, zoals in vroeger eeuwen, de iep door linden (**Tilia**) te doen vervangen daar ook deze in korte tijd de zware kruinen vormen, waaraan het Amsterdamse stadsbeeld behoefte heeft. Thans, vijf jaar later, zal er op grote schaal een begin **worden** gemaakt met de vervanging van iepen door linden en wel in de eerste plaats langs de Keizersgracht, en verder langs de Nassaukade en de Stadhouderskade.

Wij hebben de heer Koning gevraagd aan de lezers van ons maandblad te willen meedelen, welke nadelen aan het gebruik van iepen voor Amsterdam verbonden zijn en wij mochten van hem de volgende uiteenzetting ontvangen, waarvoor wij hem gaarne onze dank betuigen.

Een groot gedeelte van de straatbeplanting in Amsterdam bestaat uit iepen. De iep is een boom, die snel groeit en dus vlug zijn diensten als straatboom gaat bewijzen, hetgeen als een voordeel moet worden gezien.

Anderzijds heeft de iep nadelen. Wanneer hij in een straat is geplant, begint hij door zijn snelle groei spoedig overlast aan de bewoners te bezorgen, omdat hij het licht in de woningen gaat **benemen**.

Een tweede nadeel is het gedurende de laatste tijd meer en meer optreden van de iepziekte, waartegen geen bestrijdingsmiddel bestaat. Deze ziekte is zo infectueus, dat een aangetaste boom onmiddellijk moet worden verwijderd, teneinde besmetting van de naastbijzijnde bomen te voorkomen. Prachtige exemplaren moesten om deze reden worden verwijderd.

Bovendien treedt elk jaar de rupsenplaag op. Hiertegen bestaat wel een bestrijdingsmiddel, doch meestal kan niet worden voorkomen, dat de bomen toch geheel of gedeeltelijk kaal worden gevreten. Hoewel een iep hierna nog een tweede maal in blad komt, is dit lang niet zo weelderig, zodat de boom toch veel van zijn decoratieve waarde heeft verloren, speciaal aan de grachten. Ten aanzien van de rupsenplaag kan op grond van de opgedane ervaringen worden medegedeeld, dat deze in de hevigste mate voorkomt in het centrum van de stad en wel in het gedeelte, dat **binnen** de Keizersgracht ligt. **Eén** der bestrijdingsmiddelen tegen de rupsenplaag is, deze te localiseren en de iepenbeplanting in te perken.

De beplanting van de gehele Keizersgracht met linden heeft tot doel, het vliindertje, dat de eitjes legt, waaruit later de rupsen zullen komen, te verhinderen, op de daarbuiten gelegen **iepenbe-**planting over te vliegen. Dit vliindertje kan slechts ongeveer 250 m vliegen en zou de **linden-**gordel niet kunnen overschrijden. Op deze wijze wordt dus bereikt, dat het belangrijkste gedeelte

¹⁾ Men zie het Maandblad van de Bond Heemschut No. 89, 1949.

van de plaag gemakkelijker kan worden bestreden door bestuiving der bomen met **Derrispoeder**. In verband met de iepziekte kan nog het volgende worden gezegd. Teneinde de lichtbeneming te verminderen, worden de bomen wel z.g. „**gekandelaberd**”. Gedurende de laatste jaren is wel gebleken, dat deze bewerking de iepziekte in de bomen bevordert. Dit is ook een der redenen, waarom van de iep als straatbeplanting wordt teruggekomen.

Waardige vervangers voor de iep zijn de linde, de plataan en eventueel de kastanje.

In verband, met de bedoeling, de plagen over de iepenbeplanting zoveel mogelijk te beperken, wordt ook de iepenbeplanting langs de Nassaukade en Stadhouderskade geleidelijk door kastanjes en platanen vervangen. Deze wijziging zal op de rupsenplaag ook een **goede** uitwerking hebben. Er zullen gedurende de verwezenlijking van dit plan, geen hinderlijke hiaten in de beplanting ontstaan.

Tenslotte kan nog worden vermeld, dat de aan de Keizersgracht te plaatsen lindebomen worden weggehaald uit straten in Amsterdam-Zuid, waar zij thans reeds overlast aan de bewoners bezorgen. Deze bomen zijn dus van een behoorlijk formaat, zodat het aspect, van de gracht, niet noemenswaard zal worden gewijzigd.

Jan./Febr. 1948.

J. R. KONING.

BE ANATOMISCHE LESSEN VAN REMBRANDT.

Ons medelid, H. Savry te Haarlem, vroeg naar aanleiding van het bericht over de verkoop van de anatomische les van Dr. Tulp, opgenomen in het Decemnummer van ons maandblad, hoeveel het schilderij 'toen opgebracht heeft. Dit is reeds meermalen gepubliceerd, o.a. ook in het maandblad van 1928, blz. 86 e.v.: De anatomische les van Dr. Nicolaas Tulp werd in 1828 voor **f 32.000.**— aan Koning Willem I verkocht en voor de sterk geschonden anatomische les van Dr. Johan Deyman werd in 1841 door een Engelse handelaar **f 660.**— betaald, om in 1882 voor **f 1400.**— voor ons land teruggekocht te worden.

Over de **personen**, die als object voor de ontleedkundige lessen dienden, is echter wel heel wat nieuws te vertellen. Het chirurgijngilde, dat zorg had te dragen voor het ontleedkundig onderwijs, kreeg daartoe van de stadsregering af en toe het lijk van een terechtgestelde. Uiteraard kon dit alleen in de wintermaanden plaats vinden, daar men nog niet over middelen om een lijk te conserveren beschikte en zo 'n ontleding verschillende dagen in beslag nam. Deze zeldzame openbare ontleding waren min of meer publieke gemakkelikheden en brachten heel wat geld in het laatje, in 1656 bijvoorbeeld 187 gulden en 6 stuivers, waarvan 31 gulden en 19 stuivers afgingen voor zes zilveren lepels, die aan Dr. Deyman als dank voor zijn lessen werden geoffreerd.

Uit het zogenaamde „**anatomyboek**”, dat in het archief van het chirurgijngilde bewaard is gebleven, kennen wij de namen van de terechtgestelden en de confessie- en justitieboeken uit het Rechterlijk Archief — een onuitputtelijke bron voor de nog vrijwel onbekende **geschiedenis** van het leven van de zelfkant van de maatschappij tijdens de Republiek — geven ons een uitgebreid relaas van het zonderegister van de door Rembrandt vereeuwigde **misdadigers.**

Op het einde van het jaar 1631 werd de **28-jarige** Adriaen Adriaensz, alias **Aris Kindt**, geboortig van Leiden en kokermaker van beroep, met twee anderen betrap op een manteldiefstal op de Herensluis. Hij takelde daarbij de bestolene, die zich verweerde, zo toe, dat die enige tijd later nog ziek was en ongetwijfeld afgemaakt zou zijn, als de ratelwacht niet te hulp was geschoten en Adriaen met een piek om zijn oren had geslagen, zodat hij op de grond viel. In verband met zijn vroegere strafregister, dat al **bijzonder** zwart was, werd hij op 27 Januari 1632 veroordeeld om opgehangen te worden, welk vonnis op 31 Januari ten uitvoer werd gebracht. De twee medeplichtigen kwamen er genadiger af: ze werden beiden veroordeeld tot openbare geseling en twee jaar galei- of tuchthuisstraf. Adriaen had echter al te veel op zijn **kerfstok**: in 1623 was hij voor de eerste maal opgepakt wegens diefstal van een beurs en verbannen uit Amsterdam. Daarna was hij doorlopend met de justitie in aanraking gebleven. Tijdens zijn laatste verhoren wist men hem met behulp van gewichten van 200 pond aan beide benen, waarmee hij nu en dan opgehaald werd, tot bekentenis van al zijn zondedaden te brengen. Het werd een opsomming van diefstallen, huisbraken, openbare geselingen, brandmerkingen, tuchthuisstraf, galeistraaf, **ontsnappingen** en bannissementen, waaraan geen eind kwam. In het tuchthuis te Utrecht was hij eens de opzichter van de **weverij** met een **zaag** te lijf gegaan en gevraagd waarom, antwoordde hij „**uytdruckelijk**, geresolveert te zijn geweest om yemant in 't tuchthuys doot te steken, **alsoo** hij het **sich** soo maecken **woude**, dat hij sterven **moste**, **ende oock** veel liever sterven wilde, dan langer in 't tuchthuys te blijven”. Hij **beseffe** dus toen **zijn** lot al: onvermijdelijk was het **in** die tijd, dat

dergelijke mensen, de een iets eerder de ander iets later, wanneer ze weer eens opgepakt werden, al was het voor een feit van weinig belang, ter dood werden veroordeeld. De enige wijze om de maatschappij van dit soort misdadigers te bevrijden! Vooral in Amsterdam, de metropool van de Republiek, waar dusdanige elementen bij voorkeur een toevlucht zochten, was men hiervan zeker niet afkerig.

Met Joris Fonteyn, in de wandeling Zwarte Jan genaamd, die in 1656 op zijn 22ste jaar ter dood werd gebracht, was het enigszins anders gesteld. Hij was de zoon van fatsoenlijke ouders — zijn vader was organist te Diest en beleefde nog de schande van zijn zoon — en tot anderhalf jaar voor zijn terechtstelling had Joris een blanco strafregister. Hij was opgeleid voor kleermaker en in October 1653 teruggekomen van de kust van Barbarijen na drie en half jaar in dienst geweest te zijn van de West-Indische Compagnie. In Diest was hij zijn moederlijk erfdeel van 150 gulden komen beuren en was daarna op de loop gegaan om in Dordrecht verzeild te raken in gezelschap van dieven, waarmee hij zijn geld had verteerd. Daarna was hij langs het land gaan

De anatomische les van dr. Tulp door Rembrandt, Mauritshuis.

schooien en bedelen, wat spoedig overging in het plegen van diefstallen en huisbraken, waarbij hij zich voornamelijk kleren en zilver toeëigende. Opnieuw aangeland in Dordrecht, voor hem blijkbaar een fatale plaats, kwam hij in kennis met Elsje Otte, alias de Donder-hoer, die voortaan als zijn bijzit met hem verder trok en op haar naam af te gaan wel niet de geschikte persoon zal zijn geweest om Joris op het rechte pad terug te brengen. In Keulen verdiende hij volgens zijn zeggen een tijdlang zijn brood met kleren maken, maar heel lang hield hij dit niet vol en in Amsterdam aangekomen sloop hij op de Nieuwendijk op klaarlichte dag een lakenkopershuis binnen en nam daar een half stuk laken weg. Achtervolgd door jongens, die hem betrappt hadden, trok hij bij de Oude Brug zijn mes en verwondde daarmee een man, die trachtte hem vast te houden, aan de hand. Zo goed als de manteldiefstal voor Aris Kindt werd dit stuk laken voor Joris fataal;

het was de druppel die de emmer deed overlopen. Zijn strafregister was wel niet zo uitgebreid als dat van Adriaen — pas sedert anderhalf jaar was hij aan het stelen geslagen en slechts vijf maal had hij gevangen gezeten, — maar daartegenover stelde men, dat hij van eerlijke ouders was, jong, kloek en sterk van persoon, een kleermaker van beroep, die zich derhalve een goed bestaan had kunnen verschaffen. Tot nog toe was hij steeds „gratieuselijk” losgelaten en gestraft met geseling binnenskamers — een minder grote schande dan in het openbaar — en bannissement. Vooral ook het feit, dat hij een pistool in zijn bezit had, werd hem zwaar aangerekend, want het was zijn gewoonte geweest hiermee boeren te bedreigen om hun geld af te persen. Het verhoor van Joris leverde geen grote moeilijkheden op. Alleen al bij bedreiging met pijniging bekende hij direct alles, wat hem te laste werd gelegd, later alles even prompt weer terugnemende. Gevraagd, waarom hij bij het weggaan na het verhoor tegen de dienders had gezegd, dat hij wraak wilde roepen, verklaarde hij dit gezegd te hebben, omdat de Heeren hem meer wilden doen kennen dan hij wist. Wat hij echter ook bekende, zijn vonnis was reeds getekend. Op 27 Januari

De anatomische les van dr. Johan Deyman door Rembrandt, Rijksmuseum.

1656 werd hij veroordeeld om op het schavot met de koorde gestraft te worden -- met andere woorden opgehangen — dat er de dood na volgde, hebbende een pistool boven zijn hoofd hangen tot schrik en exempel van anderen. Zijn dood lichaam werd de begraafing der aarde gegund — de lijken van schuldigen aan bepaalde delicten moesten soms ook wel eens aan de galg blijven hangen -- en zijn goederen, indien hij er enige had, geconfisqueerd ten profijte van de Heer. Deze gebruikelijke formule doet vreemd aan, wanneer men bedenkt, dat zijn dood lichaam nog vijf dagen na de terechtstelling heeft gediend voor de anatomische lessen en bovendien als model voor Rembrandts meesterwerk. Op 2 Februari 1656 is hij 's avonds om negen uur „met een redelijke statie” op het Zuiderkerkhof ter aarde besteld en was het vonnis dus geheel ten uitvoer gebracht.

1. H. VAN EEGHEN.

HOOFD ALS LEERMEESTER VAN BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

Herdenkingen, zo ze ergens goed voor zijn, kunnen in ieder geval dienen als maatstaven van de waardering van bepaalde figuren. In dit opzicht kan een vergelijking tussen de herdenking van Pieter Cornelisz Hooft in 1881 en 1947 leerzaam zijn. In hoever deze herdenking Hooft nader tot het grote publiek gebracht heeft, valt moeilijk te zeggen, al geloof ik, dat het bitter woord van **Busken** Huet bij de onthulling van Vondels standbeeld in 1862: „Vondels onvruchtbaarheid voor het nageslacht wordt alleen geëvenaard door die van Hooft en **Huygens**”, voor de beide eerstgenoemden althans nu niet meer opgaat.

Wat echter wèl vastgesteld kan worden, is de plaats, waar bij de herdenking van een veelzijdige figuur als Hooft toen en nu het accent viel. In 1881 werd Hooft bijna uitsluitend als dichter en dramaturg geëerd; de geschiedschrijver bleef, behoudens in een voortreffelijk artikel van dr. ir. Doorenbos, geheel op de achtergrond. In 1947 was dit anders. Een van de hoogtepunten der herdenking was gewijd aan Hooft als historicus. In een magistrale rede in de Nieuwe Kerk heeft prof. Romein getuigd, dat Hooft als geschiedschrijver de hele Hooft is, aangetoond, dat historische belangstelling de rode draad is, die door Hoofts leven loopt, en hem geroemd als de onovertroffen beschrijver van onze opstand.

Dat de negentiende eeuw, evenals trouwens de achttiende, de waarde van Hoofts historiewerk niet hoog aangeslagen heeft, is uitvoerig **aangetoond** door wijlen dr. Breen in zijn proefschrift over „**Hooft** als schrijver der Nederlandsche Historiën”. Des te merkwaardiger is het, wat dr. Breen niet vermeldt, dat een van de grootste, zo niet de grootste van onze negentiende-eeuwsche geschiedschrijvers als leerling van Hooft beschouwd kan worden en aan Hooft zijn historische vorming te danken heeft. Die geschiedschrijver is Bakhuizen van den Brink.

Het is een niet te vergoeden schade voor onze letterkunde, dat Potgieter zijn wijds, al te wijds opgezet leven van Bakhuizen van den Brink niet heeft voltooid. Nu zijn wij voor de belangrijkste jaren in zijn ontwikkeling aangewezen op de brieven en op verspreide gegevens. Maar ook daaruit laat zich Bakhuizens verhouding tot Hooft gemakkelijk aflezen.

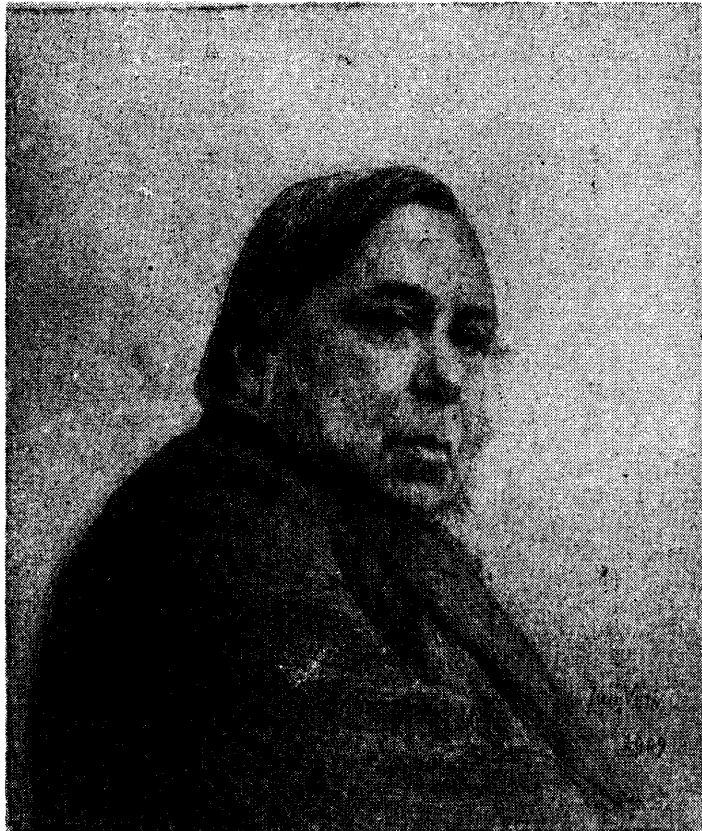
Geboren in 1810 in een Amsterdams milieu van gezeten burgers, werd Bakhuizen in 1826 student in de theologie aan het Athenaeum om in 1831 naar de Leidse Academie te vertrekken, waar hij zich voornamelijk aan de klassieke philologie zou wijden. In 1833 maakte hij kennis met Potgieter en in het volgend jaar riepen zijn ouders hem naar Amsterdam terug. Gloeiend voor de vaderlandse letteren begint hij te publiceren in het nieuwe tijdschrift „de Muzen” en het jaarboekje „Tesselschade” en treedt in 1837 met Potgieter op als redacteur van „de Gids”. Vijf jaren later keert hij naar Leiden terug voor zijn promotie en wijkt een jaar daarna, in 1843, uit naar België om te ontkomen aan de greep van zijn schuldeisers. In zijn vrijwillige ballingschap in Luik, ver van Leiden en zijn boeken, gaat hij zich met de vaderlandse geschiedenis bezighouden en publiceert in 1844 zijn eersteling-op historisch gebied *Andries Bourlette*. Intussen is hij begonnen met zijn onvermoeide studie in de archieven: in Luik, **Weenen** en Brussel had hij zich, zoals Bijvanok het uitdrukt „een roes gelezen aan onze nationale historie” en de resultaten daarvan kwamen, helaas al te fragmentarisch, aan het licht in zijn verspreide publicaties. In 1851 werd het hem mogelijk gemaakt terug te keren naar het vaderland en kreeg hij een aanstelling aan het Algemeen Rijksarchief. Drie jaren later werd hij benoemd tot Algemeen **Rijksarchivaris** en kreeg in deze functie gelegenheid om ons archiefwezen op moderne leest te schoeien. In 1865 is hij overleden, zonder in zijn te weinige geschriften de volle maat van zijn weergalozе kennis gegeven te hebben. „Ik heb zijns gelijke nooit ontmoet”, getuigde na zijn dood Fruin van hem.

Hoe is nu Bakhuizens verhouding tot Hooft?

De eerste maal, dat Bakhuizen zich over Hooft uitspreekt, is in zijn beroemde studie over *Vondel met Roskam* en *Rommelpot* (1837), waarin, voor het eerst in onze letterkundige **geschiedenis**, het innig verband van de poëzie met de tijd, waarin zij ontstond, wordt aangewezen. Bakhuizen toont zich daarin kenner van Hoofts poëzie en van de Historiën, als hij beschrijft, hoe Hooft „nu eens de ruwere Hollandsche woorden polijfde en smolt, om hun het gladde, dartele en fluweelige der Italiaansche klanken te geven, dan weder die stevige klanken in een grof, onbuigzaam harnas schroefde, ten einde de ijzere voetstappen, welke **Aiva** op den nek des landzaats gezet had, na te doen klinken”. En van zijn bewondering voor Hooft als **taalkunstenaar** getuigt hij eveneens in zijn recensie van Potgieters *Lief en leed* in het Gooi (1839). „**Neem eens Hooft**”, zegt hij daar. „**Zijne** reizen, zijne geleerdheid, de rekbaarheid, opdat ik het **zoo** noeme, van zijnen geest, had dien schrijver en dichter doen gevoelen, hoe bekrompen nog onze taal, hoe bekrompen onze maatschappelijke vormen waren, om waardig het gebied der kunst dat voor zijne **oogen lag**, te vervullen. Vandaar dat hij eenetirannische hand op onze taal legde, dat hij haar wilde dwingen, om geheel en al uit te drukken, wat **of** oorspronkelijk in zijnen geest leefde, of bij vreemden zijne bewondering had

opgewekt. Vandaar 's mans worsteling met zijne taal, eene worsteling waarin wij hem beurtelings zien triomfeeren of bezwijken; bezwijken dan wanneer zijn vernuft alléén onze bewondering verdient of hij ons herinnert, dat hij Romeinsche en Italiaansche schrijvers las; triomfeeren dan, wanneer hij voor ons duidelijk, verstaanbaar en juist spreekt, wanneer wij in hem den nationalen Schrijver en Dichter herkennen."

Maar niet alleen de taal van de schrijver der Historiën wekt zijn geestdrift. Wanneer hij, in zijn bespreking van Potgieters *Liedekens van Bontekoe*, de verhouding van nationale poëzie en volkslied behandelt, gewaagt hij met volle instemming van Hoofts uitspraak: „De magtigste veranderingen zijn hier te lande, bij aanstichting, oft immers dapper toedoen des gemeenen mans ingevoerd” en hij vervolgt: „Met welgevallen zien wij, hoe de grootste onzer geschiedschrijvers zich koestert in den glans, die van eenen loffelijken naam op eene loffelijke daad afstraalt, maar de geest van zijn tijd; van zijn volk, sleept den deftigen Hooft mede, zoo vaak hij de woelingen der burgerijen,

van Jan Veth naar een photographie.

BAKHUIZEN VAN DEN BRINK.

de frissche jeugdige kracht, waarmede zij handelden, beschrijft." Zowel de prozaïst als de geschiedschrijver van de opstand karakteriseert Bakhuizen aan het eind van hetzelfde opstel: „De vereischten van een historieschrijver kent hij meer dan iemand; hij heeft die van de Ouden en de Italianen geleerd; maar om aan zijne taal en zijnen stijl kracht, rijkdom, buigzaamheid te geven, moet hij aan het volksleven zijne treffendste kleuren ontleenen. Want daar was kracht en rijkdom van uitdrukking, omdat de voorstelling helder, het gevoel levendig, het oordeel scherp, waarom zouden wij er niet bijvoegen, de hartstogt opgewekt was?"

In 18414 verschijnt Bakhuizens studie over de *Warenar*, die een scherpe kritiek bevat op de zojuist verschenen uitgave van dit blijspel door Matthias de Vries. Met evenveel hartstocht als geest hekelt Bakhuizen de analytische, philologische methode van De Vries, voor wie het oude Hollandse

blijspel een kadaver is dat ontleed moet worden. Daartegenover stelt hij, wat hij noemt de „synthetische **zamenstelling** en vergelijking van volksleven en volkspoëzie, volkstoestand en **volkskunst**”. „**Voor** ons”, roept Bakhuizen uit „leef dat blijspel, zoolang onze oude stadhuizen met hunne dood eenvoudige regentenstukken prijken; zoolang van de torentjes onzer **Doelens** het **smalle** vergulde vaantje wappert; **zoolang** Amsterdams oude zijde overeind staat, om ons door hare karakteristieke kleur te **boeyen**; zoolang in onze kunstverzamelingen de Jan Steens en Ostades, ondanks al onze pruderie, eene taal tot ons spreken, waarvoor onze **ooren** nog niet ten eenenmale zijn verdoofd: zoolang in Hooft's onsterfelijke Historiën de gedenkwaardige plaats te lezen staat, die bij ons volk ten eeuwige **dage** alle adelzucht, **zoo** zij ooit opkwam, in de geboorte moest smoren.” In hetzelfde jaar verschijnt dan Bakhuizens eerste historische opstel **Andries Bourlette**, de vrucht van zijn studiën in de Luikse archieven. Zowel om de inhoud als om de vorm is het stuk hoogst **merkwaardig**, om de inhoud, omdat Bakhuizen hier voor het eerst, maar terstond met meesterhand het onderwerp grijpt, dat hem zijn leven lang bezig zal blijven houden: de eerste jaren van onze opstand; om de vorm, omdat hier, voor het eerst sinds Hooft schreef, een leerling van de meester aan het woord is. De beste eigenschappen van Hoofts taalbeheersing vinden wij hier terug, zijn beeldend vermogen zowel als zijn expressieve bondigheid. 'Wie wordt niet onweerstaanbaar aan Hooft herinnerd in plaats en als de volgende?

„**Zoo** schokten de zaken, **onder** gedurige onlusten en afwisseling van geven en nemen, voort . . . toen ten **jare** 1566 de onderdrukte partij in de Nederlanden tot onderdrukken overzwaaide en met geweld nam, waaraan vragen niet hielp.”

„**Nood** is **een** ondragelijk meester, die steeds tot daden zweept, maar, onder het doen zelf, de uitvoering door nieuwe bevelen voorkomt.”

Hooftiaans is ook de prachtige karakteristiek van Alva: „**Alva** was' een werktuig des **oorlogs**, uit ijzer en staal gesmeed, dat, eenmaal in beweging, die beweging volbragt met eene gestadige regelmatigheid, zonder door drift verrast te worden, of door aarzeling te **verflaauwen**. Voor aandoeningen van menscheijkheid, voor de verheffing van edele gevoelens, was zijne borst gesloten, en daarom faalde die zelfde onbuigzaamheid in het burgerlijk bestuur, waar de gemoederen te dwingen zijn door middelen, die buiten zijn aanleg en zijne opleiding lagen. Maar in het veld was hij op alle toevallen berekend, en vereenigde onverbiddelijke strengheid met **welsprekendheid**, die aan **eenen** krijgsman past. Die welsprekendheid werd ondersteund door **een vaardig** vernuft, dat, met eene scherpe snede, iedere uitspruiting van ongenoegen of tegenspraak bij den wortel wist af te kappen. Om het **een** en ander gehoorzaamden hem zijne onderhoorigen als eene kracht des noodlots, die van alle zijden hunne eigene vrijheid, hunne eigene fortuin insloot.”

Bakhuizens voorliefde voor Hooft bleef niet onopgemerkt. Als zijn vaderlijke vriend, de Leidse hoogleraar Bake hem in een (verloren gegane) brief waarschuwt voor een te sterk aanleunen aan zijn voorbeeld, antwoordt Bakhuizen **van Bonn** uit met de volgende welsprekende tirade, waarin zijn bewondering voor Hooft, zijn eigen credo als historicus en zijn zuiver gevoel voor onze vaderlandse taal gelijkelijc aan het woord komen: „**Bepaaldelijc** tot u zou ik echter voor Hooft een goed woord willen spreken. Hij heeft mij geleerd, en, sit **venia** verbo, gevoed. Daarom ben ik **zoo** aan hem verknocht. Hij heeft, **ik** erken het, **Tacitus** nagevolgd, maar deed hij het slaafs? Was bij zijne tijdgenoten, die het eerst de **litteratuur** hunner natie tot stand **bragten**, niet doorgaans een der Ouden hun **rigtsnoer**? en konden zij anders, waar geen beschaving de taal nog gevormd had, en zij verlegen stonden te midden der bajerd van vormen en woorden, die voor hun lag? Wat ik in Hooft bewonder, is het krachtige schilderen dat hij met **zijne** woorden doet. Wat ik nationaal in hem **acht** is de aanschouwelijke, materiële beeldrijke zijner taal. Eene eigenaardigheid, die naar mijne **meening** in het Hollandsch ligt en er in bewaard en hersteld moet worden. Eene eigenaardigheid, die mij mijn vaderlandsche spraak thans **dubbeld** doet liefhebben, nu mij in den vreemde **zoo** vele kleur- en vormlooze **abstractiën** der Mofsen om de **ooren** zwermen.” Als de ex-theoloog en classicus Bakhuizen plotseling als historicus opduikt, blijkt, Hooft zijn leidman geweest te zijn, Hooft, die men ook **in die** tijd weinig las en zeker niet als geschiedschrijver eerde. Hoe heeft Bakhuizen hem zo goed leren kennen? Had hij in zijn ouderlijk huis Siegenbeeks uitgave der **Historiën** gelezen, die in de jaren 1820 tot 1824 verscheen 'en slechts **300** intekenaren telde? Was zijn belangstelling gewekt door de in 1827 gehouden rede van de Amsterdamsche hoogleraar van **Cappelle** over Hooft en Schiller als historieschrijvers? Zoeken wij liever naar innerlijke verwantschap. Beiden waren Amsterdammers in hart en nieren, en kenden en waardeerden het volksleven van hun tijd, zowel Hooft, aristocraat, maar van burgerlijke afkomst, als Bakhuizen, zoon van een kassier, maar **grand** seigneur; beiden waren gematigd zo in het godsdienstige als **het** staatkundige en vijand van alle fanatisme; en vooral: beiden beoefenden met hartstocht de schone letteren alvorens zij hun eigenlijke levensdoel vonden in de geschiedenis van hun v a d e r l a n d ,

Andries Bourlette opende de rij van Bakhuizen's historische studiën. Weldra zouden zijn grote opstellen over het voorspel van de opstand volgen, zwaar van historische kennis en kritiek. Daarin vond hij zijn eigen stijl, als historicus en als stylist. Zijn geest was te machtig en te onafhankelijk om zich blijvend bij een voorbeeld aan te sluiten. Hoe belangrijk zijn werk ook is, ook nog voor onze tijd, toch blijft het te betreuren, dat hij noch naar de inhoud noch naar de vorm bereikte wat men van zijn geniale begaafdheid mocht verwachten. Mocht de geschiedvorser in Bakhuizen verder zijn eigen weg vinden, van de *geschiedschrijver* (Kernkamp heeft er op gewezen) is *Andries Bourlette* het enige stuk gebleven. Als zodanig verdient het een ereplaats niet alleen in onze *historiographie*, maar ook in onze letterkunde.

Ook de geschiedvorser Bakhuizen is Hooft zijn leven lang getrouw gebleven. Menige plaats van zijn later werk getuigt er van. Zo kan men zonder aarzeling Hooft Bakhuizen's leermeester noemen en er aan toevoegen, dat hij in zijn waardering voor Hooft als historicus zijn tijd een eeuw vooruit was.

H. DE LA FONTAINE VERWEY.

DE FAMILIE BRAK.

Ter gedeeltelijke illustratie van het artikel in het Januari-nummer, betreffende het Hollandse Babelstuk, kan ik iets vertellen over de familie, die op het in dit nummer afgebeelde stuk van *Tibout Regters* te zien is. De catalogus van het Rijksmuseum vermeldt niet meer dan dat het de Doopsgezinde predikant Jan Brak met zijn familie voorstelt, maar een kort archief-onderzoek bracht heel wat over dit gezelschap aan het licht.

Om te beginnen iets over de kamer, waarin de familie zit. Als achtergrond van veel van dergelijke stukken werd in het midden een schoorsteenmantel afgebeeld, en zo ook hier; echter moest tevens de geleerdheid van de predikant worden aangegeven, zodat links daarnaast een deur naar een bibliotheek openstaat en om het evenwicht te handhaven werd rechts van de schoorsteenmantel een alkoof met een fraai ledikant gezet. Dat daardoor de schoorsteen midden in het huis terecht was gekomen, in plaats van tegen een buitenmuur — een voor die tijd vrij ondenkbare situatie — werd blijkbaar als een volkomen aannemelijke dichterlijke vrijheid beschouwd.

De oude man, die achter de tafel zit met een boek voor zich, is Harmen Brak. Het eerst vinden wij hem vermeld, als hij op 14 Juli 1713, komende van Zevenhoven (Z.H.), poorter van Amsterdam wordt en op die zelfde dag het ambt van turfdrager krijgt, een stadsambt, dat een inkomen van *f* 300.— per jaar gaf. Daar hij tot zijn dood in 1768 lid van het gilde bleef, oefende hij blijkbaar zijn leven lang dit beroep uit en men kan zich afvragen, hoe zo iemand in staat was zijn zoon voor dominé te laten opleiden; echter had men in de achttiende eeuw wel eens een beroep dat meer schijn dan werkelijkheid was en zo vermoed ik, dat Harmen Brak wel nooit eigenhandig met turven gesjouwd zal hebben. Zijn herkomst uit het in het veengebied gelegen Zevenhoven maakt aannemelijk, dat hij eigenlijk handelaar in turf was en, om welke reden dan ook, zijn voordeel erin zag lid van het turfdragersgilde te worden en het werk door een ander te laten doen. In 1745 stelt hij in ieder geval voor het werk een „noodhulp” aan ¹⁾, voor de daarvoor liggende jaren is dit niet na te gaan, maar wel waarschijnlijk.

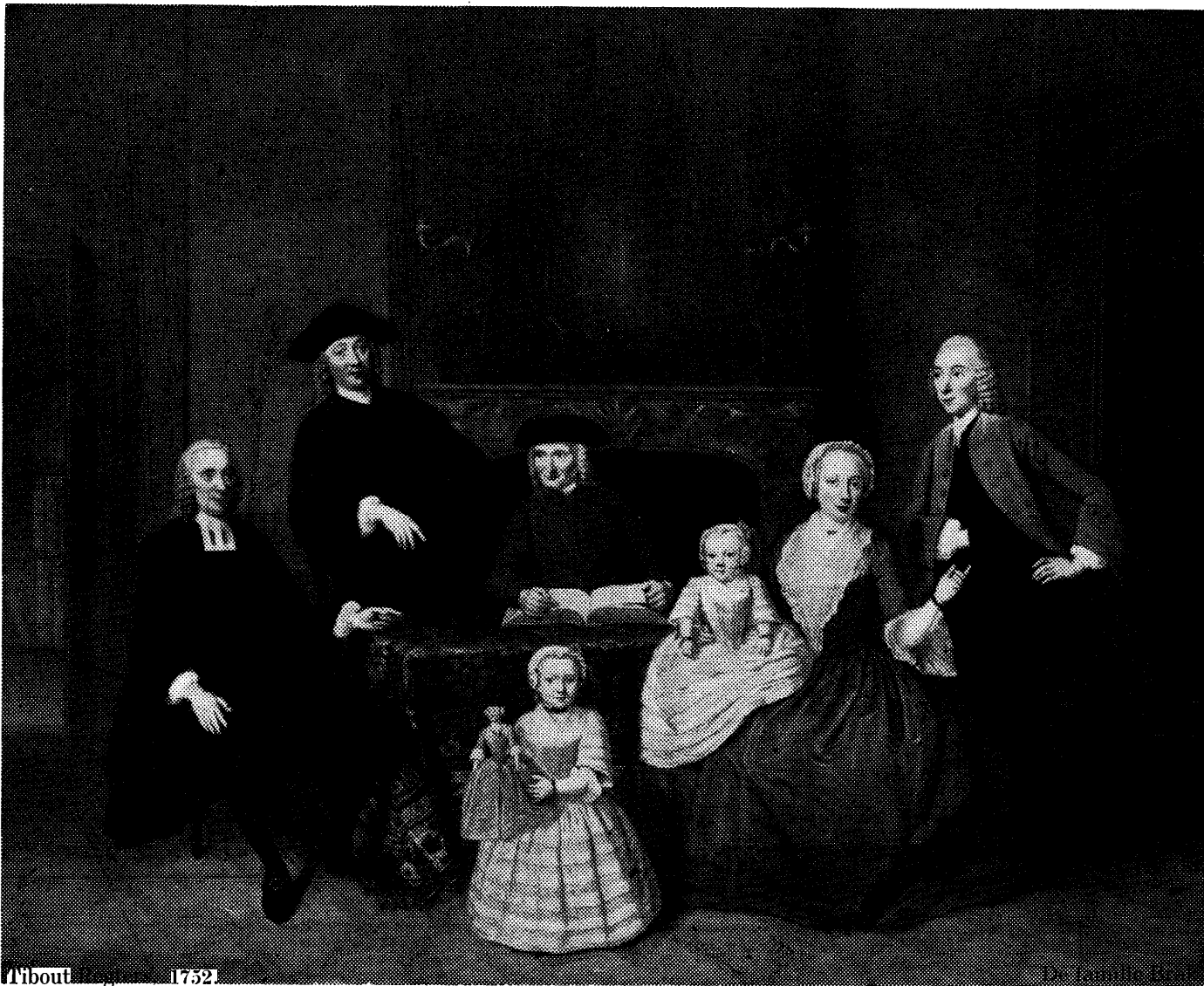
Harmen Brak was al voor zijn komst in Amsterdam gehuwd met Jacomina van Swieten, die door haar moeder, Pieternelletje Hennebo, vrouw van Pieter van Swieten, en haar grootmoeder Catharina Crommelin, vrouw van Jan Woutersz. van Swieten, verwant was aan welgestelde Doopsgezinde families te Leiden en Haarlem; door haar werden de drie zoons, Pieter, Jan en Cornelis, Doopsgezind. De vader was dit niet, wellicht was hij Remonstrant ²⁾.

De oudste en de jongste zoon werden, toen zij daarvoor de leeftijd kregen, op een kantoor geplaatst, maar Jan was klaarblijkelijk een uitblinker en kwam in 1730 op de Latijnse school, iets wat in de middenstand, waartoe hij ongetwijfeld behoorde, niet vaak voorkwam. Maar hij zal geen teleurstelling voor zijn ouders geweest zijn, 'althans in 1733 kreeg hij de „gouden pen”; een eerbewijs voor bijzonder knappe leerlingen.

De moeder leefde nog in 1737 en trad toen op als getuige bij de doop van Pieter en Jan in de Doopsgezinde Gemeente bij „het Lam en den Toren”, vermoedelijk niet meer in 1745, toen Cornelis gedoopt werd. Inmiddels had Jan van 1735 tot 1740 de opleiding voor Doopsgezind predikant doorlopen en was in 1743 bij bovengenoemde gemeente voor de halve dienst aangesteld (in 1748 voor de volledige dienst). Cornelis werd in 1744 als „komtoirknegt” poorter van Amsterdam.

¹⁾ Zo iemand kreeg meestal de helft of een derde van de inkomsten.

²⁾ Zijn vrouw en schoonmoeder waren althans te Zevenhoven lid van de **Remonstrantse** Gemeente.

Tibout 1752

De familie Brak

De volwassenen zijn v. l. n. r. : Ds. Jan Brak (1717—1761), Pieter Brak († 1714—ná 1778), Harmen Brak (. . . .—1768), Margaretha Hasselaar (1726—1780/83) en haar man Cornelis Brak (1724-1782) op de grond hun dochtertje Jacomina Brak (geb. 1749). op schoot hun dochtertje Margaretha Brak (geb. 1702). /Cliché Weekblad „Trouw”.

Opmerkelijk is dat Harmen Brak, die een zekere mate van **welgesteldheid** gehad moet hebben, niet in het belastingcohier van 1742 voorkomt. Of hij door het lage inkomen, verbonden aan zijn officiële ambt van turfdrager, en door een eenvoudige levenswijze door de mazen van het net geglipt is? We kunnen daardoor ook met uitmaken waar hij in dat jaar woonde; in 1748 en 1755 woonde hij op het Singel, vermoedelijk tussen Koningsplein en Beulingstraat.

De oudste twee broers waren niet trouwlustig; het was de jongste, Cornelis, die **het** voorbeeld gaf en op 11 Augustus 1748 in het huwelijk trad met Margaretha Hasselaar, dochter van de niet onbemiddelde korenfactor Dirk Hasselaar in de Buiten **Brouwersstraat** ¹⁾. Het jonge paar vestigde zich eerst in de Vinkenstraat en Cornelis zal in de zaak van zijn schoonvader gekomen zijn; in 1750 kreeg hij een aanstelling als stadslichterman, in 1751 als makelaar. Na het overlijden van Dirk Hasselaar in Februari 1752 betrok het jonge gezin diens huis in de Buiten Brouwersstraat, waar het vermoedelijk tot 1776 bleef wonen.

De oudste broer, Pieter, was boekhouder en nam zaken voor verschillende mensen waar, speciaal voor Mr. Gijsbert van der Hoop, firmant van „de Wed. Abraham Romswinkel”, en diens broeder, de bekende advocaat Mr. Cornelis van der Hoop, van wie hij in 1756 volledige procuratie kreeg. En zo kunnen we ons een beeld vormen van de maatschappelijke omstandigheden van deze familie, toen zij in 1752 door **Tibout Regters** werd vereeuwigd.

Nog enige jaren bleef het geluk aanhouden, vooral toen op 27 Mei 1755 Jan Brak trouwde met de **37-jarige** Cornelia van **Halmael**, door welk huwelijk hij terecht kwam in een kring van aanzienlijke, rijke Doopsgezinde families. Het huwelijksgeluk in hun huls op de Keizersgracht bij de Berenstraat mocht echter niet lang duren, want reeds op 12 Augustus 1758 overleed zij en ruim een jaar later verhuisde Jan naar het Singel beoosten het Koningsplein, waar vermoedelijk zijn vader en oudste broer ook woonden; en daar stierf hij zelf op 28 October 1761, nog geen 45 **jaar** oud.

Of zijn **vrouw's** vermeende rijkdom hem enigszins naar het hoofd gestegen was? Hij had van haar een kapitaaltje en een vruchtgebruik geërfd en had als weduwnaar in 1760 een testament gemaakt, waarin hij, behoudens een groot aantal legaten aan eigen en aangetrouwde familieleden, zijn oude vader tot enig erfgenaam stelde ²⁾. Niets vermoedend aanvaardde deze de erfenis zonder voorbehoud, maar zal waarschijnlijk weinig aangenaam getroffen zijn geweest toen hij, om de legaten te kunnen uitkeren, nog ruim **f 2.000.—** moest toeleggen ³⁾.

Twee jaar later kocht Pieter Brak een huis in de Kalverstraat, het vijfde benoorden de Bagijnensteeg, waar „**de Ossehuut**” in de gevel stond, welk huis hij met zijn vader betrok en waarin laatstgenoemde in Mei 1768 hoogbejaard overleed. Dat hij toen niet onbemiddeld was blijkt uit het feit, dat voor hem het hoogste middel op begraven betaald werd.

Intussen dreigden enige onweerswolken in het gezin in de Buiten Brouwersstraat. In 1760 zal het huwelijk nog niet al te ongelukkig geweest zijn, althans Jan Brak legateert dan nog aan zijn schoonzuster een parelsnoer met diamanten slot. De huisvrouw zal trouwens haar handen wel vol gehad hebben, want in de eerste negentien jaar van haar huwelijk produceerde zij twaalf kinderen, waarvan er zeven in leven bleven. Toen deze echter wat ouder werden had zij blijkbaar niet genoeg te doen en ontplooidde zich toen als „**babbelsugtig**, listig en hatelijk”, iemand die zich veel met buurpraatjes ophield en die, hoe „**eenvoudig**” zij zich ook mocht voordoen, hield van tweedracht zaaien en konkelen. Haar man daarentegen was iemand die „zig met **geene Buuren bemoeiden**”; een **fatsoenlijk** en redelijk mens, „in veel zaake meer” te goed, dan te **quaad**”; helaas was zijn prestige in het gezin dan ook niet erg groot, men moest van hem zeggen dat hij vaak „te mal kinds was, en met goede woorden zig **dikwils** liet **payen**, daar hij dubbele **reeden** had zijn kinderen te kastijden” en als hij hen maar mondeling bestrafte of even aanraakte had dat ten **gevolge**, dat ze „**aanstonds** vreeselijk schreeuwden en een schrikkelijk **geweld** maakte, even als of er moord of doodslag geschieden” — en zijn **vrouw** behandelde hem al net zo. Misschien zou het hierbij nog gebleven zijn als Cornelis niet, vermoedelijk in 1772 of 1773, een jonge kantoorbediende had gekregen, **Jacob Veltbrugge**, de ongeveer 20 jaar oude zoon van een Bank van Leninghouder in de **Agnietenstraat**. In het begin voldeed deze jongeman klaarblijkelijk goed en werd hij met vriendelijkheid in, het gezin opgenomen en het duurde dan ook niet lang of er ontstonden trouwplannen tussen Jacob en de even oude tweede dochter des **huizes**,

¹⁾ Hij behoorde niet tot het bekende geslacht, maar was in **1684** te Weesp geboren; * door zijn vrouw; **Jacomijntje** Sahollevarer, werden zijn kinderen Doopsgezind.

²⁾ Tevens bepaalde hij hierbij, dat al zijn preken en geschriften verscheurd **moesten worden**; vandaar dat er in het Doopsgezind Archief vrijwel niets over hem te vinden is.

³⁾ Volgens de aangifte voor de Collaterale Successie, die meestal nogal wat te laag was, liet Cornelia van **Halmael** ruim **f 15.000.—** na, Jan Brak ruim **f 29.000.—**.

Margaretha of Grietje (het schootkind van het schilderij). Maar helaas waren dit niet de enige plannen die Jacob maakte; zijn inkomsten schenen niet naar' zijn zin te zijn en hij trachtte deze te verhogen door het vervaardigen van valse wisselbrieven, vermoedelijk voorzien van de nage-maakte handtekening van zijn verhoopte schoonvader, in wiens handen zij in' ieder geval tenslotte terecht kwamen. Begrijpelijkerwijs was deze er niet op gesteld Jacob verder als kantoorbediende, en' nog veel minder als schoonzoon in zijn omgeving te hebben. Jacob verloor dus, zijn baantje en werd ook als **huwelijks-candidaat** geweigerd — althans door vader Cornelis, maar niet door dochter Grietje, die gewend was haar zin door te zetten door spektakel te maken en die bovendien, als petekind, de speciale lieveling van haar moeder was en door haar gesteund werd. Maar de vader hield eindelijk eens voet bij stuk en de **toestemming** kwam niet.

Hierop ging Grietje tot drastische maatregelen over; zij verliet, vermoedelijk in het **voorjaar** van **1774**, het ouderlijk huis en trok in bij haar beminde, in het huis van diens vader in de Agnietenstraat, een daad die niet zonder gevolgen bleef.

Inmiddels had nog een andere slag Cornelis getroffen, Van zijn degelijke broer Pieter, die al gedurende meer dan 20 jaar „met veel trouw en kunde” de zaken van de gebroeders van der Hoop behartigde, zodat deze „volkome fiducia” in hem hadden — van broer Pieter dan bleek, dat deze half **November** 1778, „hadde kunnen goedvinden **zig** in stilte uit zijn Huys- te absenteeren en. . . alle de **zaaken** in de uiterste confusie en **slegte** toestand na te **laaten**”. De gebroeders van der Hoop lieten snel sequesters benoemen om van zijn boedel te redden 'wat er te redden viel, ofschoon men al direct de indruk had, dat er ruim genoeg was om de schade te dekken. Inderdaad is het niet duidelijk, wat de ongeveer **60-jarige** ertoe gebracht heeft tot deze stap over te gaan; een half **jaar** later vinden **wij** hem te Emmerik, waar **hij** nog woont in 1778, als het restant van zijn afgewikkelde boedel aan hem wordt afgedragen — met minder dan ruim **f 20.000.—**!

Intussen moet deze slag voor Cornelis, die het toch al 'zwaar te verduren had, hard aangekomen zijn. In de zomer van **1774** ging hij zijn broer te Emmerik opzoeken en het zal na terugkomst hiervan geweest zijn, dat hij ziek werd — **zô** zwaar, dat men **voor zijn** leven vreesde.'

Het huisgezin was nu in twee partijen verdeeld — aan de zijde van Grietje stonden haar moeder en haar **20-jarige** broer Pieter, die trouwplannen had met Johanna Maria, de zuster van Jacob Veltbrugge; aan de zijde van de vader stonden **Jacomijntje**, Cornelis en Jan, respectievelijk 25, 18 en 15 jaar oud, **terwijl** Maria en **Cornelia** nog te jong waren om ernstig in de zaak gemoeid te worden. De **moeder** gebruikte nog allerlei list en de anderen voor haar kant te winnen; zo gebeurde het dat, toen haar man in Emmerik was, haar zoen Cornelis, die zijn **vader's** zaken waarnam, haar, om zijn „volk” te betalen, om **f 550.—** vroeg, die zij uit haar **man's** kas nam. Niet lang daarna betaalde haar zoon haar op haar verzoek **f 250.—** terug, die ze zelf hield; maar toen haar man weer thuis kwam **verklaarde** zij, dat zij het volledige bedrag alweer in zijn kas terug had gelegd en dat de ontbrekende **f 550.—** bepaald een andere post moest zijn, terwijl zij aan Cornelis Jr. voorstelde hem de overige **f 300.—** kwijt te schelden, op voorwaarde dat hij met haar tegen zijn vader zou houden, wat deze echter verontwaardigd afwees.

In Augustus 1774 trachtte Grietje, die voelde dat haar nog op enigszins losse schroeven staande gezin binnen afzienbare tijd uitgebreid zou worden, een huwelijk te forceren, door de kwestie voor de Commissarissen van Huwelijkse Zaken te brengen. Na de vader, die nog steeds bleef weigeren, gehoord te hebben, **verwezen** deze het geval naar de „**Heeren van den Gerechte**”, waarmee het enigszins op de lange baan kwam. Jacob Veltbrugge, zijn zuster Johanna en Pieter Brak, vestigden zich inmiddels alle **te Oostzaan**, waar ook Grietje Brak zich wel veelal opgehouden zal hebben, terwijl ook haar moeder herhaaldelijk, zonder iets te zeggen, het huis uitliep en wekenlang bij haar kinderen bleef. Ook stuurde zij telkens, achter de rug van haar man om, geld en goederen naar haar dochter. (Wordt vervolgd).

EEN GEDENKBORD BETREFFENDE CARRÉ.

Naar aanleiding van de mededelingen over **Carré**, familie en gebouw, in het maandblad van Januari j.l., deelt de heer **J. W. Graeuwert** alhier ons mede, dat hij in het bezit is van een **geschilderd porceleinen** bord, voorstellende een opvoering van Mazeppa in 't gebouw **Carré**. De opdracht van de schilder, **N. J. W. de Veer**,

(vermoedelijk de toenmalige fotograaf van het Weekblad **De Prins**) is „**Zum** Beschlung des heutigen Gala **Vorstellung 16.3.94**”.

Het stelt voor de piste met 16 paarden, waarbij op een der paarden (een wit) Mazeppa ligt. Hieruit valt dus nog een datum van de **opvoering** van Mazeppa te bepalen.

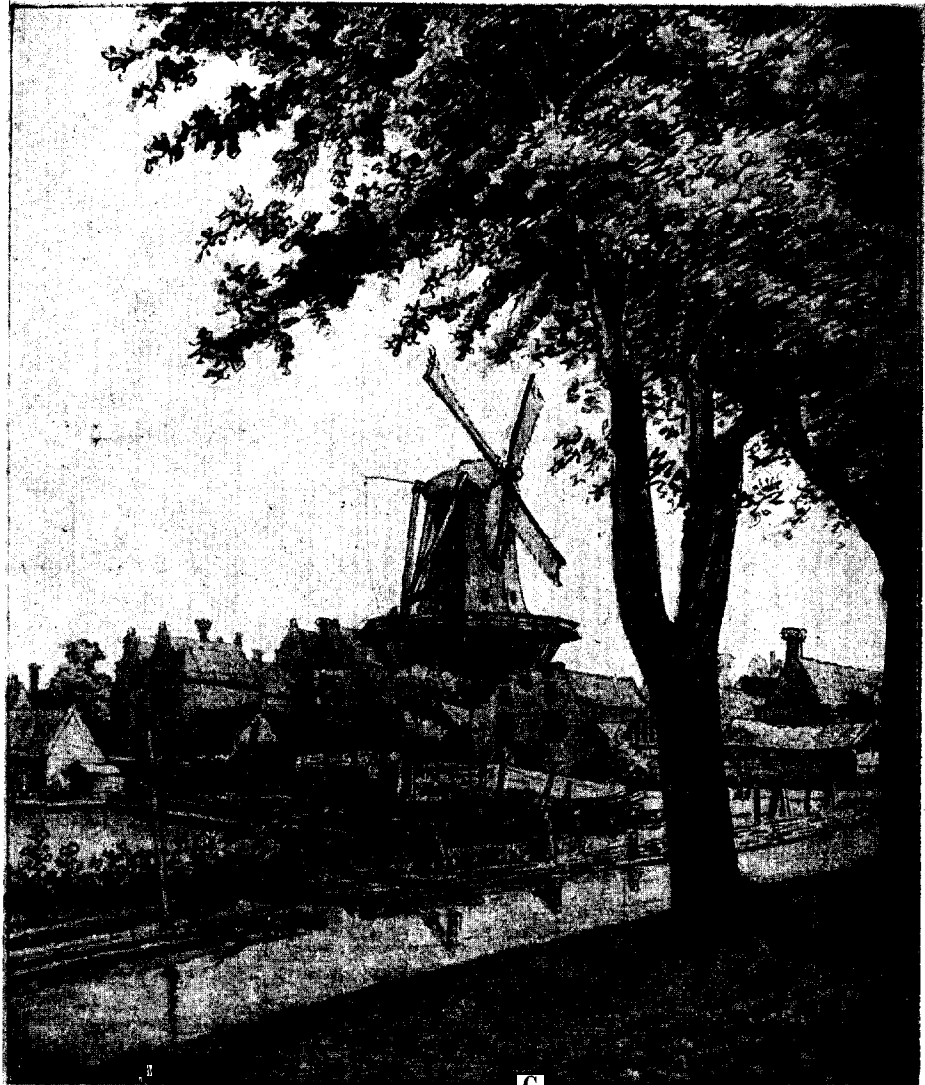
UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET CIRCUS CARRÉ !

De heer F. H. Freese, Westlandgracht 671, alhier, schrijft ons:

Bij het bezien van de afbeelding, behorende bij het interessante artikel van Dr. G. H. Kurtz „Geschiedenis van het Circus Carré”, is het weldra duidelijk, dat de aanduiding van het punt, van waaruit de afbeelding is genomen, n.l. Achtergracht bij de Brandweerkazerne,

noods kunnen komen, door aan te nemen, dat het negatief van de foto verkeerd is afgedrukt; het spiegelbeeld geeft dan ook wel een aanvaardbare situatie, die echter zonder meer niet is te controleren.

De oplossing vinden we echter, wanneer we de reproductie bezien van de sepiatekening van C. Lamberts, in het 27e Jaarboek van het Genootschap, blz. 104. Hier toch bevinden

De Sepia-tekening van C. Lamberts.

niet juist kan zijn. In, dat geval toch zou de vereniging van de Achter- en Onbekende gracht zich links op de foto moeten bevinden. Er verenigen zich echter aan de rechterzijde twee grachten met elkaar! Wij zouden er des-

we ons op precies hetzelfde terrein, met dezelfde huizen, loodsen, etc. alleen een 50 à 60 jaar vroeger. Het onderschrift geeft hier de juiste plaats aan voor de beide afbeeldingen n.l. Nieuwe Prinsengracht.

HET MAKELAARSWEEKBLAD 1898-1948.

De makelaardij is al een eeuwenoud beroep. Men kan het weten door het 17e eeuwse „Makelaars-Kantoor” op de Nieuwe Zijds Voorburgwal, hoek Nieuwe Nieuwstraat, een der weinige gildehuizen, die hier **terstede** gespaard zijn gebleven ¹⁾. Ook door het grote Gedenkboek, dat H. van **Malsen** in 1933 schreef, ter gelegenheid van het feit, dat het toen driehonderd jaar geleden was, dat het „comptoir” door het voormalig Makelaarsgilde in gebruik werd genomen. Tevens was het destijds ten naaste bij 400 jaren geleden, dat te Amsterdam voor de eerste maal van erkende makelaars sprake was.

Als vanzelf herinneren ook in het op 6 Jan. j. J. verschenen nummer van het dat de 1e Januari van dit jaar zijn gouden jubileum mocht vieren, verschillende schrijvers aan die oude geschiedenis van het beroep. Zo de voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord-Holland, mr. Chr. P. van Eeghen, die vaststelt dat de makelaardij hier **terstede** uit de grafelijke tijd dateert, maar eerst nadat Amsterdam Antwerpen als stapelplaats van de handel had verdrongen tot volle ontwikkeling kwam. Zo ook mr. J. de Jongh, die uit de geschiedenis van de makelaardij drie groepen van dramatis personae belicht, die van de **Heeren** van de Gerechte, met hun Willekeuren en Ordonnantien, die van de Makelaars en die van de „niet-Geadmitteerden”, de „Beunhazen”. Maar om dat grijze verleden gaat het natuurlijk

¹⁾ De beide andere zijn, naar men weet, het Korenmeters-gildehuisje op de N.Z. Kolk (thans Ned. Persmuseum) en het Wijnkopers-gildehuis in de Koestraat.

in het feestnummer van **Het Makelaarsweekblad** niet. Zijn gouden jubileum is thans hoofdzaak. En als altijdstaat onze Burgemeester, mr. **Arn. J. d'Ailly**, aan het hoofd van de lange rij van gelukwensenden. Hij spreekt de hoop uit, dat binnen niet al te lange tijd een deel van de inhoud van het orgaan gewijd zal kunnen zijn aan de problemen, die een „ruime” woningmarkt met zich brengt. En wie zal het hem niet na zeggen? Namens de Vakgroep memoereert de heer C. Hoen Dzn. de oprichters H. W. Lansdorp, L. v. d. Vijgh en W. Meijerink-Meyer. Hij gedenkt ook de voortzetters, de heren J. M. Boas en mr. C. H. **Bruijn** en releveert o.m. dat de heer Z. **Deenik** al 35 jaar commissaris van het weekblad is. Ook mr. H. **Boekel**, lid van de huidige redactie, noemt de meeste van de namen, vermeerderd echter met die van de heer H. L. J. **Wijsman** als initiatiefnemer. En tevens vermeldt hij met lof de naam van de administrateur, de heer A. J. **Albach**, die tegelijk met het orgaan zijn 50-jarig ambtsfeest viert. En dan komen de verdere feestredenaars: de heer E. Th. **Schellinga** Koopman, als h.t. Voorzitter van de Ring Amsterdam der Broederschap van Notarissen in Nederland; de heer C. D. van Vliet, directeur der Hollandse Hypotheekbank, mr. J. W. de Jong Schouwenburg, als woordvoerder van de zijde der brandverzekeringmaatschappijen, de heer P. H. Het Lam, als Voorzitter van de Amsterdamse Vereniging van Huis- en Grondeigenaren „Het Eigendomsrecht” en de heer W. G. Schijffelen, als lid van de redactie, die een afzonderlijk artikel aan de heer **Albach** wijdt. Laatstgenoemde heeft de 8e Januari in American receptie gehouden.

AMSTERDAM IN 1669.

Jörg Franz Müller, waarschijnlijk een Elzasser kleermaker, die naar de Oost wilde en hier ook dienst nam, na eerst hier en daar te hebben rondgekeken, kwam de 30e Juli 1669 's avonds te Amsterdam aan. Was hij opgetogen en verbaasd, over wat hij reeds in Groningen en op reis vandaar naar Holland had gezien, in Amsterdam „dise 'in der ganzen Welt berühmte statt” raakt hij letterlijk in extase. Vriendelijk werd hij opgenomen door een Duitser — een Neurenberger — met wien hij al dadelijk in aanraking was gekomen, die hem gedurende enige dagen door Amsterdam rondleidde. Müller vond in hem een goede gids en was zelf een oplettend makker. Vooral werd hij getroffen door het gezicht op het IJ „so voller schiffen, das es wegen den vielen mastbäumen, wie ein grosser langer dicker walt anzusehen.” En Müller vervolgt zijn indrukken:

„Die häuser seint widervm (als in Groningen dus) wie lauter schlösser vnd kirchen, so wohl wegen der äusseren, als inneren zihrt von allerley schönen sachen, anzusehen. Die gassen vnd strassen seint sehr weit vnd breit von einander, vnd wieder auch so sauber vnd rein als in einem saal, weil. . . . der regen alles vnreines durch die verborgene canälen vnter der erden in die grose wasserflotten, deren sich allenthalben in der stat etliche zertheilen, aus geführt wurt, welche

wasserflotten alle 6 stundt vnd 12 minuten mit dem meer auf, vnd so viel wider abgeben, vnd also alzeit eines wasser einlaufet, allwo es dan sehr viel hölzerer und steinerer brucken hat, warenter die kleine schifflein über dese meerfluss aus vnd einleuffen. Vnd ist sich zu verwunderen, das wiewohl diese statt so gros, doch beij nächtlicher weil nit viel von stehlen, rauben, einbrechen, morthaten, vnd anderer strassschandereyen gehört würt, sonder so sicher das man gleich wie beij tag allenthalben kan hinkommen, wie ich den selber öfters, 2 bis 3 stundt lang mit meinem mantel bin zu nacht spaciren gangen, die weil man, so es nit morschein, von einer laternen zu der anderen sehen kan. Weiteres ist *dise statt so volckreich das man nit nur allein in kellern vnd zu oberst vnter den dächern wohnen mues*, sonder *es seint auch die gassen vnd strassen so voll, das man kaum einander kan ausweichen*. Man kan aber indessen auch alles was ein mensch von essen, speis verlangt, es mag sein was es will, vor der hausthür einkaufen, ia die kafläden seint dermassen von aller erdencklichen köstlichkeiten angefüllet, das man darob erstaunen mues, vnd einem wie ein halbes Paradeis vorkommet. Auf allen thürmen höret man alle vierthel vnd stundten das schöne gloggen-spiel, nicht anderst als ein halbe himlische luftmusic, das man schir darvon verzugt würt. Alhier werden allerhandt religionen vnd nationen gefunden, doch lebet alles in grösser einträchtigkeit vnd friden. Die läüth ins gemein seint hier also reich, das man in anderen landen solches nit kan glauben. (Dit trof Muller ook in Groningen). Dises gehet diser statt allein ab, das die kein guethes trinckwasser hat, wiewohl alle häuser ihre pumprünen haben, die weil es prackh, das ist gesalzen, ist, vnd nur zu dem wäschen kan gebraucht werden; sonsten trincket iederman wein oder bier, fiir das kochen aber mues man solches aus den süessen flüssen dahin bringen, so man aber regen-wasser genug ob dem tach bekommen kann, mues man das andere nit kaufen. Es het alhier viel 1000 Juden, bin auch etlich mahl in der Portugisischen Judenkirchen gewesen, so ein grose herrlich und zierlichs gebäu, habe aber wenig andacht von ihnen darinn gesehen, also das wan Moises vnd Aaron wider solten kommen, seinen guethen verweis von ihnen zu erwarten hätten. Es würt disen Juden zugelassen, Christen mägt zu ihren diensten zu halten, welches ich an keinen orth noch gefundten noch gehört habe. . .

en, nadat Müller nog over het Stadhuis heeft uitgeweid en van zijn ingenomenheid met Amsterdam wel heeft doen blijken, besluit hij:

„ja so ich alles von der herrlichkeit dieser statt sollte beschreiben, ein ganzes buech hette anzufüllen . . .”

doch is teleurgesteld, dat er 'nog lang geen volk voor Indië werd aangenomen.

Het bovenstaande, in 1902 door mr. Heeres in de „Navorser” medegedeeld, leek mij interessant genoeg om hier over te nemen. In verband met de thans heersende woningnood hebben we een treffende opmerking onderstreept, alsmede die waar hij de grote drukte schetst. En Müller blijkt zijn ogen uit te kijken aan alles wat hier te koop was en hij waant zich bijna in het Paradijs. Toen kon hij terecht spreken van het steenrijke Holland! Met als schrijvende tegenstelling de kelder- en zolderwoningen.

H. W. ALINGS.

NOG EEN BEL, GEMERKT HEMONY.

Naar aanleiding van de noot op pag. 15 van het laatste nummer van *Amstelodamum* ¹⁾ deelt de heer Th. Ligthart, Alex. Gogelweg 57 te 's-Gravenhage, ons mede, dat hij een oude bronzen tafelbel bezit, die — alhoewel het voorwerp enigmate versleten is — heel duidelijk het randschrift draagt: E. Hemony me fecit anno 1569. — Het enige verschil

¹⁾ Zie het artikel: „Herleving van een oude Amsterdamse nijverheid”.

met het in die noot vermelde randschrift is, dat in het ene geval een F, in het andere een E vóór Hemony staat.

De klok van de heer Ligthart is nogal rijk versierd met beelden, ruiters etc. die niet meer geheel te ontleden zijn. Het handvat wordt gevormd door een heraldieke gekroonde leeuw met een wapenschild in de poten. Op de klok komen een mannen- en vrouwenkop voor, beide omkranst.

DE CULLINAN GEKLOOFD.

VEERTIG JAAR GELEDEN.

Vóór 40 jaar werd te Amsterdam de Cullinan, de grootste diamant, die ooit gevonden is, gekloofd. Dit geschiedde op 10 Februari 1908

door de heer Jozef Asscher, zo memoreerde „Het Parool” van 17 Januarij. in een uitvoerig artikel met afbeeldingen. .

AMSTERDAM IN EET ESPERANTO.

Het Februarinummer van „*Sennaciulo*”, het orgaan van de internationale bond van socialistische Esperantisten S.A.T., bevat een hoofd-artikel van ons medelid H. W. Alings over Amsterdam, waar van 31 Juli tot 6 Augustus a.s. het 21e congres van **Arbeiders-Esperantisten** zal worden gehouden.

In een geestdriftige beschrijving van onze stad leidt de schrijver ons door oud- en nieu-

Amsterdam, waarin hij tegelijk met enkele woorden de geschiedenis van de stad' en zijn monumenten beschrijft en waarbij **schr.**'s specialiteit, de Amsterdamse gevelstenen, niet worden vergeten. Bij de **Paleis-Raadhuiskwestie** krijgt schr. gelegenheid te wijzen op het voor buitenlanders steeds zo merkwaardige feit, dat Amsterdam de enige hoofdstad. **ter** wereld is, waar de regering haar zetel niet heeft.

HET PALEIS-RAADHUIS.

DE EERSTE PAAL.

De „*Nieuwe Rotterdamse Courant*” van 20 Januari jl. herinnerde er aan, dat 300 jaar geleden de eerste paal van het Achtste

Wereldwonder de grond in ging. Dit rust, naar ieder schoolkind, door het bekende ezelsbruggetje, weet, op in totaal 18659 palen.

VRAGENBUS,

DE STAL VAN NAPOLEON.

De heer Tos. F. Stenssy vraagt:

Aan de Amstelkerk aan het Amstelveld (Beguliersgrachtzijde) bevindt zich een houten deurtje, waarboven vermeld staat: **DE STAL VAN NAPOLEON.**

Wie van de lezers weet hierover meer?

De redactie, dadelijk op kondschap uitgaande, vernam aan de kosterij, dat het bordje eigenlijk thuis hoort aan de huizenzijde van de kerk. Daar moet, blijkens de hier aangetroffen resten, een **stal** geweest zijn. In de Franse tijd zou

de kerk als paardestal hebben gediend. Wellicht dat de doorluchte paarden (die van Lodewijk Napoleon of van Napoleon zelf) afzonderlijk aan de huizenkant gestald werden.

HET EIND VAN DE GR. WITTENBURGERSTRAAT.

De heer J. W. Graeuwert vraagt hoe het komt, dat het laatste stuk van de Gr. Wittenburgerstraat {nl. het gedeelte bij de 3e Wittenburgerdwarsstraat), door de mensen, daar ter plaatse, altijd „t Lange end” (=einde) genoemd wordt. Houdt dit soms verband met de verlenging van de Gr. Wittenburgerstraat in 1881.1

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR,

HET JAARBOEK 1947.

Nu onze leden, misschien tot hun en zeker tot onze vreugde, hebben kunnen ontwaren, hoe het ons na veel zorgen en aanhoudende inspanning is gelukt het 41e Jaarboek **aan** drukpers te ontworstelen, willen **wij** hun ook gaarne deel geven aan onze gevoelens van voldoening, dat het%oek reeds dadelijk de **aandachtige** lezing heeft genoten van ons erelid Dr. Johan E. Elias. Hij zendt ons een drietal opmerkingen, die wij om haar herkomst en haar belang hier niet grote dank willen weergeven.

1. In zijn artikel over Dertig jaar **Zesen-**onderzoek in Nederland brengt Prof. **Scholte** het anagram Awelein in verband met. de naam van het Amsterdamse **regen-**

tengeslacht Alwewijn, welke naam hij echter geregeld, zelfs in het onderschrift bij het portret op pag. 103, **Alewein** spelt. Dit is bepaaldelijk onjuist; nooit en nergens heeft. Dr. Elias die naam in die spelling gevonden en zij moet dan ook met **b**eslistheid worden afgewezen.

- II. Wat het (zie blz. 42) op de gevelsteen **van** Zwijg Utrecht afgebeeld voorwerp betreft, dat Dr. **d'Ailly** in zijn 'stukje over deze toren niet terecht kon brengen, dit moet klaarblijkelijk het bekende Bourgondische embleem voorstellen: een van vlammen omgeven vuursteen met twee gekruiste doortakken. Over de vraag of men uit

het voorkomen van dit monarchale symbool conclusiën kan trekken ten opzichte van de datering van de steen, verklaart Dr. **Elias** geen oordeel te durven uitspreken. (Zie ook de hierna volgende aantekening van Dr. d'Ailly.)

III. Dr. **Wittop** Koning heeft in zijn Voor-geschiedenis van het Collegium **Medicum** onder de op blz. 56 voorkomende handtekeningen van Amsterdamse doctoren en apothekers die van de **jongste** en **vermaardste** der **medeci** niet kunnen identificeren. De „**Nicolaus N. . .**” (lees „**M.D.**”, Red.) van blz. 63 is, voluit: „**Nicolaus Petri**”, alias Dr. **Nicolaes Tulp**.

Bovendien mochten wij van Dr. A. J. d'Ailly een aantekening welkom heten, waarvan de leden ongetwijfeld met belangstelling zullen kennis nemen. Zij luidt :

De Heren De Bussy, **Oldewelt**, Van Heuven en **Arnhardt**, alhier, en **Jan Kalf** te 's-**Gravenhage** hebben de attentie gehad, mij er op te wijzen dat het voorwerp, op het **beneden-gedeelte** van de gevelsteen afgebeeld, een vuurslag is, het bekende Bourgondische embleem. Zij hebben zich bij de beschouwing dus niet, zoals ik, van de wijs laten brengen door de betrekkelijke grootte waarin het bewuste object is afgebeeld (men lette op de door de ogen gestoken talhouten of knodsen, en vergelijk de beide vuurroeren), terwijl toch de Bourgondische vuurslag voornamelijk verschijnt als een schakel in de keten van hét Gulden Vlies, dus in heel wat geringer afmeting. Hun komt daarvoor hulde en dank **toe**, die hun bij deze gebracht wordt.

De Heer **Schukking** te 's-Gravenhage had gaarne in het artikel melding zien gemaakt van de gelijknamige vestingtoren te Naarden (volgens **Boxhorn**, die in zijn **Thentrum** het

opschrift aldaar, **Swicht Utrecht**, noemt). Ik moet er op wijzen dat het er mij om te doen was, definitief vast te stellen, welk opschrift nu eigenlijk het vestingwerk te Amsterdam droeg en dat dus door het ter **sprake-brengen** van de Naardense toren geen enkel argument aan mijn betoog zou zijn toegevoegd. Wel had zulk een vermelding — ik erken het gaarne — misschien een zekere illustratieve waarde kunnen verlenen aan mijn stukje. Ik zou er dan overigens met hetzelfde doel nog bij hebben kunnen voegen dat er een vage aanwijzing bestaat dat ook **IJselstein** op een van zijn vestingwerken een overeenkomstige leus gevoerd heeft. Maar mijn betoog zou **toch** door die illustratie op geen enkel punt zijn versterkt of verduidelijkt.

Tenslotte nog het volgende, waardoor mijn opvatting bevestigd wordt dat de datering van de Amsterdamse steen moet vallen in het derde kwart der **16e** eeuw.

Als **terminus ad quem** (maar dan ook de **aller-uiteerste**) kan met zeer grote waarschijnlijkheid nl. de Alteratie van 1578 gesteld worden (opvatting van Dr. van Heuven, die **mij** in die zin schreef), maar met m.i. volstreekte zekerheid het jaar 1581, toen **Philips II** als soeverein werd afgezworen. Het zou immers een absurditeit geweest zijn, als de Overheid bij een opschrift op een openbaar gebouw een embleem zou hebben doen aanbrengen van het „**verlaten**” vorstenhuis!

De Heer **Alings** heeft mij nog doen weten dat de oudste hem bekende gevelsteen met cartouche-ornament uit het jaar 1561 is (te Amsterdam), en de in ouderdom daarop volgende het jaar 1569 draagt (te Utrecht). Ook hier komen wij dus in het derde kwartaal der eeuw terecht.

Erratum in het **Jaarboek-artikel**: op pag. 45, noot, staat „**1882** moeten zijn”. Men leze: 1482.

NIEUWE LEDEN.

Het *Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1948 tot lid: de Heren A. J. Korff, H. Ph. Rühmann, W. Meijer, M. **Boekman**, Hub. Smulders, A. A. van Sandick, Mr. A. J. Ruys, H. van Laar, Mr. A. Ridder van der Does de Bye, A. Ariëns Kappers, Mr. W. Baron van Haersolte, Prof. Mr. F. de Vries, Mr. W. P. C. Knuttel, Mr. A. A. Aberson, Prof. Mr. Dr. G. van den Bergh, Mr. A. Diemer Kool, Prof. Dr. W. Leendertz, Mr. W. A. Rijk, G. Verwey, Karel Mengelberg, Jos. **Goossens**, Dr. J. **Meijer**, J. G. **Wiebenga**, Ir. J. Tielrooy, L. W. Wildervanck, Aug. Deknatel, H. Gerritsen, Dr. I. Groen, Prof. Dr. H. Smitskamp, Mr. J. W. van der Sande, J. H. le Cosquino de Bussy, Mr. I. Möller, Jhr. Mr. E. W. Röell, M. H. E. Nolthenius de Man, Christiaan Pluygers, F. Rosingh, J. J. de **Cleen**, R. E. J. Heyer en H. Offerhaus en de Dames M. van Calcar, J. L. **S.** Kupsch-van Holst Pellekaan en J. **Bauer—Stumpff**, allen te Amsterdam; de Heren H. J. **Woltman Elpers** te Baarn, Mr. H. van Riel te 's-**Gravenhage**, Prof. Dr. I. J. **Brugmans** te Wassenaar en Mr. H. Albarda te Naarden; tot donateur werden benoemd Mr. D. U. Stikker en L. Bohlken, beiden te Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

APRIL 1948

DE HOOFDSTEDELIJKE ARCHIEFDIENST EEN EEUW OUD.

Toen de negentiende eeuw aanbrak was Amsterdam in het bezit van een eeuwen oud, welgeordend en goed bewaard archief, waartoe echter uit de aard der zaak slechts de ambtenaren toegang hadden.

Door een samenloop van ongelukkige gebeurtenissen werd het echter in de luttele spanne tijds van slechts een tiental jaren in een ontoegankelijke ruïne herschapen ¹⁾. Bovendien gevoelde het nieuwe gemeentebestuur dat optrad nadat de oude staatsinstellingen waren verdwenen, zich volkomen vervreemd van deze in de loop der eeuwen gevormde administratieve neerslag. De voor de nieuwe tijd overbodig geworden papiermassa was voor de thans op een geheel andere leest geschoeide administratie eerder een blok aan het been dan een ruggesteun. Vandaar dan ook dat van die zijde geen pogingen konden worden verwacht om deze kostbare erfenis van hun ambtsvoorgangers veilig te stellen.

De resten van het eertijds fraaie administratieve bouwwerk heeft men dan ook eenvoudig op één van de zolders van het huidige raadhuis gestort met de verwachting dat het daar geruisloos zou verdwijnen. Het totaal zoek geraakte archief van het Tuchthuis, dat eerst in 1812 in nog ongeschonden staat door regenten aan de maire was overgegeven, strekt hiervan ten bewijze. Ja zelfs van de in 1829 op schriftelijk bevel van B. en W. door deadministrateurendergildfondsen ter secretarie overgebrachte archieven der opgeheven gilden ontbreken thans, blijkens de destijds opgemaakte inventarissen, talrijke delen.

Omstreeks 1840 was echter over geheel West-Europa een koortsachtige drang naar onderzoek en wetenschap ontstaan, welke ook de historici ten onzent langzamerhand tot actie bracht. Het was dan ook vermoedelijk deze toenmaals heersende geest welke het door koning Willem I in 1826 genomen Kon. Besluit om enige beschikkingen te treffen omtrent het bruikbaar stellen en toegankelijk maken der plaatselijke archieven ook voor particulieren in het belang der historische studie, welk besluit door de gebeurtenissen van 1830 was vrijdeld geworden, nieuw leven wenste in te blazen. Een der eerste die op zijn verzoek om toegelaten te worden in het archief dezer stad tot het doen van historische naspeuringen een gunstige beschikking van B. en W. mocht ontvangen was de bekende en invloedrijke Amsterdamse advocaat Mr. H. J. Koenen. Dit bracht hem op het denkbeeld om aan B. en W. het voorstel te doen om hem, gelijk hij in zijn brief van 7 Dec. 1840 schreef, „zonder eenig bezwaar der stedelijke kas m.a.w. geheel gratis tot bewaarder van het stedelijk archief of stadsarchivarius” te benoemen. Hij motiveerde zijn verzoek met te verklaren dat het hem gebleken was dat gelijk in de meeste voornaamste steden van andere beschaafde landen meestal zich steeds een stedelijke archivarius bevond, deels in het belang der stad, deels in het belang van hen die geschiedkundige onderzoekingen zouden wensen te doen, aldus ook reeds in andere steden van ons vaderland daartoe aanstalten is gemaakt gelijk te Utrecht en te Haarlem.

B. en W. ontstelden hevig na lezing van dit schrijven; immers in gedachten zagen zij boven hun hoofden een nog steeds aanzienlijke papiermassa, wier totale verdwijning nog enige jaren zou vergen. Zonder zelfs het voorstel aan de Achtbare Raad der stad voor te leggen, verklaarden zij reeds de 21e Januari geen termen te hebben gevonden om aan het verzoek van de heer Koenen te voldoen zijnde de Vergadering van oordeel: „dat voor het oogenblik bij de tegenwoordige inrichting der Charterkamer de aanstelling van eenen afzonderlijken archivarius niet doelmatig zijn zoude”. Inderdaad, waar de toenmalige inrichting der Charterkamer er op gericht was om zich van de papierballast te ontdoen, daar kon men geen bewaarder gebruiken. Overigens is het woord Charterkamer, waarmede hier de archiefzolder werd aangeduid, voorbedachtelijk gebruikt omdat men op de goede reputatie wilde speculeren, welke dit woord in de 17e en 18e eeuw had gehad, toen men de bewaarplaats der archieven betreffende de zo belangrijke buitensteedse aanlegenheden aldus placht te noemen.

Enkele jaren later, op 1 Juli 1842, werd ook aan Dr. I?. Scheltema, gewezen praeceptor van de Latijnse school te Middelburg, met wachtgeld te Amsterdam wonende, vrije toegang tot de Charterkamer toegestaan om bouwstoffen te verzamelen voor zijn (in 1844 verschenen) werk „Oud en Nieuw uit de vaderlandsche geschiedenis en letterkunde”. Al spoedig bond hij, zij het ook onofficieel, tevens de strijd aan tegen de verwaarlozing en vervaardigde hij een register op een groot deel van het archief, hetwelk hij aan de bovengenoemde Mr. H. J. Koenen ter hand stelde bij gelegenheid van een verzoek van zijnentwege om met het archivarisschap alhier begunstigd te worden.

¹⁾ Zie mijn bijdrage „De geschiedenis der bewaring en ordening van het archief der gemeente Amsterdam” in het 35e Jaarboek Amstelodamum, bldz. 3 e.v.

Als lid van het Kon. Ned. Instituut heeft Scheltema blijkbaar de tweede klasse van dit instituut weten te bewegen om op 31 October 1344 een brief aan de Minister van Binnenlandse zaken te zenden, waarbij diens medewerking werd verzocht ter voorziening van de naar haar oordeel bestaande behoefte tot benoeming van een archivaris voor de hoofdstad. waartoe aanvraag ahangig is. Z. Exc. verzocht daarop om van het stadsbestuur te mogen vernemen wat daarvan zij en of er uitzicht bestond dat zodanige betrekking van stadswege zou worden ingesteld.

Aldus onder druk gezet kwamen B. en W. op 30 Januari 1845 tot de conclusie dat, hoezeer in dadelijk stadsbelang *bepaaldelijk* geen *stads-archivarius nodig* is. het niettemin in het belang der wetenschappen in het algemeen en der stedelijke geschiedenis in het vervolg van enig belang *zoude* kunnen zijn, om het toezicht over de stedelijke archieven aan een deskundige op te dragen waartoe zich de gelegenheid thans opdoet. Zij besluiten derhalve aan de Raad voor te dragen om een stedelijke archivaris te benoemen op een tractement van *f* 300 's jaars en voorts daartoe te benoemen de heer P. Scheltema *in dat vak niet ongunstig bekend*.

Op 10 Februari 1845 diende Scheltema. zijn schriftelijke sollicitatie bij de Raad in, welke op 5 Maart daaraanvolgende, na langdurige besprekingen en overwegende dat het nuttig is voorgekomen om de archieven dezer stad in ene behoorlijke orde te doen brengen doch dat het nut geenszins is gebleken om ten dien einde bij deze stad *eenen* vasten archivarius aan te stellen, besloot om aan B. en W. op te dragen de nodige maatregelen te nemen tot het doen in orde brengen der archieven en aan degene die B. en W. *daarmede* zouden belasten na voltooid *ar6eid* een *gratificatie* uit te reiken.

Zelfs op een daarna gedaan voorstel van Dr. Scheltema, door het college van B. en W. ondersteund, om buiten bezwaar der stad de betrekking van stadsarchivarius te erlangen, beschikte de Raad op 7 Mei 1845 afwijzend. Bij Besluit van B. en W. van 16 September werd *Scheltema* verzocht en gemachtigd om gedurende een jaar, ingaande 1 Juli 1845, tegen genot van *f* 300, de archieven der stad in orde te brengen. Scheltema's onvermoeide ijver en intense belangstelling hebben blijkbaar uiteindelijk toch wel indruk gemaakt op het stadsbestuur, getuige het volgende in hoogst aangename en waarderende toon gestelde antwoord van B. en W. van 28 Juli 1346 op het uitvoerig verslag door Scheltema van zijn werkzaamheden over 1845/46 d.d. 10 Juni.

„Wij hebben met welgevallen ontvangen uwen brief van 10 Juny ll. en zijn U erkentelijk voor de goede diensten dusverre ten behoeve der Charterkamer en Archieven gedaan, om niet te spreken van de hulp door U *zoo* welwillend verleend aan hen die tot eigene studien nasporing ter Charterkamer onder het bestaand verband hebben bewerkstelligd, waar bij ons uwe verzekering van nimmer het belang der stad zelve te hebben uit het oog verloren, bijzonder genoeg heeft gegeven. Wij hebben tevens het hiernevens teruggaand Register, naar *locale* rangschikking ingericht, met voldoening ingezien. De openlegging van uwen *verderen* letterarbeid was ons aangenaam te vernemen. Wij erkennen met U het belang van het Archief dezer stad en bevelen U de verdere werkzaamheid ten beste der stad aan, onder dankzegging voor het reeds volbragte. De ordonnantie der *f* 300.— zal U van de Thesaurie dezer stad geworden. Wij eindigen met U des Hemels Zegen over U en uwen Letterarbeid toe te wenschen.”

Uit zijn tweede verslag, dus dat over 1846/47, is vermeldenswaard zijn, zij het ook zonder gevolg gebleven, suggestie om de zuidoostelijke hoek van het oude stadhuis (thans Paleis) alwaar oudtijds de Wisselbank was gevestigd, tot archief-depot in te richten. Bovendien heeft hij het over het regelen en bijeenbrengen van alle stukken der Kantongerechten die eertijds op de Charterkamer geborgen werden in een apart vertrek, waardoor ook dat vertrek weldra te klein zal worden bevonden om alles wel te bergen hetgeen men aldaar wenst te bewaren. Bedoeld zijn hier de minuten der civiele akten van de vrederechten sedert 1811, welke krachtens art. 4 van de wet van 26 frimaire an IV jaarlijks naar de *Mairieën* van de hoofdplaatsen der kantons moesten worden overgebracht, doch welke hoogst belangrijke akten bij mijn inventarisatie der Nieuwe Rechterlijke Archieven in 1932, ondanks een uitgebreid onderzoek, onvindbaar bleken te zijn.

Aan het slot van zijn verslag voegt Scheltema het verzoek toe om thans tot archivaris te worden aangesteld. B. en W. kennen hem *12* Augustus 1847 wederom een gratificatie van *f* 300 toe voor zijn sedert 1 Juli 1846 tot 1 Juli 1847 verrichte arbeid *en beloven* zijn verzoek in nadere overweging te nemen en bij een gepaste gelegenheid daartoe een voordracht aan de Raad te doen.

Die gepaste gelegenheid meenden B. en W. op 15 Januari 1648 te zijn gekomen. In een zeer uitvoerig gemotiveerd stuk stelden zij de Raad voor om thans het opnieuw gedane verzoek van Dr. Scheltema in nadere en gunstige overweging te nemen en hem tot archivaris dezer stad te benoemen tegen een jaarlijks tractement van *f* 300. Talrijk als het zand der zee waren thans de argumenten welke B. en W. ter ondersteuning van hun voorstel aanvoerden.

De alom opgewekte belangstelling omtrent oude archieven tot opheldering der geschiedenis door

Zijne Majesteit voorgegaan en aangemoedigd uit Zijn eigen huisarchief; het gewicht der bewijzen van menig goed recht der stad; de meer dan bevorens door geleerde en oudheidkundige gedane aanvragen tot raadpleging en vergelijking, overeenkomstig het reglement van 4 Augustus 1829 waarbij bepaaldelijk archivariussen als bestaande worden verondersteld;

gaat men na de aanstellingen Van archivariussen in ons vaderland dan bespeuren wij dat men bijna overal in deze bestaande behoefte heeft voorzien;

te Leiden heeft men met veel moeite in de archieven der stad nog niet lang geleden de oorkonden ontdekt op welke het bestuur dier stad zijn recht op een aanmerkelijk deel van de Haarlemmermeer tracht te doen gelden;

wat nut kan de hoofdstad van haar archieven trekken ten aanzien van de gronden in dezelfde Haarlemmermeer waarvan de bewijzen zijn op te sporen, gelijk wijlen ons medelid Mr. J. H. van Reënen eens in deze raad heeft betoogd, die alleen op die grond een klerk-archivist wilde aangesteld hebben ;

dat de Duitsers, Fransen, Belgen e.a. onvermoeide werkzaamheid betonen ten nutte der geschiedenis uit de archieven en voor de belangen der Staten en steden;

dat de Minister van Binnenlandse Zaken, de gouverneur van Noordholland, het Kon. Ned. Instituut en vele geleerde maatschappijen in ons vaderland blijkens aanschrijvingen en verslagen, beleefdelijk **aandringen** dat er in deze hoofdstad een archivarius worde aangesteld, en ten slotte het financiële bezwaar wordt grotendeels opgeheven door de **tegenwoordige** toelage van **f 300,—** aan Dr. Scheltema.

Erg enthousiast was de ontvangst van dit voorstel door de Raad niet. Door sommige leden werden bedenkingen in het midden gebracht, terwijl vele leden slechts in het voorstel hebben berust. Daarom werd nog een poging gedaan om de zaak op de lange baan te schuiven, want de raad besloot op 2 Februari 1848 alvorens te beslissen aan B. en W. te verzoeken om eerst een instructie voor een archivarius te ontwerpen.

Reeds de 16e Maart daaraanvolgende konden B. en W. een instructie van 27 artikelen voor de archivarius of chartermeester der stad **Amsterdam**, aan de raad ter goedkeuring voorleggen.

Eindelijk in zijn vergadering van 7 April 1848 **vereenigde** de raad zich met de beide voordrachten waardoor Dr. Scheltema, die toen pas 85 jaren oud was, zijn, vurigste verlangen eindelijk zag vervuld.

Hij en zijn opvolgers Mr. de **Roever**, Mr. Veder, Dr. Breen en Mr. **de Bussy**, hebben in de afgelopen honderd jaren de Gemeentelijke Archiefdienst gemaakt tot de instelling welke zij nu is. Mogen de nog vele desiderata in de volgende honderd jaren worden verwezenlijkt.

W. F. H. OLDEWELT.

HET AMSTERDAMSE OPROER VAN 24 MAART 1848.

Op 24 Maart van dit jaar herdachten wij het feit, dat honderd jaar geleden het befaamde **communistiche** oproer op de Dam te Amsterdam plaats heeft gevonden. Hoewel bij dit oproer geen bloed heeft gevloeid, heeft het op vorige generaties grote indruk gemaakt; die indruk is thans echter vervaagd, niet alleen door de tijd, maar ook door hetgeen wij tijdens de laatste wereldoorlog hebben meegemaakt. Laten wij toch een wijle met onze gedachten bij de gebeurtenissen van juist een eeuw geleden stilstaan.

Deze gebeurtenissen houden een les in. N.I. deze, dat tijdgenoten dikwijls geen duidelijk inzicht hebben in hetgeen zich onder hun ogen afspeelt. Zo ook hier. De bekende Mr. Jeronimo de Bosch Kemper deelt ons omtrent het oproer en zijn voorgeschiedenis het volgende mede ¹⁾: „**Reeds** in het, midden van 1847 had zich te Amsterdam gevestigd eene vereeniging tot onderlinge oefening en tot hervorming van het maatschappelijk leven. De **leden**, die er in Amsterdam toe behoorden, waren enkele eenvoudige Duitse kleinhandelaars en een kleermakersknecht. Zij hadden een naief geloof 'aan een toekomst van een maatschappelijke omkeering ten behoeve der arbeidende klasse. Zij ontvingen Engelsche geschriften van de Londensche arbeidersvereeniging, die zij niet verstonden en die zij in pakketten bewaarden, en zoo het schijnt ook eenig geld. Zonder eenige voorbereiding of samenspanning liet een lid der vereeniging in slecht Nederduitsch in den avond van Woensdag op Donderdag (22 op 23 Maart 1848) bij eenige duizenden exemplaren kleine briefjes drukken en aanplakken, waarbij de arbeiders Vrijdag (24 Maart 1848) ten 12 ure tot eene volks-

%) Geschiedenis van Nederland na 1880, dl. V (1882), blz. 271, vgl. ook het levensbericht- van Ir. H. Provo Kluit door Mr. C. H. B.. Boot in Handelingen der Mij. der **Nederl.** letterkunde 1861, blz. 16/18.

verzameling op den Dam werden opgeroepen. Zij zouden daar wat belangrijks hooren en werk kunnen bekomen. Toen die briefjes des nachts overal in de stad waren aangeplakt en verspreid, noodigde het stedelijk bestuur tot handhaving van rust en, orde de ingezetenen uit zich zelve en hun onderhoorigen van den Dam verwijderd te houden. De nieuwsgierigheid gepaard met de overtuiging, dat de revolutionairen of socialisten in ons vaderland slechts een vermakelijk fiasco zouden maken, werkte echter sterker dan de waarschuwing. Reeds voor 12 uren was het Damplein door een talrijke volksmenigte bezet, die op klokslag 12 uur met uittartende vrolijkheid riep naar den spreker, die het belangrijkste zou doen hooren. Zoo al onder de leden der volksvereniging plan had bestaan tot een aanspraak, de moed schoot in de schoenen. Niemand trad als volksredenaar op. Het lang wachten van een groote volksmenigte wekte onder de straatjeugd een bijna onweerstaanbare neiging tot baldadigheid op."

Nu bedenke men, dat De Bosch Kemper de beweging in 1848 „van nabij" had waargenomen en de stukken van het justitiële onderzoek voor zich heeft gehad ¹⁾. Dat „van nabij" (de woorden zijn van Prof. H. Brugmans) moet men echter cum grano salis opvatten, want een onpeilbare afgrond scheidde De Bosch Kemper zowel in maatschappelijk als in geestlijk opzicht van de „eenvoudige Duitsche kleinhandelaars", van wier agitatie het oproer een gevolg was. Men kan evengoed zeggen, dat Prof. Brugmans in onze tijd het oproer in de Jordaan „van nabij" heeft meegemaakt !

Eenzelfde onkunde omtrent de stromingen, die tot het oproer hebben geleid, blijkt uit de publicatie van Mrs. P. M. Nolthenius en B. J. Ploos van Amstel, de advocaten, die met veel toewijding enige dergenen die na het oproer waren gearresteerd, hebben verdedigd. De titel van dit geschriftje luidt : *Verslag van de gebeurtenissen voorgevallen te Amsterdam op 24 Maart 1848 en kort overzicht van het rechtsgeding daarop gevolgd* (Amsterdam bij G. J. A. Beyerinck 1848); het toont ons eveneens hoe weinig de Nederlandse intellectuelen uit die dagen wisten van hetgeen er vooral in het buitenland in arbeiderskringen omging. Wel kennen de schrijvers het Communistisch Manifest, immers zij delen mede, dat kort voor het oproer te Amsterdam „eene brochure uit London (was) ontvangen", tot titel voerende „Manifest der Kommunistischen Partei", een „schandschrift, dat de schandelijkste bedoelingen bloot legt met een ongehoord cynismus". Mrs. Nolthenius en Ploos van Amstel drukken zich anders uit dan de toch wel geheel van communistische smetten vrije Nieuwe Rotterdamse Courant, die kort geleden het Communistisch Manifest „een van de belangrijkste documenten van de 19e eeuw" noemde ²⁾. In honderd jaar kan er veel veranderen, zelfs bij tegenstanders van het communisme.

Doch niet alleen tijdgenoten, ook het nageslacht valt het vaak moeilijk zich een juist begrip omtrent bepaalde gebeurtenissen te vormen. De tegenwoordige hoogleraar Dr. I. J. Brugmans bespreekt in zijn bekend werk „De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw" ³⁾ de reeds door De Bosch Kemper genoemde arbeidersvereniging van 1847 en haar aandeel in het oproer, doch heeft geen duidelijk begrip van haar doelstellingen en is veeleer van mening, dat deze organisatie niets met socialisme of communisme te maken heeft. Bij diens vader Prof. dr. H. Brugmans leest men in diens „Geschiedenis van Amsterdam" ⁴⁾ niets anders. Wel is deze schrijver van mening, dat het al te naieve verhaal van De Bosch Kemper „eenige correctie" behoeft en geeft hij een uitvoeriger schets der gebeurtenissen, doch hij meent dat van communisme of iets van die aard weinig te bespeuren is. Ternauwernood wordt enig contact met het buitenland aangenomen.

Het optreden van Hitler in Duitsland in 1933 heeft echter tot onverwacht gevolg gehad dat een grondige verandering werd gebracht in onze opvattingen omtrent de voorgeschiedenis van het oproer. Het was in die dagen, dat Dr. Johann L. Th. Stein (Hans Stein), tevoren directeur van de Westdeutsche Rundfunk te Keulen, een toevlucht zocht te Amsterdam. Stein, in de geschiedenis van het socialisme doorkneed als geen ander, interesseerde zich reeds dadelijk voor de gebeurtenissen hier te lande in 1848 en ontdekte, dat deze gebeurtenissen moeilijk te begrijpen zijn, wanneer men ze los van hun internationaal verband beschouwt. In het bijzonder was dit het geval met de voorgeschiedenis van het Amsterdamse oproer. Bovendien deed hij o.a. onderzoekingen op het Rijksarchief te 's-Gravenhage, waar hij de rapporten van stedelijke en gewestelijke autoriteiten over het oproer raadpleegde, en zo ontstond reeds in 1934 een populair artikel „Tijdbeelden van 1830—1840. Communistenopstand 1847", gepubliceerd onder

¹⁾ Hij was sinds 1841 advocaat-generaal bij het Hof van Noord-Holland en werd in 1852 hoogleraar te Amsterdam.

²⁾ N.R.C. van 11 Febr. 1948 in een herdenkingsartikel van het Communistisch manifest.

³⁾ 2e druk (1929), blz. 189/190.

⁴⁾ dl. VII (1933), blz. 217/218.

het pseudoniem Dr. J. L. Thomas in „Daad en gedachte” (een periodiek door de Arbeiderspers uitgegeven) van 17 Aug. van dat jaar ¹⁾. Later heeft hij hetzelfde onderwerp op uitgebreider en meer wetenschappelijke wijze behandeld in een voortreffelijk en zeer lezenswaardig artikel, getiteld „Der Amsterdamer Arbeitersbildungsverein von 1847”, verschenen in de International review for social history van 1937 ²⁾.

Dr. Stein wijst er in zijn artikel op, dat wegens de ongunstige sociale toestanden in West-Europa kort na 1830 vooral door toedoen van Duitse politieke vluchtelingen en rondtrekkende handwerkslieden overal verenigingen ontstonden, die streefden naar radicale verandering der maatschappelijke en politieke toestanden. Omstreeks 1837/38 ontstond te Parijs de „Bund der Gerechten”, waarvoor de kleermakersgezel Wilhelm Weitling de brochure „Die Menschheit wie sie ist, wie sie sein sollte” schreef, te beschouwen als het eerste communistisch manifest, een merkwaardig mengsel van religieuze en rationalistische elementen van Franse en Duitse herkomst. Na de mislukte opstand te Parijs in Mei 1839 ontwikkelde de „Bund der Gerechten” zijn activiteit vooral te Londen, waar een door drie Duitsers gestichte arbeidersclub „Deutsche Bildungsgesellschaft für Arbeiter” bestond. Naast Londen, dat de idealen van Weitling aanhing, ontstond echter in die tijd ook te Brussel een communistencentrum, waar Marx en Engels de toon aangaven. Op het Londens congres in Juli 1847 werden ten slotte na veel strubbelingen de aanhangers van Weitling uitgeworpen, terwijl op een tweede congres in November van hetzelfde jaar Marx opdracht kreeg een communistisch manifest samen te stellen. En zo werd de zinspreuk van Weitling's volgelingen „Alle mensen zijn broeders” veranderd in de zinspreuk „Proletariërs van alle länden verenigt U”. De tactiek van Brussel was niet alleen het stichten van ontwikkelingsclubs, maar ook het bouwen van cellen in neutrale of radicale organisaties. Zo stichtte Marx reeds in Augustus 1847 te Brussel een „Deutscher Arbeiterverein” onder communistische leiding en trad twee maanden later op als vice-president van de „Association démocratique”.

In Amsterdam ontdekt men de eerste sporen van een agitatie onder de arbeiders in de herfst van 1846. Toen was een zekere Johann Balthasar Dohl, een Duitse kleermakersgezel, uit Londen naar Amsterdam gekomen ³⁾, waarschijnlijk met de bedoeling hier een geheime afdeling van de „Bund der Gerechte” te stichten. Men kan aannemen, dat als spreektrampet voor deze vereniging een schendblaadje werd gebruikt, genaamd „Waarachtige physiologie van Amsterdam”, dat onder redactie stond van de kunstschilder en romancier Petrus Wilhelmus Josephus de Vos, toenmaals buiten onze grenzen te Elten woonachtig ⁴⁾. In dit blaadje, dat reeds enige jaren bestond, werd plotseling (en wel in het nummer van 5 Oct.) aandacht gevraagd voor de treurige economische toestanden uit die dagen, die de arbeidersklasse in de grootste nood hadden gebracht. In latere nummers werd geijverd voor een werklozendemonstratie op de Dam tegen 1 Januari 1847 en voor een hongeroptocht naar het Koninklijk Paleis te 's-Gravenhage tegen 1 Februari van hetzelfde jaar, die beide echter door gebrek aan belangstelling niet doorgingen. Deze agitatiemethoden wijzen ongetwijfeld op buitenlandse invloeden. Dan wordt door Dohl met enige medestanders de „Vereniging tot zedelijke beschaving der arbeidende klasse onder de zinspreuk 'Alle menschen zijn broeders'” op 14 Febr. 1847 te Amsterdam opgericht. De naam wijst duidelijk op de denkbeelden van Weitling.

Nadat Dohl zijn zending had volbracht, verdween hij uit Amsterdam en de vereniging kwam daarna onder leiding van de ongeveer 37jarige Christian Gödeke, een draaier uit Hamhausen in Pruisen ⁵⁾. Dit was een merkwaardig man, een echte revolutionair van het type Weitling; de Amsterdamse commissaris van politie had dergelijke idealistische types nog nimmer ontmoet en schreef in een rapport, dat „het geheele uiterlijk en 's mans eenigszins verwilderd oog (hem) nog al vrij wat aanleiding gaf om aan zinsverbijstering te denken”. Later verklaarde Gödeke voor de politie, dat hij diep teleurgesteld was over de onrijpheid en de geringe ontwikkeling van de Hollandse arbeider en dat hij het plan had naar Noord-Amerika te emigreren om daar een echt communistisch leven te leiden.

¹⁾ Ik herinner mij, dat Dr. Stein toenmaals om begrijpelijke redenen volstrekt niet wilde weten dat dit artikel van zijn hand was.

²⁾ Van dit artikel gaf ik een uitvoerig exposé in dit Maandblad, jg. XXV (1938), blz. 34-38.

³⁾ Hij woonde in de Pijlsteeg No. 13, doch dit nummer kan ik ook met behulp van de diverse Registers van de nummering niet thuis brengen.

⁴⁾ Men zie mijn artikel „P. J. W. de Vos en zijn Waarachtige physiologie van Amsterdam” in het Jaarboek Amstelodamum XXXIV (1937), blz. 235 e.v.

⁵⁾ Stein noemt hem „Drechsler”, Jan de Vries in de Hydra van 3 Mei 1848 plaatszager, andere bronnen houthandelaar.

Jan de Vries (1818-1855)
Journalist en romancier.

de tactiek van de laatste, in verbinding met oppositionele elementen, in het bijzonder met Jan de Vries, de begaafde redacteur van het weekblad De Hydra. Het gevolg was, dat De Vries in zijn courant over de vereniging van Gödeke en Hanke begon te spreken 4) en zelfs de bijeenkomsten van de club bezocht. Hanke en De Vries sloegen ook de **handen** ineen bij een petitie ten gunste van de slachtoffers van een oproer in de zomer van 1847 te Groningen, Harlingen en Leeuwarden.

De regering zat intussen niet stil. De gouverneur van de provincie Noord-Holland had, op 2 Aug. 1847 aan de Koning gemeld, dat „de communistische club van Duitsche arbeiders te Amsterdam” gevaarlijk begon te worden door zijn propaganda onder de Hollandse arbeiders. Men zond spionnen naar de vergaderingen der vereniging, doch had **daarmede** weinig geluk: de eerste spion kreeg spoedig berouw, nadat zijn dominé hem op het immorele van zijn handelwijze had gewezen, de tweede verloor het vertrouwen van de politie en de derde maakte zich bij de leden van de club als verrader verdacht! In het begin van 1848 waren huiszoekingen en verhoren in verband met het indienen van genoemde petitie aan de orde van de **dag**. Begin Maart arriveerden uit Londen een **100-tal** exemplaren van het Communistisch Manifest van Marx om onder de aanhangers en vrienden van de vereniging te worden rondgedeeld. Het bevreedt ons niet te vernemen, dat Gödeke later verklaarde het met de inhoud van het manifest volkomen oneens **te** zijn.

Thans volgden de gebeurtenissen met grote snelheid op elkaar. In Frankrijk was eind Februari de revolutie uitgebroken, ook uit Duitsland ontving men berichten van opstandige bewegingen. In Den Haag ontwikkelden zich op 15 en 16 Maart naar aanleiding van het ontslag van het

De statuten der vereniging, die bewaard **zijn** gebleven. stemmen vrijwel overeen met die van de Londense club. De bijeenkomsten werden gehouden in de herberg „Het witte kruis” in de Berenstraat 1). Hoe het daar toeging? Mutatis mutandis zoals in de Londense club en daarvan hebben wij een levendige beschrijving van de hand van de **liberale** Duitse professor Bruno Hildebrand uit Marburg 2). De bezoekers zaten groepsgewijze in een lokaal; sommigen aten. een eenvoudig maal, anderen rookten, weer anderen liepen heen en weer, telkens ging de deur open om nieuwe bezoekers binnen te laten. Aan de wand hing een afschrift van de statuten der vereniging. De aanwezigen behoorden, naar hun uiterlijk te beoordelen, over het algemeen tot de, arbeidende klasse. Vooral hoorde men Duits spreken. Tijdens de bijeenkomst werd er een communistische **propaganda**-rede gehouden, die de professor de haren te berge deed rijzen

Later verlegde Gödeke de bijeenkomsten der vereniging naar zijn woning in de Pijlsteeg No. 13, in het bijzonder omdat hij het alcoholgebruik in de herberg in de Berenstraat wilde tegengaan.

Naast Gödeke treffen wij in de vereniging aan de **29-jarige** kleermakersgezel Karl Hanke, geboren te Muchenhal in Pommeren, woonachtig in de **Hand**-boogstraat en werkzaam bij de kleermaker H. Neville Hart op de Herengracht hoek **Leidsestraat** 3). In Parijs had deze „**gewerkt**” onder de Duitse arbeiders; reeds in 1845 naar Amsterdam gekomen, was hij echter tussen voorjaar en herfst 1846 wederom „**op reis**”. In Hanke moeten wij niet een volgeling van Weitling, maar van Marx zien: hij stelde zich, volgens

1) Wie kan zeggen waar deze herberg precies **gestaan** heeft?

2) Vgl. Griinbergs Archiv **XI**, blz. 455 e.v.

3) Thans met enige belendende percelen verbouwd tot het bekende kledermagazijn van Kreymborg.

4) Zie de Hydra van 25 Aug. 1847, vgl. ook het artikel in het Bijblad van de Zondagseditie van het Handelsblad van 27 Juni 1847, getiteld „**Toestand** der arbeidende klasse”.

kabinet straatdemonstraties van arbeiders, die onder leiding stonden van Adriaan van Bevervoorde ¹⁾. Nu meende Hanke, die met Van Bevervoorde in verbinding stond, dat voor hem ook de kans gekomen was. Eerst begaf hij zich naar Jan de Vries om met deze te overleggen en vervolgens in gezelschap van zekere Rijke (een Hollandse kleermakersgezel en medelid der vereniging later voortvluchtig), naar de drukker Nicolaas Willem van Nifterick in de Koestraat no. 8, bij wie hij 1000 exemplaren van de volgende door hem opgestelde oproep bestelde :

„De algemeene klagten der werkzaamheden zijn „groot. Alle ambagts- en werklieden, 'die geen „werk hebben, worden verzocht, zich op Vrijdag „24 dezer, ten twaalf ure, te vervoegen op den „Dam, ten einde zich aldaar mannen zullen „bevinden, die hunne belangen zullen voorstaan, „en middelen zullen beramen, ten einde hun „lot te verbeteren” ²⁾.

Nicolaas Willem van Nifterick (1800–1884)
Drukker in de Koestraat.

Deze oproepingen werden in de nacht van 22 en 23 Maart allcrwege aangeplakt en op straat geworpen. Vroeg in de morgen van de 24ste Maart vond men op verschillende plaatsen een publicatie der autoriteiten aangeplakt, inhoudende het verzoek om aan de oproeping niet te voldoen. Niettemin stroomde te bestemder ure een grote menigte op de Dam samen, echter voornamelijk uit nieuwsgierigen bestaande. Jan de Vries had zich afzijdig gehouden en ook Gödeke liet zich begrijpelijkerwijze niet zien. Alleen

Hanke was aanwezig met enige medestanders en maande het om hem heen staande volk aan een commissie uit zijn midden te kiezen, die zich aan het hoofd der werklozen zou stellen en zich naar de Burgemeester zou begeven om aldus aan deze hun belangen bloot te leggen en hun begeerten kenbaar te maken ³⁾. Mogelijk wekte het optreden van de Duitser geen vertrouwen bij het volk, in ieder geval kwam van het plan niets en intussen kregen de slechte elementen de overhand, men ging alom tot plundering over en in plaats van Hanke meldde zich als leider van een deputatie naar de burgemeester een 17-jarige goudsmidsleerling Rudolf Sasse, bijgenaamd de baron van het Rembrandtsplein (achter de oude Beurs). Het oproer werd echter al spoedig met behulp van politie en militairen de kop ingedrukt.

Jan de Vries voelde zich hevig gecompromitteerd. Men had het volk op de Dam verscheidene malen „Leve de Vries” en „Leve de Hydra” horen roepen en een juichende volksmenigte had zich op 24 Maart een tijdlang voor het bureau van „De Hydra” in de Koestraat opgehouden. De dag na het oproer was hij om 7 uur uit zijn bed gehaald door de secretaris van Van Bevervoorde, P. F. F. Caroli ⁴⁾, die de boodschap overbracht, dat Van Bevervoorde ter beschikking van De Vries stond. Caroli was ook bij de te Amsterdam woonachtige vrouw van Van Bevervoorde (de dochter van de kapper Jerôme Ferminet uit de Kalverstraat) geweest, die zich in verband met het mogelijke opbreken van de spoorbaan bezorgd maakte over de verzending van het wasgoed van haar man en deze verzocht had de volgende dag naar Amsterdam te komen. Maar De Vries gaf een ontwijkend antwoord: hij achtte de rechte tijd nog niet gekomen en vond het

¹⁾ Adriaan van Bevervoorde heette eigenlijk Jhr. Adrien Jean Elise van Bevervoorden tot Oldemeule. Zijn enige zoon stierf in 1879 kinderloos als burgemeester van Landsmeer.

²⁾ Zie de Hydra van 12 April 1848. Op de in 1876 te Amsterdam gehouden Historische tentoonstelling bevond zich onder no. 4340 een ex. van de in de tekst genoemde oproep, ingezonden door G. W. Buschman. Bestaat thans nog een dergelijk exemplaar?

³⁾ De Hydra van 19 April 1848.

⁴⁾ Vader van de later zo bekende Amsterdamse advocaat Mr. J. P. A. N. Caroli (zie mijn artikel over hem in het Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek, dl. IX 1933, kol. 126) en grootvader van de bekende actrice Dogi Rugani.

gebeurde op de Dam „kinderspel van kwade jongens”. In het nummer van De Hydra van 29 Maart fulmineerde hij op hevige wijze tegen de aanstichters van het oproer.

Op aangifte van de verrader Johan Adam Munnich, die lange tijd bij Gödeke gewoond had, werden laatstgenoemde, Hanke en nog een derde Duitser op 30 -Maart gevangen genomen. Zelfs de drukker Van Nifterick rekende men in. Bij diens arrestatie ontbrak de note gaie niet. Aan beide zijden werd de Koestraat, waarin Van Nifterick woonde, door een sterke militaire macht afgezet, die belette dat iemand de straat in of uit kon gaan. Juist was Van Nifterick afwezig en de bezetting van het ene einde weigerde hem, niettegenstaande hij zijn naam noemde, door te laten. Aan het andere einde gelukte hem dit echter wel, hoewel het hem de grootste moeite kostte. De Vries zegt sarcastisch dat 'de genomen maatregelen zodanig waren ingericht „als om den Heer Van Nifterick nimmer in hechtenis te krijgen” ¹⁾. Van Nifterick werd echter reeds de volgende dag uit de hechtenis ontslagen. Hij heeft nimmer zijn geld ontvangen voor het drukken der oproepingen.

De officier van justitie legde aan de Duitsers ten laste: aanslag en samenspanning, ten doel hebbende de omverwerping en verandering der Hooge regering, aanslag en samenspanning ten doel hebbende plundering en verwoesting in eene gemeente en het rechtstreeks opzetten van ingezetenen door gedrukte geschriften tot het plegen dier misdaden, met het gevolg dat de gedane opzetting niet zonder uitwerksel is gebleven, De verdedigers Mrs. Nolthenius en Ploos van Amstel hadden tegenover een dergelijke tenlastelegging gemakkelijk spel. Zij voerden aan, dat, wat de uiteindelijke doelstelling van de „Vereeniging tot zedelijke beschaving van de arbeidende klasse” ook mocht zijn en hoe gevaarlijk deze communistisch geörienteerde organisatie zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen, vooral in verband met de bij Duitsers veel voorkomende neiging tot fanatisme, men i.c. niet te maken had met mogelijkheden, doch met hetgeen in werkelijkheid gebeurd was, althans met hetgeen bij het getuigenverhoor was komen, vast te staan. En dit dekte volstrekt niet de tenlastelegging. Het gevolg van een en ander was dan ook, dat de Duitsers, tegen wie de Officier niet minder dan de doodstraf had geeist, door de Rechtbank werden vrijgesproken. Plundersaars, die tegelijk met de Duitsers waren gearresteerd, kregen langdurige tuchthuis- en gevangenisstraffen.

Men weet volstrekt niets van de latere lotgevallen van Gödeke en Hanke: zij verdwijnen even plotseling uit onze gezichtskring als zij daarin verschenen waren. Van Bevervoorde en De Vries stierven reeds spoedig, de eerste in 1851 nadat hij juist wegens een persdelict tot twee jaar gevangenisstraf was veroordeeld, de tweede in 1855 in een ziekenhuis te Antwerpen, na drie dagen tevoren uit de gevangenis te zijn ontslagen. Geen van beiden heeft memoires nagelaten. De drukker Van Nifterick stierf eerst 21 Juni 1884 in het Armenhuis te Amsterdam op ruim 84-jarige leeftijd ²⁾. Voor de wereldoorlog gelukte het mij in contact te komen met een zijner kleinzoons, een eenvoudig man, werkzaam op een drukkerij in de binnenstad en woonachtig over het IJ. Hij stond mij welwillend een verbleekt portret af van zijn grootvader, doch wist volkomen niets omtrent diens lotgevallen.

Wij willen dit artikel eindigen met het brengen van een eresaluut aan Dr. Stein, de beminnelijke geleerde, aan wiens onvermoeide speurzijn wij Amsterdammers zoveel te danken hebben. Hij moest in 1940 voor de tweede maal vluchten en stierf helaas reeds op ongeveer 50-jarige leeftijd in 1941 te Harrogate ten Noorden van Leeds in Engeland.

H. F. WIJNMANN.

HONDERDJARIGE GEBOORTEDAG VAN PROF. HUGO DE VRIES.

16 Februari 1848-16 Februari 1948.

Op de 16de Februari werd in de Hortus Botanicus te Amsterdam, in het grote laboratorium, dat door de Gemeente voor de beroemde geleerde werd gebouwd, het feit herdacht, dat Prof. Dr. Hugo de Vries honderd jaar geleden geboren werd. Voor een auditorium, bestaande uit de autoriteiten van stad en wetenschap, vertegenwoordigers van de Koninklijke Akademie en van de verschillende wetenschappelijke verenigingen, de familie de Vries, vele leerlingen en verscheidene oud-collega's, huldigden de hoogleraren Heimans en Weevers respectievelijk de Vries als geneticus en als physioloog.

In de met fraaie producten der acclimatisatiekunst versierde zaal, waar eens de Vries zijn voortreffelijke Colleges gaf, hingen naast het portret van de hoogleraar afbeeldingen van de vele vormen

¹⁾ De Hydra van 3 Mei 1848.

²⁾ W. P. Sautijn Kluit, De Hydra en Asmodée in de Ned. Spectator 1886, blz. 264.

van *Oenothera* (Teunisbloem), die aan zijn wetenschappelijk-scheppende kweekkunst het aanzijn te danken hebben. Aldus, in een sfeer, die, geladen met herinneringen aan de gehuldigde, zijn geest weer tot de plaats zijner werkzaamheden terugriep, gaf Prof. **Heimans** een overzicht van zijn leven en van zijn werkzaamheid als geneticus, terwijl Prof. **Weevers** zijn minder algemeen bekende, maar daarom niet minder belangrijke, invloed op de plantenfysiologie schilderde.

Nadat hij reeds om zes uur voor het grote publiek der radioluisteraars hulde had gebracht aan zijn oude leermeester en voorganger, hoorde men des avonds in dezelfde zaal Prof. Stomps op zijn bekende enthousiaste wijze de lof verkondigen van de grootmeester der erfelijkheidsleer voor e, en publiek van studenten, hoogleraren en belangstellenden, terwijl de voltallig aanwezige familie de Vries, de intieme directheid en warmte dezer herdenking nog verhoogde.

Hugo de Vries werd geboren de 16de Februari 1848 te Haarlem als oudste zoon van de Griffier der Provinciale Staten, Mr. G. de Vries, later Minister van Justitie in het Ze ministerie Thorbecke, lid van de Raad van **State** enz. Na het Gymnasium te Haarlem (1869) en den Haag (1862) werd de Leidse Hogeschool (1866) bezocht, waar, evenals in de gehele wereld, het vraagstuk van het ontstaan der soorten, door het verschijnen van Darwin's „*Origin of Species*” (1859), in het middelpunt der belangstelling stond. Zijn leermeester Suringar kon zich niet met Darwin's evolutieleer verenigen, maar de jonge hoogleraar Selenka wist zijn studenten, waartoe ook Pekelharing en Melchior Treub behoorden, enthousiast te maken voor de nieuwe theorie. Hevig bestreed Suringar bij de Vries' promotie (6 October 1870) een stelling over dit strijdpunt. De dissertatie zelf, een uitbreiding van een reeds in 1869 met goud bekroond antwoord op een Groningse prijsvraag, had tot onderwerp de invloed der temperatuur op de levensverschijnselen der planten en deed de jonge geleerde kennen op een gebied, waar hij ook de diepe sporen zijner intelligente persoonlijkheid zou achterlaten. Zijn leraarschap aan de H.B.S. te Assen onderbrekend, ging hij, na zijn promotie, in het buitenland zijn wetenschappelijke vorming voltooiën, eerst te Heidelberg, later bij de beroemde plantenfysioloog Sachs te Würzburg. Iedere vacantie trok de, in 1871 op de H.B.S. aan de Keizersgracht te Amsterdam aangestelde, leraar weer naar Sachs, tot hem in 1875 een wetenschappelijke opdracht van de Pruisische regering aan Würzburg en in 1876 een **privaat-docentschap** aan Halle bond. Spoedig echter volgde zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar in de plantenfysiologie aan de van Athenaeum tot Hogeschool verheven Amsterdamse Universiteit, een ambt, dat hij op 15 October 1876 aanvaardde met een rede over de ademhaling der planten. Spoedig (1881) volgde het gewone hoogleraarschap, toen het buitenland hem van Amsterdam trachte weg te lokken met een professoraat te Berlijn. Amsterdam bleef zijn liefde houden, ondanks meer dergelijke verlokkingen van buiten de stad. Hij werd er Directeur van de Hortus, toen Prof. C. A. J. A. **Oudemans** aftrad, vervulde er in de cursus van 1897—'98 het ambt van Rector **Mag-nificus**, in welke functie men hem op de Dies Natalis hoorde over „*Eenheid in veranderlijkheid*”. Hij werkte en doceerde er, tot hij, wereldberoemd, in 1918, na een grootse hulde bij het bereiken van zijn zeventigste verjaardag, aftrad. Sindsdien woonde hij op zijn buiten „de Boeckhorst” te Lunteren, waar hij zich bleef wijden aan zijn erfelijkheidsonderzoekingen en waar hij, op ruim 87-jarige leeftijd, de 21ste Mei 1935 vrij plotseling overleed, na nog in April zijn proeftuin te hebben volgeplant.

Twee perioden van werkzaamheid kan men in het leven van de Vries onderscheiden. Allereerst die van de plantenfysioloog, waarbij hij moet aangemerkt worden als de baanbreker op het gebied van het onderzoek van de osmotische druk binnen de celwand. De ontdekking der **plasmolyse**, het loslaten van de semipermeabele grenslaag van het protoplasma van de celwand in een hypertoonische oplossing, bracht hem tot de stelling, dat aequimoleculaire oplossingen **isotonisch** zijn en deed hem in belangrijke mate bijdragen tot de ontwikkeling van de theorie der verdunde oplossingen van van 't Hoff en de theorie der **electrolytische** dissociatie van Arrhenius. Overschaduwd als deze onderzoekingen zijn door zijn meer wereldkundig geworden onderzoekingen op het gebied der erfelijkheidsleer uit zijn tweede levenshelft, mogen wij toch nooit **vergeten** dat hij ook een groot plantenfysioloog was en blijvende invloed uitoefende op de ontwikkeling der natuurkundige theorieën van zijn tijd.

Het mag algemeen bekend verondersteld worden, dat de Vries de voorvechter van de atomistische gedachte in de erfelijkheidsleer was, de idee, dat de eigenschappen der organismen opgebouwd zijn uit scherp gescheiden eenheden, wier overdragers hij in zijn „*Intracelluläre Pangenesis*” (1889) aanduidde met de naam **pangenen**, een naam, die helaas later door het kortere, maar minder duidelijke woord **genen** is vervangen. Een consequentie van deze opvatting is, dat nieuwe soorten slechts door mutatie kunnen ontstaan, door een wijziging in het samenstel der genen. De Vries meende o.a. een typisch geval van vele mutaties in de Teunisbloem, *Oenothera Lamarckiana*, ontdekt te hebben, welke hij daarop ging kweken. Hiermede legde hij de grondslag voor het moderne afstammings- en erfelijkheidsonderzoek. Zijn „*Mutationstheorie*” (1903) en „*Gruppenweise Art-*

„bildung“ (1913) openden de poorten tot wat thans een wetenschappelijk gebied met een onoverzienbare literatuur en feitenkennis is geworden.

Met piëteit wordt op de Hortus bewaard de overdruk van G. Mendel's „Versuche über Pflanzen-Hybriden“ (1866), die Beyerinck aan de Vries toezond, een publicatie, die als de grondslag der moderne „Mendelistische“ erfelijkheidstheorie beschouwd wordt en waar tegelijk de aandacht op gevestigd werd door de Vries, Correns en Tschermak. (1900).

In zijn „Soorten en variëteiten“ (1904) gaf de Vries een meer populaire uiteenzetting zijner opvattingen. Uitstekend spreker en steller, die hij was, wist hij door woord en geschrift belangstelling te wekken voor zijn mutatietheorie niet alleen, maar ook voor de plantenwereld in het algemeen, o.a. in „Het leven der bloem“, „Oorsprong en bevruchting der bloemen“, „Het veredelen van kultuurplanten“, enz. Op boeiende wijze vertelt hij van zijn reizen in Amerika, naar aanleiding van zijn voordrachtentournees, in zijn „Naar Californië 1 en 11“, „Van Texas naar Florida“, „Het Yellowstone Park“.

Terecht werd hij door tal van eredoctoraten, erelidmaatschappen en erepenningen door buitenlandse akademies en verenigingen geëerd. De Vries vestigde mede de roem der Amsterdamse Universiteit in een tijd, toen naast hem mannen als van 't Hoff, van der Waals, P. Zeeman, Bakhuis Roozeboom, Max Weber en Eugène Dubois haar natuurphilosophische faculteit sierden.

H. ENGEL.

E. J. VAN BET. †

Op 3 Maart overleed op 84-jarige leeftijd de heer E. J. van Det, Oud-Directeur van het in 1918 opgerichte Gemeentelijk Bureau voor Beroepskeuze, dat echter in 1934 in verband met noodzakelijk geachte bezuinigingen weer werd opgeheven. De heer Van Det heeft dit Bureau, dat zich in grote belangstelling van werkgevers en werknemers mocht verheugen, met bekwaamheid opgebouwd en geleid.

De heer Van Det heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt voor de Joodse arbeidersjeugd, die nog in het begin dezer eeuw bijna uitsluitend op de straathandel was aangewezen. De heer Van Det zag de noodzakelijkheid in van scholing en beroepsvorming van deze jeugd: In 1929 werd op zijn initiatief de A. B. Davidsschool in de Valckenierstraat geopend, die voor verschillende beroepen opleidde. In 1931 werd een tweede school, speciaal voor vrouwelijke leerlingen, geopend. Uit erkentelijkheid voor zijn arbeid besloot het Bestuur aan deze school, die gevestigd was in het Hortusplantsoen, de naam te geven van E. J. van Detschool. Helaas zijn beide scholen in de vooral voor de Joodse bevolking zo gruwelijke bezettingsjaren, die achter ons liggen, verdwenen. In zijn laatste levensdagen mocht de heer Van Det nog de voldoening smaken, dat Burgemeester en Wethouders van de hoofdstad aan een nieuw opgerichte School voor Individueel Onderwijs, die gevestigd wordt in de Niasstraat, zijn naam hebben verbonden. In de E. J. van Detschool zal zijn naam blijven voortleven bij het nageslacht.

In het begin der twintigste eeuw was de heer Van Det een zeer actief lid van de Bond van Ned. Onderwijzers. Vooral voor de sociale zorg voor het kind heeft hij met grote ijver gewerkt. Invoering van kindervoeding en -kleding, van geneeskundig schooltoezicht, vond in hem een krachtig bevorderaar. In 1913 organiseerde hij met de heer F. L. Ossendorp het Congres voor Kinderbescherming.

Ken vruchtbaar leven is geëindigd, dat in dankbare herinnering zal blijven voortleven.

P. HOOGLAND.

DE 'FAMILIE BRAK.

(Vervolg).

Het was onder deze omstandigheden dat Cornelis Sr. door een zware ziekte overvallen werd. Dit kan ons al niet al te zeer verwonderen, wanneer we de zware zorgen zien waardoor hij omringd was, zodat ook zijn tijdgenoten vreesden dat hij „door 't verdriet en smarte 't leeven niet zoude behouden“. Maar misschien waren er nog meer directe oorzaken van zijn ziekte, die ook in zijn omgeving te zoeken waren — in ieder geval gebeurde het, dat Cornelis in zijn bessen en in zijn snijbonen spelden vond die daarin, nadat de keukenmeid alles goed had schoongemaakt, op onverklaarbare wijze waren terecht gekomen, een weinig bevorderlijk diët dat, met succes toegepast, wellicht ook de gezondheid kan schaden.

Cornelis werd in zijn ziekte door zijn dochter Jacomijntje verpleegd, terwijl zijn vrouw er zich niets van aantrok, maar even onbekommerd als altijd dagenlang weg bleef; als haar man naar

haar vroeg moesten ze maar tegen hem zeggen dat zij ook ziek was, was haar opdracht. Maar op een herfstdag riep Jecomijntje, die meende dat het met haar vader afliep, haar moeder en de keukenmeid naar de ziekenkamer, „bitter **schreyende**”; haar moeder kwam echter pas na lang aandringen eens kijken, waarop de meid tegen haar zei: „**juffrouw!** ziet gij nu wel dat u man op sterven lijdt”. Ook hiervan trok ze zich echter niets aan, maar heel koel zei ze tot haar dochter: „**Laat** hem maar leggen, hij is nog niet dood, en was hij maar dood” — en het laatste herhaalde zij vele malen.

Al deze verwensingen en verwachtingen ten spijt werd Cornelis echter beter, ofschoon hij vermoedelijk nooit meer de oude werd, maar zijn zaken aan Cornells Jr. overdeed en van zijn renten ging leven. Verder ging het leven weer door als voorheen; zijn vrouw intrigeerde lustig verder in de tweedracht „**waar** in zij schoon wist te werken, met dan met deesen en dan met **geene** te heulen en te **fluysteren**”. Zo trachtte zij Jacomijntje ertoe te brengen van haar vader de valse wissels van Jacob **Veltbrugge** af te troggelen, waartoe deze zich echter niet wilde lenen, waarop Margaretha in woede dreigde de hele „**Cas**”, waarin die brieven lagen, te zullen verbranden. Inmiddels had de natuur haar loop en vond bij dochter Grietje een niet in alle opzichten blijde gebeurtenis plaats — op 8 Februari 1775 bracht zij een dochttertje, Johanna **Margaretha**, ter wereld. Dit was aanleiding om nog eens pogingen tot een huwelijk in het werk te stellen en op 8 Maart diende zij nogmaals een request in bij Schepenen, waarin zeer de nadruk gelegd werd op de onbesproken wandel van Jacob Veltbrugge en de onbegrijpelijke en onredelijke houding van haar vader; de wisselbrieven en het kind werden, als onbelangrijke details, niet vermeld, maar wel ging het request vergezeld van een verklaring van haar moeder over het voorbeeldige gedrag van Jacob Veltbrugge.

Begin Mei ontving vader Cornelis een dagvaarding, waarbij een copie van deze verklaring gevoegd was. Zijn vrouw was juist weer eens een poos in Oostzaan, maar, toen ze toevallig ook eens thuis kwam, vroeg 'Cornelis haar, of zij ooit een dergelijke verklaring afgelegd had? Zij ontkende dit, waarop Cornelis met de copie voor de **dag kwam** en zei, dat die dan zeker vals moest zijn? Toen viel Margaretha „**door de Ben**” en gaf toe, dat men haar daartoe gebracht had; haar man bracht haar vervolgens „**bedaardelijk**” het onbetamelijke van haar handelwijze onder het oog, waarop zij met groot misbaar en handenwringende het huis uitliep, na enige tijd gevolgd door Jacomijntje, die wilde trachten haar thuis te brengen, doch daarmee geen succes had. Margaretha was eerst naar 'een nicht in de Binnen Brouwersstraat **gelopen**, „weesende zeer driftig en stellende haar aan, als een uytzinnig mensch, voorgeevende onder ysselijk vloeken en **raasen** dat haar man de Hr. Cornelis Brak haar had gekneepen en dat zij haar wilde verdrinken en **dan weer** datse van hem **afwilde** en dergelijke meer”. Daarna ging zij naar de **oude** Dirk Veltbrugge in de **Agnieten**-straat; toen haar nicht, op Cornelis' verzoek, daar de volgende dag naar haar ging vragen, werd zij „**op een gemeene** en **slegte** wijze bejeegent, als bij gemeen en slegt volk”. Margaretha zelf was echter al **naar Oostzaan** vertrokken.

Cornelis overwoog, of hij zijn vrouw „in de Courant stellen” zou, waartoe hij echter niet overging; vermoedelijk had hij niet veel vechtlust meer, in ieder geval werd zijn verzet tegen het huwelijk gebroken en in **Juni 1775** trouwden. Grietje en haar Jacob te Oostzaan, vermoedelijk op dezelfde dag dat haar broer Pieter met **Jacob's** zuster Johanna trouwde.

In de tweede helft van 1775 werd de echtelijke samenleving zo al niet het huiselijk geluk van de ouders weer hersteld en ook de nieuwe schoonzoon werd weer in de familiekring opgenomen. Maar de **band** was nog niet zeer hecht — **Jacob** schreeuwde in het openbaar tijdens een boottocht: „Indien ik die oude Schelm **Cornelis Brak** hier had, ik zou hem in 't IJ hier versuipen”; en met zijn schoonmoeder en zwager smeedde hij nog andere boze plannen, waartoe zij bij alle gelegenheden trachtten de oude **Cornelis** meer wijn te laten drinken „**dan** hem **Nuttig** was”, echter zonder resultaat, want **Cornelis was een matig** man.

Op 28 Januari 1776 trouwde Cornelis Jr. met Christina Wilhelmina **Haskenhoff**, een Luthers meisje uit een eenvoudig milieu, **terwijl** Jacomijntje trouwplannen had met haar dubbele achterneef Jan **Malijs** ¹⁾. En het was op 25 Februari 1776, de verjaardag van moeder Margaretha, dat de familie waarschijnlijk voor het laatst samen was, en wel in het huis op de Haarlemmerdijk bij de **Eenhörns**luis, dat enige tijd tevoren betrokken was ²⁾.

¹⁾ Hij was in 1742 geboren als zoon van Cornelis **Malijs** en **Adriana** Versnel; zijn beide grootmoeders, **Susanna** van Swieten, vrouw van Abraham **Malijs**, en Catharina van Swieten, vrouw van Jan **Martensz.** Versnel, waren zusters van Jacomina van Swieten, de vrouw van Harmen Brak.

²⁾ Het huis in de Buiten Brouwersstraat werd door Cornelis Jr. bewoond; het gebeurde vaak, bij het huwelijk van een zoon, dat de vader zijn zaak en huis aan hem overdeed en zelf kleiner ging wonen. Vermoedelijk is dit ook hier het geval geweest.

Vermoedelijk zal bij die gelegenheid de wijn de gemoederen enigszins verhit hebben; in ieder geval stond tijdens het avondmaal, bij het drinken der gezondheden, Jacob Veltbrugge plotseling op, stapte op zijn schoonvader toe, greep hem bij de nek, schudde hem hevig door elkaar en riep: „Meent gij het oprecht met mijn of niet, en zo niet sterf ik voor u op het Schavot” — waarop Cornelis, zachtaardig als altijd, weinig weerwoord gaf. En toen, bij het afscheid nemen, Cornelis Jr. het hele gezelschap voor de volgende dag bij zich uitnodigde, snauwden broer Pieter en zijn vrouw hem nijdig toe: „bij u niet”, en Pieter zette nog kracht aan zijn woorden bij door hem de hoed van het hoofd te slaan. Cornelis Jr. verliet wijselijk met zijn vrouw en zijn schoonmoeder het vertrek, zijn hoed op het strijdperk achterlatende; gevolgd door de 17-jarige Jan, die hem aanbood een „Moord Priem” voor hem te halen om Pieter overhoop te steken, wat echter door Cornelis als een „dolle dwaase en verfoeyelijke daad” werd afgewezen.

Tenslotte had Margaretha nog een laatste pijl op haar boog. In alle stilte verzamelde zij verklaringen van door haar omgeprate en omgekochte getuigen en vermoedelijk in April 1776 diende zij een request in bij Schepenen om haar man in het Verbeterhuis te „confineeren”, om „alldroevigste onheylen en onherstelbare gevolgen” te voorkomen, voorgevende dat hij zich dagelijks bedronk en haar en hun kinderen dan als een krankzinnige uitschold en mishandelde; en als staaltje van moederliefde diende zij dit request in, in of vlak voor de bruidsdagen van haar dochter Jacomijntje. De Heeren Schepenen waren echter net iets langzamer dan zij Waarschijnlijk gehoopt had; op 5 Mei werd de bruiloft gevierd, op 7 Mei besloten de misleide schepenen Cornelis „bij provisie” te laten oppakken, op 9 Mei werd hij, tot ontsteltenis van haast iedereen in zijn omgeving, „door 's Heeren Dienaars geapprehendeerd” en in het Verbeterhuis gezet en op 14 Mei besloten schepenen, zonder verder iemand over deze zaak gehoord te hebben, dat hij daar een jaar zou blijven.

Gelukkig had Cornelis iemand die voor hem opkwam, want anders had hij vermoedelijk zijn jaar, en misschien nog wel veel langer, moeten uitzitten. Maar Cornelis Jr. diende, zodra hij van de schrik en verbazing was gekomen, een request in, om zijn vader weer in vrijheid gesteld te krijgen en op 21 Mei dagvaardden schepenen Margaretha Hasselaar om op 18 Juni voor hen te verschijnen. Hoe verder de details van deze zaak geweest zijn is niet meer na te gaan; slechts blijkt, dat op 28 November 1776 schepenen hun appointment van 14 Mei herriepen. Ook is niet met zekerheid te zeggen, hoe lang Cornelis Sr. opgesloten heeft gezeten; zijn zoon liep zich het vuur uit de sloffen om verklaringen te zijnen gunste te verzamelen en deze lopen van 20 Mei tot 7 September, zodat te vrezzen is dat zijn vader al die maanden vastgezeten heeft.

Het is uit deze verklaringen, dat we het hele gezin zo intiem leren kennen en we ons van verschillende van de leden ervan zo'n duidelijk beeld kunnen vormen. En dat deze wel te goeder trouw afgelegd zullen zijn, mogen we concluderen uit de eerste verklaring, die gegeven wordt door tien bekende kooplieden en makelaars (o.a. door de zeer gefortuneerde koopman Pieter van Horsten), die allen Cornelis Sr. jarenlang gekend hadden en ervoor konden instaan dat alle aantijgingen gelogen waren.

In ieder geval was Cornelis vrij vóór 28 November, want reeds op 16 September maakte hij, waarschijnlijk net uit het gevang ontslagen en in ziekelijke toestand, zijn testament. Zes van zijn kinderen mochten slechts de legitieme portie ontvangen en vooral bij Grietje en Pieter moest hierop met de grootste strengheid gelet worden; de rest moest naar Cornelis Jr., aan wien ook nog speciaal het „Familie Stuk Schilderij” gelegateerd werd.

Zijn vrouw maakte haar testament op 25 October en bij haar waren het juist Grietje en Pieter, die extra bedacht werden, terwijl het deel van Jacomina, Cornelis en Jan zoveel mogelijk beknot moest worden. Zij stierf tussen 81 Augustus 1780 en 22 Januari 1783; vermoedelijk was zij naar Oostzaan verhuisd, want haar begrafenis is te Amsterdam niet te vinden.

Cornelis Sr. vestigde zich echter te Haarlem op de Nieuwe Gracht, waar hij op 1 Mei 1782 overleed; op 8 Mei daaraanvolgende werd hij, vanuit het huis van zoon Cornelis in de Buiten Brouwersstraat, in de Lutherse Kerk met koetsen begraven.

De nakomelingen van Cornelis Jr. vindt men nog gedurende de hele negentiende eeuw in de boeken van de Doopsgezinde Gemeente. Hijzelf moet een zekere welstand gehad hebben, want zijn weduwe liet zich in 1818 door Cornelis Kruseman portretteren¹⁾. Later werden de financiële omstandigheden van de familie Brak echter minder gunstig; in het laatst van de vorige eeuw hielp bij zeer eenvoudige huiselijke werkzaamheden in het huis van mijn grootouders iemand van die naam, van wie men wist te vertellen, dat haar grootvader nog équipage gehouden had.

Het „Familie Stuk Schilderij” vererfde echter in de vrouwelijke linie en werd in 1904 door mej. C. M. Bakker te Baarn aan het Rijksmuseum geschonken, waar het nu een sfeer uitstraalt van

1) Ook dit portret is thans in het Rijksmuseum.

rust, voornaamheid, degelijkheid, plichtsgevoel, stabiliteit, burgerzin en huiselijkheid — al die eigenschappen die wij zo graag aan de achttiende eeuw toedichten.

Mijn vermoeden, dat Harmen Brak Remonstrant was werd bevestigd door ons medelid, de heer H. A. Höweler, die mij mededeelde, dat Harmen Brak op 13 Jan. 1677 gedoopt werd als zoon van Kornelis Symensz. Brak en zijn zoon Fieter op 4 Oct. 1711, beide in de Remonstrantse Gemeente te Zevenhoven.

Mr. P. VAN EEGHEN.

* * *

De heer H. W. Alings schrijft ons:

In verband met het art. over „De familie Brak” in *Amstelodamum* van Maart j.l., waarin de schrijver zich de vraag stelt „hoe zo iemand in staat was zijn zoon voor dominé te laten opleiden” (regel 17/18) diene de schrijver de mededeling uit het *Leids Universiteitsblad* van 6 Febr. '48, bl. 5, in een beschrijving van de Universiteit, aldaar: „Vooral de theologische-faculteit kon niet goed op gang komen. De reden was niet alleen het ontbreken van goede leerkrachten, maar ook het feit, dat zo goed als niemand zich voor het leraarsambt wenst te bekwamen, omdat vaders en voogden de jongelieden hiervan terughielden, wjl er geen profijt van te verwachten was.” De studenten in de theologie hadden niets dan armoede en verachting, „geen vereering en staat” te verwachten. Alleen *minvermogenden* (ik onderstreep, A.) wensten predikant te worden en men werd genoodzaakt deze studenten, wilde de hogeschool „als bolwerck der Christenheyt” aan haar doel beantwoorden, *kosteloos* (ik onderstr., A.) voor de kerkdienst op te leiden. Het voormalige *Cellebroersklooster* werd aangewezen als „collegie voor schamele studenten”.

Aldus vond ik in genoemd blad. Als het zo te Leiden was, zal het ook hier zo geweest zijn. Evenwel blijkt uit bovenstaande niet, of dat ook nog zo was in het begin der 18e eeuw.

En wat het *ambt van „turfdrager”* betreft: In Gouda werd bijv. een meisje van 7 jaar benoemd tot „*turftonster*”, Voor het vervullen van dat „*ambt*” werd evenwel een „*assistent*” aangesteld.

ONZE JAARVERGADERING.

De op Zaterdagmiddag 28 Februari jl. gehouden algemene ledenvergadering van ons genootschap, is door de voorzitter, mr A. le Cosquino de Bussy, volgens de gewoonte der laatste jaren, geopend met een korte aanduiding van verschillende vermeldenswaardige gebeurtenissen, die in het nieuwe jaar zullen plaats hebben.

In de eerste plaats noemde hij het 100-jarig bestaan van het Gemeente-Archief als zelfstandige organisatie, op 9 April a.s. Spr. herinnerde hierbij aan de banden, die het Gemeente-Archief en ons Genootschap steeds verbonden hebben. Reeds bij de oprichting van Amstelodamum in 1900 waren de toenmalige Archivaris en de Adjunct-Archivaris, mr W. R. Veder en dr Joh. C. Breen, lid van het bestuur. Laatstgenoemde volgde mr Veder, die eerste secretaris van het Genootschap was, als zodanig op. Hij bekleedde deze functie tot zijn dood. Ook de huidige voorzitter (Archivaris der Gemeente) is onze secretaris geweest. Steeds was er aldus samenwerking tussen Archief en Genootschap en het laatste heeft altijd veel hulp van het Archief ondervonden.

In de tweede plaats noemde de Voorzitter: het 50-jarig regeringsjubileum van H. M. de Koningin, de herdenking van de Vrede van Munster, de invoering van de Grondwet van 1848, de tot standkoming van het Verdrag van Augsburg en de verschijning van het Communistische Manifest. Dan stelde hij vast, dat de jaarvergadering ditmaal weder binnen de wettelijke termijn gehouden wordt. Hij vroeg en verkreeg ontheffing van de verplichting de notulen der vorige Algemene Vergadering, waarvan het verslag reeds in het Maandblad is verschenen, voor te lezen. Daarna las de secretaresse, mej. dr. I. H. van Eeghen, het jaarverslag over 1947 voor.

JAARVERSLAG.

Het jaar 1947, zo bleek daaruit, geeft reden tot verheugen: Voor het eerst sinds in de oorlog de activiteit van ons genootschap telkens was opgeschort en van uitstel helaas veelal afstel had moeten komen, is het gewone programma weer naar wens verlopen. Het maandblad verscheen regelmatig, de excursies mochten zich verheugen in een grote belangstelling, de jaarvergadering werd in Juli — dit in verband met de ziekte van de Voorzitter — gehouden en ten slotte kwam het lang verbeide jaarboek nog uit.

Naast deze gewone feiten kan Amstelodamum ditmaal twee buitengewone en zeer verheugende feiten in zijn annalen boekstaven. De, nieuwe Burgemeester van Amsterdam, mr Arn. J. d'Ailly, aanvaardde het Beschermheerschap van ons Genootschap, en een tweede blijde gebeurtenis was

de benoeming van een nieuw erelid, dr M. G. de Boer, ter gelegenheid van zijn 80ste verjaardag. Veel heeft deze door zijn publicaties op historisch gebied bijgedragen tot de kennis van de geschiedenis van het zeevarende Amsterdam.

Wat het Maandblad betreft: de laatste tijd op slecht papier en met een beperkt aantal pagina's verschijnend — werd nog juist op het eind van het jaar het verheugende bericht ontvangen, dat het met ingang van 1 Januari 1948 in zijn oude omvang en uiterlijke luister zou mogen verschijnen., Ons. bestuurslid, de heer **Mieras**, ontwierp er een nieuwe omslag voor. Met ingang van 1 September is de nieuwe spelling in het maandblad ingevoerd; het Jaarboek is nog in de oude spelling **verschenen**, daar de tekst reeds lang gezet was. Het late verschijnen ervan' was gevolg van moeilijkheden met de drukkerij, die steeds weer aan dringende regeringsopdrachten de voorrang moest geven. Het Jaarboek is wel is waar op vrij slecht papier en met een kleiner aantal pagina's dan vroeger gedrukt, maar de verschijning betekent althans een stap in de goede richting. Wegens de papierbeperking en het feit, dat er nog **kopy** van verschillende jaren lag, werden ditmaal de verslagen van de algemene ledenvergaderingen niet afgedrukt en is ook de kroniek van 1946 niet opgenomen. In het volgend Jaarboek hopen wij, wat dit laatste betreft, de oude gewoonte te kunnen hervatten.

De kroniek over de oorlogsjaren, die in een afzonderlijk deel zal verschijnen, is nu geheel gezet en daar ook het benodigde papier aangekocht is, bestaat er grondige hoop, dat deze lang-uitgestelde uitgaaf in het volgend jaar zal kunnen verschijnen.

De andere publicaties, die het Genootschap overweegt: de herdruk van de Historische Gids van de hand van A. E. d'Ailly en het vervolg op de Klapper op de Jaarboeken en Maandbladen van de hand van H. van der Bijll, bleven nog in portefeuille.

Toch is dit jaar, wat publicaties betreft, een zeer belangrijk jaar geworden. In April verscheen de grootste uitgaaf, ooit door ons Genootschap ondernomen, *het Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*, bewerkt door een bij uitstek deskundige, de Adjunct-Archivaris der Gemeente, mr. W. F. H. Oldewelt. Over deze buitengemeen-interessante uitgaaf ontvingen wij van vele kanten betuigingen van bijval en verschillende prijzende recensies. Jammer alleen dat de prijs in verband met de hoge druk- en papierkosten hoog moest worden gesteld, wat voor vele leden een bezwaar bleek te zijn om tot aankoop over te gaan. Deze grote en dure onderneming is, zoals de Voorzitter in zijn inleiding uitlegt, op touw gezet als gevolg van de vrees tijdens de bezetting voor de inbeslagname van het kapitaal van ons Genootschap. Deze vrees heeft ditmaal tot iets goeds geleid; een werk van ongemeen groot belang voor Amsterdams geschiedenis is tot stand gekomen.

De excursies hadden ditmaal ten doel de stad Alkmaar en de Portugees-Israëlitische Synagoge. Naar buiten trad het Bestuur verschillende malen op. Nog als gevolg van een actie tijdens het vorig verslagjaar bij het Gemeentebestuur ondernomen op aandringen van mej. B. Bijtelaar, de deskundige op het gebied van de Amsterdamse klokken, werd de luidklok, afkomstig uit de Oude-Kerkstoren en later beland in de toren van het American-Hotel, naar zijn oorspronkelijke hangplaats teruggevoerd. Van de hand van mej. Bijtelaar verscheen bij de **drukkerij-de Bussy** een werk „De zingende torens van Amsterdam”, dat, mede dank zij onze subsidie, met een groot aantal illustraties van de hand van de schrijfster **geïllustreerd** kon worden. Het hoek mag een belangrijke uitgaaf voor de muzikale geschiedenis van onze stad heten. Als bijdrage voor de aankleding van het opleidingsschip „Pollux”, — langzamerhand populair geworden in ons stadsbeeld — dat door de Duitsers geheel van zijn takelage en inventaris ontdaan was, werd een som **gelds** beschikbaar gesteld. Een request betreffende een doelmatige opleiding voor de explicateurs bij de rondvaarten, dat door het Initiatief-Comité Amsterdam tot B. en W. werd gericht, is door ons ondersteund.

Het, moge de indruk gemaakt hebben, dat ons Genootschap zich in de geruchtmakende zaak betreffende de verwaarloozing van de bouwfragmenten der stad Amsterdam'afzijdig heeft gehouden en geen stappen ondernomen. Dit is onjuist: Er ontwikkelt zich langzamerhand een college van de presidenten van **de vier** genootschappen, die elk op eigen terrein in Amsterdam min af meer soortgelijke doeleinden nastreven; het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Hendrik de Keyser, Heemschut en Amstelodamum. Dit college heeft uit naam van die vier genootschappen zich de bewaring van de bovengenoemde bouwfragmenten en in het algemeen de monumentenzorg tot een bemoeiing gemaakt.*

Als laatste actie van dit. jaar richtte het Bestuur, op instigatie van mej. Bijtelaar, een schrijven tot de Commissie tot het beheer van de gebouwen etc der Nederduits Hervormde Gemeente om aan te dringen op het terugbrengen van de beroemde glazen der Oude Kerk, die voor het oorlogsgeweld in veiligheid waren gebracht.

De Voorzitter vertegenwoordigde ons Genootschap verschillende malen.

Wegens de verhoging der contributie verloren wij in totaal 225 leden. Daartegenover kan als verheugend feit worden meedeeld de toetreding van 83 nieuwe leden. Belangstelling voor ons Genootschap blijft nog allerwege bestaan, zodat de toekomst er, wat dit betreft, niet ongunstig uitziet, vooral wanneer wij ter zijde worden gestaan in ons streven nieuwe leden te winnen door alle leden van ons Genootschap.

De Voorzitter dankte de secretaresse voor haar veelomvattend en nuttig werk. Het verslag zal in zijn geheel in het volgend Jaarboek worden opgenomen.

VERSLAG GRACHTENGEVEL-COMMISSIE.

Uit het verslag van de Grachtengevel-commissie, **bestaande** uit de **heeren**: J. P. Mieras, voorzitter; J. J. Vriend, secretaris; prof. ir. J. F. **Berghoef**; B. T. Boeyinga en ir. A. J. van der Steur, bleek het heugelijk feit dat de tekeningen der Grachtenhuizen, vervaardigd door „de Poorters” in September jl. gereed gekomen zijn, en in September a.s., na het aanbrengen van de nodige revisies en verfijningen, zullen worden afgeleverd. Op 5 November 1947 zijn de tekeningen van het gedeelte Herengracht tussen Amstel en Koningsplein bezichtigd door de Beschermheer van het Genootschap, Burgemeester **d'Ailly**. Deze toonde veel belangstelling voor het plan om van deze tekeningen een uitgave te bezorgen.

De Voorzitter dankte, in., de persoon van de heer' Vriend, ter vergadering aanwezig, de commissie voor haar arbeid.

VERSLAG COMMISSIE JEUGDWERK.

De commissie voor het jeugdwerk was saamgesteld uit: **mr. A. le Cosquino de Bussy**, voorzitter; P. Hoogland, secretaris-penningmeester; dr. J. C. van der Does; J. de Jager; T. Koot; Y. van der Molen; A. J. Th. Naber; mej. A. **Nolte**, drs B. W. Schaper (in plaats van dr. J. Presser; die bedankt had) en J. J. Vriend.

In 1947 werden 386 handleidingen en 7384 plaatjesvellen verkocht. In de loop van het **verslag**-jaar verscheen de tweede bijgewerkte druk van Amsterdam als Haven- en Handelsstad, terwijl de plaatjesvellen van de Dam en Enige **Kleine** Musea werden herdrukt. Door 80 verschillende scholen werden aanvragen gedaan. Voorts kwamen 8 aanvragen in van jeugdverenigingen en 30 van particulieren. In samenwerking met de commissie „Heemkennis-Amsterdam” organiseerde de jeugdkommissie van 15 tot 30 November de bekende tentoonstelling in het **Waagegebouw**. Van de in totaal circa 2000 bezoekers, was ongeveer een vierde gedeelte leerlingen van scholen, in 't bijzonder van kweekscholen en vormscholen. De inkomsten der commissie bedroegen **f 5115**, en er was per 1 Jan. '48 een batig saldo van **f2309**.

Ook aan **deze** commissie bracht de Voorzitter hulde en dank, vooral voor haar bemoeiingen inzake de tentoonstelling. Hij releveerde hierbij dat de heer Hoogland onlangs zijn **70ste** verjaardag mocht vieren. Met jeugdige kracht zet hij zijn werk voort.

'VERSLAG VAN DE PENNINGMEESTER.

Bij **afwezigheid**, wegens verblijf in het buitenland, van de penningmeester, notaris **C. G. Pouw**, las de Voorzitter diens verslag over het 48ste boekjaar voor.

Blijkens de cijfers van **kasstaat** en balans is het vermogen van ons genootschap gestegen van **f 27.20762** tot **f 28.950,75**. Het door ons in het afgelopen jaar van wijlen ons Erelid, de heer J. van **Eck**, ontvangen legaat, groot **f 12.000**, komt als op zichzelf **staand „fonds-J. van Eck”** op de balans voor. Ter voldoening van de (nog niet ingekomen) nota van de firma de **Bussy** voor het onlangs verschenen 41e Jaarboek, is een reservepost van **f 7.000** op de balans gecreëerd. De waarde onzer effecten bleef gelijk, nl. **f 12.960**. Aan contributies werd per kas en giro ontvangen **f12.205,35**, terwijl de Kasvereniging voor ons inde een bedrag van **f 1.74468**, waardoor ons **crediet**-saldo bij haar, per ulto December 1946 bedragend **f 3.853,44**, steeg tot **f 5.598,62**. **Totaal** werd dus aan contributie ontvangen **f 13.950,03** of ruim **f 2.750** meer dan het vorig jaar.

Per ulto December jl. was onze voorraad van het door mr Oldewelt bewerkte kohier van 1742 303 exemplaren groot, welke wij voor een bedrag van **f 6.531** (zijnde **f 18** per exemplaar) op de balans hebben gebracht, en waarop wij, zoals gebruikelijk, 20 % hebben afgeschreven.

Aan de Commissie-Jeugdwerk stelden wij in December, 1946 een bedrag van **f 3.000** ter beschikking ; per ulto December 1947 had zij daarvan nog een bedrag groot **f 2.309,21** in kas. Publicaties brachten in totaal **f1.683** op. De Grachtengevelcommissie vorderde een uitgaaf van **f 235,60**, terwijl in het afgelopen jaar een bijdrage werd verleend' aan mej. B. Bijtelaar voor haar uitgave „De Zingende Torens van Amsterdam” en aan het Mastfonds-Pollux.

Overeenkomstig het verslag van de commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 1947 (bestaande uit de heren Termeulen en Pont) verleende de vergadering aan het bestuur décharge voor het gevoerde financieel beheer.

De Voorzitter sprak een woord van hartelijke dank aan de penningmeester. Zijn gehele verslag zal in het Jaarboek worden opgenomen.

Op voorstel uit de vergadering werden de periodiek-aftredende bestuursleden, de heren C. G. Pouw, J. P. Mieras en mr H. de la Fontaine Verwey, die allen herkiesbaar waren, bij acclamatie herkozen.

Daar het Bestuur gene bijzondere mededelingen te doen had, ging men nu aanstonds over tot de

RONDVRAAG.

Hier over in ons volgend nummer.

DE HALVEMAANSTEEG DOOR WITSEN.

EEN SPIEGELBEELD.

Het heeft de aandacht van verscheidene leden — ook de onze — getrokken, dat de ets die Willem Witsen van de ingang van de Halvemaansteeg, aan de zijde van de Binnen-Amstel, maakte (zie het Februari-nummer van het maandblad, blz. 31) die ingang in spiegelbeeld weergaf. Wij hebben aan verschillende deskundigen: prof. P. H. van Moerkerken, dr A. F. E. van Schendel en de heer K. G. Boon, een verklaring hiervan gevraagd en willen ten dienste van onze lezers, in het bijzonder van hen die hieromtrent een vraag of opmerking tot ons richtten, aan hun antwoorden het een en ander ontlennen.

Prof. van Moerkerken, oud-hoogleraar aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten alhier en voorzitter van het comité voor de tentoonstelling „Witsen en zijn vriendenkring”, die van 19 December tot 10 Januari jl. in het Stedelijk Museum gehouden werd, antwoordde ons, dat vele, misschien wel bijna alle etsen van Witsen een spiegelbeeld vertonen, daar hij ze of naar de natuur of naar een krijtstudie, in de was op de koperplaat grifte en er geen rekening mee hield, dat de afdruk dus een spiegelbeeld moest geven. Het was hem om een impressie te doen en niet om een getrouw topografisch beeld. De ene etser rekent hier wel mee, de ander niet. Zo moet ook een lithograaf zijn tekening op de steen in spiegelbeeld maken, om een positieve afdruk te verkrijgen. Eveneens de kopergraveur en de houtsnede-maker.

Het was een opvatting waarbij zich dr van Schendel kortelings aansloot. En het antwoord van de heer Boon, de bij uitstek deskundige, die in het boekje, dat bij gelegenheid van de tentoonstelling verscheen, Witsen's etstechniek behandelde — zonder daarin echter deze zaak aan te roeren — gaat in dezelfde richting. Als een graficus — zo schreef hij ons — de voorstelling, die hij getekend heeft in dezelfde richting op de ets-afdruk wil krijgen, dan moet hij, tenzij hij zeer geroutineerd is, een spiegel gebruiken, om het omgekeerde beeld op de plaat te brengen. Immers, de afdruk van een plaat is altijd omgekeerd.

Het gebeurt wel, dat een graficus zijn lichte voorstudie zonder spiegel omgekeerd op de plaat brengt, maar dan is de voortekening ook altijd schetsmatig.

Witsen's voortekeningen zijn vrijwel altijd zeer uitvoerig en het is mij (B.) bekend, dat hij dikwijls een tekening op de plaat doortrok, waarschijnlijk om niets van de nauwkeurigheid van zijn voorstudie te verliezen.

De zaak lijkt mij dus zo, dat Witsen niet zoveel waarde hechtte aan het feit, dat de afdruk het omgekeerde beeld te zien gaf, maar wel er op uit was, om al de finesses van zijn tekening op de plaat te krijgen.

Enkele keren heeft hij de voorstelling wel omgedraaid, bv. bij de ets van het Beurspoortje, maar meestal heeft hij dat niet gedaan.

Evenals prof. van Moerkerken opmerkte, ging het — naar het oordeel van de heer Boon — Witsen in de eerste plaats om de impressie, ten minste dit moet men vermoeden. Hij heeft zelf nergens zijn opinie over het weergeven van stadsbeelden meegedeeld. Indien dit het geval was zou men enigszins tot de conclusie kunnen komen, wat bij hem de voorkeur had, het topografisch juiste beeld of de impressie. De zekere nonchalance op dit punt bij een overigens zo *meticuleus* werkend kunstenaar, doet echter een voorkeur voor het vasthouden van het stemmingsbeeld vermoeden, zo besloot de heer B.

Wij danken de heren voor hun uiteenzettingen, waardoor ongetwijfeld licht wordt geworpen op dit voor menigeen onverklaarbare geval.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

MEI 1948

AMSTELODAMUM

DE HAVEN VAN AMSTERDAM.

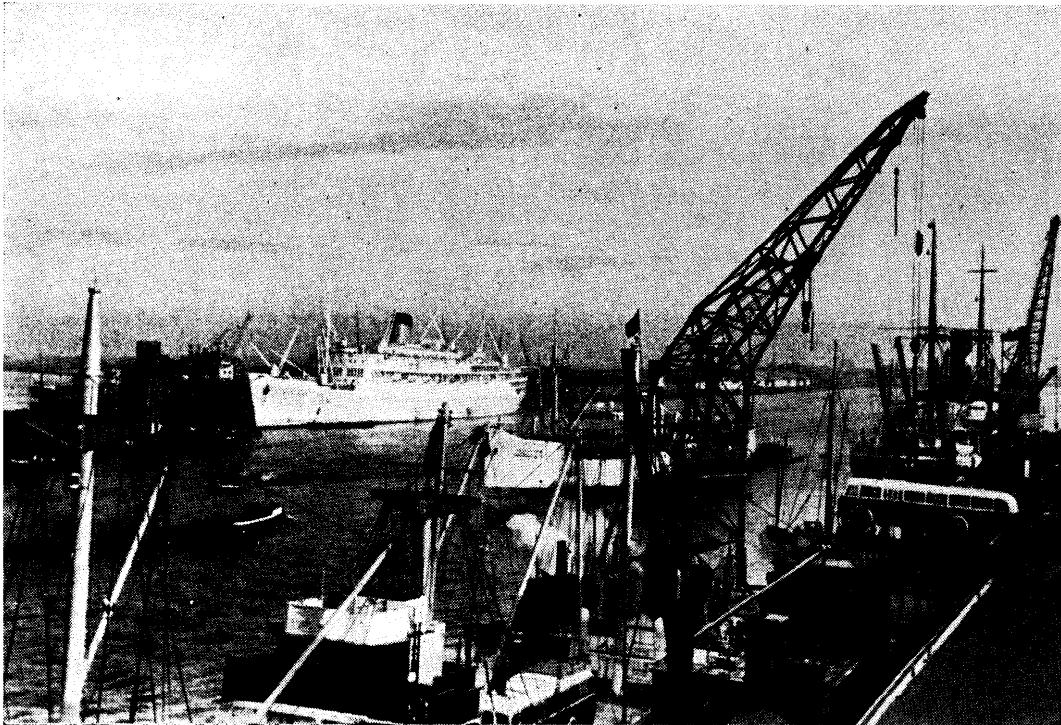
NAAR AANLEIDING VAN ONZE AANSTAANDE EXCURSIE.

Zwaar wij weten het allen — heeft de haven van Amsterdam door de tweede wereldoorlog geleden, enerzijds als gevolg van het tot stilstand komen der scheepvaartbeweging, anderzijds van de directe vernielingen welke de vijand teweegbracht. Nog dreunen ons, als het ware, de explosies aan de IJ-kant in de oren!
Maar daarna is het herstel gekomen, het herstel op korte termijn, met energie en vastberadenheid aangevat en doorgevoerd. Van de resultaten van die noeste, haast, verbeterde arbeid, kunnen wij ons de volgende maand met eigen ogen overtuigen, dank zij de medewerking van de Vereniging „De Amsterdamsche Haven”, en meer in het bijzonder van haar directeur, de heer Th. Th. van den Berg, die als onze geleider zal optreden.
Ziehier zijn

WELKOMSTGROET AAN DE DEELNEMERS AAN DE EXCURSIE!

Nu Gij op 12 Juni as. als goede Amsterdammers met Uw uitvoerig bezoek aan onze prachtige Havens een niet-alledaags programma van bezichtiging zult volgen, moge ik U namens het Bestuur van de Vereniging „De Amsterdamsche Haven” van ‘harte welkom heten in de Wereld-, Zee- en Rijnhaven Amsterdam!

*Hieronder volgt een overzicht van de vooruitgang welke kan worden, vastgesteld, sedert de terugkeer van de vrede en die U door persoonlijk bezoek duidelijk zal worden. Ja, er valt gelukkig sterke vooruitgang te constateren en overal wordt met man en macht gewerkt, ja geploeterd!
Natuurlijk blijft er nog veel te wensen over, maar zo zal het altijd gaan in een Haven, waar gestreefd wordt naar steeds meer en beter.*

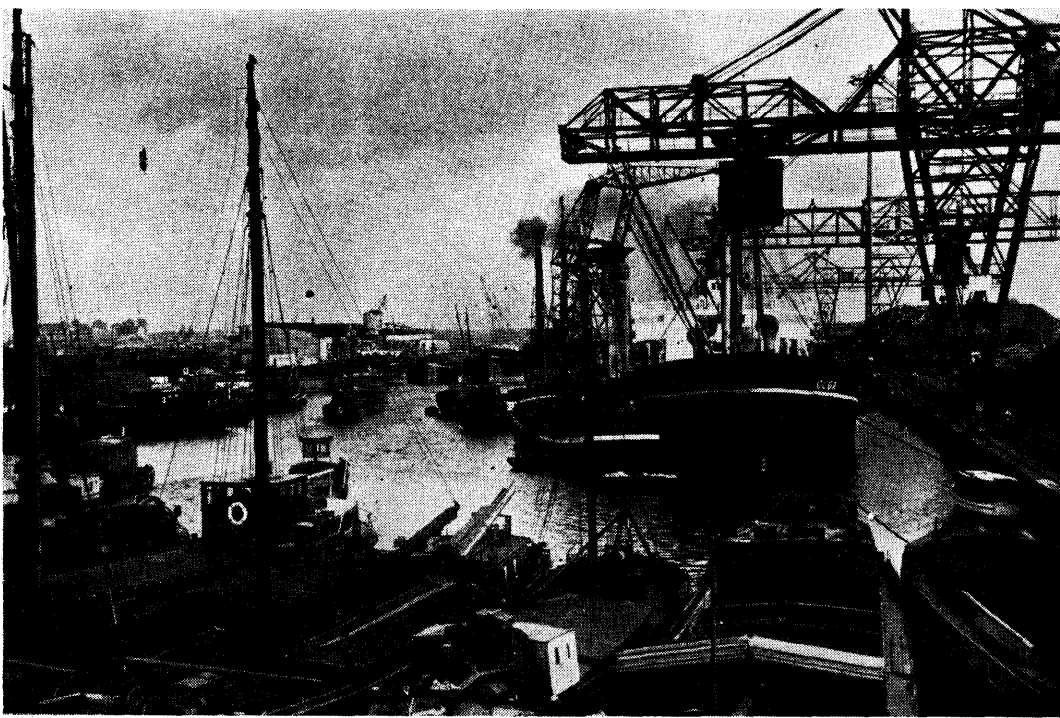
Vlaggeschip „Oranje” van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland”.
Vrachtschepen van de Hollandsche Stoomboot Maatschappij en Holland West-Afrika Lijn.
Tsjechische Autobussen worden ingeladen voor IJsland.

(Foto Ver. „De Amsterdamsche Haven”).

Overslag van „coprah” in binnenvaartuigen, door middel van elevatoren.

(Foto Ver. „De Amsterdamsche Haven”).

Machtige Kolentransporteurs aan de Rietlanden te Amsterdam voorzien ons land van kolen.
Een beeld van „overslag” in binnenschepen.

(Foto Ver. „De Amsterdamsche Haven”).

De Haven van Amsterdam?

Wat zou de stad zijn zonder die haven ? En hoe noodzakelijk blijft steeds uitbreiding.

Denken wij allereerst aan de zeer velen, die door hun werkzaamheden in en om de Haven hun brood verdienen en ook aan de machtige deviezenbron, welke onze Scheepvaart voor Stad en Land betekent.

Bij de 30.000 direct bij de Haven betrokkenen kunnen wij gerust nog 200.000 personen tellen die indirect belang bij de Haven en de Scheepvaart hebben.

Belangrijke Industrieën en Bedrijven omgeven onze Haven en maken Amsterdam mede tot een voornaam centrum van bedrijf en bedrijvigheid. Om een paar voorbeelden te noemen ; Ruim 6000 man werken in de Scheepsbouw en de Reparatieinrichtingen; nieuwe Industrieterreinen sluiten zich bij de bestaande aan en nieuwe verbindingen met IJsland, Finland enz. kwamen tot stand.

Er zijn ook nieuwe kranen van 26 en 34 m spanwijdte in uitvoering; vele nieuwe vrachtschepen met passagiersaccommodatie worden aan de Amsterdamse vloot toegevoegd en ook onze Rijnvloot wordt uitgebreid.

Zo zouden er honderd en een treffende gegevens kunnen worden opgesomd, maar het zou ons te ver voeren ze alle te noemen. Slechts voor één maken wij een uitzondering, en wel voor de terugkomst van de Willem Barendsz te Amsterdam met aanzienlijk meer tonnen kostbare traan dan het vorige seizoen. Het is goed dat Gij besloten zijt Uw Haven-inherstel te bezoeken. En het is begrijpelijk! Want elke Amsterdammer, met name de leden van een genootschap als Amstelodamum, draagt de Haven in zijn hart.

Een der vele tewaterlatingen na de oorlog.
Foto Ver. „ De Amsterd. Haven).

SPREKENDE CIJFERS.

Hierboven gewaagden wij van het herstel, de vooruitgang, van de Haven. Ziehier enige sprekende cijfers!

In 1940, d.w.z. vóór de oorlog, bezaten wij hier ter stede 14½ km kademuur voor zeeschepen; in 1945, na de capitulatie dus, was deze lengte ingekrompen tot niet meer dan 11.6 km, waarvan slechts 6.4 km bruikbaar waren. Thans zijn weer de volle 11.6 km ter beschikking!

Wat de binnenscheepvaart betreft, beschikte men in 1940 over 11.2 km kademuur, die in 1945 geslonken waren tot 9.2 km, waarvan niet meer dan 8.9 km bruikbaar. Op het ogenblik zijn er weer 9.2 km kant en klaar.

Voor de oorlog hadden wij 357 kranen; na de capitulatie waren er nog maar 93 over. Thans zijn er alweer 166 ter beschikking. Van de drijvende kranen waren er 43 aanwezig, een cijfer dat tot 20 terugliep. Nu steken er weer 32 hun machtige armen uit!

Aan minerale oliën in tanks kon voor de oorlog hier ter stede 260.000 m³ worden opgeslagen. Daarvan was slechts 18.200 m³ overgebleven. Op het ogenblik is er weer ruimte voor 122.570 m³. Aan eetbare oliën, voor de oorlog nihil bedragend, kan thans 50.000 m³ worden geborgen. De loodsen hadden voor de oorlog een capaciteit van 212.000 m³; deze capaciteit liep tijdens de bezetting terug tot 124.000 m³ en bedraagt thans weer 177.000 m³. Voor de pakhuisruimte bedragen die cijfers onderscheidenlijk 344.000 m³, 278.000 m³ en 325.000 m³. Van dit laatste cijfer is ruim 17.000 m³ koelvriesruimte.

Het terrein voor opslag en behandeling van kolen en ertsen heeft momenteel 112.000 m² oppervlakte; de houthavens hebben een capaciteit van 180 ha.

En ten slotte het zeescheepvaartverkeer, een zaak die wel het meest tot ons spreekt.

Welnu: In 1946 bedroeg het totaal der in- en uitgaande zeeschepen 3407 met een inhoud van 3.582.194 N.R.T.; in 1947 4874 schepen en 5.503.428 N.R.T., dat is dus een vooruitgang in één

jaar tijds met 1467 schepen en 1.921.234 N.R.T. Dit totaal was aldus samengesteld: 737 inkomende schepen met 951.540 N.R.T. en 730 uitgaande schepen met 969.694 N.R.T.

In vergelijking met 1938, het laatste jaar voor de oorlog, komt dit voor 1947 uit op 71 %¹⁾. Ziehier de nieuwe ontwikkeling van de Haven van Amsterdam, de stijgende lijn andermaal, in enkele cijfers uitgedrukt.

Komt, ziet en overtuigt U daarvan op 12 Juni as.

TH. C. DE MAARÉ.

Zierlirh denken und siisz Erinnern
1st das **Leben** im tiefsten Innern.

In de, dubbele, stilte van de avond en van de Hof, onder het lamplicht, dat de tekeningen aan de wand, portretten van Spoor en Wierink, in schemer laat, bij de behaaglijke warmte van de kachel, zit ik naast de enige, nog in leven zijnde, musicus, die 60 jaar geleden als orkestlid aan het ter gelegenheid van de opening van het Concertgebouw op 11 April 1888 gegeven concert heeft medegewerkt. Een ver verleden in een mensenleven en de heer Th. C. de Maaré, de bekende en bekwame cellist, is dan ook heel oud. Wanneer hij mij met zijn zachte melodieuze stem vertelt uit dat verleden, komen zijn herinneringen weer naar voren, vooral nu hem begrijpelijkerwijs van meer kanten gevraagd werd, wat hij nog wist uit die eerste tijd van het zo beroemd geworden Concertgebouw.

Deze Tempel der Muzen stond in 1888 nog geheel in een vlakte van „malsch grasland en vriendelijke groentetuintjes”, zoals litterair wordt beschreven, maar de heer de Maaré heeft slechts de herinnering aan modder. Hoe men het gebouw ook trachtte te bereiken, doorgaans was het overall een modderpoel. De beste weg was toen door de P. C. Hooftstraat, waar bovendien de tram doorreed tot aan de bakkerswinkel (thans no, o aanwezig) bij de Van Baerlestraat. Dit was de terminus van de tram en van de stad. Hoe de talrijke vigelantes van het deftige publiek van daar af het Concertgebouw wisten te bereiken, is hem eeuwig een raadsel gebleven. De vlugste weg voor hem naar het Concertgebouw, toen hij aan het Sarphatipark inwoonde bij de bekende en zo sympathieke vioolpaedagoog, de heer Dudok, liep via een pad langs de waskaarsenfabriek (thans de Ruysdaelstraat), dat vele ouderen zich nog wel zullen herinneren. De bewoners hadden er altijd burenruzie, aldus kenschetste de heer de Maaré de karakteristiek van dit idyllisch oord. Het bewuste eerste concert, onder Viotta, is hem niet bijgebleven als een **éclatante** gebeurtenis. Een bepaald feestelijke stemming herinnert hij zich niet. „Achteraf gingen wij een biertje drinken”. Het orkest was voor deze gelegenheid samengesteld uit leden van het Paleisorkest (waarvan Coenen de dirigent was) en de Orkestvereniging (die onder leiding van Wedermeyer stond). Spoedig na dit openingsconcert begon het Concertgebouworkest, dat uit leden bestond, in hoofdzaak uit de bovengenoemde orkesten geselecteerd, zijn repetities. Tot dirigent was Willem Kes benoemd. In het licht van zijn beroemde opvolger Mengelberg is Kes wel eens beoordeeld geworden als een musicus, die weliswaar als dirigent het orkest een uitmuntende scholing deed doormaken, maar in artistieke zin minder hoog stond. Naar de ervaring van de heer de Maaré is niets minder juist en billijk, want Kes was een bekwaam en begaafd **artist**. Het bewijs daarvan komt wel uit in het succes, dat hij met het orkest oogstte op het eerste buitenlandse concert te Brussel. De Brusselaars, in **locaal** chauvinisme niets beters kennende dan hun eigen orkesten, begroetten Kes en de zijnen met gejoel en **gefluit**. Maar na afloop van het concert nodigden zij hem uit over 14 dagen weer te komen spelen

In die eerste jaren heeft de heer de Maaré veel beroemdheden ontmoet, die als dirigent of solist optraden, zoals bijv. Hans von Biilow.

Van zijn collega's cellisten herdenkt hij in het bijzonder Henri **Bosmans** (de vader van Henriëtte **Bosmans**) en Leon **Meerlo** en vooral Mossel. Kes nam Mossel mee naar Glasgow. **Er** is een plaatje van Kes op stap met een mossel aan een touwtje. Van zijn latere partners noemt hij vooral **Hekking** en de zo droevig om het leven gekomen **Marix** Lövensohn.

Van de reizen van het orkest weet de heer de Maaré veel te vertellen. De schoonste tocht was die naar Noorwegen. Grieg was de gastheer. Het was een sprookjestocht. Grieg hield elk ogenblik een speech in **het** Noors, zodat niemand van het orkest er iets van begreep. **Hét** ging er gul en hartelijk toe, er waren open manden met flessen champagne. De Noren voelden, dat Grieg iets

¹⁾ In 1945 bedroeg het getal inkomende schepen nog maar 470 met 454.927 N.R.T. en dat der uitgaande schepen 417 met 401.148 N.R.T.

van hun ziel 'was. Toen het orkest naar de boot ging voor de terugreis, liep heel de bevolking van Bergen ten afscheid mede. Mooie dagen!

De heer de Maaré acht zich op een leeftijd gekomen het recht te hebben zich alleen nog maar de lichtzijden en de gelukkige kanten van zijn loopbaan te herinneren. Van de vele tribulaties en moeilijkheden wil 'hij daarom niet gewagen.

De hoogte-tijd van het Concertgebouworkest in deze 60 jaren acht hij „de Mahler-periode”. De onverdroten ijver en grenzeloze toewijding om het werk van Mahler — afgescheiden van zijn werkelijke, absolute betekenis in de muziekcultuur — als nieuwe muziek ingang te doen vinden in de meest geperfectioneerde uitvoeringen, heeft de heer de Maaré altijd geboeid en bewonderd. Het Mahlerfeest in 1920 was dan ook voor het Concertgebouworkest een waarlijk verdiende triomf. Musicus te zijn geweest betekent, zo zei de oude cellist ons bij het afscheid, ondanks alles, in een volgend leven weer musicus te willen zijn.

J. P. MIERAS.

HET 75-JARIG BESTAAN VAN DE HEINEKEN'S BIERBROUWERIJ MAATSCHAPPIJ N.V.

Op 20 April vierde „Heineken” zijn 75-jarig bestaan. De eigenlijke dag was 11 Januari van dit jaar. De viering geschiedde in interne kring, maar ook de buitenwereld heeft een herinnering aan dit jubileum ontvangen in de vorm van een gedenkboek „Korte geschiedenis der Heineken's bierbrouwerij maatschappij N.V.“. Deze buitengewoon goed verzorgde en rijk geïllustreerde uitgaaf, verschenen bij de Amsterdamse Uitgeverij Allert de Lange, is een lust voor het oog. De tekst is van de hand van een journalist, Drs. H. A. Korthals; geen diepgaande economische beschouwingen of uitvoerige statistieken, maar een zeer vlot geschreven en makkelijk leesbaar overzicht van de geschiedenis van de N.V., waarin veel brieven, karakteristieken van de leidende personen en momentopnamen van belangrijke gebeurtenissen op onderhoudende wijze worden aaneengeregen. De 75 jaren zijn onderverdeeld in vier perioden: een tijd van opbouw, een tijd van consolidatie, de eerste wereldoorlog met de daaropvolgende jaren en tenslotte de laatste kwarteeuw, een tijdperk van grote expansie. Vooraf gaat nog een beschouwing over de firma Heineken en Co van 1864 tot 1873, want al in 1863/64 is de oude — in 1620¹⁾ voor het eerst genoemde — en zeer bekende Amsterdamse brouwerij „de Hooiberg” in handen van de heer G. A. Heineken overgegaan. Deze voorgeschiedenis van de N.V. is voor ons daarom van zoveel belang, omdat zij uitsluitend de Amsterdamse brouwerij betreft, terwijl in 1873 bij de oprichting van de Vennootschap naast de Amsterdamse de Rotterdamse brouwerij werd opgericht.

Al in deze voorgeschiedenis verdeelt de schrijver zijn stof in een aantal onderwerpen, die wij in min of meer gewijzigde vorm in de verschillende latere periodes terugvinden. Zo volgen wij het probleem van het verwerven der grondstoffen, het afzetten van de bijproducten, als ijs, gist en bostel, de emballage en het transport. Aan de export, die vooral in de laatste kwarteeuw geweldige omvang kreeg, de in verband hiermee staande concernvorming en de consolidering van de binnenlandse afzet wijdt de schrijver uitvoerige beschouwingen. De accijnswetgeving is een onderwerp, dat steeds terugkeert. De beschrijvingen van werkzaamheden en karakteristieken van directeurs, commissarissen en personeel hebben, daar zij veelal Amsterdammers betreffen, een groot belang voor de geschiedenis van de bewoners onzer stad. Hetzelfde geldt van de hoofdstukken gewijd aan de bouw van de Amsterdamse fabriek en de exploitatie van de Amsterdamse bierhuizen, een onderdeel van de bevordering der verkoop door crediet en voorschottenstelsel en het exploiteren van verschillende café's en restaurants.

In al deze beschouwingen komt voortdurend de verhouding tot andere brouwerijen ter sprake. Aanvankelijk heerst een ongebreidelde concurrentie. Pogingen tot opheffing hiervan mislukken in 1893 nog. Pas in 1900 is er een begin van toenadering, welke toenadering op de duur steeds groeit. In verband hiermee is niet onaardig op te merken, hoe het vroegere Amsterdamse brouwerscollege, dat meer dan 200 jaar bestaan heeft, in 1871 aan zijn eind kwam. Door de tegenwerking van de stedelijke overheid waren de brouwers ondanks hun herhaaldelijke requesten er niet in geslaagd een gilde op te richten. Zij moesten zich met een college, dat geen monopolie bezat, tevreden stellen. Toen de gilden in het begin van de 19de eeuw werden afgeschaft, kon het brouwerscollege blijven bestaan. De reglementen, bedoeld om de onderlinge concurrentie aan banden te leggen, bleven voor de brouwers gehandhaafd. De op blz. 44 door de Heer Korthals

¹⁾ Al op 11 Februari 1601 is bij de overdracht van een huis op de N.Z. Achterburgwal sprake van een belending door de Hooiberg.

²⁾ Zie Jaarboek 1941, pag. 67 en Maandblad 1921, pag. 70.

behandelde moeilijkheden tussen de Heren Heineken en Hovy van Van Vollenhoven en Co over prijszonderbieding, waaraan de eerste zich schuldig maakte, leidden er tenslotte toe, dat de Heer Hovy, waar de reglementen van het brouwerscollege volgens hem niet meer bindend waren, de opheffing van dit college voorstelde, wat, met ingang van 1 October 1871 is geschied.

Het belangrijke archief van dit college bleef in den beginne op de Heineken's brouwerij berusten en werd later aan het Gemeente-Archief geschonken, waar het misschien bij een volgend jubileum zal kunnen dienen als bron voor een volledige geschiedschrijving van de brouwerijen in Amsterdam.

DE KLEINE KOMEDIE.

Jarenlang had het gebouw „Salvatori” aan de Binnen Amstel 58 bij de Halvemaansteeg ledig gestaan, verwaarloosd en door grote gaten in dak en vensters ten spel van weer en wind. Bovendien was de burgerij in de barre winter van 1944, door de brandstoffennoed gedwongen, begonnen de galerijen te slopen, vloeren, deuren, kortom alles wat hout was, weg te slepen. Van het nog steeds aanwezige orgel waren de pijpen grotendeels verdwenen. Het oude Kasteleinshuis in de Halvemaansteeg had geen plafonds meer. Enfin, een complete ravage.

Toen ik het gebouw vier jaar geleden bezocht, diende het als fietsenbergplaats van de Amsterdamsche Bank, die haar mooie kelders aan de bezetter had moeten afstaan.

Onwillekeurig moest ik denken aan de belangrijke plaats die dit gebouw in het leven van de Amsterdammers der 18e en 19e eeuw had ingenomen.

Eertijds was het de zetel van de z.g. Fransche Komédie, het „Théâtre Français” dat reeds in 1785 zijn deuren opende. Het had heel wat voeten in de aarde gehad, voor het zover was. De Stadsschouwburg stond onder bescherming van de overheid, en de stedelijke keuren maakten het vreemde toneelspelers en operisten onmogelijk hun kunst binnen het stadsgebied te vertonen. Vandaar dat men in die dagen leest van voorstellingen in Buiksloot, Watergraafsmeer en op de Overtoom ¹⁾. Liefhebbers van het Franse toneel vonden er iets op om de keur te ontgaan. Men stichtte een z.g. Sociëteit, ten doel hebbende Franse voorstellingen mogelijk te maken, en waarbij alleen de leden en hun introducés toegang hadden.

Deze sociëteit werd in 1782 opgericht ²⁾ en kreeg een lange naam: „Collège Dramatique et Lyrique sous la Devise Delectat et Erudit”. Aanvankelijk werd gespeeld in het Logement „De Gouden Bal” in de Laagte van de Kadijk, daarna in een houten tent op het Leidscheplein ³⁾.

De belangstelling was groot en al spoedig werd besloten een eigen theater te stichten. De zaak werd flink aangepakt en een ton gouds bijeengebracht, waarvoor allereerst een huis in de Halvemaansteeg voor f 9000.— ⁴⁾ en een huis met pakhuis en erve aan de Binnen Amstel voor f 32.000.— werden gekocht ⁵⁾.

De eigendom werd in 70 parten verdeeld, waarvan de heren Henry Hope, Pieter de Smeth, Jean Alexander Bolerau, en Henry Fizeau, vermoedelijk commissarissen van het College, onderscheidenlijk 12, 8, 6 en 6 parten voor hun rekening namen; 38 andere leden namen elk één part ⁶⁾.

Nadat de stadsarchitect A. van der Hart ⁷⁾ de bouwplannen had ontworpen, stelden de commissarissen reeds op 30 Augustus 1784 de intekening open voor een abonnement op 80 voorstellingen, „dans le nouveau bâtiment sur le Binnen Amstel près du Halvemaansteeg”. „Les collèges commenceront la première semaine après Paques de 1785 et fermont dans la dernière semaine avant Paques de 1786” aldus de aanhef van de intekenlijst ⁸⁾, die door 301 personen getekend werd, voor totaal 559 plaatsen. De prijzen waren aan de stijve kant: 40 dukaten voor 3 plaatsen, 30 dukaten voor 2 en 20 dukaten voor 1 plaats. Een bezwaar was dat niet. Het behoorde nu eenmaal tot de goede toon, abonné van het Théâtre français te zijn, zoals men heden het Concertgebouw bezoekt.

Te betwijfelen valt of de inwijding op Pasen 1785 wel is doorgestaan. Sommige bronnen doen

¹⁾ Dr. A. van Geelen. Deutsches Bühnenleben zu Amsterdam in der zweiten Hälfte des 18ten Jahrhunderts bl. 24 v.v.

²⁾ Ned. Mercurius 1785 deel 59 bl. 164.

³⁾ Wagenaar IV bl. 499.

⁴⁾ Kwijtscheldingen 158 fo. 86.

⁵⁾ Id. 159 fo. 16.

⁶⁾ Id. 159 fo. 71.

Id. 160 fo. 62-62 vo- 63.

⁷⁾ Bouwtekening in het Gemeente Archief.

⁸⁾ „Souscription pour l'année 1785 etc.” in het Gemeente-Archief.

vermoeden dat met de bouw enige tegenslag werd ondervonden, waardoor de opening verschoven moest worden ¹⁾. Laat ons voorlopig maar 1785 aanhouden.

Onder directie van Dalainval en Fleurimont was een troep Franse artisten geëngageerd, waarvan een deel zowel aan de comédie als aan de opera medewerkte ²⁾. Beurtelings werden n.l. opera- en toneelvoorstellingen gegeven. Hoe dat in deze beperkte ruimte in zijn werk ging, zal wel een raadsel blijven. Alles was er klein en popperig, het toneel, de kleedkamers, de orkestruimte, maar het was er chique. De kristallen kaarsenkroon moet wel een prachtstuk geweest zijn, gezien de kostprijs van bijna f 6000.—. Een lang leven was het college niet beschoren.

Toen de revolutie van 1795 het monopolie van de Stadsschouwburg wegvaagde en alle theaters hun vertoningen in het openbaar mochten geven, had het college geen reden van bestaan meer en verdween. Toch zorgden de eigenaren van het gebouw er voor dat het een Frans theater bleef.

Zeventig jaren lang is dit zo doorgegaan. Overziet men, dit tijdperk dan is het de Franse opera geweest, die het veld beheerste, doch soms verdween de opera voor een of twee seizoenen en waren het de Franse klassieken (Racine, Corneille, Molière e.a.) die het publiek moesten trekken, maar de opera keerde steeds terug ³⁾. Erg lucratief was het bedrijf niet; vooral na 1820 wisselde de directie doorgaans om de twee jaren. Vluchtende directeuren en déconfitures waren niet van de lucht. Tussen 1820 en 1853 hebben niet minder dan 20 verschillende directies het bestuur in handen gehad. Aan de andere kant dient men te bedenken dat, behoudens een kleine subsidie van de koning; het Franse theater zonder verdere overheidssteun moest zien rond te komen.

En dan is 70 jaar een respectabele tijd. Het is ten slotte bezweken. Nadat in 1854 een „Neues Hochdeutsches Theater” onder directie van zekere Goldammer korte tijd zijn geluk beproefd had, kwam op 12 November 1855 het gebouw in publieke veiling ⁴⁾. Koper werd de leraar en zending Paul Schwartz, die er de Schotse Zendingskerk in stichtte. Na het verdwijnen der kerk, ik meen in 1908, werd het gebouw, na opnieuw in het openbaar te zijn verkocht, onder de naam „Salvatori” voor allerlei doeleinden gebruikt.

Reeds voor de oorlog stond het jaren leeg. Na een zeer ingrijpende verbouwing, volgens plannen van arch. C. H. Henke, is het sedert kort aan zijn oorspronkelijke bestemming teruggegeven. Op 27 Maart j.l. werd de herboren schouwburg, die voortaan de naam van „De Kleine Komedie” zal dragen, in tegenwoordigheid van de burgemeester, door wethouder De Roos ingewijd. De directeur-oprichter Pierre Perin had voor de openingsavond het Residentietoneel uitgenodigd het blijspel „Miranda” van Peter Blackmore te vertonen. Naar verluidt zal het theater in de naaste toekomst beurtelings door genoemd gezelschap en door „Het Nederlandsch Toneel”, onder directie van Cor van der Lugt Melsert, worden bespeeld.

Ik heb de verleiding niet kunnen weerstaan er dezer dagen nog eens binnen te wippen. De bedrijfsleider, de heer Daudey, was zo vriendelijk mij in staat te stellen kennis te nemen van de vele veranderingen, die in het gebouw hebben plaats gevonden. De metamorphose is volkomen. Behalve gevel en muren is alles gesloopt. Het nieuwe toneel meet 6.50 x 11.38 meter en heeft een opening van 7 meter. Bovendien zijn er twee zijtonelen en een klein achtertoneel. De kleedkamers bevinden zich onder het toneel. De hellende zaal is 11.38 x 15.50 meter. Iets nieuws is dat ook de twee hoefijzervormige balcon niet waterpas zijn, maar naar voren schuin aflopen. In totaal zijn er 571 zitplaatsen, waarvan ongeveer de helft beneden. Door bijtrekking van het perceel Binnen Amstel 36 hoek Halvemaansteeg is het mogelijk geworden ruimte te vinden voor vestiaires en koffiekamers, terwijl het perceel in de Halvemaansteeg 7 is omgetoverd in een zijtoneel, met ingang voor de décors. Het 5 meter brede voorportaal, waar zich de trappen naar de balcon bevinden, heeft als enige versiering een fraai medaillon met de afbeelding van Louis Bouwmeester.

Amsterdam mag zich gelukkig prijzen dat dit historische gebouw door de ondernemingsgeest van enkele burgers op het nippertje voor totale ondergang is behoed. JOH. M. COFFENG

Naschrift. Een bezwaar lijkt mij, dat in de Kleine Komedie de zaaldeuren alleen binnenwaarts opengaan. Dit is bij een eventuele paniek niet zonder gevaar.

¹⁾ Dr. H. C. Rogge noemt in „Oud Holland” 1887 als openingsjaar 1788, zonder bron. De Maandel. Ned. Mercurius 1785 zegt dat de Fransen „thans” een schouwburg doen bouwen en beeldt daarbij de gevel af. De Schouwburgs Almanak van 1786 spreekt daarentegen van de Fransen die „het volgende jaar” hun nieuwe gebouw zullen betrekken.

²⁾ Dr. J. Fransen. Les Comédiens français en Hollande bl. 355 v.v.

³⁾ Over répertoire en spelers van de Franse opera uitvoerig bij Mr. S. A. M. Bottenheim, „De opera in Nederland”.

⁴⁾ Veilingbiljet met beschrijving van het interieur in het Gemeente-Archief.

HET „HEKKEPOORTJE“.

Woensdag 19 Mei a.s. is het 50 jaar geleden dat de Gemeenteraad van Amsterdam besloot de beide monumentale penanten, die de brug versieren, welke toegang geeft tot de Muiderpoort te slopen. Wie aan dit sierlijke stuk werk de naam van „hekkepoortje“ heeft gegeven weten wij niet; de naam is zeker al heel weinig gepast.

De Muiderpoort is, naar *De Opmerker* van 1998, pag. 172 herinnerde, een der fraaiste 18e-eeuwse bouwwerken, die Amsterdam bezit. De stadsbouwmeester Rauws, die haar ontwierp en uitvoerde en die bij de eerste schouwburgbrand op zo heldhaftige wijze het leven liet, toonde zich een uitstekend kunstenaar en practicus tevens. De klassieke vormen, met een licht Louis XVI tintje reeds, zijn op smaakvolle wijze toegepast; de Bremersteen, van voortreffelijke hoedanigheid, is met de meeste zorg behakt. Bewondering verdient ook de gewelven, waarmede de eigenlijke poortdoorgang is afgedekt. Zij bewijzen hoe hoog nog in 1770 het vak van de metselaar stond.

De poort is dan ook gespaard en men heeft het verkeer om het gebouw heengeleid. Op oude afbeeldingen kan men nog de brug zien, die, vóór de poort, over de gracht leidde. Twee ophaalbruggen waren er in. Een zwaar ijzeren hek, tussen de bovengenoemde penanten, kon de vijand tegenhouden, als hij de brug zou willen betreden.

In onze tijd werd er een onooglijke houten brug, naast die van 1770 gelegd, om te dienen, zoals brutaal geverfde borden aangaven, „uitsluitend voor tramwagens en voetgangers“.

Wij herinneren ons nog uit onze jonge jaren, aldus de schrijver in de *Opmerker*, hoe de oude stadsmuur nog tegen de poort stond aangebouwd. Aan de oostzijde stond een meekrapfabriek, die weinig aangename geuren verspreidde; aan de westzijde, maar op enige afstand, werd toen de cavalleriekazerne gesticht, waarvan de legende ging, dat de genie de deur te laag gemaakt had, zodat ieder „dragonder“ die er binnen wilde, eerst af moest stijgen. Recht vóór de poort stond nog statig het Muiderbos en daarachter werd een begraafplaats gemaakt, die nu reeds als overvuld, gesloten is. Links ging men naar de Oetewalerweg, waar, op de hoek, de Roomtuinen een welkome pleisterplaats en kinderspeeltuin vormden, die 's avonds door minnende paren niet werd versmaad. De buitensingels slingerden nog ongerept haar stille wateren om de stad. De poort had nog hare zware deuren. De stedelijke accijnsen, die kort daarna afgeschaft werden, maakten die afsluitingen geenszins overbodig.

Aan het eind van de buitensingel, voorbij de kazerne Oranje-Nassau, naar het Funen toe, waar de molen De Gooijer zich nog thans statig verheft, lag een stenen beer, scherp van boven toelopen en met een soort van koepeltje in het midden, welks bestemming was om de vijand als hij lust mocht. gevoelen over die scherpe kant schrijlings de stad te naderen., de doortocht te beletten.

Van dit alles is weinig meer over. Slechts de poort, de kazernes, de molen en de rest van de begraafplaats herinneren nog aan de toestand van 1863. Toen de hameipoort weg moest, stelde een raadslid voor haar achter het Rijksmuseum, in de tuinen, waar allerlei oudheid reeds is opgetast, een plaats te geven. De *Opmerker* achtte het beter de beide sierlijke penanten eenvoudig wat meer stadswaarts te zetten, zo dat zij in het plantsoentje vóór de poort zou komen.

Wij weten dat het oude Hekkepoortje ten slotte naar het Zuiderzeepark is verplaatst, als ingang daarvan.

UIT DE VOORGESCHIEDENIS VAN HET COLLEGIUM MEDICUM.

Dr. D. A. Wittop Koning schrijft ons:

Naar aanleiding van de opmerking III van Dr. Elias in het maandblad van Maart, waarin hij zegt dat ik de laatste handtekening van het in het jaarboek gegeven lijstje doctoren niet heb kunnen interpreteren, zou ik het volgende willen opmerken :

Deze en de voorgaande handtekening zijn niet te identificeren aangezien het grootste gedeelte ontbreekt, wegens beschadiging van het document, hetgeen ik bij de ontcijfering door een aantal puntjes heb menen weer te geven. Van de achternaam van de laatste onder-tekenaar is niet meer dan één letter over en

dat is geen P noch T noch M.D. maar waarschijnlijk een N of een V.

Ook ik heb natuurlijk gedacht aan Nicolaas Tulp, maar kan dit er niet van maken en geef dan inplaats van vermoedens maar liever helemaal niets. Aangezien slechts een deel der doctoren en een deel der apothekers getekend hebben is het ook niet noodzakelijk dat Tulp er op voorkomt.

Dr. E. H. M. Thijssen merkt in zijn proefschrift „Nicolaas Tulp“ Amsterdam 1881, waar hij ook deze lijst geeft, op dat men uit het woord. Nicolaas direct het handschrift van Tulp herkent waar ik mij wel mee kan verenigen, maar een bewijs is het evenmin.

HET STADSWAPEN MET HET DEVIES
 „HELDHAFTIG, VASTBERADEN, BARMHARTIG”.

Met grote ingenomenheid maken wij melding van de verschijning van de reeds in het Februari-nummer van het Maandblad aangekondigde afbeelding, in acht kleuren, van het wapen van Amsterdam met zijn door de Koningin aan de stad verleend devies. Zoals de desbetreffende annonce van de Stadsdrukkerij toen vermeldde is tegenover de afbeelding een facsimile van het besluit van de Hoge Raad van Adel geplaatst. Dit besluit luidt in zijn geheel:

„Gelet op de voordracht van den Hoogen Raad van Adel en het Koninklijk Besluit van den negen en twintig Maart des jaars negentienhonderd zeven en veertig, No. 13, waarbij aan het wapen van de Gemeente Amsterdam een devies is toegevoegd, alsmede op de Ministerieele Beschikking van 7 Juni 1898, No. 168, verklaart de Secretaris van den Hoogen Raad van Adel, dat aan de

Gemeente AMSTERDAM

een wapen, is verleend, waarvan de beschrijving luidt als volgt:

in keel een pal van sabel, beladen met drie verkorte St. Andrieskruisen van zilver paalsgewijze gerangschikt; het schild gedekt met de Rudolphinische Keizerlijke Kroon en van weerszijden vastgehouden door twee leeuwen in natuurlijke kleur, staande op een piedestal of console, vergezeld van het devies:

HELDHAFTIG, VASTBERADEN, BARMHARTIG.

's-Gravenhage, 28 Mei 1947.

De Secretaris van den Hoogen Raad van Adel:

M. M. DE BRUYN VAN MELIS EN MARIËKERKEN.

Op de voorzijde van de dubbele toegeslagen kaart, aan de binnenzijde waarvan afbeelding en facsimile zijn opgenomen, is een verklaring van de verlening van het devies aan Amsterdam, in 5 talen (Nederlands, Frans, Spaans, Duits en Engels) opgenomen. Na de bevrijding van de stad in Mei 1945, verleende Hare Majesteit de Koningin, gezien de houding van de burgerij tijdens de bezettingsjaren 1940—1945 dit devies, zo wordt daarin herinnerd. Exemplaren zijn bij de Stadsdrukkerij verkrijgbaar.

FREDERICH ALEWIJN EN PHILIPP VON ZESSEN.

Gaarne neem ik nota van de mededeling van Dr. Johan E. Elias, Maandblad blz. 47, dat in officiële stukken de naam van het Amsterdamse regentengeslacht Alewijn uitsluitend met ij wordt geschreven en ik zal mij persoonlijk stellig daarnaar richten. Anderzijds dient te worden vastgesteld, dat in het verband van het anagram „Awelein” alleen de spelling met ei op haar plaats is: immers hier gaat het er uitsluitend om, hoe de dichter de naam gebruikte, en voor zijn anagram toepaste. Hieromtrent kan generlei twijfel bestaan, omdat wij bij den *historiograaf Zesen de naam steeds als „Alewein” gespeld vinden: in de quarto-uitgave van zijn beschrijving van Amsterdam op blz. 373, 379 en op 385 zelfs driemaal. De daaruit getrokken conclusie blijft dus in volle kracht gehandhaafd.

Naar aanleiding van het schilderij door Santvoort kan ik een kleine toevoeging geven. Deze schilderde ook de kinderen van Frederick's jongeren broer Abraham Alewijn, Martinus en Clara (Rijksmuseum de nummers 2132 en 2133). Het portret van Martinus Alewijn draagt het jaartal 1644, beide jongelieden worden voorgesteld in arcadische kleding. Daar een sterke beïnvloeding van de cultuur in den huize Alewijn op Zesen's „Adriatische Rosemund” waarschijnlijk is, zou ook deze in de familie aantoonbare liefde voor het arcadische op de herdersroman kunnen hebben ingewerkt, al kan de auteur dit motief ook uit Duitsland, bij voorbeeld van Opitz' „Dafne” of zijn „Schäfferey von' der Nimfen Hercinie” hebben meegebracht, terwijl ook de Nederlandse letterkunde in Hooft's „Granida” en Heemskerck's „Batavische Arcadia” voorbeelden bood. Aan Prof. Dr. W. J. Kooiman dank ik twee belangrijke aanvullingen op mijn lijst van blz. 70

in het laatste Jaarboek. De twee daar onder no. 8 en 9 genoemde titels „Het Toneel der Waarheit” en „Het herstellde Toneel der louteren Waarheit”, die in de Duitse letterkunde alleen door vermelding in de literatuurlijsten van Bährenstät en Gabler bekend waren, spelen in de geschiedenis van de Lutherse gemeente te Amsterdam als strijdschriften een niet onbelangrijke rol. Zij worden in Kooiman's „De Ronde Luthersche Kerk”, Amsterdam 1981, op blz. 187 en 188 genoemd onder de „Geschriften, verschenen in de kwestie-Blum” als no. 2 en 4. Zij staan op naam van Johan Frederik Albert, maar in de polemieek zelf wordt al uitgedrukt, dat deze naam voorgeschoven zou zijn om den werkelijken auteur te dekken. De confrontatie van Kooiman's nummers 2 en 4 met mijn nummers 8 en 9 geeft dubbele winst. Voor Zesen zijn twee titels feitelijkheden geworden: de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam bezit beide geschriften in een bundeltje polemieek 379 G 8, uit het Evangelisch-Luthersch Seminarium no. 1646, terwijl voortaan de geschiedvorsing van de Lutherse Kerk te Amsterdam als waarschijnlijk mag aannemen, dat achter Johann Frederik Albert zich niet Ds. Joh. Erasmus Blum verschuilt, maar de domineeszoon Philipp Zesen.

J. H. SCHOLTE.

DE DIACONIE BAKKERIJ OP 'T BLAEU ERF.

Tussen Nieuwendijk en de Nieuwe Zijds Voorburgwal, zo schreef de *Volkskrant* van 29 Febr. j.l., ligt een door velen vergeten oud straatje, zo'n heel stil straatje met ongelijke stenen, waartussen het mos wat schuchter tiert en waar nauwelijks een zonnestraal de strakke muren kan beroeren. Blaeu Erf heet dat historische plekje, waar 273 jaar geleden, in 1675, door de diaconie van de Nederlands Hervormde Gemeente een bakkerij werd gesticht. Daniël Stalpert was de bouwer van dit pand, waar nog

de monumentale pui getuigt van vroegere glorie. In vier oude ovens werd tot een jaar geleden het brood gebakken, dat via het luikje van de eikenhouten voordeur, nadat de zware klopper de klanten had aangekondigd, aan de noodlijdenden van de Hervormde Gemeente werd verstrekt.

Nu gaat de Nederlandse Bakkerijstichting in datzelfde gebouw met bakkerstraditie de bakkers van de toekomst een gedegen opleiding geven. Op 19 Febr. jl. is de school geopend.

DE FAMILIE BRAK.

Op grond van een mededeling, mij gedaan door Jhr. Mr. C. C. van Valkenburg, vond ik nog, dat moeder Brak inderdaad introk bij haar schoonzoon Jacob Veltbrugge, waar zij op 23 Oct. 1781 overleed. Daar zij in gemeenschap van goederen gehuwd was en haar man, die het beheer over het gemeenschappelijk kapitaal had, haar klaarblijkelijk niet van

voldoende contanten voorzag, was zij in 1778 genoodzaakt bijna al haar goud en juwelen (o.a. het van haar zwager geërfde parelsnoer) te belenen; pas na de dood van haar weduwnaar konden deze worden ingelost. Hun gemeenschappelijke nalatenschap bedroeg ongeveer f 175.000.—.

Mr. P. VAN EEGHEN.

VAN DE BOEKENTAFEL.

AMSTERDAM IN DE SCHILDERKUNST, uitgave van het Genootschap Amstelodamum, samengesteld, op verzoek van de commissie voor het Jeugdwerk, door mej. dr. H. T. van Guldener.

Weinig steden het moge nog eens herhaald worden — zijn zo herhaaldelijk bezongen en afgebeeld als Amsterdam, de stad van geheel aparte schoonheid, uniek in Holland en Europa, zoals mej. van Guldener het uitdrukt.

Wat de poëzie betreft moge o.m. herinnerd worden aan de bloemlezing „Amsterdam bezongen”, die wij kortgeleden aankondigden. En wat de beeldende kunst aangaat kan thans verwezen worden naar „Amsterdam in de Schilderkunst”, een nieuwe uitgaaf van onze

commissie voor het Jeugdwerk, die al zoveel succes inoogste met haar vorige series: De Dam, Oude en Nieuwe Bouwkunst, Kleine Musea en Amsterdam als Haven- en Handelsstad.

Het wil ons voorkomen, dat schrijfster zich op bijzonder gelukkige wijze gekwetend heeft van haar moeilijke taak. Op eenvoudige maar interessante wijze schetst zij de ontwikkelingsgeschiedenis van de Nederlandse schilderkunst met betrekking tot het Amsterdamse stadsbeeld. In de Middeleeuwen vindt men, naar zij herinnert, weinig of geen stadsgezichten betreffende Amsterdam.

Toen was het hoofdzakelijk de kerk, de godsdienst, die de onderwerpen bepaalde, welke de schilders en beeldhouwers hadden uitbeelden.

Een merkwaardig kunstwerk uit die tijd vormen de fragmenten van de schildering van Jacob Cornelisz van Oostsanen, waarop de Hibtorie van het Mirakel der Heilige Stede voorkomt. Deze fragmenten zijn het eigendom van de Ned. Herv. Gemeente hier ter stede en worden in de Nieuwe Kerk bewaard.

Van een wat jonger meester uit die dagen, Corn. Anthonisz, kennen wij intussèn wèl een afbeelding van de stad, nl. de geschilderde kaart van Amsterdam in vogelvlucht (Waag-museum), waarvan indertijd ons Genootschap een reproductie in kleuren heeft uitgegeven. Die is echter vóór alles bedoeld als plattegrond van de stad, zo als die er in 1538 uitzag.

In de 16e en vooral de 17e eeuw zijn het hoofdzakelijk schuttersstukken, niet de stad zelf, die geschilderd worden. Eerst in de tweede helft der gouden eeuw, wanneer de burgers in hun huizen afbeeldingen wensden van dingen, die zij mooi vinden, komt ook de stad aan de beurt. Aanvankelijk vormt zij echter nog slechts de achtergrond van de haven met haar scheepvaart, vooral die op Indië. Hendrik Vroom bijv. was vooral scheepsportrettist en hetzelfde kan verklaard worden van Reinier Nooms, gen. Zeeman en Willem van de Velde de Jonge.

Van de Dam krijgt men het eerst enig denkbeeld door het schilderij van Adriaan van Nieulandt (Waaggebouw) de Leprozenoptocht op Copper maandag voorstellend. Maar die optocht en de drukte daaromheen van het marktplein zijn toch hoofdzaken. De afbeelding die Saenredam in 1657 van het oude Stadhuis vervaardigde, noemt mej. van Guldener minder een stadsgezicht dan wel een portret van het middel-eeuwse gebouw. Hoe de puinhopen van het grijze Steehuis er, na de brand van 1652, uitzagen heeft J. A. Beerstraten weergegeven, en ook Rembrandt maakte er een zijner geniale krabbels van. Het is, naar de schrijfster het uitdrukt, een van de weinige voorbeelden in het veelzijdige oeuvre van Rembrandt dat hij zich voor de stad geïnteresseerd heeft. Meest schilderde hij portretten of bijbelse voorstellingen. Wel heeft hij van de omgeving der stad veel tekeningen en etsen gemaakt.

Als de bouw van het nieuwe stadhuis over de helft gevorderd is, duidt J. Lingelbach het even aan op een Damegezicht,, met een gedeelte van de Nieuwe Kerk, de Waag en het Damrak met de Oudekerkstoren boven de huizen uit. Het voornaamste is echter blijkbaar voor hem de Dam als bedrijvig centrum. Op de wintertafelen van Abr. en Ant. Beerstraten vormen de ijsgezichten midden in de stad de hoofdschotel. Een der belangrijkste schilders van stadsgezichten is Gerrit Berckheyde. Hij gaf de statigheid van het nieuwe stadhuis van verschillende kanten weer. Zijn broer Job vereeuwigde

het binnenplein van de Beurs van Hendrick de Keyser.

Een der aardigste schilders van stadsgezichten is Jan van der Heyden, de uitvinder van de slangbrandspuit. Vooral zijn Damegezicht is een der aantrekkelijkste, die ooit van het grote plein gemaakt zijn. Maar hij is niet altijd topografisch nauwkeurig. Telkens doet hij concessies aan zijn zin voor het schilderachtige. Ook Emmanuel de Witte, een der voornaamste schilders van het kerkinterieur, hield zich niet altijd aan de preciese weergave van de architectuur. Op een schilderij in het Rijksmuseum heeft hij de Oude en de Nieuwe kerk gecombineerd.

Jacob van Ruisdael, ofschoon voor alles schilder van het landschap, heeft ook enkele stadsgezichten van Amsterdam gemaakt.

In de 18e eeuw heeft men zeer veel belangstelling gehad voor de topografie van de stad, maar dit kwam meer tot uiting in tekeningen, aquarellen en prenten, dan in schilderijen. Voor de laatste was in de onder Franse invloed ingerichte woningen, waarvan de wanden met stoffen bekleed dan wel beschilderd waren, geen of weinig plaats.

Van de schilders uit die periode noemt mej. v. Guldener o.a. H. Keun, Isaac Ouwater, J. Jelgerhuis en W. J. van Troostwijk. De beide laatstgenoemden vormen de overgang naar de 19e eeuw evenals de zeeschilders J. C. Schotel en P. J. Schotel, vader en zoon. De Schotels grepen meermalen terug naar de grootmeesters uit de bloeitijd. Ook op hun werk blijft de stad op de achtergrond, maar vaag

Via Kaspar Karsen en C. Springer belanden wij dan in de tweede helft der 19e eeuw, als, onder de invloed der Franse impressionisten, een nieuwe strooming in de schilderkunst doorbreekt. Als vertegenwoordigers daarvan worden de Marissen genoemd: Matthijs die te Parijs een „Souvenir d'Amsterdam" schilderde, dat niets met een stadsportret te maken heeft. Het is een brok stad dat nooit terug te vinden is en dat toch volkomen Amsterdam karakteriseert. Ook de stadsgezichten van Jacob zijn puur fantasie, d.w.z. een samenvatting van de indrukken, die Amsterdam op hem gemaakt had.

Het overzicht wordt besloten met drie kunstenaars van onze tijd: Breitner, Witsen en Ed. Karsen, de zoon van Caspar.

Karsen bekeek met innige, haast eerbiedige, aandacht de schoonheid van oude grachten en hoekjes. Tussen hem en Willem Witsen bestaat enigermate een geestelijke verwantschap, doch Witsen is grootser van opvatting, veelzijdiger ook. Niet als Breitner, die haar hartstochtelijk leven als het ware ontdekte, zocht hij hevige beweging. Ook hij houdt van rust. Hoe innig heeft hij de grachten van de oude stad bewonderd. De jongere generatie waartoe Breitner

behoorde, zocht meer het leven zelf. Zelf heeft hij het gezegd: „Ik zal de mensen schilderen op de straat en in de huizen, de straten en de huizen, die ze gebouwd hebben, het leven vooral”. En zo deed hij.

Menigeen, zo besluit mej. van Guldener, haar lezenswaardig betoog, heeft Breitner wakker geschud, ook vele kunstenaars. Meer dan ooit te voren is men aandacht gaan schenken aan het werkelijke wezen van een stad. Sommigen hebben Breitner trachten na te volgen, anderen hebben een eigen weg gezocht om hun liefde voor Amsterdam te uiten. De eigenaardige bekoorlijkheid van Nederland's hoofdstad heeft talloze kunstenaars, van wie hier slechts de voornaamste genoemd werden, geïnspireerd. Door het aanschouwen van hun werken heeft menigen beter leren beseffen hoeveel moois er in Amsterdam te bewonderen valt.

In aansluiting aan bovenstaande kan worden bericht, dat door de hoge kosten de prijs van deze uitgaaf iets hoger is geworden, nl. f 1.30 voor de handleiding met plaatjesboek. Wij vertrouwen echter dat dit geen bezwaar voor de aanschaffing ervan zal zijn, gezien de waarde van dit werkje. Voor scholen en jeugdverenigingen worden afzonderlijke plaatjesboeken beschikbaar gesteld. Bestellingen, alleen schriftelijk, te richten, onder toezending van het bedrag, aan de secretaris der commissie voor het jeugdwerk, de heer P. Hoogland, Amsteldijk 1.19, Amsterdam, Gem. Giro C 1808.

Met erkentelijkheid zij vermeld, dat de foto's voor de illustraties welwillend beschikbaar gesteld werden door de Directie van het Rijksmuseum.

WATERGRAAFSMEER. EENS EEN PAREL AAN DE KROON VAN AMSTERDAM, door J. H. Kruizinga, met medewerking van L. Janszen en A. A. Kok en inleiding van W. van Laar, Secr. v/h Hoogheemraadschap Watergraafsmeer. Uitg. C. V. Allert de 'Lange, Amsterdam. Deel 2 der Heemschut Bibliotheek.

Wie als Meerbewoner na afloop van zijn dagtaak uit „de stad” huiswaarts keert, voelt zich bij het passeren van de Ringdijk aldra opgenomen in een andere sfeer. De afloop naar beneden, de ter rechterzijde nog bestaande dijk, waarlangs de oude huisjes met puntgevel zich rijen, „de aan vroeger tijd herinnerende „Rokende Meerboer”, de geluifelde tabakswinkel, dadelijk na, het Oude Rechthuis, de individuele bouw van de panden langs de Middenweg en overigens het hele gedoe, brengt ons in de ban van het buitensteedse. Wie verder nog zijn weg vervolgen moet, geniet van de geuren en kleuren der omringende vlakten, het boomrijke Frankendaal en de Oosterbegraafplaats. De tegenwoort-

dige Meerbewoner voelt zich buiten en toch één met Amsterdam. Daar hebben de penetratie van de Amsterdammers voor gezorgd, de Amsterdamse tram en de sportterreinen die de Amsterdammers hier in zo rijke mate verkregen. De Meer is nog iets anders dan een willekeurige buitenwijk van Amsterdam. De Meer heeft haar historie; verbonden met Amsterdam van oudsher, bezat zij gemeentelijke zelfstandigheid en voor weinig meer dan een kwart eeuw las men het beroep van burgemeester af op het naam: bordje. van deze ambtsdrager.

De Watergraafsmeer is nu opgenomen in de grote, zich uitbreidende stad, officieel Amsterdam-Oost. Maar hoe ook verbonden met de stad, zal door haar bebouwing, het bezit van de stadskwekerij, de uitgestrekte begraafplaats en de sportcomplexen, de Meer nooit een stadswijk worden.

De rijke Amsterdammers maakten de Meer tot een lustoord en men vraagt zich met verbazing af, hoe het mogelijk was, dat dit alles verdween. De oude Amsterdammer, die van de vorige eeuw, kon althans van het landelijke nog genieten en sinds jaren is het de laatste gang van ontelbare Amsterdammers.

Dat er zo veel te vertellen valt van en te herinneren aan de Meer, bewijst ons het uitgebreide, hierboven aangekondigde werk. Eens werd de Watergraafsmeer, op het hoogtepunt van haar bloei, „verheerlijkt” in een nu zeldzaam geworden uitgave. Dat was 2 ¼ eeuw geleden. Thans worden wij aan die „heerlijkheid” uitvoerig herinnerd. Gezien de inhoud van het boek, mocht het in de Heemschut Bibliotheek niet achterwege blijven. De schrijver, Kruizinga, heeft gewoeld in archivalia en alle mogelijke gegevens, om een aantrekkelijk en allerminst droog, historisch geheel samen te stellen, van het oudste verleden tot op de dag van vandaag. Zijn boek telt 328 pag. groot formaat (24 x 17), benevens 139 afbeeldingen buiten en 43 in de tekst en een uitgebreide literatuurlijst. Waarlijk, de Meer is hier alle eer gedaan. Geen détail schijnt vergeten en menig dorpsschandaal waaraan het gerecht te pas moest komen wordt ons onthuld, zoals ook rijkelijk aandacht geschonken werd aan de sociale en economische dingen van de dag. De talloze buitenplaatsen en derzelve bezitters nemen, uiteraard, een groot deel van het boek in beslag. Doen wij de schrijver alle eer voor zijn prettig leesbare en voor iedere Amsterdammer en Meerbewoner aantrekkelijke historie, de keuze van de medewerkers garandeerden de volledigheid van het werk. De heer A. A. Kok, de bekende en ijverige „Heemschutter”, zorgde, met enkele didactisch geschreven hoofdstukken, op de hem eigen wijze, voor een topografische ontleding en vertelt van zijn rondzwervingen, als schooljongen, in deze

omgeving. En om het geheel te completeren wijdt de heer L. Janszen aandacht aan de vegetatie en de bodemvondsten. Er valt te veel van dit ook aan documentatie rijke boek te vertellen, dan in deze beoordeling mogelijk is. Een enkele bedenking hebben wij, waar het in de volksmond gebruikelijke „Betondorp” wordt aangehouden i.p.v. de officiële, nochtans feitelijk overbodige, benaming „Tuindorp Watergraafsmeer”. Van deze woonwijk zouden zeker ook aantrekkelijker en karakteristieker kijkjes te geven zijn, dan het drietal gereproduceerde foto's, terwijl we ook een beeld missen van de „allee”, die de Middenweg omstreeks 1930 nog was. Voorts missen we bij de moderne bouwwerken het Ajax-stadion, gevolg wellicht van het feit, dat aan de sport, die wekelijks vele duizenden Amsterdammers naar de Meer lokt, geen aandacht werd gewijd.

De duidelijke letter, de talrijke illustraties, de geheel linnen band, maken mede het boek tot een begerenswaard bezit. De tegenwoordige Meerbewoner vindt daarin zijn herinnering opgefrist en aangevuld en voor de Amsterdammer is het een noodzakelijk complement van zijn Amstelodamiana.

H. W. ALINGS.

TON KOOT. EN NU AMSTERDAM IN!
VIJFDE DRUK J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

Dat er in betrekkelijk korte tijd — sinds 1941 — niet minder dan vijf drukken nodig waren van dit opgewekte en instructieve. zwerftochtenboekje vol wetenswaardigheden omtrent oud-Amster-

dam, pleit zeker voor de schrijver, maar niet minder voor zijn publiek. Koot blijkt de juiste toon getroffen, de juiste vorm gevonden te hebben, om een groot publiek te bereiken, maar dat grote publiek. ontvankelijk voor populaire geschiedenis, was er dan toch.

In een Voorbericht gedenkt de auteur hoeveel wijzigingen sinds 1940 in de verschillende drukken moesten worden aangebracht. Voor de woede van het oorlogsgeweld is Amsterdam betrekkelijk gespaard gebleven, niet echter voor de bijna catastrofale gevolgen van de bezetting in de donkere jaren 1940-1945. Hoeveel woningen zijn er bijv. verdwenen, alleen al in de Jodenbuurt en in de Jordaan ! In totaal werden door sloping door de bezetter en uitbreken door de bevolking ruim 3100 woningen verwoest en bijna 3200 woningen zwaar beschadigd. „Dat waren in hoofdzaak oude huizen” veelal 18e en 17e eeuwse met fraaie topgevels en gevelstenen, die vrijwel geheel verloren zijn gegaan. Voor het stadsbeeld een zwaar verlies. Men zie de ontluistering van de Prinsengracht tussen Lekkere sluis en Leliesluis, de Egelantiersgracht, Geldersche Kade, Raamgracht, Zwanenburgwal, Oude Schans, Waterlooplein, St. Antoniesbreestraat, de Jodenbreestraat, enz.” Gelukkig dat er ook zoveel behouden is gebleven, zodat Koot zijn boekje dus in hoofdzaak kon handhaven.

Een aanbeveling behoeft het niet meer. Het heeft zijn weg reeds gevonden naar de harten van allen die belangstellen in Amsterdam, zijn historie en zijn schoonheid.

VRAGENBUS.

De Heer G. W. Uytenhoudt te Blaricum schrijft ons :

„In de *Kroniek van Harderwijk* (uitg. E. Schilder te Harderwijk) vond ik: 1599. De Rentmeesters betalen aan Rutger Jansz. fl. 7 — 15— „tot behoef van de courante t'Amsterdam”.

Noch in Folke Dahl, *Amsterdam earliest newspaper center of Western Europe* (Den Haag, Nijhoff 1939) noch in Folke Dahl, *Dutch corantes* (Den Haag, Kon. Bibliotheek 1946) kon ik over Rutger Jansz en zijn courant iets vinden. Weet U er iets meer van?”

Antwoord:

De post in de rekeningen van Harderwijk slaat ongetwijfeld op geschreven kranten, waarvan er in de archieven vele bewaard zijn. Over dit onderwerp zie men het proefschrift van Mej. A. Stolp, *De eerste couranten in Holland* (Haarlem, 1938), waarin verschillende courantiërs genoemd worden, echter niet Rutger Jansz.

H. F. V.

• OUD GESCHUT.

In zijn „Amsterdamsche Archiefvondsten”, Amsterdam 1942, bl. 116 en 207, beschrijft mr. W. F. H. Oldewelt behalve de meest bekende Amsterdamse klok- en kanongietery (beheerders waren achtereenvolgens Assverus en Geraerd Koster, Claude Frémy en Pieter, later ook Christiaan Seest) ook enkele van de producten, bestaande uit geschut, dat deze werkplaats verlaten heeft. Uit de bloeitijd is hem slechts één exemplaar en dat nog wel te Berlijn (!) bekend. Zijn er te Amsterdam nu b.v. als meerpaal, als tegenwicht in een uurwerk, als schamppaal en in een particuliere of openbare collectie misschien nog exemplaren van aldaar gegoten kanonnen aanwezig?

Ten zeerste zou ik mededeling van de vindplaatsen van deze objecten op prijs stellen in verband met een studie betreffende oud geschut.

Alkmaar, Nassaulaan 41. Mr. J. BELONJE.
Februari 1948.

GEVELSTEEN „MOL QUEREN”.

De heer G. J. Ree zond ons de volgende vraag: „Aan de Kromme Waal bij de Lastageweg (hoekhuis) is een modern perceel, waarin een oude gevelsteen is ingemetseld, voorstellende ren vogel -- misschien een zwaan — met als onderschrift „Mol queren”. Is het mogelijk, dat die naam is afgeleid van het plaatsje *Molkwerum* in Friesland? En waar komt die steen vandaan? Is er een geschiedenis aan die steen verbonden? Hoort hij wel in Amsterdam thuis?”

Wij hebben er het bekende boekje van H. W. Alings „Amsterdamsche Gevelsteen” (ver-

schenen in de Heemschutserie) op nageslagen en vonden op blz. 110 de volgende inlichtingen over de steen in kwestie: „Een heel fraai exemplaar met het wapen van „Molqueren” in rococo-ornament werd herplaatst op de Oude Waal 2. Deze 18e eeuwse steen verving een exemplaar, dat wellicht in 1592 geplaatst werd, toen een inwoner uit Molkwerum daar zijn huis liet zetten. In 1618 spreekt men al van het huis „daer het wapen van Molqueren in de gevel staat””. Even vroeger signaleert onze gevelstenen-specialist nog een gevelsteen met het wapen van Molkwerum op de Gelderse Kade 114, Red.

OUDE STADSGEZICHTEN OP MODERNE TEGELTABLEAUX.

Een onzer medeleden, de heer H. W. van der Linden Vooren, vestigt de aandacht op moderne tegeltableaux met oude stadsgezichten hier ter stede. Een vijftal bevindt zich in de slagerekkerwinkel Spuistraat 60 hoek Lijnbaanssteeg. De daarop voorkomende afbeeldingen, naar oude

prenten, stellen voor: de Nieuwe Zijds Voorburgwal bij de Paleisstraat, de Oude Kerk, de Westerkerk, de Schreierstoren en de Haringpakkerstoren. Een tweetal andere, in een portiek op de Nassaukade 106, vertoont de Raampoort en de Zaagpoort.

VERVOLG JAARVERGADERING.

RONDVRAAG.

De heer *Vriend* vroeg een nadere uiteenzetting van het in het jaarverslag vermelde college van de 4 presidenten.

De voorzitter antwoordde, dat dit nog in een stadium van groei is. In de laatste tijd zijn er verschillende malen vergaderingen van de 4 presidenten belegd, wanneer er bijzondere gevallen bij een van de besturen waren ingebracht. Het eerst is dit geschied naar aanleiding van het herbouwen van de Jodenbuurt. Door een gezamenlijk optreden hopen we in de stedelijke commissies -- bijv. die der oude stad en de schoonheidscommissie — meer te bereiken. Er is aan één van hun college een plaats daarin aangeboden. Hierop is men echter niet direct ingegaan, omdat het niet zeker is in hoeverre deze werkelijk iets te zeggen zou hebben. In dit laatste geval is het beter geheel als outsider te kunnen optreden. De zaak over de bouwfragmenten is aangebracht doordevoorzitter zelf, die indertijd gewaarschuwd is door de architect Royaards, dat men hem had aangeboden van de bouwfragmenten weg te halen zoveel hij wilde. Hierop hebben de 4 presidenten een vergadering belegd. Het K.O.G. is zelfstandig opgetreden, daar het eigenaar was van een deel der bouwfragmenten. De andere colleges hebben gezamenlijk bij monde van de heer De Jong Schouwenburg, met de Burgemeester over deze zaak gesproken. De Burgemeester had veel oog hiervoor. Kort daarop zijn de bouwfragmenten dan ook weer in het Stedelijk Museum binnengebracht. Helaas was er echter al veel verloren gegaan, zoals is gebleken uit het blad van Heemschut. Het zoeken is nu naar een betere bewaarplaats dan de kelders van het Museum.

De heer *Vriend* vroeg nu of inderdaad waar is dat de Rijksmonumentenzorg zo weinig in heeft te brengen.

De Voorzitter verklaarde, dat de Rijksmonumentenzorg gaarne zou zien, dat de 4 presidenten in Amsterdam namens haar optreden en dat er bijv. een Stadsconservator zou komen, daar bij P.W. die over deze afdeling gaat, dikwijls weinig belangstelling voor het oude bestaat.

De heer *Nielsen* vroeg of er iets naders bekend is over de afbraak van de Torensluit.

De voorzitter *zeide*, dat dit in het *Handelsblad* stellig is tegengesproken, maar dat hij zeker weet, dat wel degelijk de plannen voor een nieuwe brug gereed lagen. Nu zijn deze echter voorlopig van de baan.

De heer *Kluyver* vroeg hoe het staat met de openstelling van het museum-Willem Holthuysen.

De *Voorzitter* antwoordde dat in de bovenzalen het Kunsthistorisch Instituut gevestigd is en de *Secretaresse* deelde mede, dat het plan bestaat in de benedenzalen de verzameling der Backer-stichting onder te brengen.

De heer *van den Berg* vroeg of de stad zich niet aan de bepalingen van het testament moet houden.

De *Voorzitter* merkte, naar' aanleiding daarvan, op, dat het tegenwoordig mogelijk is de bepalingen van een testament te doen wijzigen. Indertijd, toen er kwestie was van een uitbouw van Flora in de tuin van Willet Holthuysen, heeft de gemeente-advocaat deze ingewikkelde gang van zaken echter niet durven ontketenen. Zeker bewandelt de gemeente hier op het ogenblik dus niet de wettige weg. Hij beloofde hiernaar nog eens bij de heer Koot te informeren.

Mej. *Bijtelaar* vroeg of bij een eventuele sanering van de Jodenbuurt het niet mogelijk zou zijn de Zuiderkerktoren vrij te krijgen, met een klein pleintje naar de kant van de Raamgracht. Er zijn hier verschillende huizen reeds afgebroken en slechts enkele weinig betekenende 18e eeuwse gevels staan in de weg. Het stadsbeeld zou hierdoor veel mooier worden.

De *Voorzitter* zegde toe, dat in gedachten te willen houden.

De heer *Robert* vroeg of het niet mogelijk is een volledige bibliographie van Amsterdam uit te geven.

De *Voorzitter* antwoordde, dat hiervoor reeds een commissie bestaat, waarvoor een gemeente-ambtenaar aan het werk is. Niet alleen boeken, ook tijdschriftartikelen zullen opgenomen worden.

De heer *Robert* informeerde of dit een uitgaaf zal worden.

Mej. *Dronckers* zeide, dat een begin zal gemaakt worden met een bibliographie van boeken. Daarna zal men pas de tijdschriftartikelen behandelen.

De heer *Robert* deelde verder mede, dat deze middag ook Natuurmonumenten haar jaarvergadering heeft. Is het niet mogelijk over de datum der jaarvergadering overleg te plegen?

De *Voorzitter* zegde overweging toe.

De heer *Kluyt* vroeg, waar de inhoud van het Museum-Fodor nu is, bijv. de romantische school en de Atlas-Splitgerber.

De heer *v. d. Bijll* zeide, dat Splitgerber wel te raadplegen is, als men iets speciaals wil zien.

De heer *d' Ailly* deelde mede, dat een gedeelte der schilderijen in het Stedelijk Museum hangt en herinnerde er aan dat er verleden jaar nog een tentoonstelling in de Waag gehouden is uit Splitgerber.

De heer *Kluyt* bleek echter meer te doelen op het niet gebruiken van het museum als zodanig. Verder vroeg hij of het niet mogelijk is, dat Amstelodamum het bezoek aan de kleinere musea, zoals het Wijnkopersgildehuis en het Scheepvaartmuseum, stimuleert.

De *Voorzitter* stelde voor, dat de redacteur van het maandblad af en toe eens een artikel aan één van de kleinere musea zal wijden. Excursies hierheen liggen z.i. niet op de weg van het genootschap.

Mej. *Dronckers* vroeg of Amstelodamum een eigen bibliotheek heeft.

De *Voorzitter* antwoordde ontkennend. Besprekingssexemplaren gaan naar de recensent of naar het Gemeentearchief.

De heer *van den Berg* beval de vervallen huizen in de Zandhoek bijzonder in de belangstelling van het Genootschap aan.

De *Voorzitter* deelde mede, dat de heer de Jong Schouwenburg van Hendrik de Keyser hierover reeds met de Burgemeester heeft, gesproken.

De heer *d' Ailly* merkte op, dat ze op de Monumentenlijst staan.

De *Voorzitter* meende echter, dat men daarop niet al te veel moet bouwen.

De heer *van den Berg* sprak verder zijn misnoegen uit over de volkomen afgeslotenheid van het IJ, niet alleen door het Centraal Station, maar ook verderop door loodsen en Koloniaal Etablissement. Op het ogenblik is het: misschien niet mogelijk daar iets tegen te doen door afbraak, maar later zou dat eventueel wel mogelijk kunnen zijn door een bestuursactie.

De *Voorzitter* meende, dat dit zeker van groot belang is.

Ook over de verwaarlozing van de Amstelbebouwing klaagde de heer *van den Berg*.

De *Voorzitter* deelde mede, dat de voorjaarsexcursie de Amsterdamse haven als doel zal hebben. Dit kan er althans toe meewerken, de belangstelling voor het IJ wat op te wekken.

De heer *Alings* vroeg of het niet mogelijk is stappen te ondernemen voor opening van het Gemeentearchief des avonds en Zaterdagmiddag.

De Voorzitter zeide, dat het bestuur dit graag zal doen, maar dat hij niet weet, hoe de archivaris hierop zal reageren wegens het gering aantal ambtenaren. Hij meende, dat verzoekschriften der particulieren meer effect zullen hebben.

De heer *Alings* was het hiermede niet eens. Uiteraard zullen verschillende leden van Amstelodamum hierbij belang hebben.

De Voorzitter deelde mede, dat hij 27 jaar geleden zelf het nut heeft betoogd van het openstellen van archieven in de avonduren. Het Algemeen Rijksarchief is toen als proef gedurende 1½ jaar vier avonden per week geopend geweest. Dat' was geen succes. De termijn was, volgens de Voorzitter, echter te kort. Hij beloofde dit te zullen overleggen met Amstelodamum en het Archief. Niets meer aan de orde zijnde sloot de Voorzitter daarna de vergadering.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

VOORJAARSEXCURSIE NAAR DE HAVEN.

Zoals onze Voorzitter reeds in de jaarvergadering aankondigde, zal onze Voorjaarsexcursie ditmaal de Haven van Amsterdam ten doel hebben.

De excursie zal plaats hebben op *Zaterdag 12 Juni* a.s. *Vnn 13.30 uur af* zullen wij embarkeren aan boord van *het s.s. „Ysselstroom”* van de Reederij Koppe N.V.; daartoe ligplaats kiezende aan de steiger, 8 van de De Ruyterkade, achterzijde Centraal-Station, schuin tegenover de uitgang *IJzijde* van dat station. Te *14* uur wordt afgevaeren. Elk lid heeft recht op ten hoogste drie plaatsen. De kosten bedragen *f 1.—* per persoon. Aanmeldingen, met gelijktijdige toezending van het geld, *voor 30* dezer aan ons medebestuurslid, *D. Kauwenaar, Doortjes 32* te Bergen (N.H.); giro-nummer 343399.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1948 tot lid: de Heren E. Nienhuys, N. Israël, Mr. R. Feenstra, Ds. J. J. Louët Feisser, Mr. A. M. Lubbers, Mr. H. Th. W. Christmann, Ds. W. Mackenzie, Ds. Fr. Kuiper, D. Hudig, Mr. J. Verdam, Mr. G. van Hall, W. J. Steevens Hzn., Mr. Z. W! Houuttuyn Bloemendaal, Mr. A. E. Stheeman, Prof. Dr. C. W. Mönlich, A. J. Loyens, Robert May, Mr. R. Semeyn Esser, Prof. Dr. W. G. Hellinga en de Dames A. Hartjens en B. Bosschart-Wijzenbeek allen te Amsterdam; de Heren Prof. Dr. H. Meyer te Utrecht, J. C. G. Nieuwenhuys te Aerdenhout, Mr. O. van den Berg te Bergen aan Zee, Dr. M. W. Holtrop te Bloemendaal, Prof. Dr. E. H. ter Kuile, bibliothecaris der afd. Bouwkunde van de Technische Hogeschool te Delft, T. Huese te Naarden en G. Spaanbroek te West Asheville N.C., U.S.A., tot donateur werden benoemd de Heren A. Warndgrink Vinke en Ir. D. H. Stigter, beiden te Amsterdam, en de Heer J. Jannettc Walen te Warmond.

CONTRIBUTIE.

Het Bestuur verzoekt, evenals vorige jaren, aan donateurs en leden, ter vereenvoudiging van de inning en ter vermindering van de incassokosten, hun contributie — liefst zo spoedig mogelijk, **in elk geval vóór 1 Juni a.s.** — te doen toekomen aan de penningmeester van het genootschap, notaris C. G. Pouw, Vossiusstraat 3, hetzij per postgiro No. 52391, hetzij per gemeente-giro A. 65. Het herinnert er hierbij aan, dat de minima der contributie bedragen voor gewone leden *f 8.—*, en voor donateurs *f 15.—*.

MAANDBLADEN EN JAARBOEKEN AANGEBODEN.

De heer J. L. v. d. Hurk, Eewal 62 te Leeuwarden, biedt de volgende nummers van het maandblad aan: 28e jaargang 7, 8, 10: 29e jaargang 1, 5, 6, 7 en 30e jaargang 5, 6, 7. Tevens wil hij het 32e, 33e en 37e jaarboek overdoen, een en ander liefst in ruil voor de 21e jaargang, 1, 2, 3, 4, 8 en/of het 12e en 13e jaarboek.

Bij de heer F. Th. Holsboer, Pater Wijnterlaan, Naarden (post Bussum) zijn voorhanden de jaarboeken nrs 29-36 en 38-40, benevens de jaargangen van het maandblad '32-44, het na de bevrijding verschenen nummer van '45 en de (niet geheel complete) jaargangen van '46 en '47.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

TENTOONSTELLING 100-JARIGE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST.

Op de 22ste Mei werd in het historisch gebouw de Waag — ook voormalig archiefbewaarkaats — de tentoonstelling 100 jaar Gemeentelijke Archiefdienst geopend door de Burgemeester in aanwezigheid van een uitgelezen schare van belangstellenden uit het Gemeente Bestuur, archiefwezen en de Amsterdamse burgerij. Het **gezelschap** werd welkom geheten door de Gemeente-Archivaris, Mr. A. le Cosquino de Bussy — bij onze leden beter bekend als onze voorzitter, — die eraan herinnerde, dat op 7 April 1848 de eerste Archivaris der Gemeente, Dr. P. Scheltema, was benoemd en dat dat de reden is, waarom deze herdenkingstentoonstelling werd ingericht. Hij stelde op boeiende wijze in het licht, dat het Gemeente Bestuur met deze benoeming terug-greep op een oude traditie van goede zorg voor de archieven, een zorg die in de 19de eeuw geheel **teloor** was gegaan. Een dergelijke verwaarlozing is ons nog beter bekend uit het lot der monumenten. Aan de volhardende aandrang van Dr. **Scheltema** is het te danken, dat deze inzinking, die bij de monumenten nog tientallen jaren langer moest duren, bij de archieven tot staan werd gebracht. Deze tentoonstelling nu beoogt de aandacht te vragen voor het **100-jarig** archief in al zijn hoge waarde, dat spreker met een herinnering aan de grote betekenis van Scheltema en aan het wetenschappelijk en financieel belang van het **archieff** voor de stad in de blijvende zorg van het Gemeente Bestuur aanbeval.

Vervolgens nam de Heer H. van der **Bijll** het woord om uit zijn boekerij het handexemplaar van Ter Gouw van diens geschiedenis van Amsterdam aan te bieden — een waardevol geschenk, — dat de Archivaris met grote dankbaarheid aanvaardde.

Nadat hierna de Burgemeester eerst op geestige wijze de Archivaris had beantwoord, bracht hij de grote waardering van het Gemeente Bestuur voor het archief tot uiting en verrichtte daarna op plechtige wijze de opening.

De genodigden begaven zich **vervolgens** naar de op de tweede verdieping ingerichte tentoonstelling, waar in klein bestek aan de hand van een schematische voorstelling een indruk wordt gegeven van de samenstelling en het organisch verband van het Gemeente-Archief, toegelicht door sprekende handschriften en archivalia uit de verschillende onderdelen, het al gegroepeerd om de indrukwekkende 15de eeuwse charterkast uit de ijzeren kapel in de Oude Kerk. Zo vindt men uitgestald het oudste stuk van Amsterdam, het bekende tolprivilege van 1275, het oudste keurboek, het oudste privilegeboek, renteleggers, memorialen, notariële protocollen uit verschillende eeuwen en als besluit enkele 19de eeuwse deliberatieboeken van Burgemeesteren en Wethouders en van de Raad. De geschiedenis der 100 afgelopen jaren wordt geïllustreerd door een kleine afdeling, gewijd aan de archivariissen, gebouwen en publicatiën. Voordat wij afdalen naar **de** eerste verdieping werpen wij nog een blik op een kleine vitrine met producten van de fotografische dienst en op een 18de eeuwse archieffkast en op enige oude archieffdozen, enz. Op de eerste verdieping geven enkele vitrines met platen, boeken en krantenknipsels een indruk van de verzamelingen, die bij het archief worden bewaard: de Historische Boekerij en de Topografische Atlas.

Wij wekken gaarne onze leden op tot een bezoek aan deze interessante tentoonstelling, die tot 21 Juni blijft geopend en dagelijks van 10—17 en Zondags van 13—17 uur is te bezichtigen. Naar wij vernemen zullen dagelijks om 10, 11 ½, 14 en 15 ½ uur gratis rondleidingen plaats hebben door het archieffpersoneel, hetgeen de aantrekkelijkheid van het bezoek ongetwijfeld zal verhogen. Hier willen wij graag onze **dank** betuigen aan de Archivaris voor de gelukkige gedachte om de leden van Amstelodamum een uitnodiging te doen toekomen.

IEPEN LANGS DE GRACHTEN.

In het Maandblad van Maart j.l. plaatsten wij, met een kleine historische inleiding onzerzijds, een uiteenzetting van de heer Koning, hoofd van de afdeling Bepantingen' van de 'Dienst van Publieke Werken nopens de noodzakelijkheid in het hart der stad, en wel in de eerste plaats langs de Keizersgracht, en verder langs de Nassaukade en de Stadhouderskade, de iepen te vervangen door linden. Gaarne verlenen wij thans plaats aan het volgend artikel van ons medelid, de heer E. J. Zeegers, waarin de tegenkant van deze zaak belicht wordt. De heer Zeegers schreef ons:

U schreef in Uw Maartnummer over „linden langs de grachten”. Mag ik het nu, maar dan onder bovenstaand hoofd, over dit onderwerp nog eens hebben?

Als troost met die nieuwigheid hebt U ons er aan herinnerd, dat Amsterdam al in de 17de eeuw linden had. Maar. . . wanneer, en, vooral waarom hebben zij dan voor de iepen het veld moeten

ruimen? En zou het niet mogelijk zijn om'naast de poëet die in 1662 de linde bezohg, gedichten op de iepen en hun pracht aan te halen?

Wij weten wat er gebeurd is in Maart en de Amsterdammers zullen zeker met spijt gezien hebben hoe de hun zo vertrouwde iepen op de Keizersgracht tussen de Reguliersgracht en de Leidsegracht — voor het merendeel krachtige bomen — geroid zijn geworden en vervangen door jonge lindes. Van de sfeer op het aldus opgeknapt stuk gracht is niet veel meer over, het ziet er uit als thuis tijdens de schoonmaak. Wij lezen dat „Beplantingen” de hele Keizersgracht op deze manier wil ont-iepen. Laat ons dit eens bekijken.

De iep staat in het hoekje waar de slagen vallen en niet sinds vandaag of gisteren.

Het is begonnen met het „kandelaberen”. Die naam bewijst al dat het mis is: een boom als een kandelaar! Het gaat zo: alle grote armen afgehakt, de overblijvende bonenstaak vertoont dan eerst een paar jaar zijn naakte ellende, maar wordt dan toch weer een boom, tenminste hij heeft 's zomers bladeren, op honderden plaatsen zijn nl. uitlopers gevormd en dit stekelvarken is voortaan onze nieuwe iep. Maar hoe lelijk in zijn verminktheid. Wij horen nu, dat hij deze „verjongingskuur” slecht doorstaat en vatbaarder is voor de iepenziekte. Dit pleit voor de boom!

Wij hebben duizenden aldus verknoeiide iepen in de stad: de bedoeling was goed: meer licht in de huizen, maar het is gegaan ten koste van de bomen.

Wat is er intussen op de Keizersgracht gebeurd? Hier stonden de bomen nog in hun volle glorie. Hier was niet gekandelaberd. Maar er was wat anders: de rupsen en daartegen moesten de bomen beschermd worden. De heer -Koning van „Beplantingen” vertelt in het Maart nummer, dat een „sanitaire gordel” de rupsen-bestrijding vergemakkelijken zal. Een gordel van lindes. Alles is er nu op berekend, dat de vlinder van de bastaardsatijnrups niet verder dan 'n 250 m vliegt, dus niet over die gordel heen kan. Maar als het nu eens waait? Dan gaat die vlinder zeker voor 'n 1000 m niet op zij. En als hij iepen weet te vinden in de tuinen van de grachtenhuizen? De waarde van dit experiment lijkt, indien men dit alles in ogenschouw neemt, twijfelachtig. Daar komt nog bij: dat wij heel goede bestrijdingsmiddelen hebben tegen de rupsen: bestuiving met Derrispoeder werd vóór 1940 met succes toegepast; wat in de oorlog niet kon -- het spul komt uit Amerika -kan nu weer. Verder hielp het binnen de perken houden van de rupsenplaag het afknippen van de takjes waarop de vlinder haar eierenringen afzette.

Natuurlijk, dit maakt dat de iep geen goedkope boom is. Hij vereist zorg en kost geld en heeft dit gemeen met, meer mooie dingen. Kunnen wij dit nu niet over hebben voor een boom die zo heel veel bijdraagt tot de charme van oud-Amsterdam?

Wie het niet ziet, ga nog eens langs de grachten lopen, voor het te laat is: de eerste de beste iep daar al: die lange onderste tak die ver weg naar het water neigt. En daarnaast, hoe geestig vorkt die machtige tak daar uit de stam weg; verder staat er een stelletje op de meest wonderlijke manier scheef: wat dankbaar zo'n boom uit het Iopd! En die kruinen, wat een feest van lijnen, wat 'n uitbundigheid, wat 'n ongelofelijke verscheidenheid, geen twee iepen gelijk in de hele stad! Hebben zij in hun jonge jaren een andere „Beplantingen” gekend? Lieten wij toen vrij en natuurlijk groeien waar wij nu in willen grijpen, vormen en kweken, moet nu alles recht en ordelijk zijn, volgens plan, rijen confectiebomen? Ja, dan is de brave saaie linde favoriet, daar heb je waarschijnlijk „geen omkijken meer aan”.

Laat ons, niet vergeten: een boom is meer dan een decoratie in de zomer. Hij heeft niet afgedaan zodra zijn bladeren afvallen en hij zijn eigen gezicht vertoont. Het is juist in die lange wintermaanden dat de iep in al zijn grootsheid prijkt, ons de vreugde van zijn prachtig silhouet tegen de winterluchten geeft. Niet dan in uiterste noodzaak mag Amsterdam dit prijsgeven.

E. J. ZEEGERS.

SPAARRANK VOOR DE STAD AMSTERDAM 1848-1948.

Naar beste krachten heeft de jubilerende* instelling in het verleden getracht bij te dragen tot de vervulling van haar voor honderd jaren moedig op zich genomen sociale functie; onder rijke zegen en ondanks menige tijdelijke tegenslag vervult zij deze roeping vanuit haar door de laatste wereldoorlog geschonden hoofdgebouw aan 'de oude Amsterdamse Singel heden nog in voortdurend stijgende lijn.

Aldus de Voorzitter van de Raad van Toezicht, mr. J. W. de Jong Schouwenburg, in het Voorwoord van het ter gelegenheid van het eeuwfeest verschenen Gedenkboek, geschreven door mr. M. H. Verrijn Stuart, directeur van deze spaarbank.

De zinsnede geeft als het ware een samenvatting van hetgeen in de volgende bladzijden te lezen is. De Napoleontische oorlogen en de Franse overheersing hadden de Nederlanden in 1813 in een deplorabele economische toestand achtergelaten. Ten einde de kleine man te helpen werden toen, in navolging van het buitenland, spaarbanken opgericht. De Ruthwell Savings Bank, in 1810 opgericht, geldt als een der oudste spaarbanken ter wereld.

In 1817 reeds nam hiertelende het Nut de zaak ter hand. Verschillende departementen richtten spaarbanken op. Ook de beide Nutsdepartementen te Amsterdam besloten — de 14e Juni 1819 — tot het oprichten van een spaarbank, welke elke Dinsdagavond in het gebouw „De Zon” aan het Singel bij de Blauwburgwal zitting zou houden.

In 1880 bracht de Belgische opstand aanzienlijke stagnatie in de groei van het spaarbankwezen. Het inbrengcijfer bleef steeds gevoelig voor economisch minder gunstige omstandigheden, zo lezen wij iets verder in het boek. Vandaar de teruggang ook in het revolutiejaar 1848, bij de Frans-Duitse oorlog, de oorlog in Zuid-Afrika, de 1e en de 2e wereldoorlog. Ook in het spaarbankwezen weerspiegelde zich het wereldgebeuren.

Door de grote opvragingen en omvangrijke effectenverkopers in 1830 en eerstvolgende jaren, waren 21 spaarbanken gedwongen geheel te liquideren. Ook de Amsterdamse Nutsspaarbank behoorde tot de slachtoffers.

Verscheidene jaren zou het toen duren, eer te Amsterdam een nieuwe spaarbank werd opgeriebt. Daartoe werd in April 1847 een circulaire verspreid. Met de deelneming in het Garantie-kapitaal (bestaande uit 400 certificaten 2 ½ % Werkelijke Schuld à f 1000) vlotte het aanvankelijk slechts matig. De initiatiefnemers, de heren P. Langerhuizen, J. J. A. Santhagens en L. M. Schouwenburg hielden echter vol en konden in Februari 1848 mededelen, dat het Garantie-kapitaal voltekend was; zodat 20 Juni van dat jaar de eerste zitting voor inbreng 's avonds van 6—8 uur in het Huuszittenhuie aan de Prinsengracht kon plaats hebben. Dit zittingslokaal was daartoe door het Gemeentebestuur ter beschikking gesteld. ¹⁾

Van de oprichting af kon men in de doelstelling der spaarbank een opvoedende gedachte vinden, opvoedend in dier voege, dat zij het sparen, dat is het niet verteren van een deel der inkomsten, en de spaarzin, dat is de neiging hiertoe, met raad en daad bevorderen wil. Ook thans nog vindt men dat in de Statuten uitgedrukt.

De gevolgen van de crisis van 1848 waren minder ernstig dan die van de Belgische opstand, maar toch moesten, dat jaar 4 en de hierop volgende 10 jaren 3 spaarbanken worden opgeheven. Niettemin slaagden de oprichters van de Spaarbank voor de Stad Amsterdam, onder de actieve leiding van de heer Schouwenburg, er in de instelling in deze moeilijke jaren tot een weliswaar langzame, doch geleidelijke groei te brengen, hiertoe ongetwijfeld in staat gesteld door de hechte grondslag, waarop deze spaarbank was opgericht.

In April 1858 werd de leden voor het eerst een gedrukte balans, nl. ultimo December 1857 verstrekt. Aan de inbrengers was toen verschuldigd f 128.545, waartegenover het totaal van het tegoed f 185.078 bedroeg. Het voordelig saldo was also f 6581.

Dank zij de ruimere mogelijkheden welke de in 1857 goedgekeurde nieuwe Statuten boden, nam de ontwikkeling der spaarbank, zoals in de volgende hoofdstukken te zien is, spoedig een bredere vlucht. Wij kunnen dit hier natuurlijk niet in bijzonderheden weergeven. In 1872 werd het eerste miljoen bereikt en overschreden, in 1875 het tweede, in 1878 het derde, in 1882 het vierde, enz., enz. En voor 1947 vinden wij het totaal van f 67.227.188.

Als feit van bijzondere aard vermeldt het gedenboek, de „rel”, in 1879 veroorzaakt door een inbrenger, die zich gedupeerd gevoelde. Een boekje, dat ter vereffening van een schuld in handen was van een ander dan de oorspronkelijke inbrenger, wees een tegoed aan f 120.— hoger dan waarvoor het in de boeken der Spaarbank voorkwam. Aanvankelijk zou dit verschil door arbitrage opgelost worden, zoals het Huishoudelijk Reglement voorschreef, doch voordat dit ten slotte geschiedde, belegde de houder van het boekje, zekere Ris, een openbare vergadering in het gebouw van de Amsterdamse Werkmansbond en verspreidde strooibiljetten waarvan de kop luidde: „Het is gevaarlijk geld in bewaring te geven in de Spaarbank van de Stad Amsterdam”.

De gevolgen bleven niet uit. Van 23 October tot 2 December van genoemd jaar moest f 727.909,76 uitbetaald worden in 7000 posten en werden 2719 boekjes ingetrokken. Gelukkig kon de Spaarbank ook deze crisis te boven komen. Ris procedeerde pro deo door, maar werd door de Rechtbank niet ontvankelijk verklaard, nadat het O.M. had geconcludeerd, dat de rechtbank zich ambts-halve onbevoegd behoorde te verklaren. Daar Ris zich aan een arbitrale uitspraak niet wilde onderwerpen liep de kwestie hiermede ten einde,

¹⁾ Later was de spaarbank achtereenvolgens gevestigd in het lokaal „Mille Colonne”, Oudezijds Voorburgwal naast de Bank van Lening, de Oude Turfmarkt en het Singel.

In 1939, het jaar van het uitbreken van de tweede wereldoorlog, werd bijna zes miljoen gulden meer terugbetaald dan ingebracht, welk cijfer in 1940 nog met drie miljoen gulden overtroffen werd. Op 31 December 1939 waren aan eerste liquiditeiten nog ruim acht miljoen beschikbaar, en op 10 Mei 1940, toen Nederland door Duitsland overvallen werd, nog rond 7½ miljoen. Ook op 31 December waren nog voor ruim drie miljoen aan liquide middelen aanwezig. De teruggang in het spaardersobligo heeft de Spaarbank geheel uit eigen middelen kunnen financieren. Wel een bewijs van haar solied beheer!

Door verschillende maatregelen der Duitsers werden de Spaarbank en haar spaarders getroffen. Einde 1940 ontlastten de bezetters de kluisloketten van goud en vreemd papier. In Augustus 1941 begon Lippmann II haar practijken t.a.v. Joodse vermogensbestanddelen. Vele loketten van Joodse huurders werden geplunderd.

In de nacht van 28 op 27 April 1943 trof de Spaarbank een grote ramp door de brand van het Hoofdbureau, het gebouw op het Singel, tengevolge van het neerstorten van een vliegtuig. Dit veroorzaakte, naar men weet, aanzienlijke schade. Maar gelukkig bleven de kluisen gespaard, zowel voor brand- als waterschade, zodat lokettenkluis, waardepapieren en voor de administratie essentieele bescheiden onbeschadigd bleven. Na de nodige herstellingen kon het Hoofdbureau een half jaar later weder betrokken worden. Het zal een grondige vernieuwing en uitbreiding moeten ondergaan. Plannen daartoe zijn in voorbereiding, maar de eerste jaren kan aan uitvoering daarvan niet worden gedacht.

Omtrent de toekomst van de Spaarbank laat zich, naar het Gedenkboek opmerkt, weinig voorstellen.

„Ongetwijfeld zullen haar in de komende jaren geen moeilijkheden bespaard blijven, waarin nog zo ontzaglijk veel werk tot herstel van stad en land zal moeten worden verzet.

„De Spaarbank mag echter dusdanig met de burgerij van de plaats harer vestiging verbonden worden geacht, dat zij aan het herstel van de welvaart, waarin nieuwe besparingen een belangrijke rol zullen moeten spelen, zal kunnen bijdragen.

„Ze is alleszins voldoende toegerust, om haar ideële taak in de toekomst naar behoren te vervullen.”

BIJ HET 60-JARIG BESTAAN VAN HET CONCERTGEBOUW.

UIT DE WORDINGSGESCHIEDENIS.

In de literatuur over de muziekbeoefening in Amsterdam wordt nog wel eens aangehaald de uitlating van Johannes Brahms, na zijn bezoek aan de stad in 1884 ter gelegenheid van de uitvoering zijner 3e symphonie, over onze voortreffelijke maaltijden, doch afschuwelijk musiceren, en hierbij wordt tevens de indruk gewekt, als zou Brahms' kritiek de onmiddellijke aanleiding geweest zijn tot de stichting van het Concertgebouw.

Het ontstaan van dit gebouw is evenwel niet aan dit bezoek te danken, doch aan een vroeger initiatief van enkele kunstlievende en vooruitstrevende Amsterdammers. Aan hen komt de eer toe de noodzakelijkheid van het bouwen ener goede concertzaal te hebben ingezien, waardoor een betere beoefening van de muziek mogelijk kon worden. En die initiatiefnemers hadden in 1884 al heel wat zorgen achter de rug.

Op 26 Juni 1881 richt de heer G. W. W. C. Hayward zich, naar aanleiding van de op handen zijnde sloping der Parkzaal, via de pers tot de Amsterdammers. In zijn artikel in het Amsterdams Weekblad wijdt hij een korte beschouwing aan de bestaande gelegenheden in de hoofdstad en brengt naar voren, dat er eigenlijk geen enkele bestaat, welke geschikt is voor het geven van grote muziekuitvoeringen; noch **Odeon**, noch Felix Meritis, noch de **Parkzaal** en evenmin het Paleis voor Volksvlucht voldoen aan de nodige eisen, en dan roept de heer Hayward zijn stadgenoten op om, onder leiding van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, te komen tot de stichting van een doelmatig ingericht gebouw voor het geven van concerten en bij de bouw daarvan tot voorbeeld te nemen de **Tonhalle** te Dusseldorf.

Dit zaad valt in goede aarde, want nauwelijks enkele maanden later blijkt, dat enige vooraanstaande personen de zaak ter harte hebben genomen. Dezen gaven aan een kleine commissie opdracht een plan samen te stellen en te trachten een terrein te verkrijgen, alwaar het plan ten uitvoer kan worden gebracht. De heer Hayward heeft echter ternauwernood het ontkiemen mogen beleven. Op 7 Juni 1882 overleed hij te Parijs. Na een besloten vergadering op Maandag 23 Januari 1882 voor de bespreking van de plaats van het bouwwerk en de mogelijkheid van het bijebrengen der benodigde gelden, vindt op Dinsdag 7 Maart d.a.v. in de grote zaal van **Odeon** een openbare vergadering plaats. Het comité, bestaande uit mr. A. F. K. Hartogh, mr. J. A. Sillem,

D. J. Joosten, W. Cnoop Koopmans, H. J. de Marez Oyens en P. A. L. van Ogtrop, brengt hier, onder voorzitterschap van prof. N. G. Pierson, voor kunstlievend Amsterdam een verslag uit van de resultaten van het onderzoek en wil thans overgaan tot nauwkeurige omschrijving en voorleggen van de plannen:

Het benodigd kapitaal zal *f* 400.000.— bedragen (*f* 375.000.— voor de algehele bouwkosten en *f* 25.000.— voor reserve-kapitaal), Er zal een grote zaal komen voor ongeveer 2200 personen en ruim 600 uitvoerenden. Voor kamermuziekuitvoeringen een kleine zaal voor \pm 500 bezoekers. Bij de bouw zal men zich richten naar het voorbeeld van de grote zaal van Dusseldorf. Als plaats is uitgekozen een terrein achter het Nieuwe Museum, aan de Houbrakenstraat (verlengde Van Baerlestraat). \pm 1000 m² van de beschikbare oppervlakte zal worden bestemd tot tuin. Het terrein is na zorgvuldig overleg gekozen. Ten eerste ligt het gunstig ten opzichte van het centrum van de stad. De gronden rondom vormen de tweede belangrijke factor. Daarop moet een nog geheel nieuw stadsgedeelte tot ontwikkeling komen en nu ligt het in het plan van de Gemeente deze gronden te bestemmen voor de bouw van een luxe kwartier. Ook de toegangswegen, die men zich ruim indenkt, behoeven geen zorg te baren. Deze bestaan namelijk nog niet, het terrein is nog volkomen vrij en kan derhalve geheel aan de omstandigheden worden aangepast. Er zal een Naamloze Vennootschap worden gesticht, welke aandelen zal uitgeven en de exploitatie verzorgen.

Gezien de ervaringen met de Parkconcerten belooft de gehele organisatie een groot succes. De inschrijvingsbiljetten met animerende circulaire worden rondgestuurd. Het ziet er naar uit, dat geen bezwaren de plannen kunnen dwarsbomen of ophouden en dat binnen zeer afzienbaren tijd de bouw verwezenlijkt zal zijn. Het Concertgebouw zou evenwel een zorgenkind zijn, reeds voor zijn geboorte. Het enige bezwaar tegen de plannen komt van deskundige zijde ten aanzien van het nemen van de Tonhalle als model. Proefondervindelijk is komen vast te staan, dat deze zaal juist enkele fundamentele gebreken bezit, waaronder een van primair belang; slechte acoustiek!

In de 2e openbare vergadering, 25 April 1882, kan voorzitter Van Ogtrop mededeling doen, dat voor *f* 250.000.— was ingeschreven en hij meent zonder bezwaar te kunnen overgaan tot constitutie der Maatschappij. 8 Juli 1882 wordt deze constitutie inderdaad een feit en de acte van oprichting van de „N.V. het Concertgebouw” gepasseerd.

5 Architecten, onder wie een prijsvraag wordt uitgeschreven, dienen in October 1882 onder motto hun ontwerpen in: C. Muysken, G. B. Salm, A. L. van Gendt, Th. Sanders en Th. G. Schill. In *Arti et Amicitiae* worden in Januari d.a.v. deze ontwerpen tentoongesteld. De Jury is samengesteld uit de heren P. J. H. Cuypers, J. Gosschalk en J. L. Springer. Het rapport gedateerd 9 Januari 1883, aan het eind van deze maand gepubliceerd, wijdt een aandachtige beschouwing aan de ingediende ontwerpen en de commissie maakt aan de hand daarvan bekend, dat geen van deze plannen aan de gestelde eisen voldoet.

Volgens nadere mededeling zijn evenwel de architecten Salm en Van Gendt uitgenodigd een verbeterd plan samen te stellen. Het is tenslotte de ingenieur-architect A. L. van Gendt, die de erepalm wegdraagt. In de bijeenkomst van aandeelhouders, eind Maart 1883, deelt de voorzitter (Van Ogtrop) mede, dat van het benodigd kapitaal voor *f* 243.000.— aan aandelen is geplaatst en het plan van A. L. van Gendt is goedgekeurd. Er is 7150 m² grond aangekocht voor *f* 3 per m². In café De Roode Leeuw 'aan de Vijgendam vindt op 16 Juli 1883 de aanbesteding plaats van de grond- en fundeerwerken. De 14e Mei 1884 kan Van Ogtrop mededeling doen van de voltooiing dezer werken, doch knoopt er de bekendmaking aan vast, dat van de beschikbare *f* 250.000.— thans *f* 105.000.— zijn besteed en dat de bovenbouw wordt geschat op *f* 260.000.—. Vandaar dat half November nog eens een dringend beroep op alle Amsterdammers in de pers verschijnt.

„Allen, die met ons wenschen, dat het Concertgebouw spoedig voltooid worde, zoewel degenen die reeds vroeger aandeelen namen, als zij, die dit tot dusver niet meenden te moeten doen, zij allen kunnen ons helpen door deel te nemen aan een garantiefonds, waaruit de rente der hypotheek gedurende de eerstvolgende jaren gedekt kan worden.

De tijden zijn slecht en overall wordt geklaagd over gebrek aan werk
Welnu, hier is werk, een werk voor Amsterdamse werklieden geschikt, een werk, dat minstens *f* 260.000.— moet kosten en waarvan het bestek ter aanbesteding gereed ligt.”

Het hartstochtelijk betoog is getekend door het bestuur der N.V., P. A. L. van Ogtrop, J. A. Sillem, D. H. Toosten, H. J. de Marez Oyens en W. Cnoop Koopmens.

Dat op 19 Februari 1885 in het Paviljoen Vondelpark: Het bouwen van een Concertgebouw met 2 concertzalen, vestiaires, koorzalen, solistenkamers, stemkamer, restauratie en rookzaal, woning en verdere inrichtingen, toch kan worden aanbesteed, is voor menigeen wellicht een verrassing. Voor ruim *f* 257.000.— wordt het werk aangenomen.

Het is begin April 1887 als het bestuur de circulaire verzendt, dat het gebouw weliswaar gereed is, doch nog zeer aanzienlijke sommen nodig zullen zijn, om het voor muziekkuitvoeringen, tentoonstellingen enz. geschikt te maken. Er is nog *f* 200.000.— nodig o.a. voor de aanschaffing van een concertorgel, maar in de eerste plaats voor de betaling van een deel der bouwsom, waarvoor de tot nogtoe verkregen gelden niet toereikend zijn en waarvoor het bestuur zich aansprakelijk heeft gesteld; verder voor de aankoop van het meubilair en van de inwendige inventaris van het buffet; voor aankoop en inrichting van de tuin met het oog op de exploitatie gedurende de zomer, gelijk vroeger in het Park geschiedde; voor aanleg, verwarming en verlichting en om over een matig bedrijfskapitaal te kunnen beschikken.

De zorgen en moeilijkheden beperken zich zelfs niet eens tot het gebouw. De overeenkomsten betreffende de aanleg van de omliggende wegen en de noodzakelijke demping van een sloot willen allerminst vlotten. Eerst in Maart 1888 wijzen 2 persberichten op een einde van alle narigheid.

In het begin van deze maand wordt ten stadhuize van Nieuwer Amstel aanbesteed: Het bestraten en rioleren van de nieuwe wegen om het Concertgebouw en eind Maart wordt met vreugde kennis gegeven, dat de lening voor het nieuwe Concertgebouw voltekend is.

Met recht kan het bestuur in het voorwoord van het „Feestboekje”, dat bij de plechtige opening op Woensdag 11 April 1888 aan de bezoekers zal worden uitgereikt, neerschrijven: „Nu is alle leed en tegenspoed vergeten”, en met recht wordt den organisatoren bij die gelegenheid openlijk dank gebracht voor hun werk, waarop zij met trots en geestdrift kunnen terugzien.

J. F. M. DEN BOER.

TENTOONSTELLING „AMSTERDAM EERT HEERLEN”.

Ons medelid, de Heer J. L. van Hurk te Leeuwarden vestigde onze aandacht op de tentoonstelling van „Vijf eeuwen Amsterdamse Kunst”, die in het Raadhuis van Heerlen werd gehouden ter gelegenheid van de officiële opening van het nieuwe gebouw. Op 24 April opende Burgemeester d'Ailly deze tentoonstelling, die ingericht werd door het Stedelijk Museum te Amsterdam. Gebrek aan plaatsruimte verbiedt ons een uitvoerige beschrijving van de geëxposeerde schilderijen en voorwerpen te geven, die echter uitvoerig beschreven staan in de fraai geïllustreerde catalogus van de hand van H. Jaffé, conservator van het Stedelijk Museum, gedrukt bij de Amsterdamse stadsdrukkerij. Deze waardevolle catalogus zal de herinnering aan deze voor onze stad zo belangrijke expositie levendig houden.

AMSTEL'S OUDSTE ORGEL TOT NIEUW LEVEN GEWEKT.

Al bijna vier eeuwen lang schraagt de wand van het Zuidertransept in de Nieuwe Kerk te Amsterdam de fraaie kast met bijbehorende galerij van een koororgel, dat tot taak had het omspelen en afwisselen van de koorzang in dit kerkgebouw. Het heeft driekwart eeuw gezweven, maar is nu onder toezicht van mr. A. Bouman als opzichter over de orgels der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam zoveel mogelijk in zijn oorspronkelijke staat gerestaureerd. Vandaag zal het voor het eerst worden bespeeld en als het verder in deze maand officieel in gebruik zal worden genomen, zal de Nieuwe Kerk de

enige in ons land zijn, die over drie orgels beschikt.

Aldus lezen wij in het *Handelsblad* van 1 Mei jl. Het blad voegt er' o.m. aan toe — na het avontuurlijk bestaan van het orgel te hebben gememoreerd: het werd bij de brand van 1645 wel ernstig beschadigd, maar bleef door een toeval grotendeels gespaard — het zal nu dienen als hulporgel en verder bij trouwdiensten en historische orgelconcerten. De Zaanlandse orgelbouwer D. A. Flentrop heeft het gerestaureerd, met een zoveel mogelijke handhaving van het zestiende eeuwse karakter en uiterlijk.

als zoon van Pieter Meeusz, in den Gouden Reael, goudsmid en korenkoper, en Lijsbeth Jansdr. Pauw, behoorde hij tot de groep van rijke koopmangeslachten, die door de katholieke regentenfamilies buiten het stadsbestuur gehouden werden en vrijwel allen de hervorming toegedaan waren. Zijn zwager Laurens Jacobsz, die zich, als erfgenaam van het gelijknamige huis, Reael noemde, gold als de leider der Amsterdamse hervormden. De moeder van Johan (zijn vader was reeds overleden) week in 1566 uit en het is waarschijnlijk, dat de zoon haar in haar ballingschap vergezeld heeft. De Reaels waren aanzienlijke korenkooplieden, die met eigen schepen naar de Oostzee voeren en het graan in de Nederlandse en Franse havens verkochten. Zo is het te verklaren, dat Reael, die wellicht naar Rouen, waar hij veel relaties had, uitgeweken was, daar een drukker zocht en vond, die, ervaren in het drukken van „clandestiene” boeken, bereid was de Nederlandse psalmboeken, die de jonge koopman zo na aan het hart lagen; ter perse te leggen. Een aanwijzing daarvoor is misschien te vinden in het drukkersmerk, dat een van Reaels psalmboekjes (dat met de Latijnse tekst in de rand) versiert. Beter is het in dit geval van een titelvignet te spreken, omdat de overige drukken van Clémence andere merken vertonen. Dit vignet stelt

Gravure naar een tekening van Pieter Brueghel (1565).

voor een schip met volle zeilen, in een cartouche met de letters **E.M.** (de naam van de graveur?) en als omschrift een citaat uit psalm 107: „Die de zee bouwen sijn kenlyck die wonderlyckheyden die Godt in dien **gescapen** heeft.” Licht in dit schip een toespeling op de koopman-reder op wiens kosten het boek gedrukt werd? .

In dit verband is het merkwaardig, dat het schip in Clémence's drukkersmerk sterk doet denken aan een tekening van Pieter Brueghel, die kort te voren in 1565 door Frans Huys gegraveerd was. ¹⁾ Afgezien van enkele afwijkingen in de tuigage enz, vertonen de beide schepen zoveel overeenstemming, dat het gewettigd schijnt om het vignet als een navolging van de prent naar Brueghel te beschouwen.

Beziet men de prent nader, dan vallen enkele bijzonderheden op. Het schip, dat het jaartal 1564 draagt, is met drie wapens versierd, het eerste met een leeuw, het tweede met drie kruisjes, het derde met drie smalle, niet nader te onderscheiden voorwerpen. Het is verleidelijk, in het eerste wapen dat van Holland, in het tweede dat van Amsterdam en in het derde dat van Reael te zien, dat immers drie pijlen vertoont. Is het schip, dat Brueghel tekende, een korenschip **van** de familie Reael geweest en heeft Jan Pietersz daarom de prent laten natekenen voor het titelvignet van zijn psalmboek?

Als in 1578 in Amsterdam de alteratie plaats heeft en de gereformeerde kerk hersteld wordt, zien wij Jan Pietersz Reael als diaken en als kapitein van de schutterij optreden. In de volgende jaren vervult hij belangrijke functies in het stedelijk bestuur en volgt in 1581 zijn overleden schoonvader, de burgemeester Reynier Simonsz van Neck, op als ontvanger der gemenelandsmiddelen. In 1603 lid der vroedschap, treedt hij in 1604 en 1612 op als burgemeester. Met de burgemeesters Dr. Sebastiaan Egbertsz en Cornelis Pietersz Hooft behoort hij tot de voorstanders der remonstranten. Bij de verandering van de magistraat door de stadhouder in 1618 wordt hij, evenals Hooft, met ontslagen, vermoedelijk wegens zijn hoge leeftijd. In 1621 overlijdt hij.

Wonderlijk is het, dat het vignet met het schip van Reael, dat, voorzover bekend, alleen voorkomt op het Rouaanse psalmboek van 1567, driekwart eeuw later opduikt op een te Amsterdam gedrukt boek. In 1633 verschijnt een merkwaardig -geschrift, getiteld *Merck-teycken, om te koomen tot kennisse vande ware ende valsche religie*. De naam van de schrijver Cornelis Adriaensz Boomgaert wordt genoemd, maar die van uitgever en drukker worden zorgvuldig verzwegen op het titelblad, dat versierd is met hetzelfde vignet als het psalmboek van Reael. Daar het in afmetingen en tot in de kleinste bijzonderheden overeenkomt met het drukkersmerk van Clémence, moet het van hetzelfde houtblokje afgedrukt zijn. Twee jaren later, in 1635, verschijnt er een nieuwe titeluitgave van hetzelfde werk en nu wordt de drukker op het titelblad vermeld: Michiel Colijn.

Bestond er enige relatie tussen Reael, in wiens familie het vignet misschien gebleven was, en Boomgaert? Het blijkt uit niets. Boomgaert, wiens levensgeschiedenis door Dr. Boas en Prof. Becker nagespeurd is, was in 1558 geboren als zoon van een Vlaamse balling. ²⁾ Te Zierikzee opgevoed, ging hij op zestienjarige leeftijd op reis, studeerde in Frankrijk, Duitsland en Genève en vestigde zich in 1578 te Delft, waar hij tot zijn dood, in 1626, bleef wonen. Hij wabeen vriend en geestverwant van Spieghel en Coornhert. Spieghel huldigde Boomgaert om zijn vertalingen van Plutarchus. Ook vertaalde hij de Disticha Catonis en een tweetal geschriften van Castellio. Door Boomgaerts goede zorgen verscheen in 1612 het eerste deel van Coornherts werken, waarvoor hij de biographie van zijn vriend schreef. Vermoedelijk was het ook Boomgaert, die in 1626, zijn sterfjaar, de uitgave van het eerste en enige deel van Coornherts Brievenboek bezorgde. Het *Merck-teycken* verscheen dus negen jaren na de dood van de schrijver en dat het aanvankelijk zonder aanduiding van de naam en de woonplaats van de uitgever het licht zag, wijst er op, dat men moeilijkheden met de autoriteiten vreesde. Hoe Colijn aan het vignet kwam, weten wij niet, maar het staat vast, dat Reael met zijn sympathie voor de remonstranten, en Boamgaert, de vriend van Coornhert, van dezelfde vrijzinnige geestesrichting waren.

Wat gebeurde er verder met het vignet? Zeker is het, dat wij het, bijna veertig jaren later, weer aantreffen op een Amsterdams boek. Wie het beroemde boek van burgemeester Nicolaas Witsen, *Aloude en hedeadaegsche scheepsbouw* opslaat (in 1671 verschenen bij Casparus Commelijn, Broer en Jan Appelaer), vindt op de titel het sierlijke vignet met het schip van Reael. Een waardiger bestemming had men er moeilijk voor kunnen vinden! Het schip van de jonge Amsterdamse koopman, die in ballingschap zich inspande om zijn verdrukte geloofsgenoten te helpen, was nu een symbool geworden van de wereldstad aan het „scheeprijck IJ”, onbestreden middelpunt van scheepvaart en scheepsbouw.

H. DE LA FONTAINE VERWEY.

¹⁾ R. v. Bastelaer, *Les estampes de Peter Brueghel l'ancien* (Bruxelles, 1908) no. 98.

²⁾ Zie de biographie door Dr. Boas in het Nieuw Ned. biographisch woordenboek dl. VII, 169 en daar vermelde litteratuur.

..HOE DIE VAN ,AMSTERDAM OORSAECKE IN DE DIERTE WAEREN."

In 1929 verscheen te Antwerpen, als uitgave van het Genootschap voor Antwerpsche Geschiedenis: „de Kroniek van Godevaert van Haecht”, over de troebelen van 1565 tot 1574 te Antwerpen en elders, ingeleid en toegelicht door Rob. van Roosbroeck (uitgave de Sikkell). Godevaert van Haecht, geboren in 1546 en overleden in 1592, was schilder van beroep. Hij is dus een tijd- en stadgenoot van de grote Bruegel en stond als vrijmeesterszoon geboekt in het St. Lucasgilde der stad. Voor zover bekend, zijn er geen werken van hem bewaard gebleven. Hij begint zijn kroniek met een „Tot den Leser”.

„Also den geest mij in mijn jonckheyt beruerde over die deerlyck heyt die ick hoorde vertcllen, die dicwils die landen ende steden overquam, so ben ick geneycht geweest 't gene dat ick hoorde ende sach te beschrijven tot een memorie voor mij ende voor andere na mij, ende beghinde met den jaere ons heeren 1565 doen 't in Nederlant redelijck stil ende peijs was geweest sommige jaeren. Dit brocht mij tot scrijven sijnde 18 jaeren, geboren in 't jaer van 1546 in Julis” etc. En dan volgt de „Waerachtighe beschrijvinghe van, den jaer 1565 van divesche saecken die dese Nederlanden ende onse gebuere geschietden endemeest en voeral wat binnen Antwerpen gesiede mits ick daer woonachtich sijnde, vuel dinghen selfs mocht hooren en sien.”

Zo beschrijft dan van Haecht de geschiedenis van zijn stad van maand tot maand in de jaren 1565, 1566 en 1567. In dit tijdsgewricht viel de actie van de Prins van Oranje; een geestelijke omwenteling beheerste de Eeuw en de Beeldenstorm was daar de tragische exponent van. Uit een kanttekening bij het verslag over Mei 1565 blijkt ons . . . „Hoe die van Amsterdam oorsaecke in de dierte (duurte) waeren.”

„Item dese tijt waeren vuel Ostersche goeden (bedoeld worden goederen van uit de Oostzeelanden) duere, als hout, peck, terre, was en ander goeden, ende dat doer de orloge die er was tusschen den coninck van Denemercken en den coninck van Sweten, also dat den Denemercker een riviregeheeten de Som (Sont) gesloten hielt, en welke peijs te maeken, vuel heeren gemoeijt waeren. Ende desen krijch, meest te water, hadde bij 2 jaeren geduert, ende al om het missegghen van een wapen die sij vuerden, daer d'een segghen woude, dat het so niet en hoorde. Den coninck van Spaengien, Philippus, dede vuel om die Som open te hebben, opdat de Oostersche goeden (goederen) in de Nederlanden mochten comen, daer het coren meest van doen was. De keijser Maximilianus dede oock vuel om desen peijs (vrede) te maecken, opdat sij hem mochten helpen teghen den Torck die hem veerdich maekte: omdat dese keijser hem den tribuijt (schatting) die Ferdinandus sijn vader, beloeft hadde, niet tijdtlick gesonden en hadde, sondt hij se wederom. Item dees tyt was de stat van Antwerpen'qualijck versien (voorzien) van coren en den roep was al, dat hetynoch seer, dier sou worden. So was er een persoon die haer raet gaf, segghende : „Vult mij 3 of vier scepen met coren, ick sal t doen afslaen.” Want 't gans landt was beroert en tot Brusel 'was door het coren eenen oploop comen. Vuer sulx vreesden sij oock en sij hadden weynich om in noot het gemeijn volck uyt te meten (te distribueren) En den roep was, dat tot AMSTERDAM geen coren en was, welck den stapel van het coren is.

En desen deden dit coren vueren na AMSTERDAM en seijde, dat hij quam van Duwaey, (welke plaats of streek daarmede bedoeld is, is mij niet duidelijk) daer men gemeijnelyc coren vuert; en dit docht die corencoopers aldaer vrempst en vraechden na den prijs, die hij kleijn stelde en seijde: „Ick kans U noch. vuel leveren voer dien prijs, wist ick waer t best gellen soude.” Maer omdat hij 't vuel min presenteerde dan de merckt daer was, so en begheerden sij geen te coopen, maer elck socht te vercoopen: doen sach men wie coren veijl hadde, (te koop had) En die tyt waeren daer sommige dies vuel opkochten voer de stat Antwerpen, en kregen t doer-dien middelt voer redelycken prijs. Ende hierna hoorde men wel hoe die van AMSTERDAM, die meest met coren omgaan, OORSAECK waren van de dierte, die overal was geresen, meer dan den couden winter: WANT SIJ 'T IN ALLE PLAETSEN HADDEN GEWEEST OP-COOPEN HIER BINNENSLANDTS. Ende omdat vuel klachten over haer quamen, waeren sommige uijt den hove van Brusel na AMSTERDAM getrocken om sulcke onredelijke coopenscap te remedieren.

Jck geloove dat het hof wat in haer ooghe geworpen werdt: (zand in de ogen werd gestrooid) men leijde haer op, dat sy 't gecocht hadden aen den coninck van Denemercken: dat hij de Som sluijten soude, om dat sij profijt doen souden met haer coren.

En in dese werden 30 scepen gesien, die door de Som comen waeren also die nou open was, hopende

dat den prijs oock volgen soude. Also dat het coren nou vat afsloech, 'en daer was coren genoegh in t landt alhier; waer daer goede **ORDENINGE**, dese landen soudent haer selve wel spijsen.

Tot zover **Godevaert**. (Spatiëringen en tussenvoegingen binnen de haakjes van mij. S)

Mē ziet alweer: er is **niets** nieuws onder de **zon!**

De gewetenloze manipulaties van „die van Amsterdam” ten tijde van de voedselschaarste in 1565, roepen **onwillekeurig** de herhalingen op in onze tijd!

C. A . L. SANDER.

AMSTERDAMSE GOUD- EN ZILVERSMEDEN IN 1742.

In het Meinummer van het maandblad van de federatie Goud en Zilver *Edelmetaal* schrijft de Heer Karel Citroen „Iets over onze Amsterdamse collega's uit het jaar 1741”. Onze jongste uitgaaf „Het kohier van de personeele quotisatie van 1742” van Mr. W. F. H. Oldewelt maakte het hem mogelijk een overzicht van zijn **beroepsgenoten** van 200 jaar terug samen te stellen. Aan de hand van de gegevens uit het kohier wijdt hij een beschouwing aan de positie van de goud- en zilversmeden ten opzichte van de andere ambachtslieden, hun nevenfuncties van geldschieters en kashouders en hun verhouding tot de diamantslijpers, essayeurs en juweliers. Het geheel geeft een aardige kijk op de toenmalige **bedrijfsverhoudingen**. Met hoeveel bijzondere details weet hij niet, de droge statistische gegevens van het kohier te verduidelijken! Wij verheugen ons, dat onze publicatie een deskundige aanleiding heeft gegeven een dergelijk artikel aan zijn **18de** eeuwse vakgenoten te wijden en spreken de hoop uit, dat anderen **zijn** voorbeeld zullen volgen.

EEN HISTORISCHE PLEK EN- EEN **HISTORISCHE** GEVELSTEEN.

Met de historische plek, titel van een artikel van H. W. Alings in het April-nummer van het maandblad *Robaver* (bestemd voor het personeel van de Rotterdamsche Bank) wordt bedoeld de plaats aan, het Rokin waar zich het gebouw van die bank **bevindt**.

Het lezenswaardig artikel, vol bijzonderheden, geeft een globaal overzicht van de **oude** toestand hier en in de naaste omgeving, bij tal van plaatjes naar oude afbeeldingen;

Een bijzonderheid die ons trof was dat in de

zijgevel van het restaurant „'t Polmanshuis” in de Warmoesstraat een gevelsteen „de Leckkerkerksche Salm” is ingemetseld, die afkomstig is uit het huis in de Nes, boven de poort van het bankgebouw. De architect, die in **1913** dit deel van de bank bouwde, had toen ook de restauratie van **Polman** te verricht en blijkbaar heeft hij toen de steen daarheen **gebracht**, in plaats van hem in de gevel van de Bank te herplaatsen. Hetgeen, naar de heer Alings terecht schrijft, historisch juister ware geweest.

ETSEN IN SPIEGELBEELD.

De heer G. W. Uytendoude te Blaricum schrijft ons nog:

Etsen of gravures in spiegelbeeld zij zo gewoon, dat het zelfs in de jongste tijd wel voorkomt. Er bestaat een ets van Nieuwenkamp, voorstellende watermolentjes aan de Vliet. Deze is zowat 30 jaar geleden gemaakt. Het is een spiegelbeeld. Daardoor zouden de molentjes verkeerd om gedraaid hebben. De etser heeft dat ingezien en daarom de trekken van de wielen in het rechte beeld gezet, waardoor hij een beetje in de **war** is gekomen met de perspectief.

Een ander grappig resultaat bereikte de graveur

van *Architectura Moderna*, pl. XXVI met het beeld van de Munttoren. Aan de toren zelf is natuurlijk niets te zien, maar de wijzer loopt verkeerd om. Het was ook mogelijk geweest, dat men vroeger de klok andersom deed draaien, wat zoals U begrijpt even goed kan. Het is maar een **kwestie** van gewoonte. Een deskundige, hersteller van oude uurwerken, verzekerde mij echter, dat zo iets hem nooit voorgekomen was. **De** graveur heeft in **tijds** bedacht, dat het opschrift „anno 1619” in spiegelbeeld gek zou staan, Dat heeft hij dus recht gezet in de afdruk. De Romeinse cijfers staan echter verkeerd om! bijv. de **XXII** staat er zo: IIX. Hij heeft zeker gedacht, dat merken de broeders niet zo gauw.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET CIRCUS CARRE.

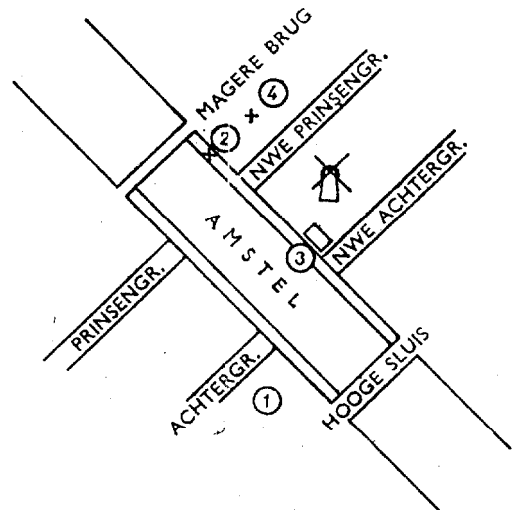
De heer Joh. M. Coffeng meent dat de heer Freese *) zich vergist en het onderschrift bij de afbeelding van de Rasphuismolen in 'het Februari-nummer juist is, hetgeen zou meebrengen dat het onderschrift onder de tekening van Lamberts verkeerd moet zijn.

Het op beide afbeeldingen voorkomende huis met de twee grote ramen, stond, naar hij opmerkt, aan de Binnen Amstel noordzijde vóór de molen, hetgeen hem gebleken is uit een afbeelding van „de Binnenmolen van het Tuchthuis” voorkomende in de veilingcatalogus van R. W. P. de Vries 1926 plaat 38. Hierop staat de noordelijke Amsteloever afgebeeld met links genoemd huis en de Hooge Sluis in het verschiet.

Het punt waar zowat Lamberts als de andere tekenaar heeft gestaan is z.i. dus ten Zuiden van bedoeld huis en moet dus in beide gevallen de Achtergracht zijn.

*) Zie het jongste Maart-nummer van het maandblad.

Een schetsje verduidelijkt zijn visie :

1. de plaats waar beide tekenaars stonden ;
2. de plaats waar de tekenaar uit de catalogus de Vries stond;
3. het bewuste huis;
4. waar de heer Freese Lamberts neerzet.

VAN DE BOEKEKTAFEL.

HET AMSTERDAMSE BOS ; VAN CULTUURSTEPPE TOT BOSPARK, samengesteld door de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging Afdeling Amsterdam, en de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie District Amsterdam ; met een Voorwoord door Burgemeester mr. A. J. d'Ailly ; uitgegeven bij G. W. Breughel, Amsterdam.

Waer groeien eicken t'Amsterdam
0 kommerziecke Beurs ?

Uit Vondels Wiltzangh.

Ook de stadsmens kan niet buiten de natuur. Dat heeft men hier ter stede al vroeg ingezien. In de 17e eeuw was de Plantage, aangelegd door de overheid, als onderdeel van de stadsuitbreiding, er het bewijs van; in de 19e het Vondelpark, vrucht van het particulier initiatief, om een paar voorbeelden te noemen. Maar het sterkste bewijs levert zeker onze tijd met het Amsterdamse Bos, tot de aanleg waarvan de Gemeenteraad, op voorstel van B. en W., de 28ste November 1928 besloot. Het is nu dus juist twintig jaar oud en het was zeker alleszins tijd om eens bekend te maken hoe het groeide.

Naar in het boek betoogd wordt en wij eigenlijk wel allen weten, heeft onze stad een aanzienlijk tekort aan recreatiegebieden. Weliswaar is de onmiddellijke omgeving van Amsterdam niet

zo arm aan natuurschoon als men wel eens denkt ¹⁾, maar de oppervlakte die in aanmerking komt als recreatieoord van de gehele bevolking van Amsterdam is maar klein. Want het polderland is vrijwel alleen toegankelijk langs wegen en dijken; door het veld dwalen kan men er niet.

In die behoefte nu voorziet het Bos en kan het meer en meer voorzien naarmate de voltooing voortgang heeft. De aanleg ervan, zo wordt ons herinnerd, is een werk van waarlijk ongeëvenaarde omvang. Een bos van een dergelijke oppervlakte is nog nooit op beneden de zeespiegel gelegen terreinen aangeplant. Vandaar dat de kosten al dadelijk geraamd werden op niet minder dan f 18.630.000,—. Natuurlijk zijn de berekeningen door de onvoorziene oorlogsomstandigheden doorkruist, maar zij illustreren toch de omvang van het werk.

Van de 895 ha. oppervlakte worden er in totaal 400 ha. bebost. Het spreekt vanzelf dat dit geen natuurbos is of worden kan. Maar men kan toch de omstandigheden scheppen, waarbij de natuur de kans krijgt, om metertijd meer

¹⁾ Het tegendeel is o.m. bewezen door het boekje van A. E. d'Ailly „Wandelingen om Amsterdam”, indertijd uitgegeven door de A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland, in samenwerking met ons Genootschap.

en meer in de aanleg door te dringen. De bomen en heesters, die in het **Bosplan** geplant worden, zijn in hoofdzaak die soorten, welke van **nature** in ons land thuis horen, dus die van het Noordwesteuropese woud. (De voor-naamste hoofdhoutsoort van het Bos is dan ook de gewone **zomereik** — o Vondel !). Een ruime plaats is, naar bekend is, in het Bos ingeruimd voor allerlei sportbeoefening. Maar het belangrijkste blijft toch het **bospark** zelf, met zijn stille plekjes, zijn weidse landschap, zijn spiegelen water en wilde planten en dieren.

Nu al is het Bos, behalve een schier onuitputtelijke bron van genoegen, een prachtig **studie-terrein**. In een aantal hoofdstukken wordt dit door deskundigen op ieder gebied, op heldere en klare wijze uiteengezet.

Heel de schatkamer van de natuur zetten zij als het ware voor ons open en het mooiste is, dat die schatkamer door een ieder mag en kan worden betreden.

Geen wonder dat het Bos steeds meer bezoekers trekt. Op Zondagen met een matig bezoek zijn er ca. 5000 mensen, op werkelijk drukke dagen wel 10 à 15 duizend. Als het eenmaal voltooid is kunnen er 50.000 mensen vertoeven, zonder dat men de indruk krijgt dat het „**erg vol**” is. Aan het slot van het boek lezen wij de opmerking, dat nog al te veel „**buitenzijn**” verward wordt met de stadse vermaken van café, radio en gramfoon. Ja, de grote massa zal nog even in dit opzicht moeten worden opgevoed. Ook wat betreft het achter laten van **papierrommel** e.d. ! Men weet, dat de A. N. W. B. hiertegen al jaren strijdt. Hoe luidt ook weer het rijmpje, dat men op zo menige tentoonstellingsstand van de Bond aantrof (treft?):

Laat niet als dank voor het aangenaam
verpozen,
De eigenaar van de grond de schillen en
de dozen!

Ook het plukken van katjes en bloeitakken moet, in het belang van het Bos, dus van **alle** bezoekers, verboden worden, en een natuurwacht zal toezien dat de regelen niet overtreden worden.

Zie hier een kort begrip van dit Bos-boek, waarvan wij de lezing met aandrang aan velen, in de eerste plaats onze leden, aanbevelen.

HIJ ZEIT WAT! Grepren uit de Amsterdamse volkstaal door **Joha C. Daan**, met Tekeningen van **M. R.** Opgenomen in de reeks: De Wijze Jacob, van de uitgeverij **Jacob van Campen** te Amsterdam.

Dit is een boekje voor de oprechte Amsterdammers om plezier aan te beleven. Het is nog maar een begin, een eerste verzameling van stof op dit gebied, bijeen gebracht uit boeken en tijd-

schriftartikelen, waarvan aan het slot een lijst is opgenomen, die echter — naar de schrijfster in haar Voorwoord vaststelt — niet bedoelt volledig te zijn; voor een ander deel geput uit eigen en **anderer** ervaring. „Mij zou niets liever zijn dan van alle kanten dergelijke opgaven te ontvangen. Misschien zal het mij dan eens mogelijk zijn een uitvoeriger studie aan dit onderwerp te wijden. Wie helpt dit plan verwezenlijken?”

Alzo een eerste poging, maar een poging om nu reeds dankbaar voor te zijn. Belangrijk materiaal, zo blijkt, is in de loop der tijden over dit onderwerp: het Amsterdamse dialect, of liever: de Amsterdamse dialecten, gepubliceerd, maar het wachtte — het wacht — op binding, op bewerking als geheel. J. le **Francq** van Berkhey (1773) zegt reeds, naar wij lezen, dat er in Amsterdam verschillende dialecten gesproken worden. En J. Winkler onderscheidt, op gezag van J. ter Gouw, in het laatst van de achttiende eeuw niet minder dan 19 verschillende dialecten te Amsterdam. Op een in het boekje gereproduceerde kaart is door hem getracht de vermoedelijke begrenzing ervan aan te geven. Het zijn: het Kattenburgs, het Rapenburgs, het **Jonkeren** Ridderstraats, het Jodenhoeks, het **Nieuwmarkts**, het Zeedijks, het Bierkaais, het **Komkommerbuurts**¹⁾, het Noorsebossies²⁾, het Leidsebuurts, het Jordaans, het Fransepads, het Haarlemmerdijks, het Nieuwendijks, het Kalverstraats, het Gebed-zonder-ends, het **Botermarkts**, het Duvelhoeks en de taal van de vismarkt aan het Damrak. **Excusez** du peu ! Van **deze** dialecten worden enkele kenmerken opgegeven; van een enigszins volledige karakteristiek kan men echter bij Winkler allerminst spreken. Zo zou men bijv. iets meer willen weten omtrent het Kalverstraats, maar daarover deelt hij niets mee. Wel vermeldt de bronnenlijst: J. ter Gouw, de gelijkenis van den verloren zoon enz. in het Kalverstraats.

Schr. duidt verschillende invloeden aan die op de Amsterdamse volkstaal hebben of kunnen hebben ingewerkt, zoals: de immigratie der Brabanders na de val van Antwerpen in 1585 en die van de Franse Hervormden na de **opheffing** van het Edict van Nantes, meer nog die van de Franse overheersching en, niet te vergeten, de invloed van het Joodsche element. En dan het Bargoens en die op het gebied der misdaad en de politie. Wij allen kennen er vele woorden en uitdrukkingen van en herkennen onszelf daardoor nog eens als echte Amsterdammers.

Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan de

¹⁾ Omgeving Weesperplein.

²⁾ Aan beide zijden van de Vijzelgracht.

humor van de Amsterdammer, een hoofdstuk dat zeker in een boekje als dit niet mocht ontbreken. Vooral voor de humor van de bezettingstijd geldt, wat mej. Daan in het algemeen over humor opmerkt: In zijn humor verdedigt de mens zich tegen het noodlot. De humor, het is een populair artikel in Amsterdam. Een onzer dagbladen — en misschien zijn er wel meer — houdt er daarvoor zelfs een vast rubriekje op na. Wij hebben het boekje met veel genoegen, met ondeugend plezier vaak, gelezen, en aan de daarin bijeengegaaarde woordenschat nog menig woord, menige uitdrukking uit eigen herinnering toegevoegd. En zo zal het menigeen gaan. Misschien dat uit ons aller samenwerking nog eens dat grotere boek geboren wordt.

Mr. H. J. J. SCHOITENS. UIT HET VERLEDEN VAN MIDDEN-KENNEMERLAND. N.V. Uitgeverij W. P. van Stockum en Zn te 's-Gravenhage.

De Burgemeester van Beverwijk, mr H. J. J. Scholtens, heeft een bijzonder interessant, zeer uitvoerig en rijk-gedetailleerd boek geschreven over Midden-Kennemerland, die uit een cultuur-historisch oogpunt zo belangrijke landstreek van Santpoort tot Limmen en van de kust tot het Spaarne en het Alkmaarder meer -- dus vooral het gebied van de tegenwoordige gemeenten Velsen, Beverwijk, Assendelft, Heemskerk, Uitgeest en Castricum.

Voor ons, Amsterdammers, heeft, het boek een bijzondere aantrekkelijkheid, en is het van speoiaal belang, omdat — zoals het in de titel van een der hoofdstukken (het 19e) heet —, men hier aan de duinrand Amsterdams welven weerspiegeld ziet, in de 17e en ook in de 18e eeuw.

De Amsterdamse kooplieden hadden niet slechts buitenplaatsen in de Watergraafsmeer, langs de Amstel en langs de Vecht, maar ook in Kennemerland, in het bijzonder op de geestgronden tussen Heemskerk en Bennebroek. De verbinding tussen de duinkant en de handelsmetropool was in die tijd, toen het IJ nog zo ver in Noordholland doordrong en het (later dichtgeslibte) Wijkmeer nog bestond, zeer gunstig. Wind en weer dienende kon men per zeiljacht in twee uur tijds over zijn. En daarbij kwam natuurlijk, dat de reis te water in menig opzicht prettiger was dan die per wagen.

Waar Holland op zijn smalst was — in de 19e eeuw 'zou hier door heen het Noordzeekanaal, nieuwe bron van Amsterdams welvaart, gegraven worden — schaalden zich, naar de schrijver, herinnert, de buitenplaatsen reeds in de eerste helft van de Gouden Eeuw als het ware zij aan zij, en vele waren bewoond door Amsterdamse patriciërs, d.w.z. alleen des zomers. De belangstelling der bezitters bleef dan ook geheel

gericht op de stedelijke samenleving. Zij gingen buiten niet op in de plaatselijke burgerijen en leefden met deze slechts in beperkte mate mede. Alleen bij de uitoefening van heerlijke rechten hadden zij contact met de plaatselijke bevolking. Tot de goede toon behoorde verder het bezit van een gestoelte en van een grafstede in de kerk, waar de witte wanden vaak waren opgesierd met hun rouwborden. Wie het boek van mr Scholtens leest komt in Kennemerland telkens weer de namen tegen van bekende geslachten uit onze stad, zoals: Trip, Coymans, Bicker, Corver e.a.

Ook in geestelijk opzicht straalde de glans van Amsterdams grootste tijd op Kennemerland af. Het is een bekend feit, dat Vondel vaak op Scheybeek, de Beverwijker hofstede der Amsterdamse familie Baeck, vertoefde. Aan de fraaie omgeving van het landhuis, die hem inspireerde tot menige lofzang op de natuur, in het bijzonder op het beekje waaraan de buitenplaats haar naam ontleende, maar ook aan de bewoners vooral aan de beide liefallige dochters, Catharina en Dianiera Baeck, heeft de dichtervorst menige parel van zijn poëzie gewijd. Men herinnere zich bijv. de ook even door de auteur vermelde „Beekzang aan Catharina”, het springend en zingend gedichtje, vol jokkernij en geestigheid, waarvan het begin luidt:

Wijker Bietje, die bij 't Beekje
Nestelt en geeft menig steekje
Die uw honig komt te dicht;
Wakker Nymfje, die zo klaartjes
Met uw oogjes op de blaartjes
Flikkert, blikkert, straalt en licht, enz.

Ook in voor hem moeilijke omstandigheden — na de verschijning van zijn Palamedes, heeft Vondel hier gastvrijheid ondervonden, gastvrijheid, die hij al mee in zijn dichtwerk vergolden heeft. Behalve Vondel waren Hooft, van Baerle e.a. geregeld gasten op Scheybeek. Aan het optreden van de rederijkerskamer „de Eglantier” uit Amsterdam, onder de zinspreuk „In Liefde bloeyende” op een landjuweel, uitgeschreven door de Wijkerkameristen, verenigd in „De Witte Lely”, herinnert nog altijd het fraaie blazoen, dat de Amsterdamse kamer bij die gelegenheid als geschenk in Beverwijk heeft achtergelaten.

Scheybeek bestaat, naar men weet, — zij het dan ook in verkleinde vorm en in minder-schitterende staat — nog altijd, evenals de twee kastelen: het sterk-verbouwde Marquette en de ook gewijzigde maar nog altijd indrukwekkende Assumburg, waarvan men — per spoor van Amsterdam naar Alkmaar reizende — in het Westen de ronde torens ziet opsteken. Ook buitenplaatsen als: Velsersbeek, Waterland en Beekestein zijn nog in wezen, zij het dan ook

dat zij **alweder** niet meer de oude luister uitstralen.

In het bijzonder is Kennemerland voorts voor Amsterdam van belang geweest als tuinbouwgebied. De voortbrengselen van de geestgronden in de omgeving van Beverwijk werden hier **terstede**, ter **markt** gebracht. **De** vele regentenfamilies uit onze stad, die in **Midden-Kennemerland** hun buitens of relaties hadden, prezen in haar kringen, de verse tuinwaren van deze streek aan en vergemakkelijkten zo het contact tussen **productie-** en consumptiegebied, aldus stelt mr Scholtens vast. De verzending geschiedde natuurlijk weer per schip over Wijkermeer en IJ. Ook was er een vast schuitenvaar op Amsterdam.

Aan de buitenplaatsen en kastelen in de pruikentijd is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd. Het boek is overvloedig geïllustreerd met ruim honderd afbeeldingen naar oude kaarten, schilderijen en prenten uit verzamelingen in **binnen-** en buitenland. Voor wie een werk als dit weet te waarderen en belangstelt in de geschiedenis van deze merkwaardige streek vormt het een kostelijk bezit.

Dr. **ELISABETH NEURDENBERG. DE ZEVEN-
TIENDE EEUWSCHE BEELDHOUKUNST IN DE
NOORDELIJKE NEDERLANDEN.**, Hendrick de Keyser, Artus Quellinus, Rombout **Verhulst** en tijdgenooten. Amsterdam J. M. Meulenhoff.

Als een sterke magneet trok Amsterdam in de Gouden' Eeuw de kunstenaars tot zich. Wij plegen hierbij, en terecht, het eerst aan de schilders te denken, maar de beeldhouwers verdienen zeker niet minder onze aandacht. In het kloeke, fraai-uitgevoerde boek, versierd met talrijke foto's (210 reproducties van kunstwerken) waarin dr. Elisabeth Neurdenberg de gehele 17e eeuwse beeldhouwkunst hertelende behandelt, komen als vanzelf drie grote figuren naar voren die hier gewerkt hebben, Hendrick de Keyser, Artus Quellinus en Rombout **Verhulst**, de meesters om wie zich de gehele **beeldhouwkunst** van die tijd groepeerde.

Wat Hendrick de Keyser in de eerste jaren van zijn verblijf te Amsterdam (hij kwam van Utrecht) aan beeldhouwwerk heeft geleverd, is moeilijk na te gaan, zo lezen wij, Hij heeft voor de stad bij de verbouwing en verfraaiing van **Dolhuis** en **Tuchthuis** zijn deel bijgedragen. Zeer waarschijnlijk van **1603** is het **relief** aan de (Buiten-) poort van het Tuchthuis, dat wij nog dagelijks kunnen zien, als wij de Heiligeweg lopen: de tuchtmeeester, die, staande op een wagen met rasphout, de grimmige wilde dieren, die de wagen voorttrekken, voortzweept. Het is mogelijk, dat de beeldhouwer ook de latere bekroning voor deze poort ontwierp, met de

Stedemaagd, als Castigatio, tussen **twee** geboeide mannen,, maar die beelden zijn in elk geval niet bij de **Keyser's leven**, **maar** pas veel later op de poort gesteld.

Ook het **relief** van de **Spinhuispoort** wordt aan de Keyser' toegeschreven. De K. was, blijkens dichtregelen van Hooft, met. beide poorten tegelijk bezig.

Heel bekend is ook de Razernij. of de **Dolhuis-**vrouw, thans in het Rijksmuseum, het beeld dat mogelijk uit de samenwerking is ontstaan, van de Keyser en Gemert Lambertsz, een van diens , „principaelste knechts”. In het voetstuk ziet men vier koppen van krankzinnigen. De profilering van dat voetstuk vertoont, volgens schr., overeenkomst met die van de Erasmus te Rotterdam, het meest belangrijke beeld uit de laatste levensjaren van de Keyser.

Er is meer werk van grote **importantie** dat de Keyser buiten Amsterdam heeft gemaakt. En dan denken wij natuurlijk in de eerste plaats' aan het grafmonument voor Prins Willem 1 te Delft, in opdracht van de Staten-Generaal uitgevoerd. Hiermede werd hij, gelijk dr. **Neurdenberg** schrijft, aangewezen als de eerste beeldhouwer van de Nederlanden in zijn tijd. En dan waren zeer 'zeker ontwerp van de Keyser (uitgevoerd door Gemert Lambertsz) de zeven bekende beelden van de galerij van het slot Frederiksborg in Denemarken en evenzo de **reliefs** voor de balustrade van deze galerij.

Wat Amsterdam betreft releveren wij nog afzonderlijk de gevelsteen de Fortuin, **die** aan de **Keyser** wordt toegeschreven en thans in het Rijksmuseum berust. Als titelplaat en op de omslag is die **wondermooie** steen van sierlijke symboliek gereproduceerd. „**Met** het bolle zeil, waarin haar haren over het hoofd meewaaien, vaart de gelukbrengende achter een schip, dat haar gunst **voor de** reis heeft, terwijl zij achter haar rug de wrakstukken van een vergaan vaartuig laat.”

Van 'de leerlingen van Hendrick de Keyser noemen wij, behalve diens zonen Pieter, Willem en Hendrick — waarvan vooral de eerste vermelding verdient — **Albert Jansz Vinckenbrinck**, wiens voornaamste werk, de eikenhouten preekstoel in de Nieuwe Kerk, met zijn **sterk-perspectivisch** werkende **reliefs**, een ieder zich zal herinneren. Tot het gebied der houtsnijkunst van deze leerling van de Keyser behoren ook de David en de reusachtige Goliath met zijn schildknaap, gemaakt voor de oude Doolhof en nu in het Amsterdams Historisch Museum in het Waaggebouw opgesteld.

Vinckenbrinck moet ook, onder Artus **Quellinus**, aan het beeldhouwwerk van het stadhuis deel hebben gehad.

Voor het beeldwerk aan dat nieuwe Raadhuis

van Amsterdam sloeg Jacob van Campen zijn blik naar een meester uit de Zuidelijke Nederlanden ¹⁾. Het was hier, dat **Quellinus** zijn voornaamste werk maakte, waar de stedelijke regering, zoals schr. vaststelt, hem gelegenheid bood zonder kosten te sparen beeldhouwwerk in grote overvloed uittevoeren. Wij kennen allen de Vierschaar, de grote galerij en de Burgerzaal, de frontispiësen voor de gevels, de bronzen of koperen gevelbeelden enz. en kunnen ze er nog dagelijks bewonderen. Het is daarbij een geluk, dat, naar dr. Neurdenberg constateert, na allerlei lotgevallen, verspreiding en beschadiging nog zoveel terracotta% modellen en goede atelierreplieken in stadsbezit zijn overgebleven. Zij geven van détails der beeldwerken, die deels hoog geplaatst in de tympanons en op de daklijst zo moeilijk te zien zijn, mooie voorstudies en werkmodellen, die de stijl van Quellinus misschien nog beter doen uitkomen dan de zware beeldwerken der frontispiësen die trouwens gerestaureerd zijn — en de bronzen beelden bovenop het gebouw. Zou er geen reden zijn — nu wij dit jubileumrijke jaar ook het 300-jarig bestaan van 's Werelds Achtste Wonder vieren — die werkstukken onder het stof der eeuwen vandaan te halen en ergens ten toon te stellen?

Quellinus kreeg o.a. ook opdracht voor grafmonumenten in de Amsterdamse werken. Zijn vroegste werk op dat gebied was de marmeren afsluiting van de grafkapel van Cornelis de Graeff in de Oude Kerk. En voorts vermelden wij het grafmonument voor Jan van Galen in de Nieuwe Kerk, dat door Rombout Verhulst werd uitgevoerd.

En hiermede komen wij ten slotte op het speciale gebied van de tweede Zuid-Nederlander, immers Mechelaar van geboorte. Voor Amsterdam heeft Rombout Verhulst o.m. gemaakt het marmeren grafteken voor Schout-bij-nacht Willem van de Zaan in de Oude Kerk en de epitaaf voor Isaac Sweers in dezelfde kerk. Maar vooral kent men algemeen het praalgraf in de Nieuwe Kerk, voor Michiel Adriaensz de Ruyter, het meest grootse, maar niet een zijner beste werken, meent dr. Neurdenberg, al zijn ook verschillende onderdelen, zoals de tritons verdienstelijk werk, terwijl de beeldhouwer aan de kop van de Ruyter zijn zorg heeft besteed. Tot zover dit schone en interessante prachtwerk, waarin de schrijfster ons een klaar en duidelijk beeld geeft van de bloeitijd der Nederlandse beeldhouwkunst.

¹⁾ H. de K. was in 1621 overleden. Red.

MOLRWERUM EN AMSTERDAM.

Ter completering van de betreffende gegevens (zie de Vragenbus in het Mei-nummer) vestigt ons medelid, notaris A. H. van Ketel er de aandacht op, dat boven de deur van het café Prins Hendrikkade 1 een zwaan staat afgebeeld, waarboven de woorden „Wapen van Molqueren” staan vermeld.

Het plaatsje Molkwerum blijkt dus, naar hij vaststelt, in Amsterdam wel enige bekendheid te hebben genoten. Ook de heer E. G. C. A. M. Huysmans maakte er ons opmerkzaam op. Dit is dus, naar hij opmerkt, een derde Molquerengeval in het havenkwartier van Amsterdam.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

MAANDBLAD JAARGANGEN AANGEBODEN.

De heer C. J. Canters, Bosboom Toussaintlaan 1 te Bussum, is in het bezit van de 28e tot en met de 39e jaargang van het Maandblad, alle nog in zeer goede staat. Indien er liefhebbers zijn, die deze willen overnemen, zou hij dit gaarne vernemen.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1948 : de Heren H. G. Tulp, Ir. C. Noome en J. Wielinga en de Dames H. Pijnacker Hordijk, Dr. H. A. Lohr en E. Dronkert, allen te Amsterdam; de Heer C. J. van Zanten Jut te 's-Gravenhage; en tot donateur de Heer J. A. Deknatel te Amsterdam.

Het Maandblad verschijnt niet in de maanden Juli en Augustus.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

SEPTEMBER 1948

DE INHULDIGING VAN 6 SEPTEMBER 1898

Bij menig stadgenoot zullen in deze dagen herinneringen rijzen aan de feestweek van 1888. 'Naast' veel overeenkomstigs zal veel verschillends staan.

Gering in aantal echter zijn onder, de levenden zij, die de centrale plechtigheid, die der inhuldiging op 6 September 1898, in persoon hebben bijgewoond. Op grond van het feit, dat mij dit voorrecht mocht te beurt vallen, heeft het Bestuur van ons genootschap mij verzocht een bijdrage daarover te 'leveren. Ik zou kunnen volstaan met een verwijzing naar het hoofdstuk „De Inhuldiging” uit het artikel „De Inhuldiging en de Feesten” van de hand van J. F. L. de Balbian Verster, ook in onze kring welbekend, voorkomende in het Officieel Gedenkboek September 1898. Het geeft een omstandige beschrijving der plechtigheid en wie daarmede nog niet voldaan zou zijn, raadplege de dagbladen uit 'die tijd.

Ik moet echter vrezzen, dat ik, de verzochte medewerking aldus beperkende, bij de redactie op een weigering zou stuiten. Ter voorkoming hiervan zal ik in stede van zeer kort zeer lang zijn; maar beschouwingen van 1948 zullen 'zich strengelen aan herinneringen van 1898.

Als de „kroningsweek” bleven die dagen van 5 tot 9 September 1898 in de volksmond benoemd; ten onrechte, maar begrijpelijk. In Schaepman, van wiens hand het Gedenkboek een „Kroningslied” bevat, moge men dan allereerst de dichter beluisteren, het was toch tevens de staatsman, die het **zoo zeide**:

„De dag der heilige kroning komt nu dagen
Met gouden luister door de grijze wolk.”

Het ware volkomen te onpas de dichter over deze en dergelijke passages te betuttelen; de staatsman greep er nochtans in woordkeus naast. Om tot het begrip der **kroning** te komen, een te onzent onbekende figuur, zal men over de grenzen moeten zien. Niet ter beantwoording van die zeker belangrijke vraag, of in enig land de kroning onderstelling voor dan **wel** uitvloeisel van de verwerving der hoogste macht is. Onze grondwet **laat** bij de inhuldiging ten deze geen twijfel; met het „De Koning, de regering aanvaard **hebbende**” kiest ze voor het tweede. Maar ter bepaling van de aard der kroning. „Ce couronnement, **cette** humiliation d'un roi devant le Roi des rois, ce gothique et splendide spectacle”, aldus, naar een Franse schrijver der 20ste eeuw, de opvatting van het legitimisme ten tijde van de laatste sacre in de **cathedraal** van Reims, die van Karel X in 1825. En naar **luid** van de **18de** eeuwse berichten stemden de **ceremoniën** bij de kroningen van de Keizer te Frankfurt **am Main** opmerkelijk overeen met de Franse.

Toen reeds ging de symboliek der handelingen, waaraan de vorst zich meer te onderwerpen had dan dat hij ze had te verrichten, aan het begrip der meesten voorbij, toen reeds was in de inkleding veel dat aan latere tijd deed. denken, in tegenspraak tot het „gothique” van de opzet. Goethe heeft ervan getuigd bij de weergave zijner indrukken der kroning van Jozef II in 1764. In 1825 was het niet anders: de opperhoogheid van het kerkelijk boven het wereldlijk gezag, die uit de kroningsplechtigheid sprak, de verloochening der beginselen van 1789 moest talrijkegroepen steken ; anderen, de ultra's, juichten het herstel van de sacre, en dit zelfs ondanks de verzachte eedsformule, als een weerkeer tot ouder, beter tijden toe, maar van Reims naar **Parijs** teruggekeerd, konden ook zij niet nalaten te glimlachen over allerlei kleinigheden, die in overeenstemming met de traditie waren, maar die, ook in hun kringen, de tijdgeest niet vermocht te aanvaarden. En ik kan me dan ook niet onttrekken aan de indruk, dat de stemming der bezoekers niet minder haar **typering** vindt in de vraag, die sommigen in Notre Dame de Reims in de mond gelegd wordt: „Où est ma loge ?” dan in de bevinding van één hunner : „C'était vraiment. une **alliance** entre le ciel et la **terre**”.

Het ceremonieel der Franse koningskroning dateerde van de dagen van Clovis en had zich door eeuwen van traditionalisme heen weten te handhaven. Het ceremonieel van de inhuldiging van de Nederlandse Koning vindt zijn oorsprong in die van de Souvereine Vorst in 1814, een tijdstip, waarop het rationalisme zijn zenith nog niet moge bereikt hebben, maar toch hoog aan de hemel stond. In dit ceremonieel dan ook generlei onderworpenheid van wereldlijk aan geestelijk gezag en niets wat aan het „gothique” bedoelt te herinneren, een begrip, dat in de toenmalige opvattingen nauwelijks verschil bood met **achterlijk**. Een wat nuchters regeling der plechtigheid werd neergelegd in een grondwettelijk voorschrift, thans luidende: „De Koning, de regering aanvaard hebbende, **wordt** **zoodra** mogelijk plegtig **beëdigd** en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam, in een openbare en vereenigde vergadering der Staten-Generaal.”

Ten aanzien van de inhuldiging heeft zich in de tijd sinds 1814 ondanks zijn rationalistische inslag een traditie gevestigd, die ook in 1948 **beloofd** te worden betracht. Hoe zou het ook anders: in zaken als deze heeft men geen derde keuze buiten traditie en improvisatie. De medewerkers,

de toeschouwers van 1898 mogen dan grotendeels zijn heengegaan, de gelijkheid van vorm en van plaats tussen de aanstaande plechtigheid en de vorige is het beeld van de band, die de huidige generatie, of ze het wenst of niet wenst, bindt aan alle vorige.

Een verenigde vergadering der Staten-Generaal dus, op 6 September, zo van 1898 als van 1948. De aanblik van beide zal slechts in uiterlijke bijkomstigheden verschillen. Zal ze thans aan het oog evenveel bieden als destijds? Want dat deed ze. Gothique was de „Spectacle” niet, splendide wel. De 50 bezoekers der publieke tribune natuurlijk reeds in het holst van de grauwe nacht, ook de genodigden moesten zeer tijdig hun plaatsen innemen, maar het wachten bood het ook een ongewoon beeld. De kledij der vrouwelijke aanwezigen werd alom geprezen, die der mannelijke was ambtsuniform of rok. Een kleurig en fleurig geheel, vooral de diplomaten in hun met goud overstikte costume en niet het minst de gezant der Oostenrijks-Hongaarse Monarchie in Hongaarse magnatenkledij. In voorgeschreven orde volgen de leden der Staten-Generaal bijna alle, de Ministers alle in groot-uniform. Dan H.M. de Koningin-Moeder en ten slotte te 11 uur H. M. de Koningin. Reeds tevoren was de gouden luister door de grijze wolk gedrongen en in dat ogenblik leek het wel, dat er alliantie was tussen hemel en aarde. Meer nog in dat volgende, toen Hare Majesteit met de bekoring Harer klankrijke stem zich richtte tot de Staten-Generaal, alvorens de eed op de Grondwet af te leggen. Het leek niet op een voorstelling, waartoe men zijn loge had te zoeken. Het was een vernieuwing van het verbond tussen vorstenhuis en volk, tussen de Koningin bij de gratie Gods en de Staten-Generaal, als vertegenwoordigende het ganse volk, een plechtigheid, in ootmoed voltrokken, geen vernedering van de vorst.

Dan de eedsaflegging door de Voorzitter der Verenigde vergadering en door elk harer leden. In die dagen van het districtenstelsel stond de persoon van de afgevaardigde misschien meer dan thans in het middelpunt der openbare belangstelling en het was voor velen een buitenkans, om nagenoeg allen uit de volksvertegenwoordiging te zien oprijzen bij het uitspreken van eed of belofte. 141 maal, niet 150. In de Eerste Kamer was één vacature; één harer leden en drie der Tweede hadden bericht om redenen van gezondheid te moeten ontbreken, Dr. A. Kuyper hetzelfde wegens verblijf in het buitenland; zonder kennisgeving waren de beide leden der S.D.A.P. en de vrije socialist afwezig gebleven. Een verklaring voor de ontstentenis van Dr. Kuyper vermag ik niet te geven, lezing van wiens bijdrage tot het Gedenkboek „Bij de Gratie Gods”, ook voor hen, die zijn denkbeelden niet of niet ten volle kunnen delen of volgen, door de beheersing van inhoud en vorm nog na vijftig jaren een lust blijft. De socialisten, die inhuldiging voorbijgaande, leken haar meer als hofplechtigheid dan als ontmoeting van vorstin en volk te beschouwen. Het feit van hun wegblijven wekte bij een generatie, in wier oren het Oranje-boven zo dikwijls samen met het Weg met de Socialen had geklonken, niet die verwondering, welke het geslacht van heden van de mededeling zal ondervinden.

Er ontbrak nog één, een geacht lid van de Raad van State, Mr. P. F. Hubrecht, een bijdrage van wiens hand aan de vooravond der plechtigheid, in het September-nummer van de Gids meer stof had doen opwaaien. Het is hier niet de plaats, om zijn betoog over te nemen, volgens hetwelk op drieërlei stuk bij deze verenigde vergadering aan voorschriften en beginselen van ons staatsrecht geweld was aangedaan. Met één bezwaar leek hij in de gedachtensfeer der socialisten te komen, met dit dat ten onrechte niet de Voorzitter der vergadering, maar de Opperceremoniemeester en de Chef van het Militaire Huis van Hare Majesteit in de Staatscourant het ceremonieel der plechtigheid hadden aangegeven. Genoeg zij hier de pikante noot te vermelden, dat die Opperceremoniemeester, Mr. M. W. Baron du Tour van Bellinchave, tevens de Minister van Justitie was geweest in het laatste conservatieve Ministerie hier te lande; misschien mede hierdoor waren bij Hubrecht, warm volgeling, eerst van Thorbecke, dan van Kappeyne, herinneringen aan 1866 gewekt. De verdere argumentatie en haar bestrijding van andere zijde laat ik daar; men zoek haar desgewenst aan de bron. Voor terugkeer van Byzantijnse toestanden, door de socialisten en door Hubrecht in 1898 gevreesd, bestaat thans geen grond voor beduchtheid zomin als die in 1898 op haar plaats was. Voor elk tijdsgewricht echter behoudt het door Hubrecht aangehaalde adagium zijn gelding „tout pouvoir cherche à s'étendre.” De resumptie, in gespieerde en gedragen zinnen, die de schrijver tegen het slot van zijn artikel aan deze gedachte wijdt, is, los van de aanleggenheid, die haar ingaf, in 1948 nog zo actueel, dat ik met vermelding van een deel, als een bede voor Vorstin en Vaderland, moge besluiten.

„Het Koningschap, de monarchie, is niet maar alleen een bezit des Konings. Inhaerent aan zijn persoon is die monarchie tevens een rechts-instituut, dat behoort te worden gevrijwaard tegen elken smet, elk vergrijp, van welke zijde ook. Aan den Koning mag niet ontnomen worden wat Hem toekomt. Zijne macht beware men onbevlekt en onschendbaar. Voor Hem late men niet verrichten, noch in Zijnen naam, wat Hij alleen, Hij persoonlijk, niemand anders dan Hij, doen kan, mag, wil.”

„De persoonlijke macht des Konings is omschreven bij de grondwet; wie daaraan iets zou willen toe- of afdoen, zou daardoor de kracht van het instituut, dat ons ten zege is, was en blijve, aanzienlijk verminderen. En nu bloeit die monarchie het krachtigst wanneer zij die met de uitvoering onzer grondwet en onzer wètten belast zijn, steeds worden aangetroffen ter plaatse waar zij tot handelen geroepen zijn; en nimmer daar te vinden zijn waar zij niet van doen hebben.“
Hiertoe strekke ook het hernieuwd verbond van 6 September 1948.

Mr CHR. P. VAN EEGHEN.

DE TENTOONSTELLING VAN GLASSCHILDERKUNST IN DE OUDE KERK.

Voor het Rijksmuseum vormen zich weerde files van bezoekers — ditmaal voor de schilderijen-schat uit de Miinchener Pypakothek, *the topic of the day* in de afgelopen zomer. Terecht, want hoe goed is het zich in deze tijd, nu alles uit zijn evenwicht schijnt geslagen, uit zijn voegen gerukt, in deze periode van woeling en gisting allerwege, nu er een nieuwe wereldorde geboren wordt, met volle teugen te laven aan deze overvloedige bron van eeuwige schoonheid en daarbij rust en verheffing te vinden.

Maar druppelsgewijze slechts gaan de mensen de Oude Kerk in, voor de tentoonstelling van oude glasschilderkunst, hoofdzakelijk uit ons eigen Amsterdam, ons oudste bedehuis.

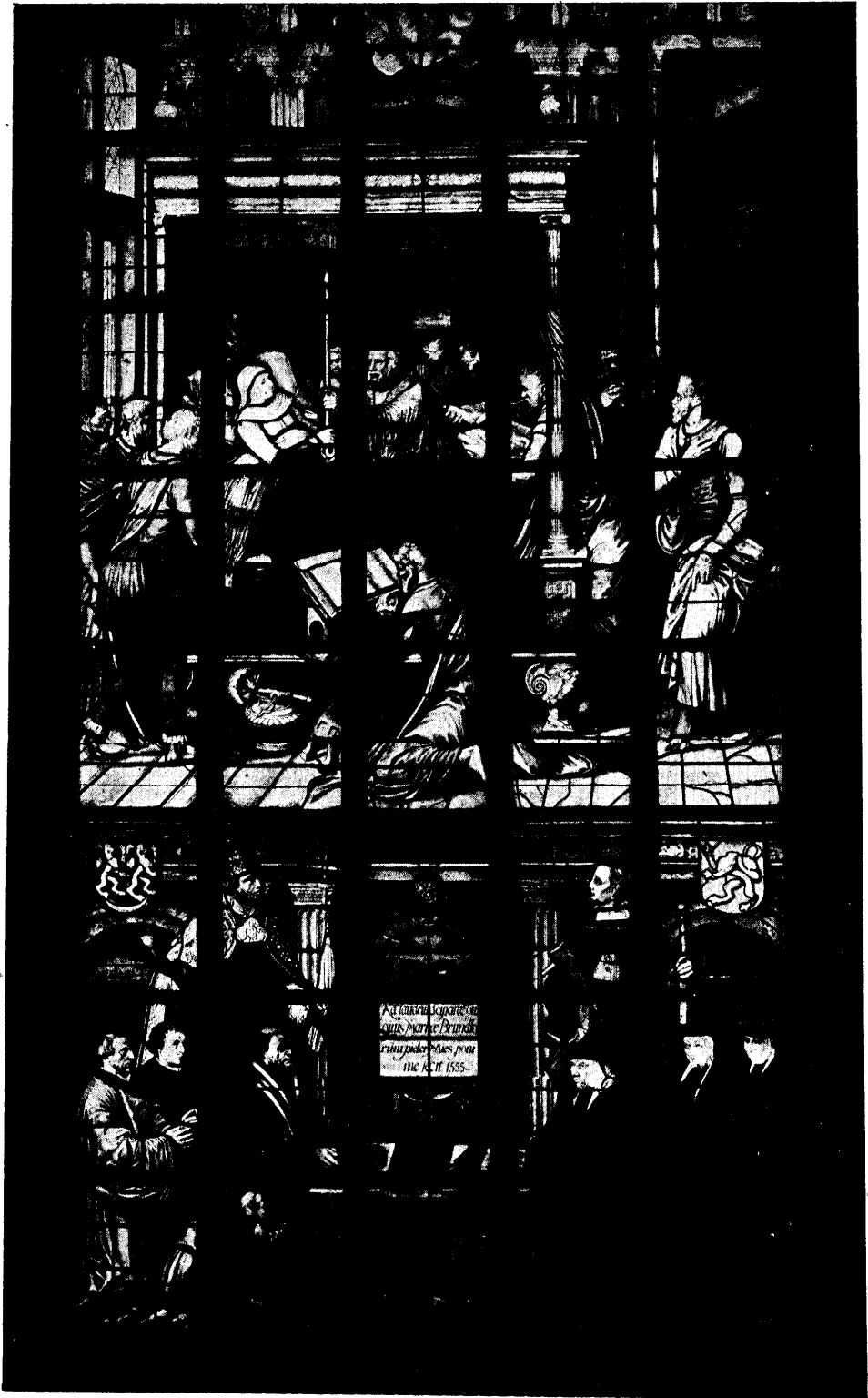
Ten onrechte, want evengoed als de grote tentoonstelling biedt de kleine, zij het dan ook op beperkter schaal, een proeve van die eeuwige schoonheid, voert zij onze gedachten -op uit

, De werrelt
, Die zo dwerrelt”,

doet zij ons beseffen, dat „eeuwig gaat vóór ogenblik.”

Ook vóór de oorlog kon men in de Oude Kerk de bonte pracht en de zinrijke voorstelling der drie gebrandschilderde ramen bewonderen. Maar nu zijn ze in letterlijke betekenis — moge het ook overdrachtelijk zo zijn! — nader tot ons gebracht. Ze werden namelijk eerst, ter beveiliging tegen het ruwe geweld, opgeborgen en zijn thans — gelijkvloers om zo te zeggen — opgesteld in de z.g. Mariakapel, waar zij thuis behoren. Zij zullen echter niet op hun oude plaats terugkeren, vóór de z.g. vensterharnassen, die ze plachten te omsluiten en die dringend herstelling behoeven, gerestaureerd zijn. Dat zal allicht enige tijd vorderen; voorlopig zullen ze dus wel weer verdwijnen, en zo gebruike men deze unieke gelegenheid, om deze voortbrengselen van het edele ambacht der glasschildering, van nabij te bewonderen. Tot de 19de van deze maand (September) bestaat daartoe gelegenheid, tenzij de tentoonstellings-commissie er toe zou kunnen besluiten haar nog wat te verlengen.

Het betreft hier, zoals gezegd, drie glazen: *Maria's sterfbed*, dat thans — dank zij het onderzoek van prof. dr. J. Q. van Regteren Altena, met zekerheid aan Dirck Crabetli, (met zijn broeder Wouter ontwerper en vervaardiger ook der beroemde Goudse glazen) kan worden toegeschreven, de *Annuntiatie* of aankondiging van Jezus' geboorte en het bezoek van Maria aan haar nicht Rlizabeth, de z.g. 'Visitatie, alsmede de *Aanbidding der Herders*. Die laatste drie werden lange tijd toegeschreven aan Pieter Aertsen, maar ook hier heeft de moderne wetenschap een correctie aangebracht. Dr. A. v. d. Boom heeft kunnen vaststellen, dat ze op naam mogen worden gesteld van Digman en Lambert van Noort. Ook is er een fragment te zien van het raam in de Oude Kerk betreffende *de Vrede van Munster* door Jan Gerritsz van Bronckhorst, verbeeldend Philips IV van Spanje, het vredesverdrag ondertekenend. De tentoonstelling der ramen is uitgebreid met ontwerptekeningen en cartons, waardoor zij een meer algemeen karakter krijgt. O.a. vindt men er ontwerpshetsen voor klein glas en voor monumentale gebrandschilderde glazen van Dirck Crabere, en fragmenten van werktekeningen van dezelfde” voor de Goudse glazen. Ook van zijn jongere broeder zijn er cartons. Wat Lambert van Noort betreft was men zo gelukkig o.a. de hand te kunnen leggen op het ontwerp voor het hierboven genoemde glas met de Annuntiatie en de Visitatie. Van Bronckhorst is er de ontwerptekening voor een thans verdwenen, gebrandschilderd glas in de Oude Kerk met de kroning van Philips de Schone. Ja, er is in die Kerk heel wat meer gekleurd glas geweest, gelijk ook blijkt uit de op de tentoonstelling opgehangen schilderijen van Emmanuel de Witte., weergevend een gezicht door het middenschip, der Oude Kerk naar het koor en een ander van zijn hand, voorstellend: een gezicht in het Noorderdwarspand met de preekstoel en het kleine orgel. Beide doeken worden — gelijk men weet — nog altijd in de kerkmeesterskamer bewaard. Aan Bronckhorst wordt voorts toegeschreven een ontwerpshets voor een gebrandschilderd venster met voorstelling van de schenking van de keizerskroon op het

Dirck Crabeth, Sterfbed van Maria, omstreeks 1561—1565.

Amsterdamse wapen door keizer **Maximiliaan**. Dit kan — naar wij in de fraai-uitgevoerde, met vele afbeeldingen **verluchte**, catalogus lezen — de hoofdvoorstelling geweest zijn van het omstreeks 1750 weggenomen grote glas in het **Zuider „Cruyswerck”** van de Nieuwe Kerk. Met een aantal reproducties in zwart-wit en in kleur wordt de ontwikkeling der glasschilderkunst **getoond** in haar belangrijkste stadia.

Zo ziet men, dat er veel en velerlei te genieten valt en de Oude Kerk zelf spint er een onvergelykelijke sfeer omheen. Wij zelf waren er op een stille morgen met afwisselend licht, dat telkens de kleuren der glazen deed aangloeien en versterven. Af en toe zweefden er orgeltonen omlaag, alsof een hand peinzend over de toetsen streek en juist toen het carillon, hoog in de toren, boven ons hoofd, begon te rinkelen brak de zon door en schoten de stralenbundels als bazuinstoten van licht uit het hoge gewelf naar omlaag.

ONZE TOCHT DOOR DE HAVEN VAN AMSTERDAM.

Varen, varen, is toch je ware,
Varen, varen **over** . . . het IJ!

Zo hadden wij, deelnemers aan de Voorjaarsexkursie van ons Genootschap, die **Zaternamiddag** 12 Juni j.l. gehouden werd, met een variant, Speenhoff kunnen nazingen. En het zou een machtig koor geworden zijn, want wij waren rond 400 in getal — leden en introducees te zamen. Wij vonden onze boot een steiger verder dan was aangekondigd en het was niet de „**IJsselstroom**”. Die had machineschade opgelopen en zo had men op het laatste ogenblik een zusterschip moeten inleggen. Maar men had zorg gedragen **vóóraan** het schip een bordje met onze naam: „**Amstelodamum**” op te hangen — dat was duidelijk! — en bovendien kondigde de plaatsvervangster zich reeds van verre aan, door de feestelijke tooi van haar pavoisering.

Bij het aan boord gaan ontving ieder een kaartje van Amsterdam Zee- en Rijnhaven, waarop de verschillende onderdelen duidelijk waren aangegeven, alsmede een folder, aanwijzende de grote scheepvaartmaatschappijen hierterstede met regelmatige lijndiensten op alle delen der wereld. Dat zijn: de Stoomvaart Mij „**Nederland**”, de Holland-Afrikalijn, de Holland-Westafrikalijn, de Ned. Stoomvaart Mij „**Oceaan**”, de Kon. Ned. Stoomboot Mij, de Koninklijke Hollandsche **Lloyd**, de Hollandsche Stoomboot Mij, en de Nieuwe Rijnvaart Mij. Het was een attentie van de Vereniging „**de Amsterdamsche Haven**”, die terecht zeer op prijs werd gesteld, en die aan elk deelnemer gelegenheid gaf zelf de 'tocht, om zo te zeggen van stap tot stap, te **volgen**.

Via de Scheepsbouw met haar enorme complexen en hellingen en gloednieuwe kranen, (waar Nederlanders kans zien **3** maanden na een te waterlating een prachtig vrachtschip met passagiersaccommodatie, geheel **afte** bouwen) en na een kijkje bij onze Walvisvaarder, de „Willem Barendsz”, liggende bij de ontzaglijke vaste dokken, voeren wij de Superfosfaatfabrieken, de in herstel zijnde Coenhaven en de herrezen Petroleumhaven voorbij en zo door het Noordzeekanaal tot aan de **Hembrug**.

Tot aan, want wij kwamen voor een gesloten brug en de opvarenden, uitgenodigd hun mening te zeggen over wachten of omkeren (wachten, dat zich misschien bij de terugkeer zou herhalen) besloten, bij meerderheid **van** stemmen, dat de steven gewend zou worden. Dit geschiedde echter niet dán nadat onze begeleider, de heer Th. Th. van den Berg, de directeur van de Vereniging „**de Amsterdamsche Haven**”, wiens stem gedurende de gehele tocht op machtige wijze door de luidspreker stentorde en die **onvermoeid** en enthousiast tal van interessante bijzonderheden omtrent onze haven vertelde, ons had opgewekt zo mogelijk steun te verlenen aan de wens, dat de **tunnelbouw hierterplaatse** zal worden bespoedigd. In de verte zagen wij de **Fordautomobiel**-fabrieken liggen en daarachter, meer landwaarts in, de, enorme uitbreidingen van de Westhaven. Wij keerden dus op het enorm brede **Noordzeekanaal**, aan het begin waarvan wij de grootste sluisen ter wereld wisten, en voeren langs de uitgestrekte hout- en vlothavens, de Graansilo enz. Nu en dan passeerde ons een zeeschip als telkensweer een bewijs dat de scheepvaart weer in gang is. Aan weerskanten van het IJ zagen wij een aaneenschakeling van bedrijven, **binnenvaart**-ankerplaatsen, de sleepboten van Goedkoop en op de **achtergrond** de torens van Amsterdam, het fraaie stadsprofiel. Helaas dat dit al spoedig wegschool achter de Stationsoverkapping — al moet daarnaast dankbaar erkend worden het grote nut dat de spoorwegen, met verbindingen op alle kaden, voor onze havens hebben.. Maar het Centraalstation moest niet op deze plaats gebouwd zijn !

Vóór deze kolos was er de bedrijvigheid van de kleinere rederijen met hun geregelde diensten en dan bevonden wij ons al spoedig in het oostelijk havengebied, met zijn indrukwekkende etablissementen en uitgebreide vloten van de grote rederijen, welke thans' ook weer op bijna vooroorlogse

sterkte zijn gekomen. Stomend langs de onafzienbare kaden van bijna 12 K.M. lengte, kregen wij een goede indruk ook van de geweldige opslagcapaciteit in pakhuizen en loodsen, waaronder de complexen der belangrijke cargadoors- en expeditie-firma's, met veel bedrijvigheid zelfs op deze Zaterdagmiddag. Aan de overzijde van het IJ, in Amsterdam-Noord, passeerden wij een Noorse walvisvaarder, in reparatie bij de Amsterdamse Droogdok Mij. Ook maakte de luidspreker ons opmerkzaam op de werkzaamheden aldaar, betrekking hebbende op het bergen van het 25000 ton grote Hendrikdok. Dieper in het Oostelijk havengebied zagen wij de tankopslag der eetbare oliën, de reusachtige kolentips en transporteurs van de Rietlanden en nog weer meer industrieën. Het was een wondere middag, die ons allen nog eens de grootheid en uitnemende inrichting van onze Haven-in-herstel bijbracht.

Dat wij dit zo goed en gemakkelijk konden vaststellen, danken wij in de eerste plaats aan de Vereniging „De Amsterdamsche Haven” en haar directeur. Het was dan ook zeker naar ons aller hart gesproken, toen onze Voorzitter, mr A. le Cosquino de Bussy, tegen het eind van de tocht, de plaats van de heer van den Berg voor de microfoon innemend, aan hem hulde en dank voor zijn werk als onze voorlichter bracht. En met veel voldoening hoorden wij later dat verschillende leden hem ook individueel per brief bedankt hebben en dat bovendien enigen hunner zich als lid van de Vereniging „de Amsterdamsche Haven” hebben aangemeld. Dat is zeker de beste wijze waarop men haar en haar directeur zijn erkentelijkheid tonen kan.

Vergeeten wij ten slotte niet vast te stellen, dat ook deze excursie van ons Genootschap, der traditie getrouw, door goed — zelfs fraai; warm weder begunstigd werd. En zo stapten wij te ongeveer kwartier over vijven, in alle opzichten voldaan, weer aan wal.

SCHIPHOL'S VOORUITGANG.

Tot de haven-in-herstel van Amsterdam behoort ook Schiphol. Blijkens een mededeling die wij van de Gemeente Handelsinrichtingen mochten ontvangen laat het eerste kwartaal in 1943 voor de Wereldluchthaven van Nederland, zowel wat betreft de aantallen vervoerde passagiers, als de hoeveelheden vervoerde post en goederen, een grote stijging zien, die weer de reeds aanzienlijke in dezelfde perioden van 1946 en 1947 geboekte aantallen en hoeveelheden verre overtreft. Het totale passagiersvervoer is met 80 % gestegen t.o.v. dat in dezelfde periode in 1946, het totale postvervoer met 143 % en het totale goederenvervoer met 264 %.

Percentsgewijze zijn de grootste stijgingen bij elk der drie categorieën waar te nemen op de Intercontinentale, dus de lange-afstand-lijnen; niettemin echter is het toegenomen vervoer op de Europese lijnen ook aanzienlijk te noemen.

De daling van het vervoer op de binnenlandse lijnen, aangevangen in 1947, heeft zich thans ook weer voortgezet.

Naast de stijgingen van het vervoer en het verkeer is ook nog weer een stijging, en een zeer aanzienlijke, in het bezoek aan de luchthaven geboekt.

Bedroeg in het eerste kwartaal van 1947 het aantal bezoekers „slechts” 22.027, in het afgelopen kwartaal van dit jaar was het aantal van 75.322 bereikt, een stijging dus van 344 %.

GEDENKSTEEN EERSTE SCHIPVAART OOSTINDIË AAN DE SCHREIERSTOREN

Dit is de derde gedenksteen, die in de loop der tijden aan de Schreieratoren, het oude, middeleeuwse verdedigingswerk van Amsterdam aan de IJ-kant, — thans kantoor van de Havenmeester — is aangebracht. De eerste — misschien mogen wij hem geen gedenksteen noemen — is die van de schreiende vrouw en het wegzeilende schip, die door deze voorstelling wellicht heeft bijgedragen tot de vorming van het misverstand, dat Schreierstoren iets met schreien te maken had. Wij weten tegenwoordig allemaal, dat die naam verband houdt met schrijlings, maar dit neemt niet weg, dat op deze plaats, vanwaar zo tal van vloten naar verre landen vertrokken, heel wat tranen zullen zijn gestort. De tweede gedenksteen, nu inderdaad gedenksteen, is van onze tijd. Het is de in 1927 door de Greenwich village historical society of New-York aangebrachte steen, ter herinnering aan het feit, dat van hieruit in 1609, Henry Hudson, met zijn „Halve Maan”, naar de overzijde vertrok. En nu is op 23 Juli j.l., een derde steen aan de vorige twee toegevoegd, de gedenksteen, memorerend de eerste scheepvaart naar Oost-Indië. (1595-1597). Het denkbeeld hiervan kwam nu vijf jaar geleden op, en voor de verwezenlijking zorgde een commissie bestaande uit : mr C. Ph. C. E. Steinmetz, dr H. Terpstra

en de directeur van het Ked. Scheepvaartmuseum, ons medebestuurder W. Voorbeytel Cannenburg. Zij nodigde twee beeldhouwers uit een ontwerp te maken. De Commissie voor de beeldhouwwerken van de Gemeente Amsterdam koos dat van W. L. Reyers, die de steen ook heeft uitgevoerd. De herdenking op 10 Maart 1945 (350 jaar na dato dus) moest ongemerkt voorbij gaan wegens de Duitse bezetting. Wel werden op 5 December van dat jaar in het Indisch Instituut door eerstgenoemde twee bestuursleden lezingen gehouden over deze historische gebeurtenis, waarvan hier sprake is, en werd aldaar een tentoonstelling van oude zeekaarten ingericht. Thans is de gedenksteen, zoals gezegd, aan de Schreierstoren bevestigd en op 23 Juli j.l., overgedragen aan de stad Amsterdam, ten deze vertegenwoordigd door Burgemeester d'Ailly. Hij lijkt ons als gedenksteen en als kunstwerk zeer welgeslaagd. De lezer oordele zelf op grond van nevensstaande afbeelding. Bijdragen in de kosten leverden lichamen en personen, waartoe ook ons genootschap behoort.

VERENIGING „DE HOLLANDSCHE MOLEN" 1923-1943.

De redacteur van dit maandblad heeft zelf goede herinneringen aan de thans' 25-jarige, uit de tijd toen hij, als journalist, zijn bescheiden aandeel mocht bijdragen in de strijd voor het behoud van onze windmolens.

Het zijn herinneringen allereerst aan de Voorzitter, mr dr P. G. van Tienhoven, president nog altijd; aan de vasthoudendheid waarmee deze zijn ideaal nastreefde — één zijner idealen —. Meer bekend nog is de krachtige leiding, die hij aan Natuurmonumenten wist en weet te geven. Als een terrier zat hij boven op je, wist hij telkens weer tot medewerking te . . . neen, niet te dwingen, maar dan toch, met nimmer aflatende volharding je daartoe te brengen.

Het zijn herinneringen ook aan de werkelijkheidszin, waarvan de vereniging al spoedig blij gaf. Neen, dit was niet, zoals' wel eens door polderbewoners beweerd is, een gezelschap van heren uit de stad, die alleen *aesthetische* overwegingen lieten gelden en geen rekenschap hielden met de levensbelangen van de ingelanden der polders, het gevaar dat huis en hof van dezen liepen bij onvoldoende bemaling. Zij streefden tegelijk naar verbetering van de aloude vaderlandse windmolens, het door toepassing van nieuwe vindingen beter geschikt maken van die windmolens voor hun nuttige taak. Dit neerschrijvend komen mij als vanzelf verschillende namen in de gedachte.

Vooreerst die van de molenmaker Dekker, eigennaam die zelfs geleid heeft tot het vormen van een nieuw werkwoord, het „verdekken" van een molen. En nu laatstelijk die van Ir. Fael. Want nog altijd rust de menselijke geest ook op dit gebied niet.

De wind! Welk een onuitputtelijke krachtbron is hij, vooral in onze lage landen-bij-de-zee. Hoeveel . . . deviezen worden, naar betoogd is, *bespaard*, als het pompen niet behoeft te geschieden met behulp van stoommachine, ruwolie-motor of electriciteit. En hoeveel beter *kan* men het risico in oorlogstijd verdelen, althans een deel van ons polderland boven water houden, als de beweegkracht niet geconcentreerd wordt in enkele elektrische centrales, maar geleverd wordt door honderden molens, overal verspreid.

Onwillekeurig zijn onze gedachten nu uitgegaan naar de watermolens. Maar natuurlijk zijn er ook windmolens van andere soort; zelfs nog zogenaamde industrie-molens, al schijnt hun tijd wel helemaal voorbij te zijn. Toen de „Hollandsche Molen" haar zilveren feest vierde in een algemene ledenvergadering, gehouden op 12 Juni j.l. te Amsterdam, moest weliswaar worden meegedeeld, dat ons land in de periode 1936-1948 niet minder dan 850 molens verloren heeft, maar er kon aan worden toegevoegd, dat er — blijkens een recent onderzoek — nog altijd 884 industrie-, 583 polder- en 130 watermolens zijn overgebleven, ongetwijfeld mede dank zij de jubilerende vereniging. Bovendien zijn de windmolens nu (sedert 1 Juni 1946) tot monument verklaard en mogen zij dus zonder toestemming van Rijksmonumentenzorg veranderd noch

afgebroken worden. Zij blijven dus ook, zij het dan ook in verminderd aantal, een belangrijk element in het typische Hollandse landschap.

Behalve door de feestvergadering heeft de Vereniging haar 25-jarig bestaan gevierd door een Molen-tentoonstelling in Arti, een tentoonstelling waarop men alle modellen van windmolens zag, schilderijen en prentbriefkaarten betreffende de molens, werktuigen uit het molenmakersbedrijf en onderdelen van molens, benevens molenboeken en allerlei molenlitteratuur. Het was geen grote maar een zeer belangwekkende tentoonstelling. En hoog boven de stad, hief de laatste onzer walmolens, de „Gooyer” een bonte 'tooi aan zijn wiekenkruis omhoog. Want die was op ouderwetse wijze, „mooi gezet”. Dat dit kon was te danken aan de medewerking van de zustervereniging „De Zaanse Molen”, die voor deze gelegenheid het z.g. „mooi-makersgoed” uit de molen „Het Pink” te Koog aan de Zaan, had geleend. Velen onzer leden zullen zich het bezoek, dat wij in Juni 1941 aan die molen, het Molenmuseum en het museum der Zaanlandse Oudheidskamer te Koog-Zaandijk brachten, nog herinneren. Toen leefde de brave heer Evert Smit nog en trad als onze gids op.

Acht dagen lang heeft de Gooyer in het Oosten der stad een prachtig schouwspel opgeleverd met zijn snoeren van blinkende en kleurige versierselen — boven en onder de bazuinengeltjes en daartussen in allerlei symbolen: gekruiste pijlen, een zon, een hart enz.

Die bazuinengeltjes verkondigden ditmaal ongewild de lof van deze kostelijke vereniging „De Hollandse Molen”, de zilveren jubilarisse!

HET AMSTELVELD HERLEEFT.

„Een simpele mededeling van het Amsterdamse gemeentebureau voor propaganda, dat Maandag a.s. de plaatselijke afdeling van de Centrale Vereniging voor de Markt-, Straat- en Rivierhandel een krachtige poging zal doen om de eertijds zo levendige weekmarkt op het Amstelveld nieuw leven in te blazen, roept een schat van herinneringen in ons op” — aldus een ontboezeming in het van 12 Juni j.l., ter inleiding van een amusant artikel over de eenmaal zo drukke Maandagmarkt, dat smeugig stuk Amsterdams volksleven.

Och ja, wij, ouderen, hebben allen onze herinneringen aan het Amstelveld in zijn glorie-tijd, toen „prof.” Kokadorus, eigenlijk Meijer Linnewiel geheten, wonende in de Batavierstraat (Rue des Bataviers, placht Kokadorus te vertalen) er haast schreven wij: zijn voorstellingen gaf, maar in elk geval dan toch — zijn praatjes hield, ter aanbeveling van de door hem aangeboden artikelen. Later hebben wij hem ook wel eens, gecostumeerd, in zwart fluweel oud-Hollands pak en een daarbij passende breedgerande hoed op het hoofd, zien optreden op een feestmarkt in het Paleis voor Volksvlucht. Maar daar was hij toch eigenlijk uit zijn natuurlijke lijst (omlijsting) getreden. Op het Amstelveld, onder de bomen, met de Amstelkerk in zijn rug, was hij in zijn element, daar hoorde hij thuis. Ziet hem daar staan met zijn scherpgesneden, geestig kopje, waarin twee lachende ogen als gitten blinken, met zijn gezond-rode wangen, zijn zwart krulletjes-haar, maar vooral zijn radde mond, die zich als 't ware reppen moet om de levendige, speelse geest bij te houden.

Het begon altijd met een improvisatie, vaak naar aanleiding van het een of andere actuele

onderwerp, soms een beetje politiek getint, maar heel goedig hoor, volkomen gevaarloos, zo in de trant van de Nieuwsjaarswens van Thomasvaer en Pieternel. En als een professor van de oude stempel toonde hij zich ook in het Latijn thuis. Ora et labora, la cresia, de la circondantia, de la pompadoera, santa morterona”, was de schallende kreet, waarmede hij vaak begon, potjes-latijn dat hij aldus vertaalde: „Juffrouw, haal je katje in huis, want het begint alweer te regenen!” En had hij zijn gehoor eenmaal vast, dan kwamen de artikelen, die hij te verhandelen had, als vanzelf los. Portemonnaies, zakmessen enfin, alle ongeregelde goederen, waarin hij wat had gezien, en die hij dikwijls zo maar „als 't ware lukraak, tussen het publiek inwierpaldus de mensen suggererend ze te houden, d.w.z. te kopen. En zijn factotum, het zwijgzame oude mannetje met 'n fez op het hoofd, Cheffie geheten, zorgde voor de inning der verschuldigde penningen.

Een overbuur van hem, aan de kant van de Prinsengracht, was de kwakzalver Jacob Hollander, die je, door middel van zijn wonderzalf van wratten en likdoorns afhielp, 't Was alsof hij die wratten, om zo te zeggen, met kracht van zo'n hand afschroefde. En had hij een mooie collectie wratten bijeen, dan werd die boven op een pet aan de omstanders getoond, zorgvuldig geëtaleerd alsof het edelsteentjes waren.

Tussen deze twee in stonden de sigarenkraampjes: tien voor een dub en „één omgekeerd in het zakje voor na den eten”; en direct daarachter het slecht gehumeurd mannetje met de bakkebaarden die vlekkenzeep verkocht: „de vlekken te verdrijven, de gloed er weer op te brengen; kom, jongetje, loop toch een beetje door, 't is

'weer een zwijnenmarkt vandaag!' En dan, niet te *vergeten* : de man met het reuzenplakmiddel. „**Daarmede**” (nl. met het pas' gelijmde voorwerp) „te kunnen balanceeren. Zou 't een gewicht van **20** of **30** pond kunnen torsen? Ook geen bewijs! Maar ik heb het voor **oogen** gebroken; ik heb het voor **oogen** gerepareerd; ik zal ook voor **oogen** laten zien dat het sterk is.” En dan sloeg hij er met een hamer. . . . naast, op de rand van zijn kar. Er was ook Japie, met zijn primitief ijskarretje die je voor een of twee centen een zuinig schepje **ijs-gaf** in een ondiep glaasje zonder voet, welk glaasje telkens in een bakje met troebel water schoongespoeld werd. Daar waren de beverige, armzalige hondjes in een kooi met houtwol; daar werden de duiven 'verhandeld, zo pas gevangen door de een of **andere** plathouder, wat meermalen heibel gaf met de oorspronkelijke eigenaars ; daar was heel de rommelmarkt. „een dubbeltje wat je er uit haalt” : gore hemden, wrakke ledikanten, roestig ijzerwerk, familieportretten en alle verdere

wrakhout dat men op het strand van 's levens zee pleegt aan te treffen.

't Is ook door de oorlog dat de Maandagmarkt op het Amstelveld in verval is gekomen. Tijdens de bezetting heeft de N.S.B. **al spoedig** (zie H. Wielek's „De oorlog, die Hitler won”) een actie tegen de Joodse marktkoopliden ingezet. De markt verliep, mede door de bijzondere noden van de bezettingsjaren. Na de bevrijding concentreerde zich de overgebleven handel op het lege Waterlooplein. Nu de markt aldaar weer levendiger is, nam de organisatie van marktkoopliden het initiatief tot herleving van het Amstelveld. Het bekende (Gemeentelijke) Bureau voor Pers, Propaganda en Vreemdelingenverkeer gaf enige steun; de distributie gaf enige faciliteiten. De Amsterdamse pers toonde veel belangstelling ; er bleken nieuwe , „**Kokadorussen**” aan de kim verschenen te zijn. Kortom : er was en is een grote belangstelling bij het publiek voor deze zeer centraal gelegen markt. Moge zij blijvend zijn !

NIEUWE ERELEDEN VAN HET K. O.G.

Ter gelegenheid van zijn **90-jarig** bestaan heeft het Kon. Oudheidkundig Genootschap drie nieuwe ereleden benoemd: **mr A. J. d'Ailly**, burgemeester van Amsterdam, **mr Chr. P. van Eeghen** en **mr A. le Cosquino**

de Bussy, voorzitter van ons Genootschap. Aan hen, die alle drie in ons erende betrekking tot Amstelodamum staan, onze hartelijke gelukwensen met deze **onderscheiding** !

Prot. Dr. H. BRUGMANS

Het curatorium van de door de „**Vereniging tot bevordering der studie van het Frans**” opgerichte bijzondere leerstoel in de Franse letterkunde van de universiteit, te Utrecht heeft dr H. **Brugmans** (thans) te 's Gravenhage tot

hoogleraar benoemd, De pers heeft bij deze gelegenheid verschillende zijner vroegere functies. opgenoemd. Wij gedenken hem vooral als ons oud-bestuurslid en als zodanig opvolger van zijn vader, jarenlang onze voorzitter.

DUWAEY I S D O U A I .

Van twee zijden wordt ons opgemerkt, dat Duwaey, waarmede de **heer** C. A. L. Sander in zijn bijdrage „**Hoe** die van Amsterdam **oorsaecke** in de **dierte** waeren” (zie het maandblad van Juni j.l.) geen weg wist, niets anders is dan

Douai, dat, evenals Duinkerken, Grevelingen, Rijssel enz. toen (in de **16e** en in een groot deel van de **17e** eeuw) nog deel uitmaakte van de Nederlanden. Tegenwoordig ligt de stad in het Dept. **du Nord**.

DE NIEUWE BEURSBENGEL.

Ook in ons maandblad moge even worden vast; **gelegd**, dat op 28 Juni **j.l.** de nieuwe **Beursbengel** in gebruik is gesteld. De oude was door de Duitsers geroofd en versmolten; de nieuwe, product van de klokkengieterij van Petit en **Fritsen** te Aarle-Rixtel, is een geschenk van een comité uit de handel. Burgemeester **d'Ailly**, zelf

oud-beursbezoeker, aanvaardde de klok namens de gemeente, daarbij, in aansluiting aan de **zegewens** van de woordvoerder van het comité, de heer J. H. Gaukstert, de hoop uitsprekend, dat de nieuwe Beursbengel een nieuw tijdperk van bloei voor Amsterdam en zijn handel moge inluiden. Zo zij het!

Ir. G. J. LUGT. †

In het begin van Juni is, naar de dagbladers gemeld heeft, hierterstede op 63-jarige leeftijd — overleden Ir. G. J. Lugt, een van de directeurs van Werkspoor, speciaal belast met de leiding van de afdeling Dieselmotoren. In ons maandblad moge hij vooral herdacht worden om de rol die hij gespeeld heeft in de voor-geschiedenis van de stichting van een nieuw stadhuis van Amsterdam, waarvoor toen nog

het oude Paleis voor Volksvlucht-terrein bestemd was. Hij was immers degene, die het denkbeeld lanceerde het bouwterrein tot de Amstel uit te breiden, door daarbij het tussen Oosteinde en Amstel gelegen huizenblok te betrekken. Aan zijn ideaal het Stadhuis te doen verrijzen aan de oever van de naamgevende rivier, zal nu, — naar men weet — waarschijnlijk op andere wijze uitvoering worden gegeven.

EEN OPSTEL OVER: „DE BOUWKUNST VAN AMSTERDAM.”

Architect J. P. Mieras, bestuurslid van ons genootschap, heeft in het *Bouwkundig Weekblad*, orgaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten ¹⁾, een opstel over de Bouwkunst van Amsterdam afgedrukt, geschreven door een leerlinge van een der M.U.L.O.scholen hierterstede. Het is het (een) resultaat van het werk van onze commissie voor het jeugdwerk, waarvan men zoveler voorbeelden heeft kunnen zien op de tentoonstelling, die het vorig jaar in het Waaggebouw is gehouden. Maar hier kan men nu eens op zijn gemak zo'n opstel doorlezen, een opstel dat in dit geval een dictaat is van de betrokken onderwijzeres. Het is, naar wij lezen en een in het artikel opgenomen plaatje ook duidelijk maakt, zo keurig mogelijk geschreven, op extra goed papier, in zwarte inkt met rode onderstrepingen, geïllustreerd met omliggende illustraties en gebonden in een rood lint met een sierlijke strik. „Het is voor de leerlinge een chef-d'oeuvre, een schooldocument, dat in later jaren nog waarde voor haar zal kunnen hebben.”

In een inleiding herinnert de schr. aan het weinigje, dat ons in onze jeugd werd bijgebracht omtrent de bouwkunst van Amsterdam. Dit opstel (één uit vele) is een mijlpaal in de geschiedenis van de propaganda voor de bouwkunst. Er is iets bereikt. De winst is dat jonge mensen, die zulk een opstel hebben gemaakt en verzorgd, zich op iets latere leeftijd eerder onder dat deel van het publiek zullen scharen, dat uit belangstelling méér nog over de bouwkunst wil weten, en dan tot begripsvorming kan komen, dan hun kornuiten, die volledig van ieder contact met de bouwkunst gespeend zijn gebleven.

De bedoeling van het artikel is in het bijzonder, het jeugdwerk van Amstelodamum onder de aandacht van de architecten van ons gehele land te brengen, met de opwekking te trachten soortgelijk werk ook in andere plaatsen aan te vatten. Er zijn reeds plaatsen, waar men zulk werk doet, maar het zijn er toch niet veel.

¹⁾ Zie het nummer van 6 Juli jl.

DE KLEINE KOMEDIE.

De heer C. J. Henke, architect B.N.A., schrijft ons: Met veel belangstelling las ik in het Meinummer van *Amstelodamum* het artikel van Joh. M. Coffeng. Als architect van „De Kleine Komedie” veroorloof ik mij de vrijheid, Uw aandacht te vestigen op het naschrift, dat in strijd met de werkelijkheid is, want —

alle zaaldeuren draaien, op één na, naar. . . buiten. En dit eene paar heeft, ook alweer ter wille van de veiligheid van het publiek, zijn meest praktische draairichting gekregen.

In Amsterdam behoeft het publiek heus geen vrees te hebben, dat in openbare gebouwen de draaizin der deuren bij een paniek gevaar zal opleveren. Daar zorgt de brandweer wel voor! Gelukkig. —

Het lijkt mij nuttig deze rectificatie aan de lezers van *Amstelodamum* mede te delen, daarom gaf ik haar.

Wij zonden nevenstaand „Ingezonden” aan de heer Coffeng ter inzage. Deze schreef ons naar aanleiding daarvan:

De benedenzaal van „De Kleine Komedie” heeft 3 ingangen: twee in de hall en één via de vestiaire.

Bijna alle bezoekers van de Stalles betreden de zaal door laatstgenoemde ingang en deze is juist die ééne deur die alleen naar binnen draait.

Bij een haastig verlaten van de zaal is men geneigd zich te wenden naar de deur waar men is binnen gekomen.

Ik wil echter aannemen, dat de heer Henke er een reden voor had deze deur niet naar beide zijden te doen draaien; ik voor mij houd er niet van.

JOH. M. COFFENG.

Ook de heer A. J. Albach schreef ons in de geest van de heer Henke. Zijn opmerkingen zijn dus met bovenstaande tevens beantwoord.

ANTWOORD. Aan de heer Schaake persoonlijk werd reeds het volgende antwoord gezonden, dat wij echter, in het maandblad herhalen, omdat ook andere leden hierin allicht belang zullen stellen.

1. Het Franse woord is pal. Het Nederlandse paal. Deze adelsbrief is dus niet geheel consequent.

2. De heraldiek kent oorspronkelijk geen wit, alleen zilver. Als surrogaat wordt later wel wit gebruikt. Zilver is echter het juiste.

3. 26 Juni 1816 werd door de Hooge Raad van Adel het wapen van Amsterdam vastgesteld (Stuk Gemeente-archief) 7 Juni 1898 werd dit wapen door de minister van justitie bevestigd. Dáar de afbeelding van 1816 slordig was, gaf hij hierbij een „proces-verbaal van de constructie van het ontwerp van het stedelijk wapen voor Amsterdam ter rectificering van de afbeelding op het diploma van 1816”. (Stuk Gemeente-archief). De breedte en de lengte van de drie rechthoeken, waarin de kruisen zijn aangebracht, verhouden zich als 7 tot 8. De kruisen hebben dus geen loodrecht op elkaar staande armen.

TWEE DRUKFEILEN.

In de bijdrage „Etsen in spiegelbeeld”, opgenomen in ons vorig nummer bleven twee drukfouten staan, die verbetering vereisen. Men

leze in plaats van Vliet : Vlist, en van trekken : hekken (van de wicken.)

HOE EEN ENGELSMAN AMSTERDAM ZAG.

Er is over ons land onlangs een Engelse gids verschenen, die opvallend afwijkt van het gebruikelijke type. Het is Sacheverell Sitwell's „The Netherlands”, B. T. Batsford Ltd., Londen), met als ondertitel „A. Study of some aspects of Art, Costume and Social Life”.

De auteur, die mededeelt voortreffelijke steun te hebben ontvangen van verschillende Nederlandse deskundigen (o.a. van dr. M. D. Ozinga en R. van Luttervelt), schreef niet een algemene gids over ons land, doch belichtte historisch enkele facetten van het leven in ons land, waarbij schrijvers als Edmondo de Medicis en Henri Havard hem van dienst en ten dele tot voorbeeld zijn geweest. Het resultaat is een merkwaardig boek voor de bezoeker van ons land, die meer dan toeristische belangstelling heeft, met name cultuur-historische.

Amsterdam ziet een hoofdstuk aan zich gewijd. Wat hem het meeste heeft getroffen? Om te beginnen: de potten met bloemen en planten voor de ramen van elke arbeiderswoning. Dan de honderden huizen uit vroeger eeuwen, waarbij „De Gouden” en „Zilveren Spiegel” zijn bijzondere bewondering hebben.

Het Trippenhuis, de Westerkerk, vooral de Portugese Synagoge („one of the simplest and most impressive brick edifices in all Holland” met „the most noble interior in Amsterdam”) en enkele grachtenhuizen, geven hem aanleiding tot kunsthistorische mededelingen. Hem is opgevallen, dat de Nederlanders nauwelijks begonnen zijn hun achttiende eeuw te waarderen; in dit verband spreekt hij zijn verbazing uit over het feit, dat er zo weinig hanteerbare literatuur is — „printed information” noemt hij het — over de interieurs der grachtenhuizen.

Hem viel in de stad op : de aanwezigheid van de straatorgels, de vele „tzigane”-strijkjes in de café's en restaurants, uitingwijzen — meent de schrijver — van een verlangen naar romantiek. De overvloedige aanwezigheid van bloemen schrijft hij toe aan de afwezigheid van wouden en bergen.

Het dolen van een paar Volendamers door de Leidsestraat of langs het Damrak naar de Markerboot, maakte op Sitwell een blijvende indruk.

Daarnaast heeft het merkwaardige boek nog op vele andere plaatsen verband met Amsterdam. Dat kon bij een beschrijving van Nederlandse tuinen, o.a. langs de Vecht, niet uitblijven. Evenmin bij het hoofdstuk over „Cornelis Troost en zijn tijd”, waarin vele Amsterdamse figuren worden vermeld.

Een boek, dat de moeite van het lezen zeker waard is. Vele reproducties naar afbeeldingen van gebouwen, schilderijen en costuums verluichten het boek, waaraan als aanhangsel een kaartje is toegevoegd, dat niet geheel actueel mag worden genoemd, gezien het feit, dat wèl het Groot Noordhollands Kanaal, maar niet het Noordzeekanaal er op is vermeld.

Mr. P. J. MYKSENAAR.

DE ZAMENHOFSTRAAT.

Op voorstel van B. en W. heeft de Gemeenteraad van Amsterdam, in zijn vergadering van **30 Juni** j.l., met algemene stemmen besloten de Plaatijzerweg te verdopen in **Zamenhofstraat**, dit als hulde aan de nagedachtenis van dr Zamenhof, aan wiens brein het **Esperanto** ontsproot, de internationale hulptaal, die zoveel kan bijdragen tot het **nader** tot elkander brengen van de mensen en dus tot de wereldvrede.

Tijdens het van **31 Juli** tot **5 Augustus** j.l. hierterstede gehouden 21e internationale esperantisten-congres had de „**onthulling**” van de **nieuwe** straatnaam plaats, waarbij o.a. het woord is gevoerd door wethouder van der Velde (in Esperanto) en de voorzitter, de heer **Jakobsen** uit Denemarken. Ook in verschillende andere grote steden in binnen- en buitenland bevinden zich Zamenhofstraten.

VAN DE BOEKENTAFEL.

M. Muller: **AMSTEL'S LUSTWARANDE**, met medewerking van H. Kbyn en H. F. de Vries; uitgave van **Allert** de Lange te Amsterdam.

„O 'Nooitvolprezen **Amstelstroom** !
Verkwikker van vermoede leden !
 Kruidgever! Bron van melk en room!
Uitdeler van vermaak'lijkheden !
 Bevochtiger der Waereldstad,
 O Visverschaffer ! Vlottedraager !
 Die door uw zilververwig nat
 De graagte wekt; O **Beurzeschraager** !
 Die met **ontelbre schoonheên** prijkt”
 „En voor geen stroom ter waereld wijkt.”

Daniël Willink (1672).

Wie als Amsterdammer zijn herinneringen raadpleegt, die ontmoet daarin telkens weer de Amstel als recreatiegebied. Er is bij de bespreking van „**Het** Amsterdamse Bos” gewaagd van het tekort van de Hoofdstad **in** dit opzicht. Maar de Amstel heeft de **leemte** in ruime mate aangevuld. Dit behoeft voor onze leden, onze lezers, zeker gēen nader betoog.

Dit met journalistieke flair geschreven boekje laat echter op heel wat meer kanten van onze „**rivier**” flitslichtjes spelen, dan **Daniël Willink** hierboven trachtte te doen. Wie het vorig jaar de tentoonstelling „**De Amstelstroom**” in het Stedelijk Museum bezocht heeft, weet wat wij bedoelen. „**Amstel's Lustwarande**” sluit zich eigenlijk bij die tentoonstelling aan, is er als 't ware een vervolg op. Trouwens, de Stichting „**De Amstelstroom**” heeft er dan ook **op** zo te zeggen, haar visite-kaartje, in dit geval een **intekenbiljet**, voor aanmelding voor het **lidmaatschap**, ingelegd.

In een korte historische **inleiding** wordt geschetst hoe wij de Amstel „**getemd**” hebben, getemd in de eerste plaats door het opwerpen van de Dam in het rivierwater, getemd ook door de bruggen, die wij in de loop der tijden over de stroom gebouwd hebben. Er zal er **nóg** een bijkomen, nl. in het verlengde van de Rijnstraat,

langs het Amstelpark naar de **overzijde**, in aansluiting aan de nieuwe Rijksweg naar Utrecht, zo memoreren de samenstellers. Moge hiervoor inderdaad een schone oplossing gevonden worden en vooral: men late het dan **voorlopig** hierbij! Heilloze plannen gewagen, volgens de schrijvers, van nog volgende bruggen **vóór** Ouderkerk. Wij hopen met hen dat deze nimmer verwezenlijkt zullen worden.

Te veel is er al aan de Amstel bedorven. Men bedenke wat er van de Omval geworden is. „Een roetzwarte gashouder, een goorgrijze hoog oprijzende vensterloze oliefabriek, tal van andere fabrieksschoorstenen, rommelige loodsen....”, aldus inventariseert het werkje de bebouwing van dit plekje grond, dit punt, dat eenmaal een der schoonste uit de omgeving van Amsterdam geweest is en, had moeten blijven. Ter hoogte van het Kalfje — het Kalfje, dat zoveel van zijn aantrekkelijkheid heeft verloren, nu in de bezettingstijd, als gevolg van de **brandstoffennood**, de bomen van de Kalfjeslaan geveld zijn, de laan dus geen laan meer is — signaleren de schrijvers een nieuwe vorm van aantasting van het natuurschoon: het groeiend aantal kassen, die met hun witgekalkte daken een zeer storende noot beginnen te vormen, juist op het landelijk gedeelte der gemeente Amsterdam. Zij noemen ook met een hoorbare zucht de **nieuwe** brug voor de Provinciale Snelweg, die Ouderkerk, van deze zijde komend, als 't ware aan het oog onttrekt en bij de bouw waarvan blijkbaar slechts doelmatigheid heeft voorgezeten. En zo gaat het voort!

Natuurlijk wordt uit het verleden de schitterende rij van landhuizen gereleveerd, die zich in de **17e** en **de 18e** eeuw langs de Amstel uitstrekte, en waarvan er slechts twee behouden zijn gebleven: „**Amstelrust**”, waarvan echter niet meer dan het zielloos omhulsel is overgebleven (het is in de Duitse tijd uitgebroken) en „**Oostermeer**”, dat **gelukkig** gespaard is gebleven. Bij de herinnering aan de verdwenen landhuizen tekenen de schrijvera aan, dat de

bekende oudheidkundige, ons medelid, de heer H. J. Scharp, een aantal notities voor een historische beschrijving van het Buitenhuis aan de Amstel gereed heeft, en dat deze beschrijving eerlang het licht zal zien.

Veel en velerlei hebben de auteurs in hun geschriftje bijeengebracht. Ook omtrent Amsteland en Amstelland's flora en fauna, omtrent de kunstnijverheid aan de oevers van de stroom, in het bijzonder de productie van het beroemde Amstel-porcelain, omtrent de geboorteplaats van de Amstel, omtrent de tekenkunst van Rembrandt, die zo menig schilderachtig gezicht in deze omgeving in beeld bracht. En met instemming neemt men kennis van hun pleidooi voor de bescherming van de nog altijd restende pastorale schoonheid van de Amstel. Al met al zijn de schrijvers ongetwijfeld geslaagd in hun opzet, in eenvoudige en overzichtelijke vorm een beeld te geven van wat de Amstel voor ons volksleven geweest is, nog is, en in de toekomst nog kan zijn.

DOCTOR HENRI POLAK, VAN HET VUUR DAT IN HEM BRANDDE. — Gedenkboek, onder redactie van O. Montagne en Johan Winkler. Met medewerking van Ir. J. W. Albarda, Y. Foppema, D. Kouwenaar, J. Oudegeest, Ed. Polak, S. Witteboon, S. de Wolff, J. van Zutphen en K. Zweeres. Uitgegeven door J. J. Kuurstra te Amsterdam.

't Was in het begin van 1943, dat Henri Polak, aan het maandblad een kleine verbetering zond van een bijdrage van een onzer leden, betreffende de twee zogenaamde Japaneesjes, behorend tot de bekende straatfiguren uit het oude Amsterdam van deze generatie. Zij waren verkeerdelijk echtelieden genoemd. Polak rectificeerde dit. Het waren niet man en vrouw, maar broer en zuster.

't Was het eerste levensteken, dat wij weer in de bezettingstijd van hem kregen, na zijn twee-jarige gevangenschap en het verheugde ons daarom zeer. Vandaar dat wij hem dadelijk een briefje schreven, waarin wij er onze voldoening over uitspraken en ons voornemen te kennen gaven hem eens in zijn woonplaats Laren (N.-H.), waar hij weergekeerd was, te komen bezoeken. Hij antwoordde dadelijk heel opgewekt, ondanks alles wat hij had doorgemaakt. Wij moesten vooral spoedig komen en zó moesten wij lopen naar zijn tegenwoordig verblijf, het huis van de uitgever E. M. Querido, langs die en die weg. (Zijn eigen lief, door Berlage gebouwd huis, was hem door de vijand ontnomen.) De route werd ons duidelijk gemaakt door een tekeningetje in zijn brief, nauwkeurig en netjes, zoals alles wat hij deed. Door toevallige omstandigheden — ofschoon

wij zelven dichtbij geëvacueerd waren, nl. in Baarn — moesten wij ons bezoek enige tijd uitstellen. Toen wij ons daarna aan het opgegeven adres aanmeldden, vernamen wij van zijn vrouw, dat hij inmiddels ziek was geworden en in het St. Jansziekenhuis verpleegd werd. Er was echter geen bezwaar tegen, dat wij hem daar gingen opzoeken. En zo stonden wij dan al spoedig aan zijn ziekbed. Maar wij troffen het aanvankelijk niet. De lijder lag in een onrustige, blijkbaar koortsachtige slaap en ons binnentreden, onze aanwezigheid, vermocht hem niet wakker te maken. Een uurtje later terugkomend troffen wij het echter beter. Polak ontwaakte nu al spoedig.

Hij verklaarde zich erg ziek te voelen, zó ziek als hij nog nooit was geweest. Eigenlijk ben ik nooit goed ziek geweest, voegde hij eraan toe.

Wij spraken natuurlijk ook even over. . . . de tijdsomstandigheden. En toen zagen en hoorden wij Polak voor het laatst nog eens in zijn volle kracht. Er is nooit, in korte woorden, een vernietigender requisitoir tegen de Duitsers en hun satellieten, de N.S.B.ers, uitgesproken, dan door deze doodzieke man, die zoveel geleden had en thans op de drempel van dit leven stond. En hij deed dat met een helderheid van geest, een vuur, „dat in hem brandde”, dat ontroerend was.

Het was ons afscheid voor goed van hem, hier op aarde. Een paar weken later bereikte ons plotseling het bericht van zijn overlijden — den 18en Februari 1943.

Thans ligt het Gedenkboek voor ons, dat vrienden hem hebben gewijd. Het geeft een uitnemend denkbeeld van zijn veelzijdigheid, zijn stage werkzaamheid op zo verschillend gebied — tot het laatste ogenblik.

J. Oudegeest behandelt er het verband in tussen Polak en de arbeidersbeweging; Jan van Zutphen herdenkt zijn „strijdmakker en vriend” als mede-oprichter en leider van de Algemeen Nederlandsche Diamantbewerkerbond — en aan niemand was deze taak zeker beter vertrouwd; Ir. J. W. Albarda schetst zijn aandeel in de politieke strijd, dat zeker ook heel belangrijk is geweest, maar waarop toch niet in de eerste plaats de nadruk valt; S. Witteboon vraagt aandacht voor Polak als publicist, waarvoor deze ook zeker uitzonderlijke gaven bezat; S. de Wolff beschouwt hem als Jood; Y. Foppema gewaagt van zijn arbeid als taalzuiveraar (nog in gevangenschap staat maakte hij een aanvang met de samenstelling van een gids voor dolenden op dit terrein); D. Kouwenaar tekent hem als Amsterdammer en K. Zweeres geeft hem als Heemschutter in het algemeen. De serie wordt geopend door Ed. Polak, zijn broeder, die herinneringen aan

de jeugdijaren van de **herdachte** ophaalt, geplaatst in de lijst van zijn tijd, zijn stad, gelijk, op kleiner schaal, ook in een Inleiding geschiedt, en wordt besloten door 0. **Montagne**, die aan het dagboek van Henri Polak, dat deze in de gevangenis begon, het een en ander ontleent omtrent de laatste jaren van dit rijke leven. Dit dagboek heeft tot het voornaamste bewijsmateriaal behoord, op grond waarvan de N.S.B.-dokter, die hem — na zijn ontslag uit de gevangenis — **geruimen** tijd, toen hij in diens Rusthuis, „verpleegd” werd, stelselmatig verwaarloosde, door het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage tot 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld werd.

Er is, niet lang geleden, in het gebouw van de **A.N.D.B.**, een gedenkteken geplaatst voor de man, die hier vooral zijn arbeidsterrein vond. Maar geen schoner en treffender hulde aan zijn nagedachtenis kon worden gebracht, dan door een Gedenkbok als dit.

UIT DE GESCHIEDENIS DER AMSTERDAMSCHER GASTHUIZEN. De Sleutel-, Paasch- en Gedachtenismaaltijden, Presenten uit de apotheek, door G. Hellinga, oud-chef van Dienst Binnen-gasthuis ¹⁾

De heer Hellinga heeft weer eens zijn licht laten schijnen over de geschiedenis der Amsterdamse Gasthuizen, het speciale gebied waarop hij zo goed thuis is. Ditmaal behandelt hij de Sleutel-, Paas- en Gedachtenismaaltijden en Presenten uit de Apotheek. Deze **etpartijen** behoorden tot de z.g. „bijzondere maaltijden” der 17e en 18e eeuwse regenten en regentessen, die al van zeer vroeg dateren. Van een omstreeks 1470 door het St. Elizabeth-gilde gehouden maaltijd heeft **Tergouw**, in diens geschiedenis der stad, het menu meegedeeld. Zowel hier als elders verliepen de gildemaaltijden niet steeds vreedzaam. Mr. S. Muller Fz. deelt daarover, met betrekking tot de gasthuismeesters van het Utrechtse St. Jacobsgasthuis, zelfs mede, dat deze tijdens zulke maaltijden „grootte insoelentien” en onbeschoftheden bedreven.

Over de naam Sleutelmaaltijden deelt de heer Hellinga de volgende bijzonderheden mede. Bij de inrichting van de voormalige Oude- en Nieuwe Conventen, in 1579, tot het daarin verenigen van het St. **Pieters-** en het O. L. **Vrouwen-** gasthuis werd het pleintje, gelegen voor de tot „Regenten-Comptoir” bestemde vertrekken door het optrekken van een muur, gescheiden van het plein „de Bleyde **Hoeck**” en van een deel van de Gasthuisgracht. De in deze muur aangebrachte poort, de Soetemelcks-poort ge-

noemd, was bestemd de regenten en regentessen de omweg door de Gasthuispoort te besparen. Van die poort werd aan elk der regenten en regentessen door Burgemeesteren een sleutel uitgereikt. Bij het indienen der jaarlijkse rekening en verantwoording ten Stadhuis, in burgemeesterskamer, hadden zij die sleutels terug te geven. Nadat zij, wat men tegenwoordig noemt, **décharge** van, hun beheer hadden gekregen, ontvingen zij de (12) sleutels terug. Daarna verenigden zij zich aan een maaltijd, die, in verband hiermee, sleutelmaaltijd werd genoemd. Deze maaltijden werden nog tot in het laatste decennium der 18e eeuw gehouden.

Ook de Paasmaaltijden waren waarschijnlijk al een oud gebruik; de oudste aantekening daarvan dateert van April 1872. Dat de Paasmaaltijden geregeld gehouden werden, blijkt ook uit de gedurende een 70-tal jaren gemaakte aantekeningen van — lach niet! — het „Gewicht der Regenten, Regentessen en hunne gasten, gewogen op de Paaschmaaltijden.” (Zeker vóór en na het diner?) Is het een speelse inval van een der aanzittenden aan zulk een maaltijd geweest, de gasten voor te stellen zich te laten wegen? zo vraagt de heer **Hellinga terecht**. De gedachtenismaaltijden dankten hun naam aan een bij testamentaire beschikking aan de regenten vermaakte som **gelds**, uit de rente waarvan zij jaarlijks, ter nagedachtenis van de erflater, een maaltijd zouden moeten houden. De archivale bescheiden noemen slechts een tweetal gevallen, nl. die van Gerrit **Gerritsz Kock** en **Joan Philip Gilles**.

Voorts genoten regenten en regentessen de z.g. Presenten uit de Apotheek, een voordeel waarin ook de doktoren, chirurgijns, apothekers, directeuren en boekhouders der beide gasthuizen, alsmede de stadsdoktoren en chirurgijns deelden en dat bestond in uitreiking van . . . zwarte en rode bessengelei alsook de conserven van flier. De als gevolg van het reeds lang niet meer houden van de maaltijd van **Gerritsz Kock** bespaarde baten werden gestort in een fonds, welks inhoud tot tal van voor zieken en gasthuizen nuttige doeleinden werd bestemd, en dat, tot de opheffing van de „Stichting de Beide Gasthuizen” als . . . „het potje van den vrolijken apotheker” de herinnering aan oude gasthuiszeden en gebruiken heeft levendig gehouden.

oud-BEVERWIJK door mr H. J. J. Scholtens; uitgegeven door het Gemeentebestuur van Beverwijk, de stad die kort geleden haar 650-jarig bestaan heeft gevierd.

Van de hand van' de **Burgemeester**, van wie wij dezer dagen het grote boek: „Uit het verleden van Midden-Kemmerland” mochten aankondigen, is deze zomer nog een kleine ver-

¹⁾ Overdruk van „Het Ziekenhuiswezen”, Maart- en Mei-nummer 1948, 21ste jaargang.

handeling verschenen, bevattend een rondwandering en het stedeplan en stadsbeeld in vroeger eeuwen van Beverwijk, met 20 afbeeldingen. Men kan er zich 'een goede voorstelling uit maken, hoe dit plaatsje er uitzag en was samengesteld.

Dicht onder de toren, ten noorden van het kerkhof, stond sinds de 14e eeuw het schoolhuis. Tot in de 19e eeuw is daar schoolgehouden. Er was ook nog een Franse school (17e eeuw) dicht bij de woning van de Baljuw van Blois (als voren). Het plaatsje was uiteraard ook verscheidene herbergen en logementen rijk. Verschillende herbergen voerden, zoals gebruikelijk is, op hun uithangbord een zwaan.

„De Swaen voert ied're kroeg, zoowel in dorp
als stad,
„Omdat hij altyt graag is met de bek
in 't nat.”

Het Herenlogement (1690, 1800) was een bedrijf, dat, uiteraard aan zekere eischen van welstand voldeed en blijkbaar ook ingesteld was op de ontvangst van jagers en vogelaars. Met het Herenlogement wedijverde in aanzien de herberg De Prins van Oranje. Een Parijzenaar die er in 1778 afstapte noemde hem „belle et très bonne”. Verder was er o.a. ook nog een „Hof van Holland” (1645, 1810).

In de Peperstraat lag een kleine hofstede, welke op het einde van de 16e eeuw „De Raep” werd geheten. Het goedje ontleende zijn naam aan de eigenaar Adriaen Pietersz Raep, een Amsterdammer. Aan het geslacht Raep herinnert o.a. nog een der grote koperen kaarsenkronen in de Ned. Herv. kerk, waaraan een wapenschild met een knolraap is bevestigd. De bekende hofstede Scheybeeck werd zo genoemd naar de duinbeek, welke de oude grensscheiding tussen de stede

Beverwijk en het ambacht van Velsen vormt. Er was ook een hoogst bescheiden Stedelijk Weeshuis (1804) en een „geoctroyeerd verbeterhuis” voor zenuwzielen. Op de Doelen oefende, evenals elders, de burgerij zich in de wapenhandel. In het begin van de 18e eeuw is daar de schuttersdoelen opgeheven en heeft men er de buitenplaats Zeewijk gesticht. Het hek en de tuinmanswoning van de in 1649 gestichte hofstede Duynwyck zijn nog bewaard. De Breestraat is van ouds aangezien als een sierraad voor het stadje. Claas Bruin getuigt hiervan in 1732 met de volgende lofprijzing:

Dees breede straat met menig fraai gestigt
En lommer, is bekoorlijk voor 't gezicht.

Van zeer oude datum was het gasthuys, dat in de Middeleeuwen aan de Breestraat heeft bestaan. In de Spaanse oorlog is het gedeeltelijk verwoest. Na 1577 is het allengs gevoegd bij het Stedehuis. De voorganger van dit stede-huis is waarschijnlijk het Wanthuys of de lakenhal geweest. Het kleine oude stadhuis is in 1775 vervangen door een nieuw gebouw, dat in 1865 zijn huidige gedaante verkreeg. Het stadje lag, zoals men weet, eertijds aan het Wijkermeer, dat echter langzaam maar zeker dichtslibte. Verder vermeldt de geschiedenis verschillende kloosters, een galgenveld, een leprooshuisje enz. Het is een genoegelijke bezigheid zich, aan de hand van dit boekje, nog eens in de oude toestand van Beverwijk in te denken. Jacob van Deventer heeft er indertijd, in opdracht van de koning van Spanje, een kaart van getekend, zoals deze beroemde cartograaf er ook van andere Nederlandse steden (voor militaire doeleinden) maakte. De originele plattegrond van Beverwijk omstreeks 1560 vindt men in de Nationale Bibliotheek te Madrid.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1948: De Heren S. H. van Geuns, W. G. Schijffelen, Mart. van Stijn en Mejuffrouw J. W. Beels, allen te Amsterdam: tot donateur Dr. G. van der Wal en Mevrouw A. Wolff-Gerzon, beiden te Amsterdam.

MAANDBLADEN AANGEBODEN.

De heer C. A. L. Sander, Kruislaan 204, Amsterdam-0, heeft dubbel de volgende Nummers van ons maandblad :

26e jaargang, No. 9, November 1939; 27e jaargang, No. 5, Mei 1940; 27e jaargang, No. 7, September 1940; 28e jaargang, No. 2, Februari 1941; 28e jaargang, No. 7, September 1941; 29e jaargang, No. 9, November 1942; 30e jaargang, No. 5, Mei 1943; 30e jaargang, No. 5, Mei 1943.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

OCTOBER 1948

DE FEESTEN.

Koninginne-feesten heeft Amsterdam negenenveertig jaren lang gekend en met luste gevierd; in 'het grote jaar 1948 zou het zich uitleven in een koninginnen-feest (met vijf altijd nog verplichte ennen): jubileumsfeest voor Koningin Wilhelmina, inhuldigingsfeest voor Koningin Juliana. Het is één feest geweest in de versierde en verlichte stad, luidruchtig van gejuich en veelsoortige muziek, met een klaterende woordenvol van feestredenaars' en feestblaadjes, één feest met een reeks van glanspunten in intochten en rondritten, in massaspelen en kleurrijke bewegelijkheid te water en te land, en met de gewijde stilte op de aangrijpende momenten van de abdicatie en de **inhuldiging**. Het is één feest geweest, waarin het volk van Amsterdam met warmte en waardige gloed zijn diep beleefde verbondenheid met het Huis van **Oranje** uitdroeg en bevestigde voor de geliefde Draagsters van die naam.

De leden van Amstelodamum hebben geen behoefte aan een uitvoerige beschrijving te dezer plaatse; zij kennen hun eigen belevenissen en hebben die met de kwistigheid, die hun liefdede, uit de verslagen van pers en radio reeds zelf aangevuld. Hier willen wij slechts vaststellen, dat — al heeft dan iedere Amsterdamer zijn bijdrage geleverd door het inbrengen van eigen feestelijke zin — die bijdrage van de leden van Amstelodamum wel bij uitstek waardevol en van een diepzinnige wezensinhoud is geweest. Zij toch zijn, door aanleg en geestelijke ontspanning, de kenners van Amsterdams historie en zij weten, dat de eenheid van Amsterdam en Oranje, die thans zo vurig en zo **waarachtig** werd gevierd, niet van oudsher heeft bestaan, — dat zij veeleer de vrucht is van een langdurige en dikwijls moeilijke ontwikkelingsgang.

Oranje en Amsterdam, leidende machten in het gemenebest der Nederlanden, hebben in hun verhouding veel tweespalt **gekend**, zijn diplomatiek en zelfs militair elkanders verbeterd tegenspelers geweest. Ik denk hierbij niet aan de tijd, toen Amsterdam, trouwelijk erkennend het wettig gezag van de Koning van Spanje, zich verzette tegen Prins Willem in zijn strijd voor vrijheid en verdraagzaamheid; eenmaal bedwongen, kwam het al spoedig onder de indruk van de levende kracht van 's Prinsen idealen en het bereidde hem bij zijn eerste bezoek op 17-23 Maart 1580 een „**triumphante inhalinghe, onthalinghe ende vrolycke ontfanginghe**”. Een walvis zwom hem ter verwelkoming in het Damrak tegemoet; een watersteekspel werd opgevoerd; de Oudekerkstoren werd met 150 „**lanternkens van pampier**” en de Waag met kaarsen verlicht; op de Visschersdam werd een grote kroon met oranje-appelen vol buskruit in de late avond ontstoken „**twelck alsucken ghekneuter ende gedruysch van hem gaf, dat waerdich om sien was**”. Het feestende Amsterdam van 1580 deed voor dat van 1948 niet onder; alleen werden geen grenadiers ten volle uitgedost, maar wel ontvingen de hellebaardiers van de Prins van stadswege twintig vilten hoeden „**ghestoffiert met fluweel, pluymen ende banden**”.

Toen ook, in en over het herwonnen Amsterdam, heeft de Prins de profetische, woorden gesproken: „**Amsterdam sal comen te prospereren ende verbeteren boven andere steden**”. Wij weten, dat die voorspelling in vervulling is gegaan, grootser nog dan de Prins had kunnen denken. Maar juist de welvaart in haar hoge bloei schonk aan de stad een invloed, die zij naijverig voor haar handelsbelangen aanwendde en die haar dan ook in botsing moest brengen met de stadhouders, die door motieven van grotere politiek werden beheerst. De geschiedenis van de 17e en de 18e eeuw geeft het eindeloos verhaal van die wrijvingen en conflicten: dwarsende besluiten, koppige brieven, stroeve of driftige woordenwisselingen. En de onstuimige Willem 11 greep zelfs naar de wapenen.

De eenheidsstaat en het koningschap hebben voor deze verhouding het einde gebracht, niet echter om haar aanstonds door een vriendelijke te vervangen. De energieke Koning Willem I en de lauwe Amsterdamer van zijn dagen hebben elkander, incompatibel van humeuren, dikwijls geërgerd. Eerst de ontwakning van Amsterdam in de tweede helft der 19e eeuw kon onder het wijs beleid der Oranjevorsten de laatste der obstakelen doen verdwijnen, die zo lang een hartelijke verbinding hadden belemmerd. Toen kon de aanhankelijkheid tot Oranje opbloeien in Amsterdam of beter: zich uitbreiden over gans de stad. Want wat hiertevoren werd gezegd over **Amsterdam, geldt** wel inzonderheid de hoge kringen van regering en commercie; niet vergeten mag worden, dat in brede lagen der bevolking steeds een onwankelbare liefde tot Oranje heeft gebrand. Dat vuur zou nu groeien tot gemeengoed om, na de beproeving der oorlogsjaren, uit te slaan tot de gloed, die wij allen thans hebben beleefd.

Dit is de **bijdrage** van de leden van Amstelodamum, dat zij de geschiedenis hebben overdacht en aldus de kracht der historie hebben dienstbaar gemaakt aan de feestelijke belijdenis van de eenheid van **Oranje en Amsterdam**. En dit bepaalt ook de volle innigheidswaarde van de eerbiedige groet, waarmede Amstelodamum afscheid neemt van Koningin Wilhelmina en zijn trouw be-
tuigt aan Koningin Juliana.

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY, Voorzitter.

HERINNERINGEN AAN DE „KRONINGSFEESTEN” (VAN 1898).

In een fraai-uitgevoerd feestnummer van het orgaan van „De Nederlanden van 1845”, heeft D. Kouwenaar enige herinneringen ten beste gegeven aan de „Kroningsfeesten” van 1898, die hij als jong verslaggever van het *Handelsblad* meemaakte.

Hij gedenkt er in de eerste plaats de schone versiering van de Intochtsweg in, door de architecten Eduard Cuypers en W. Kromhout Czn. Vooral laatstgenoemde was op bijzonder gelukkige wijze in zijn taak geslaagd. Hij vond voor de versiering der grachten, dat meest-typische stuk van Amsterdam, het ei van Columbus, door de feestmasten over het water te doen hellen, waardoor zowel de bonte dagtooi als de lichtlijnen in die natuurlijke spiegel weerkaatst werden. Het laatste vond trouwens, zoals wij ons allen nog lang van boottocht of wandeling zullen herinneren, ook thans plaats.

De bewoners der grachthuizen, welke toen nog lang niet in die mate als tegenwoordig als kantoren gebruikt werden, hadden daaraan een eigen versiering toegevoegd. Alle hoge stoepen waren als tribunes betimmerd en deze waren aan de voorzijde beschilderd met schablonden van oranje-appels en lauwertakken, goudbloemen en andere toepasselijke motieven. Er waren ook veel bloeiende planten en groen tegen de huizen geplaatst en 's avonds hield men de gordijnen der zijkamers, open, zodat de voorbijgangers een blik konden werpen in zo menig deftig interieur, niet zelden geheel of gedeeltelijk van historische schoonheid en als wegdromend in het zachte schijnsel van waskaarsen, te midden van nog meer en nog mooier bloemen. Ook ditmaal — men weet het — kregen we menigmaal een inblik in verlichte kamers of vestibules van patricische behuizingen, maar alles was overeenkomstig de noodzakelijke soberheid die volk en overheid is opgelegd, op meer bescheiden schaal ingericht. Toch werden ook nu hier en daar door de samenwerking van verlichting en bebouwing, nog wonderschone effecten verkregen, die o.a. de lieve prinses Margaret Rose, vertegenwoordigster van de koning van Engeland — naar wij ergens lazen — in verrukking bracht. Amsterdam ging in het duister open als een wonderbloem, die zich ontplooit.

Het monument op de Dam was in 1898 door de Dienst van Publieke Werken grotendeels aan het oog onttrokken, met uitzondering van Naatje zelf, die bronsverguld boven de feestdecoratie uitstak. En in het bassin aan de voet van het Monument plaste aan vier zijden het water neer. De Beurs (toen nog die van Zocher) had een decoratie, welke zich aanpaste aan de klassieke bouwstijl ervan: donkerrode fluweeldraperieën achter de kolommen van het hoge portaal en brandende offerschalen op de rechte gevellijst. Het Kommandantshuis, de toenmalige overbuurman van het Paleis-Raadhuis, had een gasilluminatie. Ook het destijds nog nieuwe elektrische licht speelde bij de feestverlichting zijn rol, maar daarnaast waren er ook nog de ouderwetse vetpotjes.

De stad was versierd met veel dennegroen, dat een pittige harslucht verspreidde en waarin niet zelden papieren rozen waren gestoken, en overal had men erepoorten opgericht, toen nog het algemene huldebetoon. Om een paar voorbeelden te noemen: de Jodenbuurt had er niet minder dan zes, de Jordaan zelfs acht, waarvan er drie alleen al in de Willemstraat.!

In het Damrak lag gedurende de feestweek een Vissersvloot van de (toen niet afgesloten) Zuiderzee. Vertegenwoordigd waren o.m. Urk, Volendam en Marken.

Op de scholen werden, als blijvende herinnering, aan de kinderen een gedenkpenning en een gedenkbordje gegeven. Vooral het laatste was wonderwel uitgevallen. C. A. Lion Cachet had er een kunstwerkje van gemaakt, dat nu nog altijd in vele families bewaard wordt en dat ook — merkwaardig verschijnsel — in de antiekhandel te vinden is. Bij het uitreiken ervan zongen de kinderen o.m. het Kroningslied, woorden van F. J. Haverkamp, muziek van J. A. Scholte, en bekroond door de Vereniging tot Verbetering van de Volkszang. Het was zeer populair; een ieder zong het:

Wees begroet met jubeltonen,
Wees gezegend grote dag,

zo begon het, naar de ouderen zich nog wel zullen herinneren.

Bij de aankomst van de jonge Koningin Wilhelmina en Haar Moeder, de Koningin-Regentes, aan het Rijnspoortstation (station Weesperpoort) was op het Stationsplein o.m. een compagnie van de toen nog bestaande schutterij opgesteld, die bij deze gelegenheid ook haar beste beentje had voorgezet. Overigens diende de burgerij, naar velen althans' bij overlevering zullen weten, onverschillig en zelfs onwillig bij dat korps. Men leefde toen nog in de dagen van „... de klompen-schutter *)”.

*) Men herinnere zich in dit verband ook Speenhoff's spotliedje: Daar kommen de schutters!

Evenals nu was er een Erewacht uit de burgerij, vertegenwoordigd door notabele Amsterdammers, maar bovendien een jongens-erewacht uit het volk, het bekende „Klein maar Dapper”. Andere bijzonderheden van de „Kroningsfeesten” van 1898 kunnen wij niet anders dan aanstippen. Zo bijv. de bordjes met „Halt”, waarmede de volksmenigte op de Dam op bewonderenswaardige wijze door de politie tot staan werd gebracht, nadat zij eerst naar voren had mogen komen; het pauweveertje, ook wel Amerikaanse kietelaar geheten, als feestartikel; het vuurwerk op het IJ, de aubade op de Dam; de aanbidding van de Gouden Koets (die ook nu weer dienst deed); de historisch-allegorische optocht en de drie tentoonstellingen: de Oranje-Nassautentoonstelling, de tentoonstelling van Nationale Klederdrachten en de Rembrandttentoonstelling. Niet minder dan de Inhuldigingsfeesten van 1948 leven die van 1898 voort in de herinnering van allen, die ze hebben meegemaakt. Het was trouwens toen een tijd van grote welvaart en schijnbaar onverstoortbaar geluk.

HENRI VIOTTA TE AMSTERDAM HERDACHT.

Op 16 Juli was het honderd jaar geleden, dat Mr Henricus Anastasius Viotta te Amsterdam werd geboren.

Zijn vader, bekend en geacht geneesheer, tevens musicus van niet geringe bekwaamheid, woonde aan de Leliegracht, en was overbuur van Potgieter. Tot het najaar van 1896, dus meer dan 48 jaren, is Amsterdam ook stad der inwoning geweest van Mr Henri Viotta. Hier was hij een der prominenten onder de musici. In 1883 stichtte hij met J. W. Wilson, Julius G. Bunge en enige andere gelijkgezinden de vermaarde Wagner-Vereeniging, die nog heden ten dage om haar voortreffelijke opvoeringen wereldbekendheid geniet.

In 1896 werd Henri Viotta benoemd tot directeur van het Haagse Conservatorium, waarna hij Amsterdam metterwoon verliet, zonder evenwel de vele banden, die hem aan Nederland's hoofdstad gekluisterd hielden, te verbreken. Integendeel, de Wagner-Vereeniging bleef onder Viotta's leiding tot na zijn 70ste verjaardag, toen hij elke directorale werkzaamheid neerlegde en zijn laatste levensjaren te Montreux in Zwitserland ging doorbrengen, waar hij op 18 Februari 1933 is overleden. Een aantal getrouwen hebben gemeend, dat een blijvend gedenkteken in het vaderland behoorde te getuigen van Viotta's grote persoonlijkheid.

En zo is een monument in de Richard Wagnerstraat in Viotta's geboortestad verzezen, dat op 16 Juli jl. des namiddags aan het Gemeentebestuur der hoofdstad op plechtige wijze is overgedragen. Om drie uur verenigden de genodigden zich in de tot deze plechtigheid welwillend ter beschikking gestelde aula (voorportaal) van de First Church of Christ. Scientist. Hier was mevr. Viotta ook aanwezig.

Nadat het op het plein gezeten stafmuziekkorps van de Politie, onder leiding van de heer J. K. Pinkse, het Voorspel van het Derde Bedrijf van Die Meistersinger von Nürnberg van Richard Wagner had voorgedragen, betrad de heer J. M. Honig, voorzitter van de Wagner Vereeniging, de verhoging tot het houden van een rede. Hij herinnerde aan de aanleiding tot de plechtig-

heid op deze dag, voor bijzonderheden omtrent Viotta's levensloop verwijzend naar het piëteitsvolle levensbericht, dat mr S. Bottenheim, kort na het overlijden van Viotta, in Februari 1938, heeft doen verschijnen.

Daarna schetste hij de verdienste van Viotta voor het Nederlandse muziekleven van zijn tijd en speciaal voor *de* kunst van Wagner.

Viotta was in zijn tijd modern. En dat betekende wat in een tijd waarin een machtige figuur als Johannes Verhulst de scepter zwaaide in Amsterdam en die er met pijnlijke nauwgezetheid voor zorgde dat het nieuwe en moderne geen kans kreeg. Als een ware pionier is Viotta op alle mogelijke wijzen onvermoeid zijn eigen weg gegaan.

Na reeds in 1876 voor het eerst de Bayreuther Festspiele meegemaakt te hebben, sticht hij met enige gelijkgestemde vrienden in het jaar van Wagner's dood, in 1883, de Wagner-Vereeniging. Het jaar daarop trok, naar Viotta's eigen woorden, de Wagner-Vereeniging „met vliegende vaandels Amstel's veste binnen”.

Door deze kloeke daad was de kunst van Wagner definitief in Nederland gebracht en sindsdien heeft de Wagner-Vereeniging, onderbroken slechts door de oorlogen van 1914/18 en 1940/45, steeds naar de grondgedachte van haar illustere oprichter verder gewerkt. 65 jaar lang hebben Viotta's ideeën in haar voortgeleefd en spr. is er vast van overtuigd, dat dit nog een lange reeks van jaren zo zal blijven. De betekenis van Viotta's daad is duidelijk; wij kunnen ons nu nauwelijks meer een Nederlands Muziekleven denken, waarin de kunst van Wagner niet, ik zou haast zeggen; gemeengoed is voor alle ware muziekliefhebbers.

Het is daarom dat de Wagner-Vereeniging het als een ereplicht gevoeld heeft op haar 100ste verjaardag, hare oprichter een definitieve plaats in zijn vaderstad, in de vorm van een gedenkteken, te geven en de Richard Wagnerstraat was daarvoor wel de meest voor de hand liggende plaats. Spr. dankte mevr. Viotta voor haar aanwezigheid, waardoor een bijzonder cachet op de plechtigheid wordt gezet.

Wij weten, aldus spr., hoezeer U met Uw man, ook in alles wat de muziek betreft, hebt meegeleefd. Het was mr Bottenheim, die het eerst op de gedenkwaardige datum van heden heeft gewezen, en de kunstenaar Hildo Krop realiseerde de idee op schone wijze.

Nadat Burgemeester d'Ailly, namens het Gemeentebestuur, het monument aanvaard had, verichtte mevr. Viotta de onthulling door aan een koord te trekken.

Terwijl het gedenkteken zichtbaar werd zong een in de-kerk opgesteld koor het „Wach auf es nahet gen den Tag” uit Wagner's *Meistersinger*.

Daarna legde de Burgemeester namens het Gemeentebestuur van de hoofdstad een krans bij het gedenkteken.

Er volgden kransen van het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage, van het Residentie-Orkest en van het Concertgebouw, terwijl enige dames losse bloemen strooiden.

Nadat het monument was bezichtigd sprak mevrouw Alice Viotta ontroerd een woord van dank tot allen die tot de hulde hadden bijgedragen. Daarbij releveerde zij met erkentelijkheid, dat ook de Nederlandse regering bij de plechtigheid vertegenwoordigd was.

Tot besluit speelde het Stafmuziekkorps der Politie de Ouverture „Der fliegende Hollander” van Richard Wagner.

J. A. M. BOTTENHEIM

AMSTELODAMUM'S GOED RECHT.

Dr Jan Kalf, oud-directeur van Monumentenzorg, heeft in „Bouw”, Centraal Weekblad voor het Bouwwezen *), onder bovenstaande titel, een welsprekende bestrijding geleverd van een artikel van mr A. Pitlo, die in het „Critisch Bulletin” van Mei j.l., in een speelse bespiegeling naar aanleiding van een bundel aan Amsterdam gewijde gedichten, voor „de levenskrachtigen” het recht opeist oude kunstwerken „op te ruimen” en zijn afkeer lucht van wie tot elke prijs die willen behouden.

Tot de zodanige rekent hij ook ons Genootschap. Dr Jan Kalf plaatst daartegenover dat het niet de levenskrachtigen, de creatieven, zijn, die de monumenten vernielen, maar de brute geweldenaars: de horden van Hitler, de troepen van Lodewijk XIV, die het Heidelberg slot hebben verwoest, de zeloten en speculanten, die na de Franse revolutie zoveel kerken en kastelen hebben gesloopt, zelfs dat wonderwerk, de abdijkerk van Cluny. Levenskrachtigen waren het ook niet, de slappelingen, die in de negentiende eeuw zoveel kostelijke monumenten in Nederland hebben

*) Zie No. 35, 28 Augustus 1948.

afgebroken. En heeft Rose de Ridderzaal soms verbeterd of **Zo**cher de **Be**urs van Hendrik de Keyser door een mooiere vervangen? Kan het Utrechtse Gebouw van Kunsten en Wetenschappen ons het verlies vergoeden van de grootse Mariakerk?

Naar goede gronden voor het **stre**ven tot behoud van de bouwwerken uit het verleden hoef ik niet ver te zoeken, **al**du's **dr** Jan Kalf, omdat mr Pitlo zelf die in overvloed heeft geleverd in zijn gloeiende liefdesverklaring aan Amsterdam. Wat zou er — afgezien van de Kring en de Koepel! — aan Amsterdam nog lief te hebben zijn, wanneer het zijn grachten zou hebben verloren, wanneer op het **Oude-Kerksplein** de oude kerk niet meer stond, en — om maar enkele dingen te noemen — de pakhuizen op het Prinseneiland of die prachtige gevels en gevelstenen aan de **Zandhoek** er niet meer waren? Het begrip „**Amsterdam**” bestaat niet **b**uiten de geschiedenis van de stad, beeldend uitgedrukt in haar aanleg en haar gebouwen. Die dragen er toe bij aan de Amsterdammers hun fierheid, maar ook hun zin voor humor te laten, die afwisselend sprekep uit de statigheid van de grachtenhuizen en uit **de**, **olij**ke vormen en vrolijke kleuren van de oudere gevels. Het is geen **toe**val, dat de moderne Nederlandse architectuur in Amsterdam ontstond en dat de schilderkunst van de Haagse school het grootst is geworden toen Breitner haar voortzette aan het IJ. Een vereniging als Amstelodamum — om met mr Pitlo deze te kiezen als exponent van het **be**houd — zou in de zeventiende eeuw inderdaad, ondenkbaar zijn. . omdat zij geen taak zou hebben gevonden. Toen de Nieuwe Kerk in **1645** was uitgebrand, heeft men er niet aan gedacht haar te **slo**pen om een nieuwe **te** bouwen, maar haar hersteld, en zelfs in de oude stijl. En zo ver ging bij Jacob van **Cam**pen de eerbied voor het oude gebouw, dat hij de nieuwe toren, die men hem opdroeg ervoor te ontwerpen, — jammer genoeg! — projecteerde in **go**thische vormen.

Dr. Jan Kalf beroept zich, ter ondersteuning van zijn betoog, ook op . . . Sovjet-Rusland. Na een periode, nu een tiental jaren geleden, dat men daartelende weliswaar oude gebouwen restaureerde, maar tegelijkertijd prachtige Kathedralen sloopte, is men er thans op deze opvatting teruggekomen. . . De oorlog heeft ons een strenge les geleerd en bracht verandering in een **ge**dachten-gang, die — verrukt over al wat nieuw is — dikwijls het oude onnodig opofferde en verving door nieuwe en niet altijd goede scheppingen,” verklaart Voronin in zijn boekje „Rebuilding the liberated areas of the Soviet **U**nion”.

Tenslotte herinnert **dr** Jan **Kalf** er nog aan, dat het sinds de negentiende eeuw zo sterk verdiepte wetenschappelijk besef aan de oude kunstwerken een geheel nieuwe betekenis heeft gegeven als bronnen voor onze geschiedkennis, waarvan niemand minder dan Huizjnga, al bij het begin van zijn loopbaan, de grote waarde betoogd heeft. Het gaat tenslotte om een diep, algemeen menselijk gevoel van schroom en eerbied voor de verhevenste nalatenschap van vroegere geslachten, **dat** zelfs aan meedogenloze figuren van onloochenbare daad- en levenskracht niet heeft ontbroken. Amstelodamum en zijns gelijken, voor **zover** zij handelen uit dit gevoel, doen goed werk en de overdreven ijver van gedachtenloze romantici, die van onze steden tentoonstellings-oudhollanden willen maken, mag niet beletten te waarderen wat beter bezonnenen stichten aan goeds.

Tot zover **dr** Jan Kalf, aan wiens uitnemend betoog wij eigenlijk niets hebben toe te voegen. Alleen zouden wij willen opmerken, dat mr Pitlo zeker niet de naam van ons genootschap in dit verband zou hebben gebruikt (misbruikt) als hij beter van ons streven en de uitingen daarvan had kennis genomen. Wij stellen ons nog altijd op het standpunt **van** wijlen dr. J. C. Westermann, die, als secretaris, in het jaarverslag over **1940**, schreef, naar aanleiding van de verschijning van **o**ns Gedenkboek, waarin heden en verleden van bepaalde punten in de stad tegenover elkander werden gesteld: „**Het** is allerminst het standpunt van het Bestuur, dat wat nieuw is in het stadsbeeld en het oude verdringt, al ontbeert het dan nog historische schoonheid, om die reden onaanvaardbaar **zou** zijn. Het Bestuur weet dat iedere tijd in dit opzicht zijn **e**ischen stelt en dat die eischen deswege eerbied verdienen. Het acht zijn taak niet de eischen te bestrijden en zal in het algemeen hun vervulling zelfs toejuichen en steunen naar zijn vermogen, mits voldaan worde aan de voorwaarden, dat de bloei van Amsterdam daardoor vergroot en het eigen karakter der stad behouden, **zo**o mogelijk versterkt worde, en dat het historisch en **a**esthetisch waardevolle daarbij zooveel mogelijk worde **ge**spaard.”

Neen, wij zijn geen maniakken. „Het gaat er ook hier om, het juiste midden tusschen twee uitersten te vinden”, zoals dr Westermann twee jaar later (zie zijn jaarverslag over 1042) schreef, naar aanleiding van de toen aan de orde gestelde vraag of het wenselijk is een sloopverbod voor de binnenstad in te voeren.

Trouwens, ook uit het feit, dat **o**nze beide jaarlijkse excursies, de ene maal ten doel hebben het bezoeken van een oud gebouw, een oude instelling, de andere maal een nieuw(e), toont, dat wij als kinderen van deze tijd, ook voor dat nieuwe een. open oog hebben en willen houden. Amstelodamum's goed recht staat inderdaad wel zeer vast!

„PROF.” POKADORUS.

De heer J. A. N. **Snickers** schrijft ons naar aanleiding van het artikel „Het Amstelveld herleeft” in het maandblad van September jl.: Het eerste optreden van deze „Prof” dateert van 1895 *). In dat jaar werd op het terrein achter het Rijksmuseum de Tentoonstelling voor Hotel- en Reiswezen gehouden, waarbij als attractie ook een **Oud-Holland** was opgebouwd, bestaande uit een Marktplein met huizen, winkels en taveernen in Oud-Hollandse stijl en een daaraan grenzend grachtje, evenals het Marktplein bereikbaar door een poortje, waarvoor het thans verdwenen oorspronkelijke poortje van de Vijgendam als model heeft gediend.

Op genoemd Marktplein oefende de „Prof.” zijn beroep van kwakzalver uit, waarbij hij, staande op een ton of vat, waarop enige attributen van zijn beroep, als: roestige tangetjes enz. lagen, gekleed in het **costuum** met platte, witte kraag, als vermeld in het bewuste artikel, zijn redevoeringen (drie verschillende, die zelfs toentertijd in druk zijn verschenen) hield, ter inleiding van de verkoop van allerlei snuisterijen

*) Zijn optreden als „standwerker” dagtekent van veel vroeger. Red. Mbl.

ANTONIE V. D. WAAL, „BOEKHOUDER” EN MINNAAR.

Onder dit opschrift bevatte Het *Vrije Volk* *) een **stukje** over ons mede-lid, de heer A. M. van der Waal, archivaris van de Nederlandsche Bank, maar bovendien — en dit is de aanleiding tot het schrijven van het stukje — de toegewijde minnaar en trouwe „boekhouder” van de stad, die eens de „Kroondraegster van **Europe**” zou heten.

De heer van der Waal, zo blijkt er uit, verzamelt alles wat over Amsterdam geschreven werd. De lange rijen boeken in zijn werkkamer aan de Willemsparkweg 153, bevatten zowel geschiedkundige werken als historische romans betreffende Amsterdam, alsmede schetsen en rapporten over stadsuitbreiding, **buurtsanering** enz.

Van der Waal is Arnhemmer van geboorte. Omstreeks de eeuwwisseling verhuisde het gezin

*) Zie het Tweede Blad van 7 Sept. jl., pag. 7.

en souvenirs van de tentoonstelling en speciaal van Oud-Holland. Dit Oud-Holland stond op het tentoonstellingsterrein ter plaatse waar zich nu de Brandweerkazerne aan de **Honthorststraat**, het **Zuider Bad** en het Veiligheids Museum bevinden. 's Avonds werden daar muzikale ommegangen gehouden. Voorop enige van **oud-Hollandse** trommen voorziene tamboers en dan de muziekkapel, ook gekleed in oud-Hollands **costuum**, onder leiding van de Kapelmeester Wolff en begeleid door soldeniers met hellebaarden, zijnde de wacht van Oud-Holland, eveneens in historische kledij, de breedgerande hoeden, getooid met terzijde afhangende brede verenpluimen in verschillende kleuren. Achter deze kapel sloten zich dan de bezoekers aan en zo ging men in optocht over het Marktplein door het poortje langs het grachtje, eerst de ene zijde, dan een bruggetje over en langs de andere zijde terug, om ten **slotte** door een nauwe doorgang weer op het Marktplein te belanden, waarna de deelnemers zich vermoeid **van zo** een ommegang op de terrassen der taveernen gingen verpozen om later nog eens mede rond te gaan. Hetgeen een zeer gezellige bezigheid en vermakelijkheid was.

Van der Waal naar de hoofdstad; Antonie was toen tien jaar. Vader van der Waal was een scherp opmerker, met een liefdevolle **belangstelling** voor oude geveltsjes, die de eeuwen in trage gang aan hun vensters voorbij hadden zien gaan en voor al die ingedommelde, maar **vroomverheven** plekjes, innig verweven met de historie van het oude Amsterdam. Op zijn lange **wandelingen**, 's Zaterdagmiddags en 's Zondags door de stad, nam hij Antonie mee en vertelde in lange verhalen, van wat hij zelf gezien en gelezen had. Van het Begijnenhofje en het **Bickers-eiland** en de pakhuizen aan de Oudeschans. Antonie léerde zien. Eerst van zijn vader; later van meneer Bes, zijn tekenleraar op de H.B.S. Hij trok alleen door de stad, zwierf over de markten en langs de grachten, knipte alles uit de kranten wat hij las over Amsterdam.. . En zo doet hij nog altijd!

ONDSCHIEDING VOOR PROF. H. BURGER.

Aan prof. H. Burger, in 1910 stichter van de doofstommenschool, in 1914 van de slechthorendenschool te Amsterdam, en sindsdien gedurende tal van jaren voorzitter van deze beide, verenigingen, is op 12 Juni ll., bij zijn afscheid van de doofstommenschool, door het

gemeentebestuur, „**uithoofde** van zijn grote verdiensten voor het doofstomme en het slechthorende kind”, de zilveren eremedaille der stad Amsterdam uitgereikt.

De slechthorendenschool is thans gedoopt Prof. H. Burgerschool.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET CIRCUS CARRÉ.

De heer F. H. Freese schrijft ons:

Mag ik nog eenmaal terugkomen op de repliek van de heer Joh. M. **Coffeng** betreffende de situatie van de huizen rondom de **Rasphuis**-molen?

De heer C. gaat uit van de verkeerde **veronder**-stelling, als zou het punt van waar de tekening van het artikel van Januari j.l. gemaakt is, de **Achtergracht** zijn, dus aan de overkant van de Amstel; hij heeft echter niet gelet op de bijvoeging „ongeveer ter hoogte van de brandweerkazerne”, kennelijk is dus bedoeld de Nieuwe Achtergracht. Deze situatie kwam mij voor niet juist te zijn en deed mij de sepia-tekening van Lamberts opzoeken, waarvan het onderschrift naar mijn mening licht bracht. De heer C. brengt nu het nieuwe gezichtspunt naar voren van de Achtergracht als standpunt van de tekenaar. Maar dan zou daaruit moeten volgen, dat het smalle water voor het huis met de twee grote ramen onze Amstel moet zijn, nog wel op de plaats waar zich sinds de 17e eeuw de sluisen bevinden!

Dit lijkt mij niet erg waarschijnlijk en ik zou dan ook voorlopig willen vasthouden aan de juistheid van het onderschrift van de sepia-tekening.

Van de heer A. M. van der Waal ontvingen wij de volgende opmerkingen:

Met waardering voor de moeite, welke de heer Coffeng heeft genomen nopens het onderschrift bij de afbeelding van de Rasphuis-molen *), spijt het mij hem te moeten teleurstellen; zijn veronderstelling inzake het gezicht van de **Achtergracht** af is onjuist.

1e. De originele tekening, aanwezig in de atlas van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, bevat het volgende onderschrift „**De Rasphuis**molen van de Joden Princegracht te zien, G. Lamberts 1816”.

2e. Bij de situatietekening heeft de heer Coffeng **verzuimd** de Onbekendegracht aan te brengen.
3e. Op het schilderij van E. A. Hilverdink (1846-1891) „**De Binnen** Amstel gezien vanaf de Hooge Sluis” (1873) ziet men dat de Rasp-

*) Zie het Maandblad van Juni jl., blz. 92.

huismolen niet aan de Amstel, 'maar aan de Onbekendegracht heeft gestaan. (Dit schilderij was aanwezig op de tentoonstelling „Amsterdam eert Heerlen”, April-Mei 1948 gehouden in het Stadhuis Heerlen.)

De heer E. van **Laer**, van de ijzer- en staalhandel W. Bernet en Co alhier, schrijft ons:

Het feit, dat onze kantoren gedurende 90 jaren gevestigd zijn geweest aan de Onbekendegracht, juist op de plaats waar de molen „**De Eendragt**” gestaan heeft, was voor ondertekenaar **dezes** aanleiding de afbeelding in Uw **Januari**-nummer met meer dan gewone belangstelling te bestuderen.

De **conclusie**, dat het onderschrift niet juist was, lag dadelijk voor de hand en ook wij opperden de mening, dat de tekening negatief was afgedrukt. Wij schreven daarover aan de heer **Lijsen** te Overveen, doch mochten helaas geen antwoord ontvangen.

Uw Maart-nummer bracht echter de oplossing. Wij delen volkomen de mening van de heer Freese, wiens zienswijze wordt bevestigd door een in ons bezit zijnde foto van ons kantoor en magazijn omstreeks 1910. Deze foto laat de beide oude huizen, waarvan het linkse 'bij de verbouwing van ons vorige kantoor is afgebroken, nog duidelijk zien. Bovendien zijn de daken van ons oude magazijn nog zichtbaar op de afbeelding uit de collectie van de heer **Lijsen**.

Dat de heer Coffeng het niet bij het rechte eind heeft, wordt bewezen door de volgende feiten:

1. de deur- en raamverdeling van de gevel van het Tuchthuis aan de Amstel (tekening J. G. Visser, collectie R. W. P. de Vries) is een geheel andere dan afgebeeld op de foto en de tekening van C. Lamberts. Wij hebben in het ene geval met de voorgevel, in de beide andere gevallen met de achtergevel te doen.
2. Blijkens de door de heer Coffeng aangehaalde tekening is met zekerheid vast te stellen, dat het Tuchthuis ten Noorden van de Molen gestaan heeft.
3. Het hoekhuis Nieuwe **Achtergracht/Amstel** bestaat nog steeds in zijn oorspronkelijke vorm, zoals blijkt uit een in ons bezit zijnde sepia-tekening van Verrijck.

EDMONDO DE AMICIS.

Een vriendelijk lezer maakt ons opmerkzaam op een zetfout of kleine verschrijving op pag. 108 van het maandblad (September): De naam van de Italiaanse (ex-officier) auteur

van het wereldberoemde, in alle talen vertaalde „**Cuore**” (It. uitgave ± 900e druk!), bezoeker, beschrijver en vriend van Nederland, was — gelijk bekend is — „Edmondo de **Amicis**”.

TEKENINGEN UIT DE ATLAS. SPLITGERBER.

Er is op onze jaarvergadering gevraagd naar tekeningen uit de atlas Splitgerber.

Ton Koot wijst er ons op, dat in het Amsterdams Historisch Museum (Waaggebouw) behalve de historische collectie (thans aangevuld met enige topografisch interessante schilderijen uit het R.M.) bovendien 2 tentoonstellingen zijn.

Voor beide werdgeput uit de *atlas Splitgerber* nl. :
1. Het stadhuis door Jacob van Campen. Schilderijen, tekeningen, prenten en modellen.

2. Amsterdam in de 19e eeuw gezien door Gerrit Lamberts en Cornelis Springer. (Atlas Splitgerber.

Kleine tentoonstellingen, maar voor fijnproevers!

DE RELLETJES VAN MAART 1848

GEZIEN -DOOR DE BRIL VAN EEN AMSTERDAMSE SCHOLIER.

In het April-nummer van *Amstelodamum* heeft de Heer H. F. Wijnman een interessante historische beschouwing gegeven over het Amsterdamse oproer van 24 Maart 1848 ; het zij mij vergund deze aan te vullen met de herinneringen van iemand die deze relletjes zelf meemaakte, zij het ook als schooljongen. Ik citeer deze uit een dagboek dat wijlen mijn oom Pieter Bierens de Haan (1830-1901) in die tijd bijhield. Bij de lezing bedenke men dat het de aantekeningen zijn van een 17-jarige schooljongen, leerling van de twee jaar tevoren opgerichte „Inrigting voor Onderwijs in Koophandel en Nijverheid“.

„24 Maart 1848. Heden is in Amsterdam een oproer gebeurd. Het graauw was opgehitst door verspreide briefjes (van de Vries, van Bevervoorde, enz.), verzamelde zich op den Dam, en sloeg aan het muiten; het waren hoofdzakelijk straatjongens. In de Hartestraat werd een goudsmid geplunderd; ook de banketwinkel van Oolgaardt (Keizersgracht bij de Leidsche Straat); bij velen werden de glazen ingegooid, ook bij den burgemeester Huidekoper (waar de dames verplicht waren bij de bureu, Mw. Bruin, te vlugten). Het graauw kwam eindelijk op de Botermarkt, en werd daar, door de goede beschikking van den directeur der politie, den Heer Provo Kluit, door de cavallerie uiteen gedreven. De ongeregelheden hebben zich vooreerst niet herhaald; ook is cavallerie en infanterie nog eenige dagen in de wapenen gebleven. Daarenboven hebben zich de meeste burgers, waaronder Papa en David (zijn broeder), vrijwillig aangegeven, om het corps der schutterij te vergrooten. Het oproer heeft zich tot een kleine hoop volks bepaald; de stemming onder de burgerij was over het algemeen zeer goed; waarover de Heer burgemeester dan ook in goedgepaste aanplakbiljetten zijne tevredenheid en dankbaarheid te kennen gaf. Bijzonder hebben zich, behalve deze laatste, onderscheiden de Heeren Provo Kluit, Staats Boonen, Hilman, en andere. Op den tweeden Zondag na het gebeurde, werd een dankdag uitgeschreven.

4 April 1848. Teneinde het fraaye gedrag van den Heer Provo Kluit, gehouden op 24 Maart l.l., te vereeren, hebben Papa en Prof. W. Vrolijk zich verenigd, om eene lijst van inschrijvingen à Fl. 10.— rond te laten gaan, met het doel om ZEd. van de opbrengst een geschenk aan te bieden. Buiten verwachting vele namen deze gelegenheid te baat om aan den directeur der politie hunne dankbaarheid en tevredenheid te betuigen, Fl. 1410.— werden op deze wijze bijeengebragt, en voor Fl. 1300.— werd bij den Heer Bonebakker eenen met beeldwerk bezetten zilveren vaas aangekocht, op wiens vierkanten voet gegraveerd werd:

op de le kant: aan Mr. H. Provo Kluit, directeur van politie
— — 2e — : van 141 stadgenooten
- - 3 e — : voor beleid en moed
- - 4 e — : Amsterdam, Vrijdag . 24 Maart . 1848 .

Verleden Dingsdag (4 April) werd in de Cassinozaal op het Rusland eene vergadering van de H. H. inteekenaren belegd, waarbij besloten werd, dat het restant der som aan den Heer Provo Kluit ter hand zoude gesteld worden, om onder zijne subalternen rond te deelen. Tevens werden drie der Heeren, namelijk 1. S. van Naamen van Lijnden, A. C. W. Munter van Sleeburg, en I. I. Kluppel benoemd, om met Papa en de Heer W. Vrolijk het geschenk te gaan aanbieden. Dit geschiedde dan ook heden om 2 uur, nadat van 10 uur af, verscheidene dames (waaronder Mevr. Backer—Dedel, Munter, Huidekoper van Zeist, en m.a.) de vaas bij ons aan huis kwamen bezigtigen. Bij het overreiken van het geschenk hield de Heer Prof. Vrolijk het woord, en de Heer Provo Kluit antwoordde hierop zeer geroerd en gepast. De verdienste van dezen laatste ligt vooral in de verbetering en regeling van het policiewezen.”

Tot zover de jeugdige historieschrijver.

J. A. BIERENS DE HAAN.

WARMOND EN AMSTERDAM.

O ngeveer twee eeuwen lang is er, hoe vreemd ook zulks mag schijnen, veel verkeer geweest tussen deze beide plaatsen. Het begon al in 1622, toen dein Amsterdam tot grote welvaart gekomen Sybrant van Alkemade, die meende uit het oude geslacht van die naam te stammen, de reeds twee eeuwen in ruïne liggende overblijfselen van het huis Oud-Alkemade met daarbij behorend land kocht en ter plaatse een fraai en groot huis met hoge toren naar' trant dier dagen stichtte. Hij was en bleef R. Cath., terwijl de overige grote goederen in Warmond: Oud-Teylingen, Endepoel en het Huis te Warmond, ook in handen van zijne geloofsgenoten waren.

In Zuidelijke richting, tussen het Huis te Warmond en Oud Alkemade, lag een poel, genaamd Hemmeer, die in 1624 werd drooggelegd en op dat nieuw verworven land werd een klein, geriefelijk herenbuitenhuis gebouwd, dat spoedig bekend werd als het Huis Hemmer. De oudste ledenlijst der geref. gemeenten van Warmond vermeldt als aldaar in het Oosteinde' wonend: Monsr. Johan van Baerle, die ongetwijfeld behoord moet hebben tot het bekende Zuid-Nederlandse geslacht, aan tal van aanzienlijke Amsterdammers in die tijd verwant, al kon ik hem niet in Elias' bekende Vroedschap terugvinden. Volgens die lijst is hij 4 Juli 1644 overleden. De enige, mij bekende afbeelding van zijn huis is te vinden in het h.s. van Cornelis van Alkemade in Leiden's gem. archief. Na zijn dood is dit bezit aangekocht door Constantin Sohier de Vermandois, wel bekend uit de Muiderkring, die reeds, hoewel eerst 20 jaar oud, gehuwd was met Catharina Coymans en in datzelfde jaar 1644 het ook in ruïne liggende Oud-Poelgrêest, toen doorgaans naar de vroegere bezitters Alkemade genoemd, verworven had. Ongetwijfeld heeft hij plannen gekoesterd, het oude kasteel te herbouwen, doch dit is pas geschied in 1668 en wel door zijne dochter Marie Cathérine, sinds 1667 gehuwd met Jr Hans Rauter von Arenstein, officier in Statendienst. Constantin Sohier is echter des zomers op Hemmer blijven, wonen. Reeds in 1658 verloor hij zijn vrouw; wellicht was zij zeer aan Hemmer gehecht. Na haar dood beërfdte hij haars vaders prachtig goed Meresteyn bij Beverwijk en ook het schone Santvliet bij Lisse mocht hij het zijne noemen. Reeds in 1645 had hij Warmenhuizen met Crabbendam en Schoorldam gekocht, was in 1656 door de Franse koning tot ridder van St. Michiel benoemd en had in 1658 van de keizer de titel van Rijksbaron verkregen. Ook was hij edelman van het Hof van de Prinses-Weduwe van Willem 11 geworden, hetgeen de verhuizing van Amsterdam naar den Haag als winterverblijf mede bracht. Aldaar stierf hij 46 jaar oud in November 1670. Hemmer heeft na dien nog lang bestaan als buitenplaats onder de naam Oostwoud.

Amsterdammers hadden blijkbaar al vroeg genè bezwaren tegen buitenverblijven ver van hun stad. Reeds vóór 1600 woonden de De Graeff's op Vredenhoef in Voorschoten en in het midden der 17e eeuw kochten de Bicker's Swieten, het oude slot onder Zoeterwoude. Tegen het einde dier eeuw verschenen tal van hunne stadgenoten met minder klinkende namen op kleinere zomer-verblijven in Warmond, zowel aan de Leede, tussen het Huis te Warmond en Endepoel, als in de omtrek van het oude dorp bij de kerk. Dat duurde de gehele 18e eeuw en tot in de 19e eeuw door. Mr. W. F. Leemans heeft er van gerept in een belangrijk artikel over zijn voorouderlijk huis Oostergeest in het Leidsech Jaarboek en tal van Amsterdamse geslachten genoemd in verband daarmee, terwijl Warmond's herder van 1770—1810, Ds H. Janzon, ook een volbloed Amsterdammer was.

Nog nimmer is bij mijn weten de aandacht van de hoofdstad gevestigd op het feit, dat het eenvoudig en afgelegen Rijnlands dorp, een paar eeuwen lang zozeer bij de Amsterdammers in trek was.

22 Maart 1948.

BIJLEVELD.

WEDDINGSCHAP OVER DE 80-JARIGE OORLOG

In jaargang 1929 blz. 96 van ons blad werd een **weddingschapscontract** van October 1647 over de tijd van **afloop van de 80-jarige oorlog**, gepubliceerd. Het wedden ligt in de menselijke aard en **ongetwijfeld zijn er toen vrij veel van dergelijke weddingschappen, dikwijls zelfs om hoge bedragen,** aangegaan. Schriftelijk vastgelegd zijn ze echter slechts een enkele maal. Bij notaris Salomon van **Nieuwland vond ik op 30 Mei 1648 een accoord over de afwijking van zo'n weddingschap. Pieter van de Venne en Pieter van Uchelen, wonende te Amsterdam, verklaarden dat „slyluyden met malcanderen tot Antwerpen aengegaen** hadden sekere weddinge op de publicatie van het **tractaet van vrede** tusschen de Coningh van Spanje ende de Ho. Mo. Heeren Staten Generael der **Vereenichde Nederlanden onlanghs tot Munster geschied** en naar **aanleiding daarvan in handen van Peter Wellens** te Antwerpen ieder een som van 100 **patacons** of rijksdaalders hadden gedeponoord. **Sr. van Uchelen verklaarde nu, dat het tractaat van vrede gepubliceerd was vóór de tijd, die hij gesustineerd had en dat hij dus de verliezer was.** Sr. Pieter van de Venne, de winnaar, gaf een **machtiging** voor de afdracht van de gedeponeerde en door hem gewonnen gelden. S. HART.

HET WERKHUIS TE AMSTERDAM ALS MODEL VOOR EEN BEROEMDE BUITENLANDSE
VERLOSKUNDIGE KLINIEK. (Göttingen).

In het eerste deel van mijn artikel over bovenstaand onderwerp in dit tijdschrift, Mei 1942 ¹⁾, sprak ik van mijn voornemen aan het slot te zullen terugkomen over de bezoeken en indrukken, die de talrijke vreemdelingen, in de 18de en 19de eeuw, over het Werkhuis, in hun reisverhalen hebben meegedeeld.

Door plaatsgebrek kon de redactie dat vervolg toen niet opnemen. Thans moge het, zij het dan ook met een tussenruimte van enige jaren, volgen.

Ruim 400 reisverhalen van vreemdelingen, die Amsterdam bezochten in vroegere tijden en deze boekstaafden, worden, zoals de lezers van dit blad bekend zal zijn, door J. N. **Jacobsen Jensen**, bio-bibliographisch beschreven in een uitgave van het Genootschap Amstelodamum, 1919. Lopende over een tijdperk van 5 eeuwen, tot 1850, is dit werk een uiterst belangrijke bron van kennis, niet alleen over de reizigers zelve, maar in het bijzonder over oud-Amsterdam, in de ruimste zin des woords en, niet in het minst, over zijn inwoners van naam en zijn instellingen.

Dit werk leverde mij de titels der reisverhalen, die hieronder verwerkt zijn. Al lezende, bracht het mij de sympathieke, bescheiden figuur van de schrijver **Jensen**, in dankbare herinnering, zoals hij mij, tijdens zijn werkzaamheden aan de U.B. en intiemer als patient, nog voor de geest staat.

De vreemdeling kan zich immers slechts moeilijk abstraheren van de indrukken, waarmee hij in zijn eigen omgeving innig vertrouwd is geraakt. Deze zijn de waardemeters voor zijn beoordeling van al het nieuwe en ongekende, dat hij in de vreemde waarneemt. Onwillekeurig vergelijkt hij steeds het geziene elders daarmee, ook dan en daar, waar hij meent en zich voorneemt, objectief te zijn.

Komt hij b.v. uit een omgeving, waar orde, regelmaat en reinheid heersen in ene, waar men het daarmee niet zo nauw neemt, dan zal hij spoedig geneigd zijn een afkeurend oordeel te uiten, en omgekeerd, zal hij allicht vol bewondering zijn en zelfs geneigd van overdrijving te spreken als hij deze qualiteiten elders in ruime mate aantreft. Zo wordt het oordeel ten zeerste beïnvloed door de persoonlijkheid van de waarnemer, m.a.w. het is en blijft een subjectief oordeel. Dit denkende, zullen ons de, van elkaar afwijkende, oordelen over eenzelfde inrichting, als bv. het Nieuwe Werkhuis, in de te citeren reisbeschrijvingen, begrijpelijker worden.

J. **Howard** ²⁾ (1726?—1790) Engels philanthroop, bezocht meermalen ons land; in 1787 kwam hij hier naar aanleiding van reorganisatieplannen van de Engelse gevangenis, die men naar het model van het Amsterdamse „Spin- en Rasphuis” wilde veranderen. Zoals men weet werd het „Nieuwe Spin- en Werkhuis”, ook wel „Werkhuis” en „Armenhuis”, genoemd, (het tegenwoordige Verzorgingshuis voor Ouden van Dagen aan de Roeterstraat, in gebruik genomen in 1782 (15 October). (Zie: Poederbach, Jaarboek Amstelodamum, XVIII, p. 75 f.f.) p. 73. „The two rooms for the regents, and two for the governesses, at the front of the house, were very elegant and clean. In January 1787 there were 350 persons spinning in one long room. Some here, as in the old-workhouse were employed in boiling ropes and cables, and preparing them for oakum (pluistouw). The women from the spin-house are removed here, and I found the same *order and quietness* here, that I had formerly observed in that house. 40 women were at needlè-work and the mother presiding in the midst of them. All the dormitories, except those for the criminals, were crowded with beds, each of which has a wooden partition. In the infirmary the patients and room were so *very dirty*, that I did not wonder, that persons are not readily admitted to inspect them. A *great degree of inhumanity, and abuse of trust*, must be imputed to the resident governor.” (Waarover bij **Poederbach**(l.e.) echter niet geëpt wordt. v. E.).

¹⁾Ten einde mij te beperken, koos ik een 6-tal der reisverhalen uit, die uitvoeriger over het „Werkhuis” berichten.

De zo verschillende indrukken en oordelen der bezoekers, in een, ongeveer gelijke periode, doet de vraag opkomen waaraan dit te wijten mag zijn. Daar de Inrichting, het beheer en de menselijke wrakken der „geïnterneerden” wel dezelfde waren, kan men moeilijk anders besluiten, dan dat het ligt aan de persoon van de beschouwer zelve, aan zijn mentaliteit, kortom aan zijn „wezen”. Daar dit „wezen” voor een groot deel mede-bepaald wordt, door het milieu, in ruime zin genomen — dus ook door de stedelijke omgeving, waaruit hij stamt, komt het mij voor, dat het daarin te zoeken kan zijn.

²⁾An accountant of the **principal** lazarettes in Europe, etc. London 1791, gr. 4°.

Carter, H. W. ¹⁾, noteert over het „Spinhuis or Workhouse :

„This *noble institution* is destined, for poor people, who enter it voluntarily ²⁾ and are clothed and boarded for a certain time, and are required to work in return.

„The building is extremely handsome and some parts of it, as the lodgings of the governors and governesses have rather the air of a palace than an hospital. Verder:

„There is something peculiarly striking in the neatness and order which, prevail throughout this institution, though part of it is, as I have already observed, inhabited by persons of no very good character. Those, who are voluntary inmates are separated from the rest ³⁾, but in both departments there seemed to be the same decency and tranquillity.” (C. trof het dan toevallig well!) Hij roemt dan, evenals Nieuwenhuys:

„one regulation at this establishment, which it would be well to adopt in every public charity of a similar description, and in hospitals for the sick poor (n. C.).

„Every individual upon admission, is put into a warm bath, and afterwards clothed in the uniform of the hospital. I have often wished, that this were adopted as a general practice in infirmaries”

Wat de keuken betreft: „kitchens and store-rooms were particularly neat and clean”; het voedsel noemde hij goed.

(p. 230) „The Spinhouse is altogether a noble institution and it is admirably managed. It is a model which the greatest cities in Europe might be proud to imitate.”

Dt. Gg. Varrentrap ⁴⁾ trof het slecht ; „Das Haus selbst konnte ich leider nicht sehen, da es gerade von oben bis unten gescheuert ward” (p. 11-20). Er was dus grote schoonmaak en berg je dan maar! We zouden, denk ik, anders een eigenaardig testimonium te horen gekregen hebben, te oordelen naar wat V. over andere Amsterdams merkwaardigheden debiteert. Zo over de schilderijen in het museum, waar hem de officiersstukken van v. d. Helst het meest bevielen. „Weniger befriedigte mich Rembrandt's berühmte „Nachtwache”. Sie stellt den nächtlichen Auszug eines zahlreichen Schützengesellschaft wohl zum Scheibenschiessen hinausziehend, dar. Lebendige, kräftige Personen, alles in Bewegung, grosse Mannigfaltigkeit; dennoch war hier das spielende Helldunkel mehr stöhrend und abziehend, so sehr auch Einzelnes dadurch gehoben ward oder zurücktrat.”

Op medisch gebied was hij hier „sehr unbefriedigt”. Ofschoon zijn opmerkingen hierover niet zo zeer interessant als wel singulier zijn, gaan wij ze hier stilzwijgend voorbij, daar ze niet in het kader van ons onderwerp thuis horen.

W. Horn ⁵⁾ schrijft:

Bd I. p. 373: „Das Stadwerkhaus, ein schon sehr altes (sic!) und in seiner jetzigen guten Form erneuert (sic!) Gebäude, ist ebenfalls vor dem Thore gelegen, und ist im Allgemeinen ein Wohlfahrtsort für alle Fremde, welche sich in den Conseilszimmern aufgehängten Bildnisse von Rembrandt und Van Dijk ansehen ⁶⁾. In früheren Zeiten war das Haus viel bunter besetzt als jetzt, weil es damals Sitte war, dass unzufriedene Ehemänner ihre Frauen, und umgekehrt, hineinschickten, so wie dies noch heute von einigen Eltern mit ungerathenen Kindern geschieht, die natürlich für einen Fremden unsichtbar bleiben und darn auch noch die Criminalverbrecher darin, welche von die Schuldenmacher abgelöst wurden, doch bewohnen diese nur alle kleine Theile, welche auf das Arrangement des ganzen Hauses gar keinen Einfluss haben.” Dan volgt een beschrijving van de indeling van het huis, en van de keuken; van het eten, heet het : . . . , die allgemeine, schlechte

¹⁾ Harry William Carter (1787—1863), Engels geneesheer, schrijver van: A short account of the principal Hospitals of France, Italy, Switzerland and the Netherlands. London 1819 (p. 224).

²⁾ Nl. zij, die wél wilden werken, doch door gebrek aan gelegenheid daartoe, tot armoede dreigden te vervallen (Poederbach. a.w. p. 99).

³⁾ nl. de opgesloten bedelaars.

⁴⁾ Johann Georg V. (1809—1886), Duits geneesheer, een der eersten, die de aandacht vestigde op een goede regeling van de openbare gezondheidsdienst, schrijver van: Tagebuch einer medizinischen Reise nach England, Holland und Belgien. F. a. M. 1839.

⁵⁾ Wilhelm von Horn (1803—1871), Duits geneesheer, later directeur van het Charité-Krankenhaus te Berlijn, schrijver van: Reise durch Deutschland, Ungarn, Holland, Italien, Frankreich, Grossbritannien und Irland; in Rücksicht auf medizinische und naturwissenschaftliche Institute, Armenpflege usw. 4 Bdc. Berlin 1881-38.

⁶⁾ In de inventaris van schilderstukken, die er oorspronkelijk hingen, vóór hun verhuizing naar het Rijksmuseum vermeldt Poederbach. a.w. p. 97 geen enkele Rembrandt! De bedoelde van Dijk is niet de beroemde Anthonie v. D., doch Ph. Dijk (1728).

Küche" en „Die Diät ist sehr mager, seldengiebt es Fleisch und **meistens** ein grobes, sterkes Brot." ¹⁾ Dem Ganzen aber *fehlt es an Reinlichkeit*, die man besonders auf den Treppen vermisst und das Haus ist eigentlich ein Zwitterding zwischen Zwangsarbeiten und Armenanstalt" **Dr. C. Otto** ²⁾ geeft in zijn *Reise durch die Schweiz* enz. (Hamburg 1825, 2 Thle) evenmin een vleiend oordeel over het huis, dat hij betitelt : Das „Verkhuis" oder Spinhuis, p. 462 „welches man so sehr rühmt, entsprach durchaus nicht meiner Erwartung. In drei Stockwerken eines viereckigen Gebäudes sitzen in kleinen, dunkeln, feuchten und 'ungesunden Zellen 200 Gefangene, die geringere Verbrechen begangen **haben** und raspeln Guajakholz. Nur einmal wöchentlich **erhalten** sie Fleisch. Der Fremde, der die Anstalt besucht wird **überall** angebettelt". . . .

Laat ons beëindigen met een lofrede van de hand van Dr. J. Ch. G. Schaeffer ³⁾, (Dl. II, p. 126): „. . . . Hierher (tot de inrichtingen, die hij bezocht) **gehört** das Werk-, Spinn- und Zuchthaus, ein ungemein geräumiges schöpés Gebäude, das 7 bis 900 Menschen und noch mehrere, bequem fassen und verpfegen kann." „Das Hospital hat hohe, wohl durchlüftete Säle, überall sah ich *Ordnung und Reinlichkeit*". Verder roemt hij de apotheek, die voor één der besten in Amsterdam gehouden wordt en ook voor de stadspatien ten levert.

Deze, zo verschillende, indrukken over een en dezelfde Inrichting beschouwend, kan men wel met Goethe zeggen:

„Der eine sieht nur was er sieht,
Der Andere sieht was ist".

Amsterdam.

1. VAN ESSO BZN.

DE OUDE KERK.

Men schrijft ons:

In de 26ste Jaargang van *Amstelodamum* pag. 179 komt een recensie over 't boek van Dr. Noach : „de Oude Kerk te Amsterdam" voor, waarin de bewering *dat de zon op 24 Juni inderdaad zuiderlijker opkomt dan op 6 December*. Terecht beklaagt O. S. Reuter zich in zijn fraaie boek „Germanische Himmelskunde" dat de moderne beschaafde stadsmens zo vervreemd is van de natuur. Ik heb mij ten minste al jarenlang geërgerd over dit stukje en gehoopt dat een bevoegde er tegen op zou komen. Als dan geen bevoegde het doet, dan geloof ik dat ter wille van de eer van ons genootschap een leek tot rechtzetting verplicht is. Gelukkig treft de recensent weinig blaam. Hij heeft gedachteloos nageschreven, wat Dr. Noach in zijn boek ten beste geeft. De kwestie is deze: hier in 't Westen zijn de meeste kerken zo georiënteerd, dat de lengteas West-Oost loopt. Ongeveer ten minste, want meet men 't nauwkeurig na, dan scheelt 't meest heel wat. Hierop heeft, Nissen in 1869 een theorie gebouwd, dat de lengterichting zou bepaald worden door het punt, waar de zon op de naamdag van de Heilige, aan wie de

kerk gewijd was, opkomt. De oude Kerk had er twee: St. Jan en St. Nicolaas. Hun naamdagen vallen ongeveer op de langste en de kortste dag, wat de zaak voor ons zeer **vereenvoudigt**. Nu vallen de assen van koor en schip in de Oude Kerk niet geheel samen. Daar op heeft Dr. Noach de theorie gebouwd van een oudere St. Janskerk, later vergroot tot een St. Nicolaaskerk en in verband hiermede laat hij *de zon des zomers zuiderlijker opgaan dan des winters* (pag. 205 en vervolg), waarmee de recensent 't eens schijnt. Mogelijk dat geen van beiden van vroeg opstaan houdt, wat niet eens nodig is. 't Waarnemen van de punten van ondergang is al voldoende, zoals gemakkelij k is in te zien.

En nu de werkelijkheid: 't Azimuth van de zonsopkomst in het jaar 1999 van onze tijdrekening was bij vrije horizon (wat we hier ruimschoots hadden) op 52° Noorderbreedte : langste dag 132,2°, kortste dag 51°, gerekend van 't Zuiden naar het Oosten.

Wanneer we nu geen rekening houden met allerlei finesses, als bovenrand, of middelpunt of onderrand van de zon en ook het kleine verschil in azimuth tussen AD 1000 en 't onbekende jaar van de Stichting der Oude

¹⁾ Vergelijkt men hiermede „de Generale Schaftlijst van het Werkhuis in den **Jare 1817**", bij Nieuwenhys a.w. pp. 78—79, dan krijgt men „beter te eten"!

²⁾ Carl Otto (1795—1879), Deens geneeskundige, later hoogleraar aan de uriiversiteit te Kopenhagen.

³⁾ Schaeffer (1752-1826) Duitsgeneeskundige ; lijfarts van de vorst van Thurn und Taxis, begeleidt de twee zonen van deze vorst op hun reizen ; schrijver van : Briefe auf einer Reise **durch** Frankreich, England, Holland und Italien in den Jahren 1787 und 1788 geschrieben. 2 Bdchen. Regensburg 1794.

Kerk (inwijding volgens, ter Gouw '1306) verwaarlozen, dan kunnen we zeggen, dat de zon op St. Jan opkomt ongeveer in 't Noordoosten en op Sinterklaas in 't Zuidoosten, wat voor ons doel voldoende is.

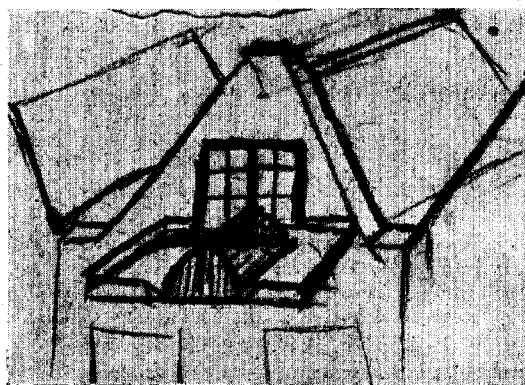
De zon komt dus op St. Jan *veel Noorderlijker* op dan 's winters, precies andersom als Dr. Noach

en uw recensent ons willen wijsmaken. Wie 't niet geloven wil, kan 't bij onbewolkte lucht zelf gaan zien, als hij even opstaat.

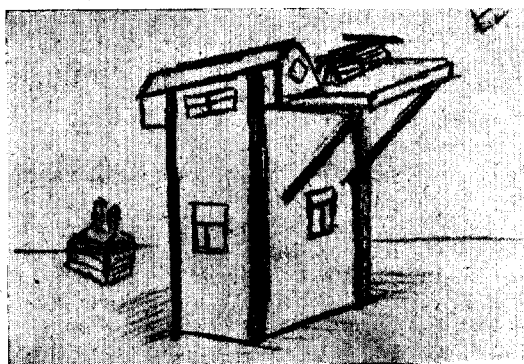
Het verschil tussen zomer en winter is $81,2^\circ$, dus bijna een rechte-hoek! Gelukkig maar dat uw recensent en Dr. Noach de Oude Kerk niet gebouwd hebben. U.

DE TERUGKEER VAN HET DUIVENPLAT.

Mochten wij reeds van verschillende zijden mededeling ontvangen omtrent de terugkeer, hier en daar, van het oud-Amsterdamse duivenplat ¹⁾, thans zendt ons de heer Jac. L. v. d. Hurk, Euwal 62 te Leeuwarden, gans een lijst van nieuwe (en oude) duivenplaten hierterstede. Die lijst stelde hij, oud-Amsterdammer en blijkens zijn lidmaatschap nog altijd belangstellend in alles wat zijn geboorteplaats betreft, samen uit de hem door zijn vader, bekend Amsterdams liefhebber van duiven en sedert jaren bestuurslid van een der oudste Amsterdamse duivenclubs

„Achteruitlegger”.

„Duivenkast”.

de „Oud-Hollandse Tuimelaarsclub” — een bij uitstek deskundige — verstrekte gegevens. Tevens voegde hij er ter verduidelijking een drietal schetstekeningen van de meest voorkomende modellen van duivenplaten bij, die wij hierbij reproduceren.

Het door de heer J. W. de Koster vermelde duivenplat in de Sint Antoniesbreestraat — wordt naar de heer v. d. Hurk ons mededeelt, in de terminologie van de duivenliefhebbers, een „achteruitlegger” genoemd, (zie bovenstaande afbeelding).

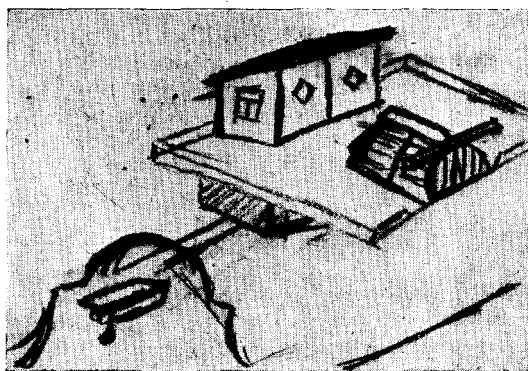
Na -de bevrijding werden, blijkens zijn dan volgende opsomming, „duivenkasten” (zie de desbetreffende schets) gebouwd of herbouwd: op het Beukenplein, aan de Eikenweg, in de 1e Oosterparkstraat, in de Kamperstraat bij de Blasiusstraat, in de Wagenaarstraat, (twee) in de Pieter Nieuwlandstraat (tussen Dapperstraat en Pontanusstraat), in de Soerabajastraat, in de Formosastraat, aan het Sumatraplantsoen (twee), aan de Hoogte Kadijk, in de Kerkstraat bij de Weesperstraat, in de Sint Antoniesbreestraat, in de Swammerdamstraat, in de Ferdinand Bolstraat en in de Govert Flinkstraat.

In totaal zijn er dus niet minder dan 17 duivenplaten in de afgelopen $2\frac{1}{2}$ jaar 'in het stadsbeeld verschenen. En deze lijst is nog verre van volledig. Over de Jordaan en Amsterdam-West zijn de schrijver. nog gene gegevens bekend.

Het in de Wagenaarstraat genoemde duivenplat vertoont een afwijking van het gewoonlijk gevolgde model. Het is nl. een z.g. „noklegger” (zie de afbeelding). Het is dwars op de nok van het puntdak gebouwd en zeer laag; de z.g. „legger”, het eigenlijke plat waar de duiven op zitten, ligt bijna direct op de nok. Voor zover aan de heer v. d. Hurk bekend is, zijn de overige van het bekende hoge model.

Als bijlage sluit hij nog een lijst in van een aantal duivenplaten, die de oorlogsjaren overleefd

¹⁾ Zie de maandbladen van December en van Januari jl.

„Noklegger”.

vermeldenswaardige bijzonderheid, die enig schijnt te zijn in Amsterdam. Op ingenieuze wijze is nl. de gehele kast draaibaar om haar as gemaakt. Daardoor kan de „duivenmelker” het plat met de rug in de wind draaien, zodat hij daarvan geen last heeft.

hebben. Het zijn duivenplatten in de Dapperstraat bij de Mauritskade, de Commelinstraat (twee), de Wagenaarstraat (twee), de Pieter Nieuwlandstraat, de Reinwardtstraat, de Javastraat, de Balistraat (twee), de le Atjehstraat, de Sumatrastraat, (tussen Javastraat en Madurastraat), de Niasstraat, aan de Ringdijk, in de Utrechtschedwardsstraat, aan de Nieuwe Prinsengracht, in de van Woustraat, de Quellijnstraat, de Dusartstraat, de Van Ostadestraat, de Laurierstraat, de Nieuwe Leliestraat, op de Noordermarkt, aan de Elandsgracht, in de De Wittenstraat en aan de De Wittenkade, in de Van Limburg Stirumstraat, de Ter Haarstraat, de Van Beuningenstraat, de Wilhelminastraat, de Kanaalstraat en de Sassenheimstraat. Het duivenplat in de Nieuwe Leliestraat heeft een

DE ONDERDUIKTIJD VAN DE DUIVEN.

Tenslotte haalt de heer v. d. Hurk een paar aardige herinneringen op aan de onderduiktijd van de duiven.

Zoals men zich wellicht herinneren zal vaardigde de bezetter in 1944 de verordening uit, dat alle duiven moesten worden afgeslacht. Echter kon, tot behoud van de rassen, een keurcollectie, samengesteld uit de bekendste hokken, ondergebracht worden bij de heer Spruyt te Gouda. Vele duivenhouders waren intussen niet bereid daaraan hun medewerking te verlenen en besloten zelf hun maatregelen te nemen om hun dieren te behouden. De verordening luidde, dat van alle duiven, die reeds enige jaren geregistreerd waren, de poot, met de ring, bij de politie ingeleverd moest worden. De vijand had echter de vindingrijkheid van de Amsterdamse duivenhouders onderschat. Zo is het bijv. gebeurd, dat enige duivenhouders van een aantal duiven twee poten inleverden. Op de tweede poot hadden zij met enige moeite een ring geschoven, die zij met heel veel zorg van de poot van een nog levende duif verwijderd hadden, of een ring die zij nog in voorraad hadden, hetzij het nummer met de registratielijst klopte of niet. Als van de zijde der politie de opmerking gemaakt werd, dat de nummers niet klopten antwoordde men, **brutaalweg**, dat er dan door de duivenbrigade bij de registratie vergissingen gemaakt moesten zijn. Natuurlijk werd er daarna voor gezorgd, dat er bij de huiszoekingen die volgden geen duiven aangetroffen werden.

Menige duivenhouder heeft tijdens de honger-periode de met zoveel moeite verkregen groene erwten uit eigen mond gespaard, om zijn duiven in het leven te kunnen houden. Hun zorgen werden beloond! Na afloop van de oorlog beschikten zij dadelijk over kostbaar fokmateriaal zodat zij weer spoedig over een aardige collectie vogels konden beschikken.

Tenslotte verzekert de heer v. d. Hurk nog eens, dat de duivensport te Amsterdam weer hard vooruit gaat en dat het aantal „duivenmelkers” weer een stijgende lijn vertoont.

Dit typisch Amsterdamse volksvermaak blijkt zich dus in en na de oorlog gehandhaafd te hebben. Deze eigenaardigheid van onze goede stad is, in strijd met hetgeen hieromtrent eerst bericht is, gelukkig behouden gebleven.

NOG MEER DUIVENPLATTEN.

Mevr. F. v. d. Broek-Swart, apotheker, Adm. de Ruyterweg 139, signaleert ons een nieuw duivenplat in de Pieter van der Doesstraat. Het plat is tegen de zolderverdieping aangebouwd en lijkt geheel van hout.

De schilder Jan Ponstijn te Bergen (N.H.), oud-Amsterdammer, ontdekte op de Noordermarkt (No. 11) een „volmaakt Jordaans-duivenplat”. Een tweede zag hij in de Anjelierstraat bij de Prinsengracht.

En de heer J. W. Graeuwert heeft 8 duivenplatten opgetekend, nl. in de Kattenburgervoorstraat, de Grote Wittenburgerstraat (3), in de Kleine Wittenburgerstraat (in aanbouw), aan de Oostenburgergracht en aan de Hoogte Kadijk, niet één maar twee.

HET GASTHUISPOORTJE.

Het is bekend dat eenmaal op het terrein van het Binnen-Gasthuis twee nonnenkloosters hebben gestaan; aan de kant van de Kloveniersburgwal, sinds het laatst der 14e eeuw, het Convent van Sint Mariëvelde, dat der Oude Nonnen geheten, en aan de Amstelzijde, sedert het begin der 15e eeuw, het klooster Ter Leliën, dat der Nieuwe Nonnen. Beide werden bij de vreselijke brand van 1452, die twee derde van de stad verwoestte, in de as gelegd. Het klooster Nieuwe Nonnen herrees in 1455.

De kloostergrond werd aan drie zijden door water afgesloten. Aan de noordzijde, juist waar nu de gebouwen der Nederlandsche Bank beginnen, liep een brede sloot van de Amstel oostwaarts naar een andere sloot, die de „Oude Nonnenvaert” heette en langs de oostzijde van het Convent der Nieuwe Nonnen voortliep. Aan de westzijde, waar nu de Oude Turfmarkt ligt, spoelde de Amstel tegen het erf van het Convent aan.

Ter plaatse waar later de Grimnessesluis gebouwd werd, is in 1547 een brug gelegd tot een overgang naar het Convent. Twee jaar daarna moet de genoemde sluis reeds bestaan hebben, want volgens een accoord van 23 Juli 1549 kwamen Burgemeesteren met de pater van het klooster overeen, dat van de nieuwe sluis, genaamd Grimmenes, een straat langs de Amstel, ten gerieve der burgerij, van het klooster zou genomen worden. Dit is het ontstaan van de Oude Turfmarkt.

Na het sluiten der Satisfactie (1578), toen ook de kloosters der Oude- en der Nieuwe nonnen aan de stad vervielen stelde deze ze, op voordelige voorwaarden, ter beschikking der beide gasthuizen, het Sint Pietersgasthuis in de Nes en het Lieve Vrouwengasthuis op de Nieuwendijk, die in zeer verarmde toestand verkeerden. De twee kloosterkerken werd ingericht tot ziekenvertrekken. Tengevolge van een aanzienlijke erfmaking kon het gasthuis in 1602 belangrijk vergroot worden. De regenten lieten o.a. langs de Oude Vest, nu Kloveniersburgwal, elf deftige huizen bouwen. In de wandeling werden deze woningen de „Nommerhuizen” genaamd, omdat zij boven de deuren de nummers 1 t/m 11 droegen. In het jaar 1542 werden op de Oude Turfmarkt eveneens elf huizen geplaatst. Tevens werd het Gasthuishof (de plaats van het latere St. Bernardusgesticht) herschapen in 25 woningen met een toegang naar de Gasthuiskerk en met het maken van deze toegang is het ontstaan van het Gasthuispoortje verklaard. Toen koning Lodewijk in 1808 zijn residentie naar Amsterdam overbracht was de regering genoodzaakt plaatsruimte te zoeken voor de verschillende staatsdiensten en werden o.m.

negen van de elf huizen op de Oude Turfmarkt, benevens de Gasthuiskerk door de Stad aangekocht. Daarna volgde de inlijving bij Frankrijk (1810) als gevolg waarvan verscheidene openbare diensten te Amsterdam werden gevestigd, o.a. in bovengenoemde huizen op de Oude Turfmarkt.

Bij de oprichting van de Nederlandsche Bank in 1814 werden haar twee van deze huizen toegewezen om het bedrijf te beginnen, in de loop der jaren uitgebreid tot vijf percelen. 3 Mei 1854 besloot de directie tot aankoop van de rijksgebouwen op de Oude Turfmarkt, ten einde een nieuw bankgebouw te kunnen stichten. 3 October 1865 werd de eerste steen gelegd en 10 Mei 1869 nam men het tegenwoordige gebouw in gebruik.

De huizen op het Gasthuishof werden 9 December 1809 door de Gasthuizen verkocht, doch uit de voorwaarden van verkoop blijkt, dat uitdrukkelijk werd uitgezonderd „de gang of poort loopende onder het huis op de Oude Turfmarkt”. Deze moest te allen tijde worden onderhouden, zonder dat de kopers daarvan enig ander gebruik zouden mogen maken dan tot doorgang voor het vervoer hunner goederen.

Bij acte van de 16e Januari 1849 kocht Pieter van Cranenburgh, ten behoeve van het gesticht St. Bernardus verschillende percelen, te zamen bekend als het Gasthuishof. De huizen werden gesloopt, en op die grond verrees voornoemd gesticht. Volgens een gedenksteen, berustende in het Archief van de Nederlandsche Bank werd de 30ste Juni 1842 door Vrouwe J. M. C. Koch, echtgenote van P. van Cranenburgh, de eerste steen gelegd.

De Nederlandsche Bank en het gesticht St. Bernardus waren dus bureu geworden, alleen gescheiden door het Gasthuispoortje, dat in het bezit der gasthuizen was gebleven, doch waarbij het gesticht het recht van onbelemmerde doorgang had. Deze situatie is bestendig gebleven tot 1912. Toen kocht de Bank, die dringend behoefte had aan gelegenheid tot uitbreiding het Gesticht — dat zelf naar het terrein der voormalige Amstel-Suikerraffinaderij aan de Marxstraat verplaatst werd De feitelijke oplevering kon op 1 April 1915 worden gesteld.

Intussen was het nieuw verworven bezit der bank nog door de Gasthuishofgang van de oude gebouwen gescheiden. Het Gasthuis gebruikte de gang voor het vervoer van lijken en van het poortje uit werden tevens de begravenissen verzorgd. Na langdurige onderhandelingen werd op 17 November 1915 een acte gepasseerd, waarbij de Nederlandsche Bank de onbezwaarde eigendom verkreeg van de Gasthuishofgang. Het Gasthuis kreeg een andere

uitgang naast de hoofdingang van het hoofdgebouw, en op dit stuk grond werd, voor rekening van de Bank en het St. Bernardusgesticht, een katafalkkamer gebouwd. Met de Staat der Nederlanden, die ook nog als consort op een deel van de Gasthuishofgang stond ingeschreven, werd gemakkelijk een overeenstemming verkregen.

Tussen de jaren 1920 en 1930 zijn verschillende plannen ontworpen voor een nieuw bankgebouw. Een van deze ontwerpen, nl. voor een gebouw aan de Oude Turfmarkt, had een definitieve vorm gekregen. Door de toenmalige directie werd daarbij in principe besloten, het Gasthuispoortje te sparen en in de nieuwe bouw op te nemen. Aan de toekomstige ontwerpers van een nieuw bankgebouw zij een zelfde piëteits-gevoel toegewenst ten opzichte van ons oude Amsterdamse monument.

Bovenstaande is een uittreksel uit een artikel, dat de heer A. M. van der Waal, medelid van ons Genootschap, in het Januari-nummer van het orgaan van de Ontwikkelings- en Ontspannings-vereeniging „De Nederlandsche Bank” schreef.

Het behoeft geen betoog dat wij zijn wens te dezen opzichte ten volle delen. Maar we hebben ook goede hoop, dat de huidige directie van de Nederlandsche Bank zich, wat dit aangaat, op hetzelfde standpunt zal stellen als haar voorgangers. De stappen die harerzijds ondernomen werden om de oorspronkelijke naam van de Oude Turfmarkt te herstellen, geve ons daartoe alle recht. ¹⁾

¹⁾ Zie het Maandblad van April 1947, blz. 30.

OUDE KUNST IN BE WARMOESSTRAAT.

1. Carel van Mander schrijft in zijn Schilderboek, dat Quinten Messijs' zoon en leerling *Jan*, een stuk had geschilderd, voorstellende : Wisselaars bezig met geld tellen en wisselen.

Men zag, dit stuk hangen (in zijn tijd natuurlijk) te *Amsterdam* in de Warmoesstraat in het „*Lavoir*”. (Hijmans à l'Aigüière ; Floerke : Hause zum „Waschbecken”).

Weet een der leden iets over dit huis en dit schilderstuk en wie de toenmalige eigenaar kan zijn geweest?

2. Voorts zou in van Mander's tijd (\pm 1500) in de Warmoesstraat (waar, vermeldt hij niet)

aanwezig zijn geweest het portret van Jane Seymour door Hans Holbein geschilderd. Waar kan dit portret gehangen hebben?

3. Ten huize van Marten Papenbroeck moet in de Warmoesstraat gehangen hebben een Adam en Eva, geschilderd door Joan de Mabuse; volgens Messijs een prachtig, groot, langwerpig hoogstuk, bijna op ware grootte en heel mooi en zorgvuldig geschilderd. Waar woonde *Marten Papenbroeck*? Was hij familie van Gerard van Papenbroeck, schepen en kunstmaecenas (1673 -1719) die op de Herengracht woonde (volgens d'Ailly) ? C. A. L. SANDER

AMSTERDAM VOORUIT VOORAAN!

De Vereniging „De Amsterdamsche Haven” heeft een ledenwervingsfolder „Amsterdam Vooruit. . . . Vooraan!” doen verschijnen waarin, op de voor haar kenmerkende enthousiaste wijze, mede een lans gebroken wordt voor snellere verbetering van bestaande gebreken in het Amsterdamse havengebied.

Amsterdam moet overstag. Aldus Ir. F. Q. den Hollander, Pres. Dir. der Nederlandsche Spoorwegen, tijdens een samenkomst van het „Havengilde”, einde 1947. — zo lezen wij erin.

Amsterdam omvat de economie van het land, doch beïnvloedt tevens de wereldeconomie. Het is de zaak van Amsterdam zich dit goed te realiseren. De vooruitziende geest der Amsterdammers moet leiden. tot nieuwe glorie. Vele verbeteringen in de haven zelf, zowel als er omheen, wachten op verwezenlijking. De railverbindingen met de haven moeten economischer worden gemaakt. De havenoutillage dient uitgebreid.

Dit **betekent: nog dichter bij** het schip!

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

De Historische Gids van Amsterdam van A. E. d'Ailly, in 1929 door ons Genootschap uitgegeven, is reeds verscheidene jaren uitverkocht en doorlopend moeten wij onze leden, die hier naar vragen, teleurstellen. Wij zijn nu zo gelukkig te mogen aankondigen, dat half Januari bij de uitgeverij Allert de Lange met onze steun een geheel omgewerkte en verbeterde druk van deze Gids, ditmaal geïllustreerd, zal verschijnen en dat dit boek, dat in de handel zal worden gebracht voor f 7.90, voor onze leden verkrijgbaar zal worden gesteld voor f 5.—. Wij zijn verzekerd, dat onze leden tot hun genoegen en hun lering van dit aantrekkelijk aanbod een dankbaar gebruik zullen maken.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

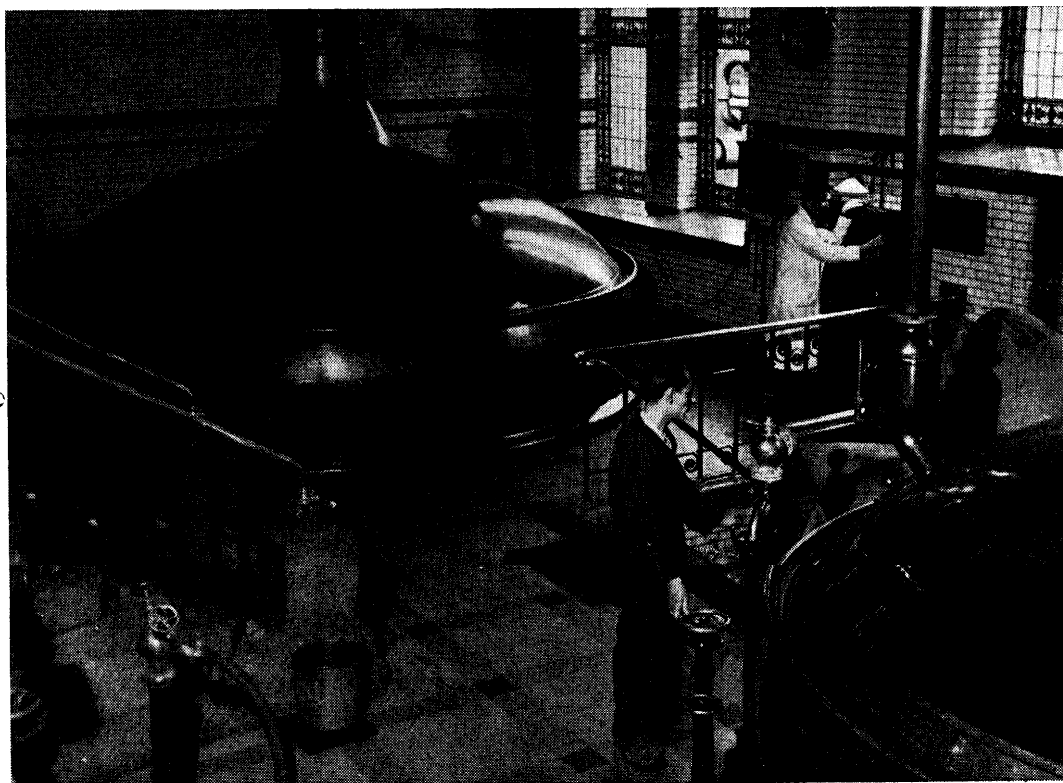
AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

NOVEMBER 1948

BEZOEK AAN HEINEKEN'S BIERBROUWERIJ.

De Heineken's Bierbrouwerij Mij. N.V., doel van onze aanstaande najaarsexcursie ¹⁾, werd als vennootschap in 1878 gesticht met twee brouwerijen, een te Amsterdam en een te Rotterdam en vierde dan ook als zodanig dit jaar haar 75-jarig bestaan. De Heineken's brouwerij bestond echter al eerder n.l. toen in 1864 de firma Heineken & Co werd opgericht en zij de brouwerij genaamd „de Hooyberg” kocht. Deze brouwerij bestond reeds in 1620 en in 1786 was zij de grootste van de 57 in Holland bekende brouwerijen. Zij was gevestigd aan de N. Z. Voorburgwal, op de plaats waar zich nu het restaurant „die Port van Cleve” bevindt.

Wortketel (inhoud 40.000 l.). De uit de lekbak toegestroomde wort (gefiltreerd) wordt verzameld in de bierketel en daar met stoom gekookt. Hier wordt de hop bijgedaan, waarna het brouwsel, nadat het op sterkte is gekomen, naar de gistkelder wordt gepompt, na eerst te zijn afgekoeld.

De imposante gebouwen aan de Stadhouderskade, waarin de leden van „Amstelodamum” op 17 November a.s. zullen worden rondgeleid, hebben hun ingang aan de le van der Helststraat. Hieronder moge een kort schema volgen voor de bereiding van bier en de inrichting van de brouwerij.

Het bierbrouwerijbedrijf is een gistingsbedrijf. Onder gisting wordt hier verstaan, alcoholische gisting, d.i. de verandering van in water opgeloste suiker in alcohol en koolzuur door middel van levende gistcelletjes. Als suiker voor het vergisten gebruikt de bierbrouwer in hoofdzaak mout-suiker, maltose.

Om moutsuiker te verkrijgen laat men gerstekorrels kiemen door de gerst grondig nat te maken en aan de lucht bloot te stellen. Bij de kieming heeft het kleine gerstkiempje, dat met een grote

¹⁾ Zie de Bestuursmededelingen in dit nummer, Red.

voorraad-reservevoedsel (in hoofdzaak zetmeel) het inwendige van de gerstekorrel vormt, voeding nodig om zich te ontwikkelen. Die voeding duurt totdat het kiempje groot genoeg geworden is om zich met behulp van wortels en bladeren zelf te voeden.

Het reservevoedsel is, hoewel het vlak tegen het kiempje in de korrel ligt, toch niet te gebruiken, omdat het onoplosbaar is in water en dus niet door het kiempje kan worden opgezogen. De natuur heeft daarom het zich ontwikkelende kiempje het vermogen gegeven stoffen af te scheiden, die in staat zijn het zetmeel te veranderen in maltose of moutsuiker, welke wel oplosbaar is en dus wel kan worden opgenomen. Om deze oplossende stoffen (diastase) te verkrijgen, laat men de gerst kiemen. Wanneer de diastase in voldoende mate gevormd is, wordt de gerst voorzichtig gedroogd, om deze stof niet te beschadigen. De droge gekiemde gerst heet mout en kan als zodanig maanden, zelfs jaren, bewaard worden. Wij moesten op dit punt wat uitvoeriger zijn, daar in de Amsterdamse brouwerij niet wordt gemouten. Men betreft de mout van de Rotterdamse brouwerij of van de handelsmouterijen hier te lande (die zich alleen bezig houden met het vermouten van gerst) of wel, men importeert mout.

Wij beginnen te Amsterdam dus met de „ziederij”, waar de mout wordt gemalen of beter geplet in molens en daarna met water beslagen, eventueel onder bijvoeging van andere zetmeelhoudende stoffen. Het beslag wordt gedeeltelijk gekookt, waarbij men gelegenheid heeft, de hoofdmassa bij verschillende temperaturen enige tijd te laten staan. Het gevolg daarvan is, dat alle daarvoor in aanmerking komende en in de mout aanwezige stoffen worden opgelost. Wanneer dit proces beëindigd is, wordt de oplossing van de daarin nog aanwezige niet oplosbare moutbestanddelen (o.a. kafjes) gescheiden door filtratie. De eigenlijke oplossing, het wort, wordt met hop gekookt; in sommige bedrijven wordt hieraan eventueel nog suiker toegevoegd. Deze gekookte oplossing is daarna gereed om naar de derde afdeling gepompt te worden.

De derde hoofdafdeling, *De Kelder-Afdeling*, is weer te verdelen in twee groepen, n.l. de gistkelders en de ligkelders. In de gistkelder wordt het wort eerst gekoeld tot beneden 10° C. Daarna wordt de gist eraan toegevoegd, zodat de hoofdgisting kan beginnen.

Deze hoofdgisting heeft plaats of in open kuipen, zodat de hoofdmassa van het gevormde koolzuur kan ontwijken, of in gesloten tanks, zodat het gevormde koolzuur kan worden afgezogen, gecompriëerd en verkocht. Na circa tien dagen gaat het z.g.n. „jongbier” naar de legerkelders, waar het in gesloten vaten of tanks bewaard wordt bij een temperatuur van 1° C. en *narijpt*. Van hieruit wordt het bier, na een verblijf van twee tot vier maanden, naar de tapafdeling gebracht, om, na eerst gefiltreerd te zijn, in transportfusten of flessen getapt te worden, waarna het voor het gebruik gereed is.

DE POLLUX HERSTELD.

Het was altijd een schoon en verheffend gezicht, komende uit het Centraal Station, om, aan de kant van het Oosterdok, boven het gewriemel van allerhand klein gedoe, de masten van de Pollux te zien uitsteken.

In de bezettingsjaren is de Pollux, de nieuwe Pollux, want de oude en verouderde Pollux was in 1941 door een verbeterde vervangen, in letterlijke zin afgetuigd.

Zo spoedig mogelijk na de bezetting moest het schip, dat inmiddels door de Engelsen naar IJmuiden was gesleept, weer terugkomen en van zijn masten en tuig worden voorzien, om de Matrozenopleiding voor de Koopvaardij, waarvoor het schip bestemd is, weer volledig ter hand te kunnen nemen.

Het Bestuur van Amstelodamum werd gevraagd, om voor het herstel van deze Pollux een subsidie beschikbaar te willen stellen. Het heeft niet gearzeld, aan dit verzoek te voldoen, juist omdat de Pollux tot het Amsterdamse stadsbeeld behoort en als symbool van Amsterdam's handel niet gemist kan worden.

Op Vrijdag 1 October j.l. was het schip gereed en heeft het Bestuur allen, die aan het herstel hebben medegewerkt, in de gelegenheid gesteld, het te bezichtigen.

Zo klommen dan de Voorzitter van het Genootschap en ondergetekende de gangtrap op en betraden zij het dek van de Pollux.

Er heerst op dit schip, zoals op ieder schip (de Willem Barendsz misschien uitgezonderd) een prettige sfeer van frisheid en vlotheid en de lucht van teer en touw. Er is hier strenge militairtucht, die een goede uitwerking heeft op het moreel van een groot aantal jonge mannen, die nuttig werk gaan doen en vaak gevaren zullen moeten trotseren.

Het schip is thans een internaat voor 72 jongens, die in een cursus van ongeveer 8 maanden opgeleid worden.

Hun strenge maar goede vader aan boord is de Commandeur, geholpen door de **Bootsman**, beiden ervaren zeelieden.

Na de bezichtiging was er nog eèn **reunie** in de **leszaal** van het achterschip. De Voorzitter van het Instituut, de heer. J. C. Bakker Overbeek, vertelde, terwijl het hele corps leerlingen was aangetreden, in het kort de geschiedenis van de Pollux, het ontstaan en de herrijzenis van het schip en dankte allen, die aan het herstel hebben bijgedragen.

De Commandeur feliciteerde daarna het Bestuur en bood de Voorzitter een exemplaar aan van het nieuwe eigen Pollux-lied, gedicht en getoonzet door een der onderwijzers., Uit het midden van de voorste rij trad de jongste en kleinste a.s. zeeman naar voren en declameerde met prettige jongensstem en goed van intonatie de tekst van het nieuwe lied, dat daarna gezongen werd door het hele corps.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering door alle aanwezigen uit te nodigen naar de tafel te gaan, waarachter de oorlammen in genoegzame hoeveelheid werden geschonken, om de herinnering aan deze plichtigheid levendig te houden.

J. P. **Mieras.**

MATROZENLIED.

VAN HET OPLEIDINGSSCHIP „POLLUX” TE AMSTERDAM.

Bruisende golven en 't schimmig verschiet,
Zonnige streken en 't koele gebied,
't Lokt onze durvende harten fel aan:
Wij willen de zeeën bevaren gaan !

Volk'ren van velerlei kleuren en taal,
Vreemde avonturen en 't **wondere** verhaal,
't Komt voor **onz'** hunkerende ogen te staan;
Wij willen de zeeën bevaren **gaan!**

Mensen en goed'ren van landen tot land
Staan wij ten **dienste** met nijvere hand;
Scheepvaart verrijkt wel het meest het bestaan:
Wij willen de zeeën bevaren gaan !

Komen er tijden van nood en van druk,
Water en wind draagt ons pover geluk;
Mocht ook ons hebben en houden vergaan:
Wij willen de zeeën bevaren gaan !

Klimmen de dagen en wenkt d' avondstond,
't Hart vindt dan rust weer op Vaderlands grond;
God geve kracht om Zijn woord te verstaan:
Wij willen Zijn zegen verwerven gaan !

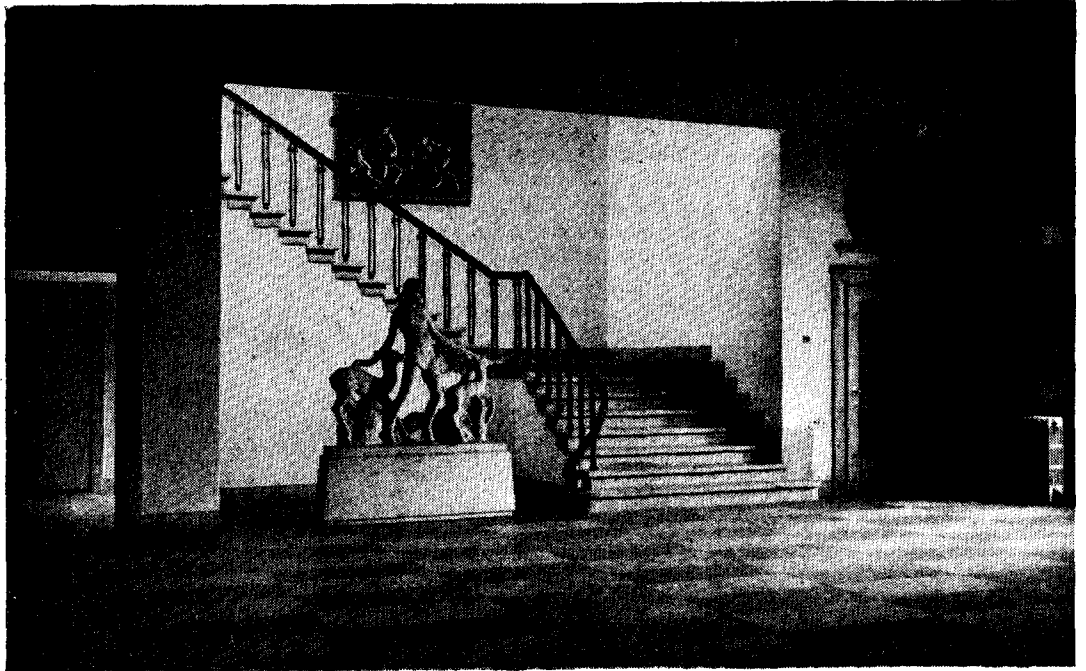
Fl. H.

INWIJDING.

BIJ DE HEROPENING VAN DE GEMEENTELIJKE H.B.S. VOOR MEISJES AAN DE
GERRIT VAN DER VEENSTRAAT TE AMSTERDAM OP ZATERDAG, 11 SEPTEMBER 1948.

Mej. C. H. van Gendt schrijft ons:

Op 11 Sept. 1948 vond de heropening plaats der H.B.S. v/m in de **Gerrit** van der Veenstraat. Dit feit is in hoge mate **verheugend** voor de school, die acht jaar lang „in de verstrooiing” **heeft bestaan**. Het feit is echter belangrijk voor ruimere kring — daar een geschonden **stads**-gedeelte een mooi gebouw herwon. — Grote wonden werden aan het schoolgebouw toegebracht in Nov. 1941 bij het bombardement in Zuid, nadat dit jaren lang een oord van verschrikking was geweest. Het is een. technisch wonder te noemen, dat deze muren weer zijn herrezen.

Voor de heropening dichtte Frits Tingen het volgende gedicht:

Een volk, een mens, een huis: ze hebben alle
 Hun levensloop en hun geschiedenis,
 Hun glorie en hun droeve lotgevallen,
 Waarvan de zin misschien verborgen is.
 Hier zocht en vond een onbezorgde jeugd
 De nog verborgen rijkdom van het leven
 En vond in kennis kracht, in schoonheid vreugd
 En leerde naar wat hoog en goed is streven.

Een volk, een mens, een huis: wie zal ze sparen,
 Als macht tot misdaad, haat tot waanzin groeit?
 Toen liet een reeks van leed-ervulde jaren
 Geen plaats voor wat hier vroeger heeft gebloeid.
 Hoe werd de vrede van dit huis verstoord;
 Hoe diep, hoe duldeloos, is hier geleden !
 Beseffen wij het wel, nu wij dit oord
 In vrijheid tot een nieuw begin betreden?

Hier werd koelbloedig en met welbehagen
 De massamoord der Joden voorbereid;
 Hier vierde ieder uur van alle dagen
 De haat een feest van helse bitterheid.
 Hier ving de gruwelijke uittocht aan;
 O niet te duiden leed dier duizendtallen;
 Hoe zal een mensenhart het wee verstaan,
 Dat zij verduurden, eer zij moesten vallen !

Geen dieper val kon ooit een huis verderven
 Dan de ontwijding, die hier werd aanschouwd.
 Reeds rijzen steden op uit puin en scherven
 En moeizaam wordt wat onder ging herbouwd.
 Ook deze muren vielen in den strijd;
 Doch ziet, zij wachten, tot hun oude taak herrezen.
 Hoe wordt dan nu dit huis opnieuw gewijd,
 Opdat het worde wat het was voor dezen?

zullen 't nieuwe glans en wijding geven, —
 Wij wijden 't met een nieuw-gewonnen vreugd, —
 Wij wijden 't met een nieuw-ontloken streven,
 Omdat wij zijn van Neerlands volk de jeugd;
 Omdat wij deel zijn van een volk, dat draagt
 Van vrijheid, vrede en recht de zuiv're krachten;
 Omdat wij weten dat de tijd ons vraagt
 Daartoe te vormen. daden en gedachten.

Laat ons dan nu 't herbouwde huis betreden
 Met een herboren blijdschap in 't gemoed, —
 Zij 't met bezinning op het droef verleden, —
 Maar met een jonge, ongebroken moed,
 Daar nog het leven goede kansen biedt,
 Waarnaar met hart en hand wij reiken mogen,
 Opdat eens, in een zegenrijk verschiet,
 Een nieuwe kracht ontbloei', ook door ons pogen.

Zie nog eenmaal naar de voorbije dagen,
 Voordat dit huis zoo droevig werd ontwijd;
 Toen heeft de straat Euterpe's naam gedragen;
 Euterpe, — dat was schoonheid, — lieflijkheid.
 Nu draagt die straat de trotse naam van één,
 Die strijdend voor de vrijheid is gevallen!
 Euterpe : schoonheid, — vrijheid: Van der Veen, —
 Dat dit een diep bezit zij van ons allen !

Dat zal van allen die hier samenwerken,
 Van jeugd en die haar plegen voor te gaan
 De kracht vernieuwen en den wil versterken,
 Waaruit de hoop der toekomst op zal staan.
 Dan kiemt uit schoonheid vreugd, uit kennis macht;
 Dan groeit ons hart naar vrijheid en naar orde,
 Opdat wat ons gegeven is aan kracht
 Aan heel het volk in vrijheid dienstbaar worde.

Euterpe, — Van der Veen, — wanneer wij dragen
 Die waarden beide vast in ons gemoed,
 Dan kunnen wij de levensworst'ling wagen
 Met vreugde en met onbedwongen moed.
 Zo wordt dit huis waarachtig nieuw gewijd;
 Wij geven 't wat wij mochten zelf ontvangen, —
 Gedragen door den nood van onzen tijd
 En door de eeuwigheid van 't hoogst verlangen.

FRICTS TINGEN.

GEVELSTEEN „T SEEPAERT”.

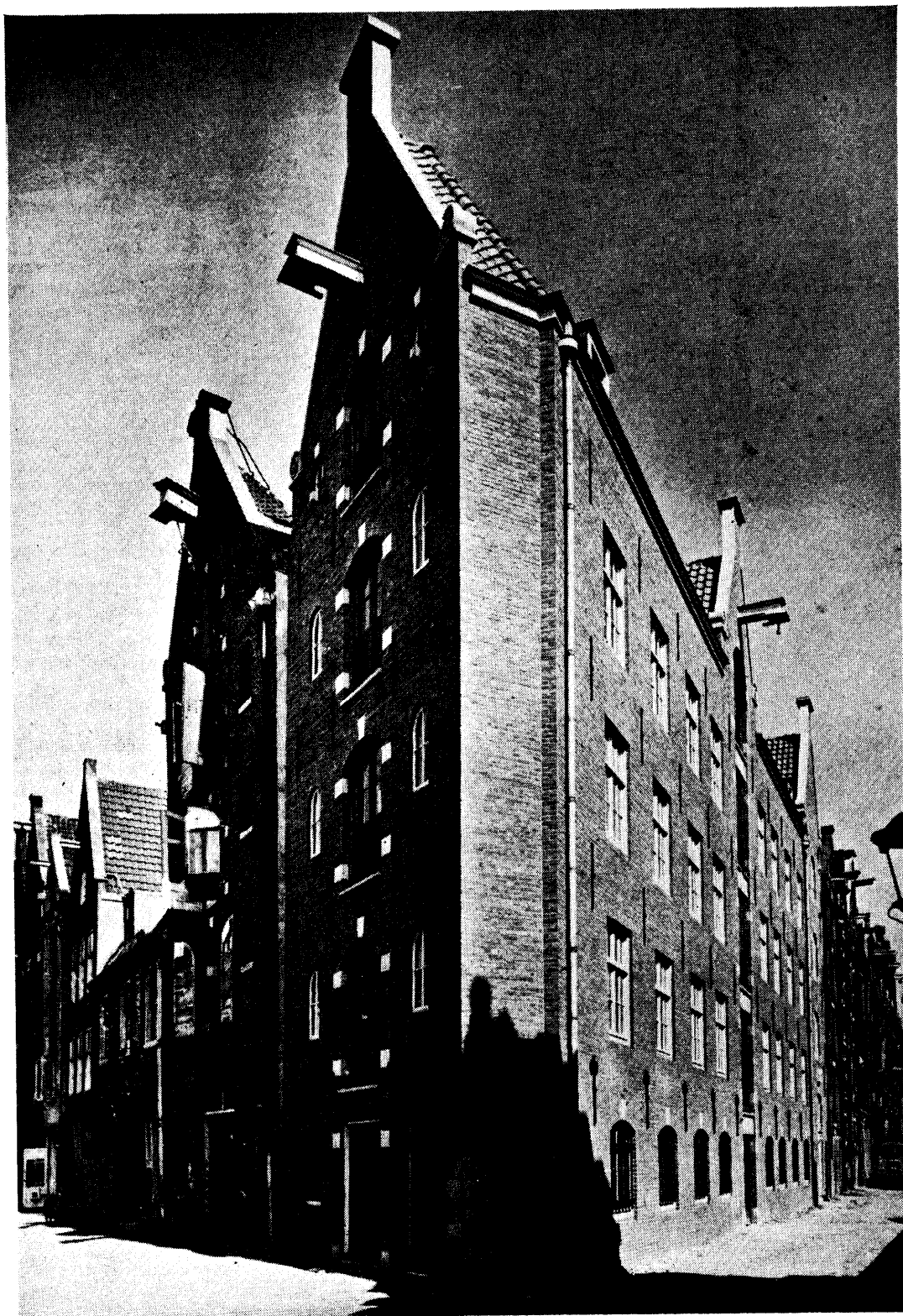
De heer A. J. Hooft van de Makelaarsfirma Muller, Siegmund en Schogt alhier schreef ons: In het Maandblad nr. 8 October 1947 werd mijn oproep geplaatst voor het opsporen van de gevelsteen, welke in het pakhuispand „t Seepaert” op het Prinseneiland moet hebben gestaan; deze oproep is echter zonder resultaat gebleven.

Dit pand werd in de vorige zomer als fabriekspand herbouwd en de eigenaresse, de N.V. Rowntree Handels Maatschappij, heeft de oude naam gehandhaafd en deze in een nieuwe gevelsteen vastgelegd.

Deze steen werd onlangs geplaatst en de architect, de Heer A. J. Westerman, is er in geslaagd zijn ontwerp aan te passen aan de omgeving en een doelmatig fabrieksgebouw te maken, waarin de gevelsteen een mooi plaatsje gekregen heeft.

De steen werd ontworpen en gehakt door de Heer A. Lucas, student aan de Techn. Hogeschool te Delft, als proefwerk in het atelier van de T.H.

Wij plaatsen hierbij een afbeelding van de nieuwe gevelsteen, die ons voorkomt een gelukkig voorbeeld te zijn van hetgeen in zo'n geval als uithangteken moet worden gemaakt. Ook brengen wij gaarne hulde aan architect Westerman voor de uitstekende wijze waarop hij de nieuwe bouw bij de oude buurt heeft aangepast. Men oordele zelf.

NOORDHOLLAND EN AMSTERDAM.

Op de bekende Volkshogeschool te Bergen N.H., „De Zandhoeve”, werd op 2 en 3 October 1.1. het drukbezochte ledenweekeinde gewijd aan de vraag naar de verhouding die er bestaat tussen Amsterdam en het platteland van Noordholland, in verleden en toekomst.

Om duidelijk te maken waarom de leiding van de Volkshogeschool hier deze vraag aan de orde had gesteld zette de eerste inleider van de besprekingen, mr D. Vis, redacteur van het Zaanse historische maandblad „De Zaende” en schrijver van de onlangs verschenen monografie over het Zaanse Volksleven, uiteen hoe het regionalistische streven van de zogenaamde „buitengewesten” — dat zijn de meer aan de peripherie van ons land gelegen provincies — vooral gericht is op groter zelfstandigheid tegenover „Holland” en „den Haag”. Te Bakkeveen (op „Allardsoog”, de eerste Volkshogeschool die hier naar Skandinavisch voorbeeld in 1932 werd gesticht) zijn meermalen deze verwijten gehoord, en het is niet steeds gemakkelijk dit streven te leiden in de juiste banen waarlangs geen schade maar winst voor ons volksgeheel behaald zou kunnen worden. Het verwijt jegens Holland en de grote steden van het westen des lands, dat zij namelijk zouden bloeien ten koste van de zuidelijke en noordelijke provincies, dreigt tot negativisme te voeren, tot nieuwe scheidingslijnen in het Nederlandse volk.

Toch wordt men bij het aanhoren van dergelijke verwijten getroffen door de natuurlijke saamhorigheid en het duidelijk eigen karakter van de bevolking van een aantal der bedoelde gewesten. Dé „Hollander” gaat zich dan de vraag stellen in hoeverre ook *zijn* provincie of gewest een eigen karakter bezit. Want eerst na het beantwoorden van die vraag is hij in staat de geuite verwijten te ontzenuwen. Maar dan blijkt alras dat het eigen karakter van bijvoorbeeld de Noordhollander inderdaad veel minder sterk is dan dat van de Fries, de Groninger, de Brabander, de Limburger. Waaraan is dat te wijten?

Deze vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden. Maar wanneer men pogingen tot beantwoording doet — en de leiding van de Volkshogeschool ziet dat als haar plicht — dringt zich in Noordholland de vraag naar voren hoe diep toch wel de invloed gaat en ging van het in alle opzichten zo machtige

Volgens mr Vis moet men deze kwestie in de eerste plaats historisch bezien, omdat men zonder de geschiedenis geen inzicht in de verhouding kan krijgen. En nu leert de historie overtuigend dat de groei van Amsterdam ging ten koste van het omringende platteland. Zo was het tijdens de grafelijke heerschappij met de tolvrijdom en met de markt- en industriële monopolies. Zo was 't tijdens de Republiek, toen de oppermachtige burgemeesters van Amsterdam deze lijn voortzetten, wat gemakkelijk ging omdat het platteland van Noordholland — in tegenstelling bijvoorbeeld met het Friese platteland — totaal onmondig was, zonder enige politieke stem of invloed. Alleen de Haarlemse burgemeesters waren, op de smeekbeden der dorpen, nog wel eens bereid hun belangen in de Statenvergaderingen te behartigen. De uitdrukking is niet te sterk wanneer men spreekt van een knechting van het platteland die duurde tot het einde van de 18de eeuw.

Nu zou het getuigen van een gebrek aan historisch inzicht wanneer men aan deze feiten een verwijt tegen Amsterdam, zelfs tegen het vroegere Amsterdam, zou ontleenen. Het zijn immers meestal de van het platteland naar de stad emigrerende elementen geweest, die Amsterdam tot bloei brachten. Maar wel is het goed, zich af te vragen of er niet een moment kan aanbreken, waarop men door bewust ingrijpen de nadelen van een historische ontwikkeling behoort te ondervangen. Want de kloof tussen Amsterdamer en Noordhollander is vrij diep, ook nu nog. Wederzijds begrip ontbreekt veelal. Juist op de gemengde volkshogeschoolcursussen blijkt dit nogal eens. In de stad is over het algemeen de kennis van het nabije platteland waarop men voor zijn voedselvoorziening toch is aangewezen, meestal gering, geringer nog dan omgekeerd. In het verleden hebben de dorpen zich meermalen aaneengesloten in hun hardnekkige strijd tegen de stedelijke monopolies. Een boeiende strijd, waarvan de geschiedenis veel te weinig bekend is, geheel schuil als zij gaat onder de stralende, vorstelijke ontwikkelingsgang van Amsterdam. Spreker noemde verscheidene voorbeelden van deze strijd, die ook voor Amsterdammers interessant is, en waarop wij elders nog eens uitvoeriger hopen terug te komen. Mr Vis stelde zelfs de vraag of Amsterdam, terwille van zijn haven, niet al te veel land aan het invretende IJ heeft opgeofferd, dat IJ waarvan de monding toch evenzeer door afdamming van de zee had kunnen worden afgesloten als geschiedde met de Zuiderzee-verbindingen der andere grote Noordhollandse meren, lang voor hun drooglegging.

De zuigkracht van Amsterdam is steeds enorm geweest, en dit betekende een anti-selectie van het platteland, zowel in cultureel als economisch opzicht. Steeds heeft dat platteland de stad met jonge, frisse krachten gevoed, en dit is tot op heden het geval. Omgekeerd echter is het

forenzendom, dat zich over een groot deel van Noordholland uitstrekt, een ontbindend element op de vanouds bestaande dorpsamenleving, waardoor onze dorpen steeds meer van hun eigen karakter verliezen. Dit geldt al heel sterk voor de randdorpen rondom Amsterdam. En bij het steeds toenemende verkeer zullen deze tendenzen zeker nog groeien.

Dit alles heeft men te aanvaarden, maar een tegenwicht, aldus spreker, mag hier niet ontbreken. Dat tegenwicht moet bestaan in een zo groot mogelijke kennis en volledige waardering, van *elkaars* eigen aard en taak in een samenleving waarvan stad en land gelijkwaardige partners zijn. Tot op heden is dat nog niet het geval. Zelfs ontbreekt er nog al te veel aan de kennis van *eigen* aard en taak! Het heeft er soms veel van weg, dat ons platteland zichzelf automatisch bij de stad annexeert. Spreker noemde in dit verband het naar zijn mening veelzeggende feit, dat de vereniging van Noordhollandse burgemeesters de burgemeester van Amsterdam — zij het na min of meer felle mededinging van zijn Haarlemse collega — tot haar voorzitter verkoos. Zijns inziens heeft men geen juist inzicht in de verhoudingen, wanneer men meent dat de belangen der kleinere gemeentes parallel lopen met die van Amsterdam.

Als belangrijk voorbeeld van de invloed van Amsterdam in de moderne tijd wees spreker nog op het grote melkwinningsgebied rondom Amsterdam, dat geheel gereguleerd is terwille van de hoofdstedelijke melkvoorziening. Met deze zee van melk spoelt veel van het eigene van het boerenland weg. Op het karakter van de bevolking is dit soort industrialisatie van duidelijk merkbare invloed.

Natuurlijk doen deze feiten niets af aan de onmetelijke waarde die Amsterdam cultureel maar ook economisch voor geheel Nederland heeft. Spreker deed herhaaldelijk uitkomen dat hij deze betekenis van de hoofdstad in volle omvang erkent, en ook in de nabespreking werd daarop meermalen geded. Maar de leemte wat betreft de kennis van „de provincie” vraagt dringend aanvulling, evenzeer als Amsterdam meer juist begrip en waardering van buiten behoeft. En dit is juist de taak die de Volkshogeschool als de hare voelt. Slechts in een sfeer van wederzijds kennen en waarden zullen de belangentegenstellingen zich kunnen oplossen.

In deze laatste gedachtengang werd het dan ook zeer waardevol genoemd dat tijdens het tweede deel van de besprekingen de heer D. Kouwenaar een enthousiast getuigenis aflegde van de praet en heerlijkheid van zijn geliefd Amsterdam.

Dit tweede deel van de besprekingen werd gehouden op het Oude Hof. Onze redacteur sprak toen over het karakter van Amsterdam en van de Amsterdammer. Hij behandelde achtereenvolgens het karakter van Amsterdam als haven- en handelsstad, als water- en grachtenstad en als *Hoofdstad. Van de karaktereigenschappen van de Amsterdammer noemde hij vooral diens zin voor humor. Aan het slot van laatstgenoemde voordracht werden een aantal lantaarnplaatjes van het Lichtbeeldeninstituut vertoond; plattegronden van Cornelis Anthoniszoon en Pieter Bast, prohlen, stadsgezichten en gebouwen (zowel wereldlijke als geestelijke).

MARINE-LIJNBAAN EN NOG WAT.

Toen in 1939 besloten werd, om de resten van de Lands- of Marine-lijnbaan, wegens de slechte toestand, af te breken, heb ik mij gerept er eerst nog een foto van te maken.

In mijn jeugd vond ik het langgerekte huis zeer interessant en vond het erg jammer dat het houten gedeelte, 400 meter lang, werd afgebroken. Dit gebeurde in 1905. Het was echter wel nodig, want in het jaar ervoor was een gedeelte, over een lengte van 30 meter, door algehele bouwvalligheid en een hevige wind, ingestort. Het slopen van het houten gedeelte, „honderd en tien gewelven en zware voetsmuren”, duurde 7 maanden. De slopersbaas kreeg, samen met het werkvolk, een compliment, dat het zo vlug gedaan was. Het moet oorspronkelijk dus wel een stevig huis geweest zijn.

Het gesloopte gedeelte was een overdekte lijnbaan, alwaar, door menigte van volk alderhande slag van Touwerk, tot behoefte der Oorlog-schepen, in voorraat geslagen werd”, aldus Casparus Commelin in „Beschrijvinge der stad Amsterdam”, uitgekomen in MDCXCIII.

Als kleine jongen, ik was 7 jaar oud toen de lijnbaan gesloopt werd, vroeg ik mij af, waarom dat huis niet onderhouden werd; het moest toch een belangrijk huis zijn, zo geweldig lang; dat zag je nergens in de stad.

En nu zou het overgeblevene ook gesloopt worden. Weliswaar is de gevel met een klein stuk van het huis behouden gebleven, maar de lijnbaan bestaat niet meer.

De „Lands- of Marine-Lijnbanen” waren aan de Conradstraat gelegen, met de gevel aan de Oostenburgergracht, staande naast de „Oost-Indische Lijnbanen”, „. . . . groot kostelijk konstig gebouw, op de breete van vijf en vijftig, en omtrent de twee duyzend voeten lank zijnde: het Fondament

op zware ingehayde palen, met dikke planken bedekt, daar dit gantsche vloerwerk, met aarde bedekt (voor 't nederzakken) boogsgewijs is op rustende".

Op 1 Juli 1887, toen de lijnbaan werd opgeheven, werkten er nog slechts 37 man; in 1864 waren er nog 136 geweest. Het gebouw zou niet gesloopt worden. In 1869 werd overwogen er een schietbaan voor oorlog en marine aan te leggen, (waar nu de Blanken- en Krayenhof-straten zijn, was toen een exercitie-terrein) maar dat is blijkbaar nooit gebeurd.

Reeds in 1901 werd het houten gedeelte voor afbraak verkocht; het afbreken geschiedde pas in 1905.

Het afbreken van de Oost-Indische Compagnies-lijnbaan was in Dec. 1822 al aanbesteed.

De Kattenburger-, Wittenburger- en Oostenburger-gracht, waarmee de straatweg bedoeld wordt, had voor 1877 geen doorlopend wegdek, maar werd doorsneden door vier kanalen, waarover elk een houten wipbrugje. Twee er van zijn op de afbeelding te zien; het rechtse is de verbinding tussen de Marine houthaven en de Nieuwe vaart. Deze laatste loopt parallel met de drie genoemde grachten (de straatweg); de drie waters van die naam lopen haaks op de Nieuwe vaart. De namen van de houten wipbrugjes worden bewaard in de duikers, zoals de ondergrondse waters worden genoemd. Die bij Kattenburg heet Parel-duiker; het vroegere brugje Parelbrug. Bij Wittenburg is de Oesjesduiker; vroeger Oesjesbrug. Een spekslager had zijn zaak op de Wittenburgergracht de naam Het Ossebruggetje gegeven, klaarblijkelijk van de Oesjesbrug afgeleid.

De bewoners van de Eilanden hebben de openingen tussen de huizen, uitzicht gevende op de drie grachten, waaigat, 1e, 2e, en 3e Waaigat genoemd. Het derde Waaigat werd in 1903 overbouwd met een laag gebouwtje, uitbreiding van „'t Suykerhuys"

De lijnbaan der Oost-Indische Compagnie kwam in 1798 in handen van de Staat, werd in de tweede helft der vorige eeuw tot opslag van suiker gebruikt en sindsdien „'t Suykerhuys" genoemd. Vraag op Oostenburg niet naar de voormalige lijnbaan der O.I.C., die zal niemand u kunnen aanwijzen, wel het Suikerhuis.

Ik was 5 jaar oud, toen dat derde Waaigat werd overbouwd en toch herinner ik mij nog goed, dit water gezien te hebben, hangend over de ijeren leuning. Zo is er al heel wat veranderd in een kort tijdsbestek; het zijn veranderingen welke gewoonlijk die stadsgedeelten niet interessanter maken. Of zouden de herinneringen aan de vroegere toestanden het interessante uitmaken?

Aan het eind van Oostenburg was vroeger de scheepswerf gelegen van de O.I.C., op welks werf Czaar Peter 10 maanden heeft gewerkt, in de jaren 1697-1698. Ter herinnering hieraan is, naar bekend is, in de zijgevel van het overblijfsel van de Marine-lijnbaan, dit jaar een gedenkplaat ingemetseld.

Naast de Marine-lijnbaan zijn in de jaren 1861 tot 1909 de Conrad-, Czaar Peter-, Blanken- en Crayenhof-straten ontstaan. Naast de Crayenhofstraat is een kanaal gegraven, aan welks oever wij als jongens graag speelden. Bij het graven in de walkant werden door ons dikwijls doods-

beenderen aan de oppervlakte gebracht, waaronder ook schedels. Hier moest de plaats zijn, waar eertijds het pestkerkhof was gelegen, waar mensen werden begraven, die aan de pest en andere gevaarlijke ziekten waren overleden. Ook ter dood gebrachte misdadigers vonden hier hun laatste rustplaats. Dit wisten wij jongens elkaar te vertellen en oude bewoners van die buurt beweren nu nog, dat het een noodkerkhof was, tijdens een pestepidemie. De geschiedenis zegt het echter anders. De naam luidde St. **Pieters** kerkhof en dit kerkhof 'was in gebruik tot 1864; in 1804 werd tot het aanleggen ervan besloten. Hier werden lijken begraven van mensen, die in het „Sinte **Peeter** Gast- en de Pesthuuse" overleden waren. Hiermede worden de naam Pestkerkhof en de legende van de pestepidemie wel verklaard. Als het waar is, dat in de Franse tijd op dit kerkhof executies hebben plaats gevonden, dan kan dit de oorsprong zijn van de overlevering dat hier geëxecuteerden begraven werden.

Op een nu kaal terrein, gelegen bij de Crayenhofstraat, gaven enige verspreid staande bomen, wel de suggestie resten te zijn van een oud kerkhof. De bomen zijn in de hongerwinter gesneuveld. Het terrein kan echter ook het overblijfsel van het Bolwerk Jaap Hannes zijn, dat hier ongeveer geweest 'moet zijn, terwijl dan de plaats van het kerkhof iets oostelijker ligt. Behalve de molen De **Gooier** op de achtergrond, hebben aan de andere kant van het terrein, dus noordelijker, verscheidene molens gestaan, o.a. een houtzaagmolen van de Marine, staande aan de Marinehouthaven, welke naast de lijnbaan lag. Aan het eind van de Czaar Peterstraat stond een boormolen, later als chocolademolen in gebruik. (Bij de bewoners als sukkelaadmolentje bekend.) De overblijfselen werden vermoedelijk in 1929 opgeruimd.

De bouw van de Dageraadsbrug werd in 1877 aanbesteed en kwam over de Nieuwe vaart dicht bij de werf „De Dageraad" te liggen. De oude houten brug droeg de naam Outewalerbrug.

Van deze brug af zien wij de **Gooier** voor ons. Doordat de Duitsers de rechts van de molen staande huizen hebben laten afbreken, staat het imposante bouwwerk nu geheel vrij.

Oorspronkelijk stond de **Gooier** op het Bolwerk Oosterbeer; in 1814 werd hij iets noordelijker verplaatst naar een eilandje, later vergroot en het Funen genoemd. De naam herinnert aan De Ruyter's overwinning op de Zweden bij het eiland Funen, welke overwinning samenviel met de aanleg van dit eilandje.

In 1930 werd, zoals men weet, de molen geheel gerestaureerd en op 15 April 1931 weer in gebruik genomen. De **Gooier** is sindsdien op de Monumentenlijst geplaatst.

H. VELTMAN.

De Marine-lijnbaan, vóór het gedeeltelijk afbreken in 1939.
Links de gevel van de vormalige lijnbaan der **Oost-Indische-Compagnie**

UIT DE GESCHIEDENIS VAN NIEUWER-AMSTEL.

Ons medelid, de heer H. J. Scharp, heeft in een historische reeks van zeer lezenswaardige, goed gedocumenteerde artikelen gewijd aan de oudheden van Amsteland. In het 23ste, verschenen in het nummer van 24 September jl. **van** genoemd weekblad, maakt men kennis met pastoors, dijkgraven, ambachtsheren maar ook met de fraaie buitenplaatsen met hun schone lusthoven, **Trompenburg**, Oostermeer en Tulpenburg. In het bijzonder portretteert de schrijver ons de figuur van de soldaat-dichter Johan van Broekhuizen, die in de Dorpskerk van Amstelveen ter ruste is gelegd. Hierbij is gereproduceerd een afbeelding van het grafteken ¹⁾, dat eerst in 1767 werd opgericht ter nagedachtenis van deze reeds in 1707 overleden dichter, door mr Abraham Calkoen, Heer van Kortenhoeve. Op het voetstuk vindt men een Latijns Grafchrift van Pieter Burman Jr. ²⁾, wijdlopend en hoogdravend, zoals de schrijver het kenschetst. Wanneer men de kerk van de zijde van het kerkplein binnentreedt, ziet men het grafteken rechts van de preekstoel. Het bestaat uit een vaas met pedestal, waarop in 18e eeuwse trant een helm, een lier, een zwaard en een herderstaf zijn uitgehouwen.

Deze in zijn tijd zo merkwaardige man werd, naar de heer Scharp herinnert, geboren te Amsterdam. Hij stamde uit eenvoudige ouders, maar bezocht toch de Latijnsche School, waar hij zich al spoedig onderscheidde door het maken van Latijnse gedichten. Zijn oom en voogd deed hem daarna in de leer bij een apotheker, maar Joan liep daar na enige jaren weg en werd soldaat. Een zeer avontuurlijke loopbaan werd nu zijn deel. Hij hielp in 1672 Groningen verdedigen, maakte de verrassing van Koevorden mee en nam in 1674 deel aan de tocht van de Ruyter naar West-Indië. In 1676 was hij te Trier, waar hij, behalve Latijnse verzen, ook Nederlandse gedichten schreef en oudheidkundige onderzoekingen deed. In hetzelfde jaar werd hij van vaandrig tot luitenant bevorderd.

Broekhuizen had zich intussen door zijn verzen de vriendschap verworven van Professor Graevius te Utrecht en van Nicolaas Heinsius.

In 1682 kwam hij te Utrecht in garnizoen en dus in een kring van geleerden. Twee jaar later werd hij benoemd tot kapitein bij de stadsbezetting te Amsterdam, die in dienst

stond van de magistraat der stad. Zo keerde hij dus terug naar zijn geboorteplaats. Intussen waren in 1677 enige Nederlandse gedichten van hem uitgegeven. Tegelijk met verzen van zijn vriend Pluimer had hij in 1684 zonder zijn naam een Latijnse vertaling gegeven van René Rapin's „Discours académique sur la comparaison entre Virgile et Homère” (Academisch betoog over de vergelijking van Virgilius met Homerus) en had hij zijn Latijnse gedichten verzameld in de bundel „Carmina”. Broekhuizen leefde te Amsterdam in een zeer beschaafde en geletterde kring, schreef vele verzen en maakte zich als Latijns dichter ook buitenslands grote naam. Verschillende werken van grote Latijnse auteurs verschenen van zijn hand.

Op 31 Januari 1696 werd Broekhuizen bij het zogenaamde aansprekersoproer levensgevaarlijk met een steen aan het hoofd gewond, doch hij herstelde. In het laatst van 1697 besloot de magistraat van Amsterdam de burger-compagnieën af te schaffen, doch de officieren, zolang zij leefden, in het genot hunner jaarwedden te laten. Broekhuizen verhuisde nu in 1699 naar Amstelveen, waar hij een huisje met grote tuin betrok en zich geheel aan de studie en aan polemieken wijdde. Het laatste gedeelte der 17de en het begin der 18de eeuw kenmerkten zich door hevige, letterkundige twisten, waaraan Broekhuizen, die een hartstochtelijk man was, flink heeft deelgenomen. Vooral in de strijd tussen de Amsterdamse hoogleraar Petrus Francius en zijn Leidse ambtgenoten Jacobus Perizonius (Voorbroek) en Abraham Gronovius heeft hij zich duchtig geroerd. In een groot aantal zinnige Latijnse verzen, die slechts in enkele exemplaren gedrukt zijn, heeft hij een menigte geleerden aangevallen of zich tegen hen verdedigd. In 1702 zag zijn uitgave van Propertius, van vele noten voorzien, te Amsterdam het licht, zonder dat zijn naam er in genoemd werd. Later verscheen die van Tibullus, even vóór zijn dood. Beide uitgaven hebben grote opgang gemaakt, want Broekhuizen was een voortreffelijk latinist van fijne smaak en buitengewone belezenheid, ook in de moderne letterkunde. Zijn Propertius werd in 1727 herdrukt. De laatste jaren van Broekhuizen waren droevig. Hij was voortdurend ziek en voelde zich eenzaam. Zijn voornaamste vriend in die tijd was de jonge Utrechtse professor Petrus Burmannus, die in drukke briefwisseling met hem stond en hem raadpleegde bij het bewerken van al zijn boeken.

¹⁾ Naar een tekening van G. Lamberts.

²⁾ Petrus Burmannus secundus, de bekende Amsterdamse hoogleraar (1713-1778).

OP HET OUDE HEKELVELD.

In het Maandblad „*A.P.-Omnibus*” orgaan geschreven voor en door personeelsleden van de Arbeiderspers, vertelt ons medelid H. W. Alings op prettige manier over het oude Hekelveld, zoals het er jaren geleden uitzag. Vóór de Singel gegraven werd en het terrein tusschen Spuistraat en Singel bebouwd werd, moet het hier aan het Hekelveld wel bar hebben gespookt, want het IJ had zijn boorden weinige passen van het Hekelveld.

Amsterdam was destijds dichtbevolkt op een klein gebied. Zo ontstond het sloppennest, dat wij kenden als het Groot en Klein Hemelrijk, vóórdat het gebouw der Arbeiderspers er gezet werd.

De naam Hekelveld is waarschijnlijk hieraan te danken, dat, toen deze grond nog buiten de veste lag, het vlas gehegeld werd, voor het tot touw werd verwerkt op de lijnbanen in de omgeving. Even verder op de Spuistraat vindt men immers de Lijnbaansteeg. Trouwens, een paar huisnamen uit de tijd, dat de huizen nog niet genummerd waren, duidde erop. Een heette, „de Groene Hekel” en een ander, ter onderscheiding, „In de drie Groene Hekels”.

Het buurtje „an die oude vesten geheten dat hemelrijck”, dat in het Weesboek van 1477 al zo genoemd wordt en tot voor een paar jaar nog die naam droeg op een naam-bordje in een gang op zij van het huis Hekelveld 18, voordat de huizen No. 20 e.v. werden afgebroken — waardoor het Kattégat verbreed werd — het Hemelrijk dan, heeft zeker zijn naam te danken aan een gevelsteen of uithangteken.

In het Klein Hemelrijk stond in 1602 een suikerbakkerij, „t Oude vermaarde Vagevuur, daer lange jaren het ijsselijke suikerige vuur

gestookt is”. Naast het Vagevuur was in 1649 de suikerbakkerij „t Groot Hemelrijk”. Voor toepasselijke namen was men niet bang, getuige een nabije suikerbakkerij „de Hel” geheten, welke, als veel gebruikelijk in die tijd, op het uithangbord liet weten:

Hier is de Hel.

Daar is het wel.

Al is het wat duur,

Nog is het beter hier als in 't Vagevuur;

Hoe' de mensen in het „Hemelrijk” leefden, leert ons het door L. M. Hermans in 1901 gepubliceerde en 'door Alb. Hahn verluichte, Onderzoek naar de woningtoestand te Amsterdam.

De onderzochte 94 woningen bleken toen al vrijwel onbewoonbaar, de meeste met kamers lager dan 2.50 m, waarvan 70 één-kamerwoningen waren, door gezinnen met 4-5 kinderen bewoond. In deze ene kamer werd gekookt, gegeten, geslapen, de was gedaan en gedroogd.

Lucht en licht ontbraken natuurlijk en vocht, rook en stank waren er te over, van de stilletjes en de vuilnis in de stegen. Maar B. en W. oordeelden onbewoonbaar verklaring niet nodig. De steegjes waaruit het Hemelrijk bestond waren op zijn hoogst 2 meter en hier en daar zelfs 1.75 m, 1.20 m, 1 m en 2 sloppen 80 en 78 cm breed! Een doodlopend slop bergde 10 gezinnen. Nochtans werd f 1.50 voor een benedenwoning en f 1 voor een 3e verdieping gevraagd. De kamers, hokken, zegt Hermans, zijn soms 2.40 hoog, en 4.10 × 1.80 m of ook wel 2 × 2 m breed, berekend voor bewoners van het eiland Lilliput. Bij het helderste weer zit men in het halfduister.

NAMEN VAN STRATEN.

Onlangs merkte ik, dat op het oude Tulpplein een bordje is komen te hangen met Prof. Tulpplein 'er op. Ik schrok, want de vrees kwam bij me op, dat 'nu ook Amsterdam de afschuwelijke gewoonte van kleine plaatsen zou gaan volgen om straten en pleinen academische graden en titels te geven, een volkomen onjuiste, want ontaalkundige wijze van aanduiding. Ik was al bang geweest voor een Dr. Folakstraat, maar dat is blijkbaar nog te

elfder ure verhinderd. Toch zou het m.i. nuttig zijn, dat hier meer waakzaamheid betracht wordt en dat Amsterdam althans het voorbeeld geve niet mee te doen aan de op het ogenblik in ons land heersende titelkrankzinnigheid. U weet wel: Prof. Dr. Mr. Ir. Jhr. J. Pieterse, enz. ! In de ledenlijst kwam ik ook enige malen Mevrouw Prof. tegen? ook zulk gebruik dienen wij als een Duitse dwaasheid en een Hollandse onbescheidenheid tegen te gaan. P.

NOG EEN DUIVENPLAT.

De heer Schippers maakt ons nog opmerkzaam op een duivenplat, op het dak van perceel

2e Jacob van Campenstraat 77. Zijn er nog leden, die nog meer duivenplaten weten aan te wijzen?

VOLTOOIING AMSTERDAM-RIJNKANAAL VERTRAAGD.

Naar aanleiding van het feit, dat in de rijksbegroting lagere bedragen zijn geraamd voor de voortzetting van enige lang onderhanden zijnde werken van Waterstaat, waaronder het Amsterdam-Rijnkanaal, (5 miljoen in plaats van 20 miljoen) heeft het raadslid Le Cavalier (V.V.D.) vragen gericht tot B. en W. van Amsterdam.

B. en W. delen in antwoord hierop mede, dat als gevolg van de verlaging van de post de voltooiing van het kanaal in een veel langzamer tempo zal verlopen dan waarop Amsterdam mocht rekenen. Het college is in dit voornemen niet 'vooraf gekend. B. en W. hebben evenwel op zo kort mogelijke termijn met de minister van Waterstaat a.i. een onderhoud aangevraagd. Zij zeggen, dat het zo spoedig mogelijk tot stand komen van de nieuwe verbinding met het achterland een levensbelang voor Amsterdam is, en dat zij niets ongedaan zullen laten, om dit in veiligheid te brengen. Hierbij is het niet gebleven. In de 20 October j.l. gehouden zitting van de Amsterdamse raad was ingekomen een interpellatieverzoek van alle fracties, die verzocht hadden haar de gelegenheid te geven

de burgemeester enige vragen te stellen met betrekking tot het 'Amsterdam-Rijnkanaal.

De burgemeester zei dat hij de belangstelling uit de raad volkomen kon begrijpen, maar dat hij het ongewenst achtte in dit stadium, nu besprekingen gaande zijn, antwoord te geven. Namens de fracties, zei de heer Tas (arb.), dat de interpellanten tegen uitstel van behandeling geen bezwaar hadden, maar hij wees er op, dat het niet gebruikelijk is, dat alle fracties gezamenlijk een interpellatieverzoek indienen. Hieruit blijkt wel, dat te Amsterdam in alle lagen der bevolking met ontsteltenis kennis is genomen van de vermindering van het bedrag voor de Amsterdam-Rijnverbinding. Deze zaak is niet alleen van belang voor de verbinding van Amsterdam met de Rijn, maar ook voor het tijdstip waarop het kanaal gereed zal komen. Destijds is ten aanzien van dit tijdstip een belofte gedaan. Deze dreigt thans in gevaar te komen, zodat Amsterdam achter komt bij andere havens. Vandaar dit interpellatieverzoek.

Hierop antwoordde de burgemeester nog, dat hij hoopte over veertien dagen de gewenste inlichtingen te kunnen geven.

JENEVERMUSEUM EN MOORDENAARSGANG.

Een van de dingen, die in Amsterdam aan het uitsterven zijn, is de „gang”. Eens hadden wij er 2000 of daaromtrent, maar weet U nog, dat de Kamelengang op het Oudekerksplein te vinden was en de Maagdenwatersgang bij de Lijnbaansgracht en de Lieve-Hollandersgang op Oostenburg en de Muggebeensgang bij de Zeedijk?, aldus vraagt M. G. Emeis Jr. in een artikel van zijn hand, dat men ons als uitknipsel (waaruit?) toezond.

't Is een aanloopje om te komen tot de mededeling, dat er te zijner tijd hier ter stede een **gangnaam** zal herleven en wel die van **Moordenaarsgang**, liggende naast (of in?, de gang is overbouwd) perceel Rozengracht 108, en voerend naar een achterplaatsje, waaraan staat het dus wel zeer ingebouwd pand Rozengr. 106. In laatstgenoemd huis willen, naar wij lezen, een bekend Amsterdams restaurant-houder en een even bekende Amsterdamse jenever- en likeurstokerij een Jenevermuseum inrichten, zodra de materiaalpositie dit gedooft. Maar nu die naam Moordenaarsgang! In een **koopacte** van 1918, betreffende Rozengracht 106 nog wordt gesproken over deze „afgesloten gang, welke volgens oude titels vroeger genoemd was Moordenaarsgang”. Dit wordt bevestigd door een **koopacte** uit 1866, waar het huidige pand 108 (aan de straatzijde dus)

wordt aangeduid als het „huis op de **Rozengracht** Noordzijde, bij de Ravenbrug, op de hoek van de Moordenaarsgang, waarboven een pakhuisje of bergplaats is gebouwd”. Gaan wij nog verder terug door een **koopacte** van 1780 op te slaan dan blijkt, dat de **Moordenaarsgang** in de achttiende eeuw Princepoort heette. Wat betekende de naam „Moordenaarsgang ?” vraagt de heer Emeis. Kan iemand hem op die vraag antwoord geven?

Blijkens hetzelfde artikeltje was er vroeger nog een tweede Moordenaarsgang te Amsterdam. Op het punt, waar Lijnbaansgracht en **Brouwersgracht** elkaar ontmoeten, lag tot voor 100 jaar een brug, waarop eens een moord werd gepleegd. De moordenaar, aldus de legende, werd ontdekt door een zwerm vliegen, die zich op het gezicht van de moordenaar vastzette en zich door niets liet verdrijven. Zo werd de dader in een kelder op de hoek van de tegenover de brug gelegen Nieuwe Wagenstraat gevonden en gearresteerd. De brug heette sindsdien de Moordenaarsbrug, de kelder droeg voortaan het opschrift: „Van ouds d'Vliegenkelder”, en naast het huis Lijnbaansgracht 304 vond men voortaan de Moordenaarsgang. Huis en gang zijn beide verdwenen ; in de huisnummering van de nieuwe panden ontbreken de nrs. 302 tot 310.

OUDE KUNST IN DE WARMOESSTRAAT.

Het is moeilijk een antwoord te geven op de vragen naar aanleiding hiervan in het vorige maandblad gesteld. Welk huis in de Warmoesstraat in de tijd van Carel van Mander, ± 1600, het Lavoir — toen ook in ohze taal een gebruikelijk woord — heette, is niet bekend. De eigenaar van het schilderij van Holbein is evenmin op te sporen. De grote huizen in de Warmoesstraat werden vanzelfsprekend door rijke mensen bewoond en van meer dan één weten wij, dat ze kunst hebben verzameld, bv. Jacob Rauwert en de door de Heer Sander genoemde Marten van Papenbroeck (1567—1640). Deze was een bekend koopman, afkomstig uit Antwerpen en de overgrootvader van Gerard van Papenbroeck. Welk huis hij in de Warmoesstraat bewoonde, is niet meer na te gaan, daar hij, al spoedig in 1605, een huis in de Kalverstraat betrok, gelegen op de hoek van de sindsdien naar hem genoemde steeg. Deze bijzonderheden danken wij aan het werk van J. E. Elias, de Vroedschap van Amsterdam.

HET WERKHUIS.

In het artikel van de heer J. van Esso Bzn. op p. 122 is een passage, die in 'de tekst thuis hoorde, naar de voetnoot verhuisd, nl.

„De zo verschillende indrukken enz. Deze behoorde te volgen in de tekst na „nog voor de geest staat” (al. 3).

DE GEBRANDSCHILDERDE RAMEN IN DE OUDE KERK.

Ons medelid Jan 'Mens schreef in *Het Parool* van 16 Oct. j.l.:

De tentoonstelling van de glasramen in de Oude Kerk te Amsterdam is voorbij. De vraag rijst: Wat nu? Moeten de drie juwelen van glazenierskunst weer in kisten worden verpakt en opgeborgen tot het jaar anno zoveel? De restauratie van de Oude Kerk zal nog wel even op zich laten wachten. Het herplaatsen van

deze ruiten vormt een onderdeel van het herstelplan. Zou het geen punt van overweging kunnen vormen deze ramen (die nu toch in een passende houten omlijsting zijn gevat), op de plaats te laten, waar ze zich momenteel bevinden?

De redactie van *Het Parool* tekende hierbij aan: Betreffende instanties melden: nog geen beslissing genomen.

PIJLSTEEG 13.

De heer A. J. Albach schrijft ons: In het April-nummer las ik o.m. een artikel over een oproer op de Dam te Amsterdam, waarin voorkwam een huis Pijlsteeg 13, dat de geachte schrijver niet meer kon vinden in die steeg.

Ik ben ter plaatse poolshoogte gaan nemen en constateerde, dat het huis „opgeslokt” was door het gebouw genaamd „Polmanshuis” dat aan de Warmoesstraat. hoek Pijlsteeg staat. Op een ingesloten schetsje is dat duidelijk te zien.

TWENTELAND.

Wij ontvingen een proefnummer van „*Twenteland*”, weekblad voor gewestelijk streven, onder redactie van A. Buter en Joh. Buursink, dat ons inzicht geeft in de levendigheid dezer culturele streekbeweging. „Er leeft iets onder ons 350000 Twentenaren”, zo heeft, blijkens het hoofdartikel, de Voorzitter van het Twentse Instituut voor Opvoeding gezegd, bij de opening van het onlangs gehouden achtste congres van dat Instituut. Dat blijkt uit het bestaan van dat Instituut (en van dit weekblad);

uit het zingen van het Twentse volkslied bij die gelegenheid, uit het feit, dat de Twentenaren, als het lot hen uit hun geboortestreek wegvoert, daarbuiten toch weer op gezette tijden bijeenkomen, sprekend de taal van die geboortestreek en zonder twijfel nog uit veel meer.

Wij wensen aan het TIVO veel succes bij zijn streven niet alleen de streekcultuur te bevorderen, maar ook de algemene cultuur in die streek te brengen.

KLEINE VONDSTEN.

Omtrent de afleiding van de naam Mout-haansteeg, de naam van een steegje tussen Haarlemmerdijk en Brouwersgracht, tasten men tot nu toe in het duister. Zou de volgende begrafenis-aantekening de oplossing van het raadsel inhouden?

7-7-1652. Begraven op het Kartuizerskerkhof: *Gerryt Dircksz. mout-haen, sleper, in de myddelstrat* ¹⁾ *op de hock van de 2de klaeyne dwarsstrat; daer Ulyven 2 kinderen nae, enz.* (D.T.B. 1159).

¹⁾ Vinkenstraat.

Volgens dr. J. Huizinga ¹⁾ dateerde het huis op de N.Z. Voorburgwal, dat tot 1774 prijkte met het bekende stenen Roelandsbeeld, van 1621. De Roeland zelf was, zoals hieronder blijkt, al veel ouder.

7-12-1592. Begraven: *Henrick Henricæz., balckwercker, achter den roelant.* (Begr. reg. Weeskamer Nieuwe Zijde, no. 1.)

KANNEGIEETER.

¹⁾ Zie het Stratenboekje van A. Margaretha van Gelder.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR.

ONZE NAJAARS-EXCURSIE.

Het is ons aangenaam aan onze leden te kunnen medelen, dat onze najaars-excursie zal plaats hebben 'op *Woensdag 17 en, zo nodig, op Woensdag 24 November a.s.*, telkens des namiddags te twee uur. Zij zal dank zij de vriendelijke medewerking der directie — ten doel hebben *Heineken's Bierbrouwerij*, die onlangs haar 75-jarig bestaan mocht vieren. Aanmelding *vóór 10 dezer* aan het adres van ons medebestuurder, de heer D. Kouwenaar, Doortjes 32 te Bergen (N.-H.). Elk lid heeft recht op (ten hoogste) twee plaatsen.

KRONIEK VAN AMSTERDAM OVER DE JAREN 1940-1945, SAMENGESTELD DOOR
J. F. M. DEN BOER EN MEJ. S. DUPARC.

Deze jongste uitgaaf van ons Genootschap, een aanvulling op de jaarboeken uit de oorlogstijd, is eind Augustus aan de leden verzonden; een speciale aankondiging van dit voor ons Genootschap heugelijk feit is hier daarom overbodig.

Van enkele leden ontvingen wij echter opgaven van fouten en onnissies in deze kroniek. Aangezien onze normale bron, de Periodieke Pers, had opgehouden betrouwbaar te zijn en wij onze berichten moesten putten uit persoonlijke waarneming en mondelinge mededelingen, is het mogelijk, welhaast onvermijdelijk, dat de kroniek soms te kort schiet. Wij zijn zeer erkentelijk dat onze leden ons op deze manier een bewijs van hun medeleven in deze publicatie geven en houden ons aanbevelen voor de toezending van verbeteringen en toevoegingen.

De resterende exemplaren van deze kroniek zullen voor f 3.— voor leden en niet-leden verkrijgbaar zijn. Zij, die hiervan gebruik wensen te maken, zullen na toezending van dit bedrag aan de penningmeester een exemplaar ontvangen.

GUNSTIG OORDEEL VAN DE „GROENE”.

In zijn nummer van 16 October j.l. maakt de Groene *Amsterdammer* met ingenomenheid gewag van de verschijning van onze „Kroniek van Amsterdam” over de jaren 1940—1945, door J. F. M. den Boer en mej. S. Duparc. Na te hebben aangestipt, dat de Kroniek (uiteraard) een droge en zakelijke opsomming is van alles wat in deze jaren heeft plaats gevonden, laat het gezaghebbend weekblad erop volgen;

„Hoewel dus geen „lectuur” is het bladeren in deze Kroniek dikwijls uitermate boeiend, vooral omdat het de jaren van de bezetting betreft. Men kan er ook uit leren hoe snel wij vergeten. . . .

De Kroniek is een uitermate betrouwbare gids voor onze historieschrijvers over Amsterdam.”

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1948: de Heren Cor Dommelshuizen Jr., C. J. Driesen, Th. M. de Jongh en Prof. Mr. A. Pitlo te Amsterdam en Mejuffrouw O. J. van Eck te Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

DECEMBER 1948

H. VAN DER BIJLL †

Ons bestuurslid Henri van der Bijll is de 3de November op 50-jarige leeftijd onverwacht overleden. Van een plotseling opgetreden ziekte heeft hij nog redding gezocht in een operatie, maar ook dit ingrijpen mocht niet meer baten. Welk een diepe indruk dit sterven in brede kringen heeft gemaakt, bleek op Maandag de 8ste November., de dag der crematie, toen een zeer zeer grote schare op Westerveld zich verenigde om hem de laatste eer te bewijzen: Daar waren vertegenwoordigd 'zijn collega's van de Universiteitsbibliotheek, het Vondelmuseum, waarvan hij conservator was, het Studenten-Sanatorium, waar hij als bibliothecaris door zijn persoonlijke bemoeiingen zoveel zegen heeft gebracht; daar waren talloze vrienden, oud en jong; daar was ook het volledig bestuur van Amstelodamum en met hen het oud-bestuurslid ir. Bardet.

In de nieuwe gehoorzaal heeft een negental spreker het woord gevoerd.

De heer Westendorp Boerma sprak uit naam van de oude studievrienden, getuigend dat van der Bijll in verschillend opzicht een moeilijk leven heeft gehad en veel behoefte aan vriendschap had. Hij prees de hulpvaardigheid van de overledene — zeker een van diens meest kenmerkende eigenschappen — en diens onbaatzuchtigheid en dankte hem voor zijn trouwe vriendschap, gedurende vele jaren.

Prof. Jan Romein legde vooral de nadruk op de bijzondere verdienste van Van der Bijll voor het illustreren van boekwerken, waartoe hij met wetenschappelijke zin een apparaat had opgebouwd. Voor de Universiteitsbibliotheek getuigde de bibliothecaris, mr. H. de la Fontaine Verwey, dat Van der Bijll door zijn gaven van hoofd en hart nergens beter zijn bestemming had kunnen vinden dan in een bibliotheek als een centrum van actieve cultuur, — dan vooral in een Universiteitsbibliotheek, omdat hij altijd in zich de spontaneiteit en het enthousiasme van de student had bewaard, -- en inzonderheid in de Universiteit+bibliotheek van Amsterdam, omdat van zijn menigvuldige occupatiën verleden en heden van Amsterdam en zijn Universiteit steeds middelpunt en achtergrond waren.

Onze Voorzitter, mr. A. le Cosquino de Bussy, sprak daarop de volgende woorden:

„Het Genootschap Amstelodamum brengt hier met diepe droefheid een afscheidsgroet aan een vriend, die het twaalf jaren lang als bestuurslid heeft gekend, maar wiens toegewijde medewerking het een dubbel zo lange tijd heeft mogen ondervinden en waarderen. Het was reeds in zijn studententijd, dat zijn leermeester, prof. Brugmans, toenmaals voorzitter van Amstelodamum, zich sterk aan hem hechtte met een klaar besef, welk een kracht deze geestdriftige leerling voor Amstelodamum en zijn idealen zou kunnen zijn. Zo kreeg Van der Bijll bij de voorbereiding van de grote tentoonstelling van 1925 met de nederige titel van adj.-secretaris van het Uitvoerend Comité al de last te dragen van de administratieve beslommeringen, die aan het verzamelen waren verbonden. Op de tentoonstelling zelf richtte hij de afdeling Wetenschap en Letterkunde in en verder was hij onvermoeid met de rondleidingen.

Bij het einde der tentoonstelling zouden de banden met het Genootschap niet worden verbroken. Door de bijzondere geaardheid van zijn hart en zijn geest was hij voorbestemd tot de dienst van Amstelodamum. Zijn hart dreef hem om waar hij kon en op het eerste verzoek anderen met zijn hulp en voorlichting ter zijde te staan. En zijn geest had de bijzonderheid, dat hij, schoon gegrepen door de pracht van de geschiedenis van Amsterdam, toch niet in de eerste plaats zich richtte op die historie zelf, doch op de historiographie. Daarin lag zijn hartstocht. Waarlijk onmetelijk was zijn kennis van wat over Amsterdam was verschenen in druk en in prent. En onbegrensd ook was de gulheid, waarmede hij anderen in die kennis deed delen.

Amstelodamum herkende deze trekken in zijn aanbod om een register te maken op de jaarboeken en de maandbladen. Hij wist, welk een schat van wetenswaardigheden in die publicatiën was neergelegd of liever: begraven, nagenoeg onbruikbaar, als niet iemand de weg wilde wijzen. Hij heeft het werk ondernomen met enthousiasme en al heeft het hem onverwachte en zware moeilijkheden berokkend, — al heeft het hem soms moedeloos gemaakt, — hij heeft het doorgezet en ten slotte voltooid. De klapper, Van der Bijll zal ook voor latere geslachten het monument blijven van zijn werkkraft en van zijn goed en hulpvaardig hart.

In 1987 trad hij in het bestuur en daar voelde hij met het vele, dat hij te geven had, zich als in een gezin opgenomen. Daar vond hij zijn deel in de algemene arbeid, die hij van grote waarde achtte voor zijn geliefde stad; daar vond hij, op tentoonstellingsgebied en in de Commissie voor het Jaarboek, het bibliographisch en het illustratief werk, dat zijn hart had; daar vond hij de vriendschap, waarin het werken hem dubbel lief werd. Ook in die kring zijn teleurstellingen hem niet bespaard gebleven; maar hoog hield hij de vriendschap en hoog bleef zijn toewijding. Zijn liefde voor Amstelodamum was zuiver en trouw, Die liefde heeft zijn leven vervuld, heeft vele

van zijn beste daden en gedachten beziel. En door die liefde is hij een kracht geweest, die Amstelodamum niet kan verliezen zonder waarlijk armer te worden. Wij zullen dat nog lang gevoelen. Met een gewond hart nemen wij afscheid van hem en dragen wij hem over in de eeuwige rust."

Vervolgens spraken nog Professor **Heringa**, als voorzitter, en A. van Rossum, als patient, namens het Studentensanatorium ontroerende woorden, waaruit bleek, wat Van der Bijl in de enkele jaren van bestaan van deze instelling er voor was gaan betekenen. De Heer S. van Oorde voerde het woord namens het Studenten Dispuutgezelschap NISITA, waaraan Van der Bijl ook na zijn afstuderen veel van zijn krachten wijdde. Professor Asselbergs (Anton van Duinkerken) herdacht Van der Bijl als conservator van het Vondelmuseum. Als laatste spreker voerde Ds Klaassen, huisgenoot van Van der Bijl op het einde van de bezettingstijd, het woord.

Na een kort, bewogen woord van dank van de broeder van de overledene, de Heer J. M. C. van der Bijl, zonk de kist, waaraan een zestal fraaie kransen hing, weg, terwijl het orgel speelde. Een vriendschaar had afscheid genomen.

DE KLEINERE AMSTERDAMSE MUSEA.

In de laatstgehouden jaarvergadering van ons genootschap heeft de Voorzitter, mr. A. le Cosquino de Bussy, in antwoord op een vraag van een der leden, de heer Kluyt, de toezegging gedaan, dat af en toe een artikel in het maandblad aan de kleinere musea hierterede zou worden gewijd, ten einde aldus de belangstelling hiervoor op te wekken of te stimuleren ¹⁾.

Hieronder volgt het eerste artikel van dien aard, dat over het Nederlandsch Permuseum waarmee wij dus deze serie openen. De volgorde is geheel willekeurig; zij geeft geen graad van belangrijkheid aan, noch van afmeting. Er zijn uiteraard kleine en grote „kleinere” Amsterdamse musea, maar elk bezit zijn eigen specifiek karakter, dat wij zoveel mogelijk laten schetsen door de leiders der musea zelve, en dat waard is meer en beter gekend te worden, dan tot dusver het geval was (is). Ook door middel van bezoek! Moge hiertoe deze serie artikelen bijdragen!

* * *

HET NEDERLANDSCH PERMUSEUM.

WAAR EENS HET-KOREN WERD GEMETEN

Wie zich, 'niet geheel zonder levensgevaar, een weg gebaad heeft, van de N.Z. Voorburgwal komende en de N.Z. Kolk inslaande, langs en tussen en achter de auto's van de vele bodediensten, die daar ter plaatse gevestigd zijn, staat plotseling voor een althans geestelijk rustpunt uit het verleden dat geen motorvervoer kende: het korenetershuisje, het gildehuis van de koreneters en wegers, dagtekenend uit 1620, dat aan de gemeente Amsterdam toebehoort en omstreeks 1896 werd gerestaureerd. Daarin is het Nederlandsch Permuseum, toebehorend aan de Stichting van die naam, nu al ongeveer een kwarteeuw gevestigd: om precies te zijn sedert 1 Februari 1924. De Stichting dagtekt van 4 November 1915, het museum zelf echter reeds van 1902. Het was de heer D. A. van Waalwijk, de in 1938 overleden directeur van Het *Nieuwsblad voor Nederland* (dat begin Augustus 1914 werd opgeheven) aan wie de eer toekomt het Permuseum gesticht te hebben; zijn geschilderd portret heeft dan ook terecht een plaats gekregen boven de schouw in de zaal van het museum of zoals Wagenaar in zijn „Geschiedenis van Amsterdam” het noemt, „een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblijf houden”. Daarboven was de „Korenmeeters-Gilde-Kamer”; thans woont er de **conciërge** van het museum. „Onder hetzelfde” (wij citeren weer Wagenaar), is een ruime overwelfde kelder, die ten verblijf der arbeidsters geschikt is”. In elk geval is die kelder thans zeer geschikt om als verblijf te dienen van de dossiers van het museum, welke aantal nu ruim 10500 bedraagt en die exemplaren (oorspronkelijke of in facsimile) bevatten van zo niet alle dan toch verreweg de meeste der bladen, dag-, nieuws-, week- en maandbladen en andere periodieken, die sedert 1618 in de Nederlandse taal verschenen zijn. Natuurlijk (op een enkele uitzondering na) geen volledige jaargangen; daarvoor zou de kelder met het oog op de beperkte ruimte, zeker niet zeer geschikt zijn: daar zouden tientallen kelders als deze voor nodig zijn. Men vindt er echter, zoveel mogelijk, de eerste nummers van Nederlandse bladen, voorts bijzondere nummers, wijzigingen welke die bladen naar uiterlijk en innerlijk hebben ondergaan en ten slotte ook wel laatste nummers.

¹⁾ Ook onze commissie voor het jeugdwerk heeft, zoals men weet, de kleinere musea in haar reeds verschenen verhandelingen opgenomen. **Red.**

Om nog even op **Wagenaar** terug te komen: vóór 1558, zo vertelt deze Amsterdamse geschiedschrijver, stond het „**Koorenmeters-Huis**” op de „Oude Brug” bij de Waag nabij de Dam. In dat jaar besloot de vroedschap van Amsterdam het naar de N.Z.-Kolk te verplaatsen. „’t Werd hier zo sierlijk gebouwd, dat het, in zekere overrompeling der Stad, in ’t jaar **1577**, door het Staatsch krijgsvolk, voor ’t Stadhuis werd aangezien. In het jaar 1620 werd het, van de grond af, in de tegenwoordige gedaante **hertimmerd.**”

DE STICHTER D. A. VAN WAALWIJK.

Hoe de heer Van Waalwijk op het denkbeeld kwam, een persmuseum te stichten? Eerlijkheid gebiedt ons te zeggen, dat het denkbeeld eigenlijk van de vereniging van Amsterdamse journalisten „**De Amsterdamsche Pers**” is uitgegaan. Trouwens, de heer Van Waalwijk heeft dit zelf erkend in een boekje van zijn hand, in **1903** verschenen. Toen omstreeks **1900** de boekery van wijlen de heer J. L. Beyers, directeur van *Het Nieuws van den Dag* (dat in 1923 werd opgeheven), in veiling zou komen, zo vertelt de heer v. W. daarin, zocht het bestuur der vereniging „**De Amsterdamsche Pers**” medewerking, om al wat op dagbladgebied zich in die boekery bevond aan te kopen als begin van een Nederlandsch Pers-museum. „**Daar** ook mijn aandacht reeds op die veiling **was** gevestigd en ik order had gegeven op enige mij belangrijk toeschijnende werken uit die verzameling, kon ik, „aldus de heer van Waalwijk, „moeilijk bijdragen tot het gewenschte doel. Ook bij andere redactien vond het Bestuur niet de medewerking, waarop het had gerekend, zoodat het zijn plan liet varen. Hierin vond ik aanleiding om mijne order uit te breiden ook tot dat deel der verzameling, waarin ik aanvankelijk geen belang had gesteld en zoo werd ik eigenaar van alle werken op journalistiek, gebied en van de groote massa bladen, door den heer Beyers in zijn leven bijeengebracht.” De heer v. Waalwijk vertelt dan verder, dat de heer Beyers geen tijd had gevonden iets te ordenen; de tijd ontbrak ook de heer v. W. om de in zijn kamer opgestapelde chaotische massa te ordenen, zodat wel eens de gedachte bij hem opkwam er het vuur in zijn kachel mee te onderhouden!

„Intusschen **zoover** is het niet gekomen”, schrijft de heer Van Waalwijk. Gelukkig, voegen wij er thans bij. *Het Nieuwsblad voor Nederland* betrok in het begin van deze eeuw een nieuw gebouw, het toenmalige gebouw „**Concordia**” N. Z. Voorburgwal 845. (Het is thans het eigendom van *De Courant-Het Nieuws van den Dag* en in gebruik bij de *Volkskrant*.) Velen van ongeveer dezelfde „**lichting**” als de schrijver van dit artikel zullen zich nog wel de marmeren hal van dit nieuwe, gebouw van *Het Nieuwsblad* herinneren en het belletje dat er ’s middags ging om de vele werkzoekenden te waarschuwen wanneer het blad gedrukt en verkrijgbaar was. In dit nieuwe gebouw was bergruimte voor de verzameling-Beyers. Er was in Februari 1902 een „**Van Speyktentoonstelling**” gehouden waartoe de bekende Amsterdamse aartsverzamelaar wijlen de heer A. Th. **Hartkamp** de aanzienlijkste bijdrage had **geleverd**. De heer **Hartkamp** had ook op krantengebied een belangrijke verzameling; hij bleek bereid deze bij die van de heer Van Waalwijk te voegen en zo ontstond het Persmuseum, aanvankelijk gevestigd in een grote zaal van het nieuwe gebouw, waar de heer **Hartkamp** als eerste conservator de scepter zwaaide. Men moest, om de redactiezaal te bereiken, deze tentoonstellingsruimte passeren en het was voor de redactieleden soms een hele toer door die ruimte heen te komen zonder door de heer **Hartkamp** te worden aangeklampt, die vol geestdrift weer een nieuwe aanwinst voor „**zijn**” museum wilde laten zien. Wij vrezen, **dat** althans de jongeren onder de redactieleden niet steeds het nodige **respect** toonden, ondanks de eerbiedwaardige lange witte baard van de verzamelaar, die dan deed merken dat hij ook anders dan **enthousiast**, zelfs **heel** verbolgen, kon zijn.

Het museum begon in **1903** met **2700** dossiers, **welker aantal** dus nu bijna verviervoudigd is. De Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, de **Universiteits-bibliotheek** en het Gemeente-archief stonden reeds dadelijk hun verzameling kranten in bruikleen aan het Museum af.

Na de verkoop van *Het Nieuwsblad voor Nederland* aan de heer H. M. C. **Holdert**, de directeur van *De Telegraaf* heeft deze het Persmuseum aan „**De Amsterdamsche Pers**” ten geschenke gegeven. **Deze** vereniging aarzelde niet het geschenk te **aanvaarden** overtuigd als zij was dat het van groot en uitnemend belang was dit monument der **Nederlandse pers** — monument tevens voor de, Nederlandse beschavingsgeschiedenis — voor ondergang te behoeden. Zij was echter niet in staat de lasten te dragen, verbonden aan een dergelijk bezit en nam daarom het initiatief tot de vorming van een afzonderlijke Stichting „**Het Nederlandsch Persmuseum**”. Oprichters waren met „**De Amsterdamsche Pers**”, de **Nederlandsche Journalistenkring**, de Vereeniging van directeuren en uitgevers van dagbladen „**De Nederlandsche Dagbladpers**”, De R.K. **Journalisten-vereening**, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het Genootschap „**Amstelodamum**”, de Haagsche Journalistenvereening en de Haarlemsche Journalistenkring. In het eerste bestuur

zat ook een vertegenwoordiger van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels.

Het museum werd aanvankelijk ondergebracht in de voormalige Agnietenschool aan de O. Z. Voorburgwal en daarna in de typografische bibliotheek van de N.V. Lettergieterij „Amsterdam” voorheen N. Tetterode; de heer **Hartkamp** werd de eerste conservator der Stichting, welke, zoals gezegd, thans bijna 25 jaar in het Korenmetershuisje is gevestigd.

WAT ER TE ZIEN IS IN HET PERSMUSEUM.

Wat is er nu eigenlijk in dit museum te zien? zal men vragen. Het antwoord hierop is.. . een wedervraag; het werd reeds in 1903 door de heer Van Waalwijk gegeven en geldt nog heden onverzwakt; het luidde aldus:

„Wat is de waarde van een oudheidkundig museum of van een archief? Wie er zonder doel rondloopt, verveelt zich binnen een kwartier; wie er wat in na te speuren heeft, noemt de waarde onschatbaar.

„Natuurlijk is ons museum niet een onderhoudende tentoonstelling; maar men vindt er de geschiedenis van nu welhaast alle bladen, die ooit in Nederland zijn verschenen, van de alleroudste tot de bladen van onzen tijd, vertegenwoordigd door een nummer uit elke periode, die zij hebben doorgemaakt: eerste nummers, feestnummers, herinneringsnummers — laatste nummers ook van die bladen, welke den strijd om het bestaan niet wisten vol te houden.

„L'histoire en action” zouden wij kunnen zeggen: de geschiedenis der bladen in die bladen zelf medegeedeeld of door veranderd uiterlijk aangetoond.”

De alleroudste Nederlandse krant waarvan het bestaan tot dusver bekend is, een exemplaar uit 1618, bezit het Persmuseum tot zijn leedwezen niet. Daarvoor komt de eer toe aan . . . de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm. Zij werd er in 1938 ontdekt door de bibliothecaris van de Stedelijke en Universiteitsbibliotheek van de Zweedse havenstad Gothenburg, Folke Dahl, die een speciale studie heeft gemaakt van Nederlandse kranten uit de 17e eeuw. Hij heeft er zelfs, naar men weet, een standaardwerk over geschreven, dat in 1947 is uitgekomen en getiteld is „Dutch Corantos 1618-1650 1). Het Persmuseum, dat de schrijver *fotocopieën* uit zijn verzameling had doen toekomen mocht een exemplaar ontvangen (de oplage bedroeg slechts enkele honderden) het heeft een ereplaats gekregen in de bibliotheek van het museum. Een facsimile van die eerste krant, naar aangenomen wordt gedrukt door Caspar van Hilten, is in het Persmuseum aanwezig. Dat die Nederlandse bladen uit de 17e eeuw heel in Zweden werden aangetroffen lijkt vreemder dan het is, want er was in die tijd een levendig diplomatiek en handelsverkeer tussen Nederland en Zweden en uit deze bladen, die vooral aandacht besteedden aan de rubriek „buitenland”, was voor de Zweden, die ook onze taal wel machtig zullen geweest zijn, wel wat nieuws te halen. Ook slechts in facsimile aanwezig is in het Persmuseum het tweede bekende exemplaar in volgorde van oudheid, uit 1619, maar het origineel is dicht bij huis gebleven namelijk in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Het is eigenlijk geen krant maar . . . een extra-editie zoals wij het nu zouden noemen, een verslag n.l. van de terechtstelling van Oldenbarnevelt of gelijk de wijdloperige titel luidt een „Verhaal van den doot des Advocaets van Hollant / Johan van Olden-Barnevelt / hoe hij op den 13 Mey 1619 inden Haghe onthooft is / also ick 't selve gesien hebbe.” Dit „verhaal” is ook daarom van belang, omdat er uit blijkt, dat er toen al een op geregelde tijden uitkomende krant verscheen. De bekende drukker Broer **Jansz** — want van hem is deze „speciale editie” afkomstig — schrijft namelijk aan het slot: „Wat voorders passeert sal ic UE toecomende Vrijdaghe inde Courante mede deelen.”

Het derde exemplaar van een Nederlandse krant waarvan het bestaan bekend is, is wel in origineel in het Persmuseum aanwezig. Het dagtekent uit 1620 (juist even oud dus als het huisje waarin het is ondergebracht), is ook van Broer **Jansz** en bevat blijkens de kop een „Cort onderricht van de droevighe ende ellendige geschiedenis / in 't Koninkrijk Bohemen / op 't Slot tot Gytschin / op den eersten Februari 1620.” (Zie nevenstaande afbeelding). Wie van deze droevige en ellendige geschiedenis, een aanslag met buskruit, waarbij verscheiden doden vielen, wil kennis nemen, weet dus waar hij hiervoor terecht kan. Het exemplaar is door het Amsterdamse gemeentearchief aan het Persmuseum in bruikleen afgestaan.

De volgende eeuw, de achttiende, is in het Persmuseum goed vertegenwoordigd o.a. door bladen uit de tijd van de patriotten en de prinsgezinden en van de Bataafse republiek. Van de negentiende vindt men er om te beginnen bladen uit de tijd van de Franse inlijving.

En zo zouden wij aan het opsommen kunnen blijven tot op de huidige dag, want het museum

1) Men zie het artikel „De oudste Amsterdamse Couranten” in het Februari-nummer van dit jaar, blz. 26.

wordt zoveel mogelijk „bijgehouden” wat bij de grote productie van de tegenwoordige tijd, ondanks de papierschaarste, op zichzelf al een heel werk is! Sommige uitgevers zijn zo vriendelijk uit eigen beweging een exemplaar van een nieuwe uitgave aan het Persmuseum toe te zenden, maar hun aantal is nog voor zeer grote uitbreiding vatbaar. Erkend moet echter worden dat een verzoek om toezending van een ergens „ontdekte” nieuwe uitgave in de regel vlot wordt ingewilligd.

DE OUDSTE NEDERLANDSE KRANT.

De vraag is weleens gesteld welke de oudste nog in leven zijnde Nederlandse courant is. Tot voor kort kon men daarop zonder vrees voor tegenspraak antwoorden de *Oprechte Haarlemsche Courant*, die reeds van de tweede helft van de 17e eeuw dagtekent. Maar de „Oprechte” bestaat niet meer: in 1941 kwam er een fusie tot stand met *Haarlems Dagblad* dat de oude naam *Haarlemsche Courant* kreeg. Kort geleden is, na de herrijzenis van *Haarlems Dagblad*, de „Oprechte” daarin opgenomen. De erepalm, de oudste nog bestaande courant in Nederland te zijn, is nu volgens de gegevens van het Persmuseum overgegaan op de *Leeuwarder Courant*, die als *Leeuwarder Saturday Courant* de 29ste Juli 1752, dus bijna twee eeuwen geleden, voor het eerst verscheen bij Abraham Ferwerda in de Peperstraat. Na de bevrijding is zij herrezen.

TENTOONSTELLINGEN

Het zou niet in het belang van het Persmuseum zijn, zijn licht onder de korenmaat te houden hoezeer de oude omgeving waarin het verblijft daartoe misschien zou inspireren. . . Daarom worden, bij bijzondere gelegenheden, tentoonstellingen uit de verzameling van het museum gehouden. Bepalen wij ons tot de jongste der exposities, dan dient eerst melding te worden gemaakt van de Bevrijdingstentoonstelling, gehouden in Mei 1948, een jaar na de bevrijding dus. Tijdens de bezetting had het bestuur der Stichting zijn werkzaamheden gestaakt, zodat toen er daarna een voorlopig bestuur optrad een grote achterstand moest worden ingehaald. We mogen wel verklappen dat het museum *zelfs* nu nog niet „bij” is! Het was dus wel een beetje een waaghalzerij om reeds in 1946 een tentoonstelling te houden, maar dit is dan ook alleen gelukt door de verrassend grote medewerking welke met name van de zijde van de dagbladpers werd ondervonden. Er werd een simpel gestencild circulairetje over de te houden tentoonstelling rondgezonden. Nu is het resultaat van zulk een rondzendbrief gewoonlijk niet bijster groot: men mag al blij zijn met een resultaat van 25 %. Welnu op de circulaire van het Persmuseum kwamen niet minder dan 90 % antwoorden in, alle vergezeld van de toezending van gevraagde nummers! Dat waren dan bevrijdingsnummers, eerste nummers van na de bevrijding en ook bladen, tijdens de illegaliteit verschenen als voorlopers van de nieuwe legale bladen. Met wat door het bestuur van het Persmuseum ook zelf reeds was bijeengegaaard vormde dit zulk een grote hoeveelheid materiaal, dat niet alles kon tentoongesteld worden. Het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie had er eveneens een „stand”. Het is wellicht met algemeen bekend, dat dit instituut een vrij volledige verzameling bezit van alle illegale bladen die in Nederland zijn verschenen. Om geen dubbel werk te doen heeft het Persmuseum er niet naar gestreefd ook zelf een verzameling van deze bladen aan te leggen, al bezit het dan wel verscheiden uitgaven op dit gebied.

De tweede tentoonstelling, in het Persmuseum na de oorlog gehouden, is van recente datum. Het was de jubileumtentoonstelling „Koningin en Krant”, die op 26 Augustus 1948 door de burgemeester van Amsterdam, mr. Arn. J. d'Ailly, werd geopend en tot 7 September duurde. (Zij is ook na de sluiting voorlopig intact gelaten en thans nog voor belangstellenden te bezichtigen.) Men vindt er, door exemplaren van kranten weergegeven, de bewogen levensloop van Koningin Wilhelmina, beginnende met Haar inhuldiging, volgens het verslag van *Het Nieuws van den Dag*. Als men dit verslag ziet is er in die vijftig jaar toch wel iets veranderd in de wijze waarop de kranten van zulk een belangrijke gebeurtenis melding maken! Maar *Het Nieuws* was aan de andere kant toch ook weer heel „bij” met zijn dubbele fotopagina — in 1898! — van de feeststad in zijn Zondagsblad, die men hier eveneens kan zien. En hetzelfde geldt voor dit Zondagsblad bij het huwelijk van Koningin Wilhelmina in Februari 1901 verschenen.

Ook bij deze tentoonstelling maakte de beperkte ruimte een schifting van het materiaal noodzakelijk. In de duisterste hoek van de tentoonstellingszaal is ook een sombere bladzijde uit het leven van H. M. Koningin Wilhelmina in beeld gebracht: een krant van 10 Mei 1940 over de Duitse inval, en daaronder illegale bladen uit de bezettingsjaren met artikelen tergelegenheid van Harer Majesteits verjaardag op 31 Augustus. Ze zijn deels eigen bezit, deels een schenking van, of in bruikleen afgestaan door, het meergenoemde Rijksinstituut.

Een wel zeer bescheiden tentoonstelling werd in de loop van 1947 gehouden; zij was echter voor het Persmuseum en zijn toekomst van grote betekenis. Op verzoek van dr. Kurt Baschwitz, thans buitengewoon hoogleraar in de leer van pers, openbare mening en propaganda aan de Gemeente-

Universiteit van Amsterdam werd n.l. in **dat** jaar een kleine expositie bijeengebracht van Nederlandse bladen uit de 17e eeuw. Bij deze kranten gaf professor Baschwitz college aan zijn studenten. Later in het jaar bezocht een **groot** aantal van zijn studenten het Persmuseum als onderdeel van hun studie. Het spreekt vanzelf dat het bestuur van het Persmuseum deze belangstelling van de zijde der universiteit op hoge prijs stelde. Daarin zaten immers toekomst-mogelijkheden, die slechts aan de betekenis van het museum voor de perswetenschap ten goede konden komen. Er was, tenslotte, „**bijna**” een tentoonstelling geweest, die ongetwijfeld zeer de aandacht zou getrokken hebben. Laten we er dadelijk bijvoegen, dat het niet doorgaan er van een verblijdende reden had. Doch om niet verder in raadselen te spreken: toen er geruchten liepen dat *De Groene* zou worden opgeheven, rees dadelijk het plan in het Persmuseum een tentoonstelling van *De Groene* te houden. Het museum bezat over dit weekblad, dat toch eigenlijk een stuk geestelijk nationaal bezit is, een zeer uitvoerig dossier, met natuurlijk ook het eerste nummer van het weekblad *De Amsterdammer*, dat al dagtekent van 1 Juli 1877! Daarbij kwam dat het Persmuseum ter gelegenheid van de **opening** van de tentoonstelling „Koningin en Krant” enige boekdelen met platen van Johan Braakensiek voor *De Groene* ten geschenke had gekregen van de heer J. R. Koning, het hoofd der afdeling Bepantingen van de **gemeente** Amsterdam. Dat zou een **pracht**-bijdrage **hebben** gevormd voor de te houden tentoonstelling, zoals zij dit trouwens toch ook is voor de verzameling. Maar de opheffing van *De Groene* ging niet door en dus ook de tentoonstelling niet. Jammer? Neen natuurlijk!

BEZOEK AAN HET MUSEUM.

De aard van het Persmuseum — zo geheel afwijkend van een gewoon museum behalve wanneer er een tentoonstelling is — brengt mede, dat het bezoek er aan **niet** naar de gewone maatstaven moet worden gemeten. Het verheugende feit doet zich voor dat het museum blijkens dit dan uit de aard niet 'drukke bezoek toenemende belangstelling vindt van de zijde dergenen, die iets over een krant te weten willen komen. En ook komt het meermalen voor, dat door het in bruikleen geven van bladen uit de verzameling een bijdrage kan worden geleverd voor een of andere tentoonstelling zoals bijvoorbeeld de bij het gouden jubileum van H. M. Koningin Wilhelmina gehouden tentoonstelling „*De Vrouw*”. Ook schriftelijk of telefonisch is het Persmuseum herhaaldelijk in staat van voorlichting te dienen op het uitgebreide en zich nog steeds uitbreidende gebied van het **krantenwezen**. En met gepaste trots heeft het bestuur weleens kunnen constateren, dat het de gewenste inlichting kon geven trots een officiële instantie niet kon verstrekken. Gelegenheid tot bezoek bestaat drie middagen in de week, **n.l.** Dinsdags, Donderdags en Vrijdags van 3-5 of na afspraak met het secretariaat, Johannes **Verhulststraat** 42 boven; Amsterdam Z., tel. 91875..

DE BIBLIOTHEEK.

Terloops werd reeds melding gemaakt van de bibliotheek van het museum, waaruit bij hoge uitzondering weleens boeken worden uitgeleend. Zij is maar bescheiden met haar paar honderd nummers en is „**ondergebracht**” in een boekenkast met van die gezellige groene gordijntjes. Van' het standaardwerk van Folke Dahl maakten wij reeds melding; als meest recent werk op **kranten**-gebied vindt men er het aardige boekje van dr. **Maarten** Schneider, „*De Nederlandse Krant, van „Nieuwstydinghe” tot dagblad*”, in 1943 in de „Patria”-reeks verschenen. Dan is er natuurlijk ook het bekende werk van prof. dr. **Kurt** Baschwitz, „*De krant door alle tijden*”, dat van **vóór** de oorlog dagtekent doch waarvan, naar wij vernamen, een nieuwe druk in voorbereiding is. En even natuurlijk is mr. W. P. Ssutyn **Kluit** er in vertegenwoordigd, de grote krantenkenner uit de tweede helft der vorige eeuw, van wie wordt verteld dat het enige wat hij **zelf** ooit op persgebied heeft gepresteerd, een ingezonden stuk in het *Handelsblad* was! **Als** derde ontbreekt evenmin het werk „*De Courant*” van R. van der **Meulen**, dat reeds omstreeks 1885 verscheen. Ook tal van buitenlandse werken op persgebied zijn in de bibliotheek van het Persmuseum opgenomen.

DE MATERIELE ZIJDE.

Het zij ons ten **slotte** vergund, na de **ideële** en culturele kant van het Persmuseum te hebben behandeld, iets te zeggen over de materiële zijde. Het Persmuseum — maar daarbij is het in goed gezelschap! — heeft met een aanzienlijk tekort te kampen. Het steunt uitsluitend op vrijwillige bijdragen, waarbij in het bijzonder de vereniging van dagbladuitgevers de Nederlandse Dagbladpers 1945 en de N.O.T.U. (de Nederlandse Organisatie van Tijdschriftuitgevers) met erkentelijkheid dienen te worden genoemd. Het geniet generlei subsidie van overheidswege, al heeft **dan** de gemeente Amsterdam, bij het berekenen van de huur, met het culturele doel van het museum rekening gehouden.

„Armoede is geen schande, maar lastig”, zegt men. Het lastige voor het Persmuseum zit hem vooral hierin, dat het al sedert jaren geen conservator heeft kunnen aanstellen — de functie wordt door de secretaris van de Stichting waargenomen — en dat er geen sprake kan zijn van het doen van nieuwe aankopen om met name de bibliotheek op peil te houden.

Maar het bestuur vertrouwt dat dit artikel er toe zal meewerken voor het Persmuseum een zodanige belangstelling te wekken, dat deze zich ook uit in bijdragen voor de Stichting „Het Nederlands & Persmuseum”.

Amsterdam, November 1943.

C. J. SCHOTEL FZN.,
Secretaris en waarnemend Conservator.

DE BOMEN LANGS DE GRACHTEN.

Het vraagstuk van de bomen langs de grachten blijft de gemoederen bewegen. Men kent de tegengestelde standpunten van het hoofd van de afdeling Beplantingen van de Dienst van Publieke Werken; de heer Koning (de gemeente dus), die de noodzakelijkheid heeft betoogd van het vervangen van de iepen door linden, ‘met het oog vooral op de rupsenplaag ¹⁾ en dat van iemand als de heer E. J. Zeegers ²⁾, die daartegen stelling neemt. Laatstgenoemde beroept zich hierbij — willen wij thans hieraan toevoegen — op een verklaring van het Hoofd van de Plantenziektenkundige Dienst te Wageningen, die bevestigt :

dat „het geen zin (heeft) een gehele gracht met een boomsoort te beplanten die door de rupsen niet wordt gegeten, teneinde een onovervlieg bare gordel voor de vlinders te vormen ; de wind helpt de vlinders wel over zo een zone heen, als zij het actief zelf niet zouden kunnen en daarnaast leveren de bomen in de particuliere tuinen achter de grachtenhuizen infectiehaarden, die een grote „handicap” vormen voor een afdoende bestrijding; daarvan getuigen de diverse verslagen van de „commissie ter bestudering van middelen tot bestrijding van de rupsenplaag in Amsterdam”.

Ter adstructie wordt dan verwezen naar verschillende nummers van de Mededelingen van de Afdeling Handelsmuseum van het Indisch Instituut, in de jaren 1937-1941.

Intussen is de afdeling Beplantingen, zoals in haar bedoeling lag, langs de Keizersgracht met het vervangen van de iepen door linden begonnen — ten spijt van de heer Zeegers en zijn medestanders. Maar nu is er iemand opgestaan, die nog veel verder wil gaan. De schilder J. Sjollema heeft in „Forum”, maandblad voor architectuur en gebonden kunsten nr. 10, gepleit voor een „ontgroening” van Amsterdams hoofdgrachten. Wanneer wij vroeger — zo schrijft hij — eeuwen geleden, op de bruggen der grachten stonden, zagen wij welk ‘een vermetel ras het was, dat zulke ruimten ontwierp en zulke gevelwanden. De schilderijen van Berckheyde getuigen ervan. Wanneer wij echter nu op de bruggen staan, op sommige ervan ten minste, kunnen we hier en daar nog slechts een gevel, een top ‘er van, ontwaren en verder bomen, bomen, de vele bomen die later eeuwen er groeien lieten, de ruimte en de wijldheid verslindend.

Hij ziet zelfs in de . . . rupsen bondgenoten tegen, wat hij noemt, *het groene gevaar*. Immers hij verzekert: Het was zo verrassend wanneer we weer eens, als de rupsen erg te keer waren gegaan, en de bomen gerooid waren, in volle glorie een stuk gracht konden zien, het ene prachtige huis naast het andere, wanneer we de grootse en gedurfde ruimte konden meten met de blik en ons weer opnieuw bewoners konden voelen van een wereldstad, die vrijheid wilde en ruimte aan kon! De bomen, klaagt Sjollema, zijn bezig om de grachten op te vullen. Ze roepen bij hem het beeld op van een huis van oude mensen, wier kamers langzamerhand dicht groeien van schemer. Men heeft ons, door het oude stadhuis aan zijn bestemming van openbaar gebouw te onttrekken — zo voegt hij eraan toe — veel van ons gemeenschappelijk bezit aan toegankelijk monumentaal beeldhouwwerk ontnomen. Ons bleef de sculptuur van de grachtengevels, doch de bomen groeien de huizen boven het hoofd, een puriteins gordijn wevend voor de nymfen en tritonen, die ons vertellen hoe zilt Amsterdam in wezen is, hoe zilt en hoe stoutmoedig. . . .

In hetzelfde, grotendeels aan dit onderwerp gewijd maandblad, verlicht met talrijke foto's met gezichten langs de grachten — dient een bouwmeester ir. A. Boeken — onze leden welbekend — de schilder uitvoerig van antwoord. Hij neemt daarbij volledig het tegenovergesteld standpunt in — te merkwaardiger waar het hier een architect, dus een huizen- en stedebouwer, geldt — niet waar?

¹⁾ Zie het Maandblad van Maart j.l.

²⁾ Zie het Maandblad van Juni j.l.

Hij betoogt dat de bomen voor het eerst voorkomen op de kaart van Balthasar Florisz van 1625. Ze hebben dus blijkbaar bij het uitbreidingsplan van 1612 behoord. Met dat beroemde project is dus het element der beplanting in de stedebouw gekomen. Sommigen menen (zie hierboven Sjollema) op grond van enkele schilderijen, o.a. van de bocht van de Herengracht van Berckheyde zonder bomen, dat de grachten oorspronkelijk bedoeld zijn zonder beplanting. Dat is zeker niet juist! De schilderij van Berckheyde is slechts een wat voorbarige afbeelding van de Herengracht, vóór dat de bomen geplant waren ¹⁾ Ook op de kwestie van de boomsoort — linde -- iep — linde -- gaat jr. Boeken in. Hierterstede is, naar men weet, bij het beplanten der grachten, begonnen met

linden. Die zullen in de uitleg van 1612 zeer wel voldaan hebben, meent hij. En wel omdat de schaal van de bebouwing aanvankelijk veel kleiner was dan die van thans. En de lindebomen blijven zeer lang bescheiden van maat. Daarentegen paste het monumentale van de, volgens Wagenaar later ingevoerde iepen, beter bij de bebouwing, zoals die sedert de tweede helft der XVIIe eeuw geworden is. De iep wordt snel groot, veel sneller dan de linde. Het takkenbeloop

¹⁾ Wijlen J. F. L. de Balbian Verster neemt in zijn artikel „De Bocht van de Herengracht” (zie 27ste Jaarboek, blz. 179) aan, dat Berckheyde op zijn schilderijen alle bomen, klein en groot, met opzet heeft weggelaten. Blijkbaar heeft hij ze genegeerd om het uitzicht op de prachtige huizen niet te belemmeren en dus nog beter te kunnen voldoen aan de wensen zijner opdrachtgevers, die trots waren op hun nieuwe grachtpaleizen. Red. Mbl.

is ranker en vloeiender en de kroon en het groen der takken doen minder massief aan. Hierdoor past de iep beter voor het vaste vlak der hoge gevels.

Ir. Boeken roert ook even de kwestie van de onderlinge afstand der bomen aan. Van oudsher was die afstand circa zes meter. Ten einde de parkeergelegenheid voor auto's langs de grachten te verbeteren, is die afstand de laatste jaren, bij vernieuwing van de beplanting, op het dubbele gebracht. Schr. acht deze plaatsing noodlottig. Bomen op deze wijze geplaatst zullen nooit in het stadsbeeld voldoen. Zij zullen zich tot op zichzelf staande ronde kronen ontwikkelen en niet tot een laan te zamen groeien. Hij geeft dan ook aan het stadsbestuur in overweging voortaan de oude afstand te handhaven en elders de parkeergelegenheid te zoeken.

Dat door de bomenrijen niet alles van de grachtengevels te zien is, vindt de heer B. niet zo erg. Het is niet nodig altijd alles over de volle hoogte en breedte te zien. Door de natuurlijke onregelmatigheid in de hoogte, door de openingen in het groen, nabij de straatkruisingen en bij de bochten en vooral onder de bomen door — hierdoor krijgt het detail der stoepen én onderpuien zijn bijzondere betekenis — is er altijd genoeg van de architectuur te zien, dat het karakter van stad in het beeld gehandhaafd blijft. En wordt, wat de beschouwer des zomers hierdoor zou missen, niet elk najaar ruimschoots vergoed, als met het vallen van de blaren de lange rijen gevels — nu achter een ijl scherm van takken — als een openbaring te voorschijn komen? Zit er in het wisselen van het beeld met de seizoenen niet een bijzondere bekooring?

Ir. Boeken noemt het demagogie als men beweert (zie hierboven) dat „de bomen bezig zijn de grachten op te vullen”, en daar de vermoedheid van de ouderdom bijgehaald wordt. En hij houdt vast aan bomenrijen. Sjollema stelt nl. voor, op de hoofdgrachten de bomen alleen te laten staan „als cache misère daar waar de architectuur ons in de steek laat of daar waar een boom een bouquet mag zijn”. Dit is geheel tegen de geest van het oude Amsterdamse stadsschoon bij uitnemendheid. Ten slotte legt de schrijver er de nadruk op, dat het toch eigenlijk ongewenst is de eenheid van de beplanting der grachten prijs te geven.

Tot zover de heer Boeken.

Behoeven wij nog te verklaren, dat wij het geheel met hem eens zijn? Trouwens — laat er vooral geen misverstand ontstaan — voor ontgroening van Amsterdam gevoelt ook de dienst der Beplantingen allerminst. Integendeel !

Uit een Inleiding van de redactie van „*Forum*” blijkt nog, dat het Genootschap „Architectura et Amicitiae” zich voorstelt een studiedag te houden, waarop deze problemen in meer algemene zin onder de loupe genomen kunnen worden.

Het lijkt ons een uitstekend idee! Deze zaak moet maar eens doorgepraat worden.

ONZE LIEVE VROUWE GASTHUIS.

1898-1948.

Te allen tijde heeft de Katholieke Kerk zich het lot der zieken en lijdenden aangetrokken en — steeds gaat zij voort dit werk van barmhartigheid te verrichten — zo begint de Inleiding van het Gedenkboekje, geschreven door L. Stolk, dat in 1923, dus bij het 25-jarig bestaan van het grote ziekenhuiscomplex aan het Oosterpark, verscheen. En het geschriftje herinnert in aansluiting hierop aan de geschiedenis van de ziekenhuisverpleging te Amsterdam.

Het oudste gasthuis, waarvan wij melding gemaakt vinden, was het Heilige Geest- of Elisabeths-gasthuis, dat reeds in het midden der veertiende eeuw bestond; verder had men nog het Sint Pietersgasthuis, dat 7 September 1493 met bovengenoemd gasthuis verenigd werd, alsook aan de westzijde van de Nieuwendijk het Lieve Vrouwe Gasthuis, dat in het begin der 15e eeuw het eerst genoemd wordt. Le Long maakte in zijn historische beschrijving van de Reformatie te Amsterdam ook nog melding van een hospitaal van Onser Vrouwe ende van Sint Nicolaas, van een Sint Anthonie- en een Sint Jeroensgasthuis.

Tot aan de Reformatie bleef het zo. Toen werden het Sint Pieters- en het Lieve Vrouwe Gasthuis overgebracht naar de kloostergebouwen van de Oude en de Nieuwe Nonnen, ter plaatse waar nu nog het Binnen Gasthuis gelegen is.

De hedendaagse R.K. ziekenverpleging hierterstede is nog maar een halve eeuw oud. Het was in Juni 1877, dat mevr. D. M. Povel—Guillot begon te werken voor een Amsterdamse instelling van dien aard. Zij kwam hiertoe door de ongeneeslijke ziekte van haar moeder, waarvoor zij te Amsterdam niet de hulp van een liefdezuster, kon krijgen. Daardoor moest zij haar toevlucht

nemen tot het buitenland. Te zamen met **mevr. H. Wehry-Maseland** nam zij toen het initiatief om in deze leemte te voorzien. De toenmalige Bisschop van Haarlem, mgr. P. M. **Snickers**, moedigde dit streven aan, daarbij o.a. als voorwaarde stellende, dat in een te stichten Rooms-Katholieke Ziekenverpleging de verpleging zou geschieden door Nēderlandse Zusters van **Liefde**. Dus stelde het tweetal vrouwen zich in verbinding met de Congregatie van Liefdezusters van den H. **Carolus** Borromeus te Maastricht, die dadelijk tot medewerking bereid bleek en nog altijd worden vandaar de geestelijke verpleegkrachten voor Amsterdam verkregen. Naast de 200 religieuze zusters zijn er tegenwoordig 170 à 180' lekezusters en enige verplegers in het O. L. Vrouwe Gasthuis werkzaam.

Men begon met een herenhuis op de Keizersgracht (**129 en 131**), dat de 15de November 1880 in gebruik werd gesteld. Nog was geen jaar verlopen of uitbreiding moest reeds overwogen worden. Daartoe verzekerde men zich de eigendom van het aangrenzende perceel Herengracht 124 bij de Leliegracht, dat op 15 October 1884 de eerste patiënten kon opnemen. Intussen had men toen reeds wijdere perspectieven. Dit bleek uit de bereidverklaring van het bestuur der R.K. Ziekenverpleging om zijn werkkring uit te breiden en een gasthuis te stichten, mits van Gemeentewege een billijke subsidie voor armlastige patiënten gegeven zou worden. Op dit adres aan de Raad werd toen nog afwijzend beschikt, als gevolg waarvan de z.g. Gasthuispenning werd ingesteld, om het liefdewerk mogelijk te maken. Die gasthuispenning bleef ook bestaan, toen later de Gemeente haar standpuht ten deze herzag. Bij het uitgaan der kerk wordt nog altijd voor het grote Katholieke Ziekenhuis ¹⁾ gecollecteerd.

Voor de bouw hiervan kreeg men eerst een terrein buiten de Raampoort, dat echter ongeschikt werd geacht, en daarna kocht men een ander, buiten de Muiderpoort gelegen, waarop naar de plannen van **architect A. C. Bleijs**, het O. L. Vrouwegasthuis in zijn oorspronkelijk veel kleinere vorm verrees. Het is sindsdien door de gestadige groei der bemoeiingen veel en veel uitgebreid. Toen het in 1898 in gebruik werd genomen, bedroeg het aantal bedden **460** en de medische dienst had twee afdelingen, **een** interne en een chirurgische. Op het ogenblik heeft het ziekenhuis een capaciteit van 768 bedden en wiegen en er zijn tien medische afdelingen. Ongeveer 10.000 patiënten van alle richtingen en geloofsovertuiging worden per jaar opgenomen, met een totaal aantal verpleegdagen van **250.000**.

In 1909 kwam de eerste uitbreiding tot stand: het Maria-paviljoen, dat speciaal voor **klasse**-patiënten werd ingericht.

In 1927 kwam daarbij de inrichting voor kraamvrouwen, het Anna-paviljoen, waar nu ongeveer 2000 bevallingen per jaar geschieden.

Ongeveer vierenvijftig doctoren en **co-assistenten** zijn aan -het Onze Lieve Vrouwegasthuis verbonden en voorts een hele staf van kantoor- en dienstpersoneel.

Als overal heeft men ook hier te kampen met ruimtegebrek. Hoe verder de medische wetenschap zich ontwikkelt, hoe meer lokaliteit men nodig heeft.

De minister van Sociale Zaken heeft aan het Onze Lieve Vrouwegasthuis toestemming verleend voor het bouwen van een nieuw polikliniekgebouw met verpleegstersaccommodatie, maar de realisering van dit plan zal, gezien de huidige omstandigheden, nog wel even op zich laten wachten. De eerste directeur-geneesheer van het O. L. Vrouwegasthuis was dr. N. P. van Spanje, een naam die de ouderen welbekend in **de** oren klinkt. 'Aan hem heeft het gasthuis voor zijn groei veel te danken. En wat zijn opvolger' betreft, dr. L. A. M. van der Spek, de hoogste lof die men hem brengen kan is misschien, dat hij in de voetstappen van zijn voorganger treedt.

Er is ter gelegenheid van het gouden feest geen nieuw gedenkboek verschenen; dat zou eigenlijk overbodig zijn, na dat **van** 25 jaar geleden. In plaats daarvan is een herinnerings-album met snapshots verschenen, een extra-nummer van „Ons Ziekenhuis”, verzorgd door de journalist J. W. L. Lamers. Het mag gelden als een zeer **welgeslaagde** proeve van hetgeen zo'n album zijn moet.

ONS BEZOEK AAN HEINEKEN'S **BIERBROUWERIJ**.

Er was veel animo onder onze leden om aan het bezoek aan Heineken's Bierbrouwerij deel te nemen. In **totaal** meldden zich 268 gegadigden aan en zo moest het bezoek over twee data: 17 en 24 November' verdeeld worden.

Wij kwamen bijeen in een der ontvangstzalen, waar de bedrijfsleider, ir J. S. Schippers, ons een welkom toeriep en een **korte** en boeiende inleiding hield. Duidelijk schetste hij ons de

¹⁾ Op 2 of 3 na het grootste van ons land.

fabricagevan bier. Daarna maakten wij, in verschillende groepen een rondgang door de brouwerij. Allereerst zagen wij de indrukwekkende machinekamer, waar drijfwielen van fantastische afmeting ronddraaiden.

Van hier ging het naar de ijsmakerij, waar wij de heldere staven ijs te voorschijn zagen komen. Daarna traden wij de eigenlijke brouwerij binnen. Allereerst werden ons de moutsilo's getoond, **waarin** de mout, de hoofdgrondstof voor het brouwen van bier, ligt opgeslagen.

Duizelingwekkend-diepe betonnen kokers zijn het, waaruit de mout van onderen wordt **weg-**gezogen om voor de tweede maal naar boven te komen, waar het door molens tot **moutmeel** wordt geplet.

Via vele trappen naar beneden kwamen wij in het brouwhuis. Prachtige koperen ketels met een inhoud van 30.000 tot 40.000 liter stonden hier opgesteld. Het geplette **moutmeel** valt, na met warm water te zijn gemengd in de beslagketel, waarin een grote propeller draait. Hierin vindt de omzetting plaats van onoplosbaar zetmeel tot oplosbare moutsuiker.

Van deze beslagketel wordt het mengsel of beslag naar de klaringskuip gepompt, een koperen ketel met geperforeerde bodem.

De bastjes en zemelen van de geplette moutkorrels dienen hier als filtermateriaal en onder uit de klaringskuip stroomt de gefiltreerde, geel-gekleurde moutsuiker-oplossing, die nu „**wort**” heet, via een lekbak in de wortketel.

Hierin wordt het wort door middel van **stoom** gekookt en de hop, die dient voor het aroma en tevens een desinfecterende werking in het aanstaande bier uitgeoefent, wordt in het kokende brouwsel gestort.

Langs vele verdiepingen gingen wij met de lift in het gistkeldergebouw naar boven. Merkwaardig, dat men hier gistkelders, **vijf hoog** heeft. Boven in het gistkeldergebouw aangeland kwamen wij in de ruimte, waar de koelbakken staan opgesteld. In deze grote platte bakken zal zo straks de in de ziederij gekookte wort bij **100° C.** stromen. **Na** enige tijd aan de zuivere buitenlucht te **zijn** blootgesteld, vloeit de nu tot **50° C.** afgekoelde **wort** dan naar beneden in de **gist-**kuipen, nadat het onderweg nog door koudwaterkoelers is afgekoeld tot **6° C.**, en er gist bijgevoegd is.

Boven bij de koelbakken **genoten** wij van het unieke uitzicht op Amsterdam.

Een van de moderne gistkelders werd ons getoond. In enorme, van binnen geëmailleerde kuipen, stond het wort te gisten, waardoor de moutsuiker ontleedt in koolzuur en alcohol. Er is nu **jongbier** verkregen en dit wordt na \pm 10 dagen gisten, overgepompt naar de legerkelders, alwaar een nagisting plaats heeft. Dit geschiedt in grote, wit-geschilderde, gesloten tanks, die van binnen geëmailleerd zijn, zij vormen onafzienbare rijen. Hierin komt het bier tot rijpheid; gedurende drie maanden en bij een temperatuur van ca. 1° C.

Ook zagen wij nog enkele kelders waarin grote houten fusten waren opgesteld, met wel 8.000 liter inhoud, romantisch maar ouderwets. Cit deze kelders wordt het bierdoorfilters gepompt, waarna het door middel van ingenieuze tapmachines in de transportfusten getapt wordt.

De boenplaats, de afdeling, waar de lege transportfusten worden schoongemaakt, is een fabriek apart. De vuile fusten worden door wasmachines van buiten en van binnen gewassen en inwendig van een nieuwe **peklag** voorzien. (Als **het bier** direct met het hout in aanraking komt is er kans op infectie.)

Zo zagen wij dan met eigen ogen hoeveel werk en moeite besteed moeten worden voor het verkrijgen van een eenvoudig glaasje bier. Wat ons hierbij bovenal trof, was de grote zindelijkheid, die wij overal in de brouwerij aantroffen.

Na afloop van de rondleiding verzamelden' wij ons allen weder in een van de ontvangtzalen. Onze Voorzitter, mr A. le Cosquino de Bussy, heeft hier getuigd van onze erkentelijkheid voor het leerrijk en smakelijk bezoek — smakelijk ook, omdat wij hier een proefje van het edele gerstenat kregen. De heer de Bussy heeft daarbij herinnerd aan de belangrijke rol, die reeds vroeg het bier — toen het zeer geliefde Hamburgse — in de ontwikkeling van Amsterdam gespeeld heeft. Hoezeer het gewaardeerd werd bleek ook uit de bepaling der **18e** eeuw, dat bij de aanvoer van water en bier per schuit, ingeval van vriezend weer, het bier de voorrang had, achter de ijsbreker.

Bij het afscheid werd ons een fraai, geïllustreerd reclame-boekje meegegeven, waaruit bleek dat het bier van Heineken's brouwerij en haar dochterondernemingen over de gehele wereld gedronken wordt.

GEVELSTEEN-BESMEURING.

Op mijn dagelijkse (beroeps)tochten door onze goede stad verzuim ik niet lodderoogjes te werpen op mijn versteende lievelingskinderen, de gevelstenen.

Toen ik in 1946, na een langdurige, onvrijwillige afwezigheid, weer in de Amstelstad terug kwam, moest ik, om meer dan één reden, met pijn in het hart, constateren, dat bv. één der fraaiste oud-Testamentarische gevelstenen, met het Hebreeuwse onderschrift „Akédath Jitschak” (en niet : Nachydow Jikschroks”, zoals het gans onherkenbaar verbasterd, in Alings' boekje over de Amsterdamse gevelstenen p. 33, luidt lett. vertaling: „de offering van Isaac”) met het huis, als door een wervelstorm, verdwenen was.

Maar wat ik in de laatste tijd zag, is wel is waar niet zó catastrophaal, immers herstelbaar, maar acht ik toch wel van belang, om er de aandacht van de „Voogden”, als de Ver. Amstelodamum en Heemschut, op te vestigen.

Het bleek mij dan, dat al te ijverige huisschilders, de gevel „een verfje” gevend, gemeend hebben ook de gevelsteen maar meteen „een fris kwassie” te moeten geven. Zo prijkt dan thans Aarts-vader Jacob, sinds de 16de eeuw dromende in de gevel Rapenburgerstr. 183, „frisch angestrichen” in dezelfde hard gele kleur als de opgeverfde gevel.

„De Verspieters” (minder juist gewoonlijk „Het Land van Belofte” geheten), Rozengracht 80, zijn er al even (on)gelukkig af gekomen.

Van de vierling-huizen, Kerkstraat 402—408, trof alleen „Huis Duinen”, hetzelfde kleurige lot; daar kan men eerst recht, door vergelijking met 'de 3 gespaarde, in natura gelaten burens — „De Helder”, „Het Nuwe Diep” en „Het Yland Wieringen” zien, welk een vandalisme door H.H. huisschilders, natuurlijk met de beste bedoelingen, jegens onze lievelingen begaan is.

De vraag dient gesteld, hoe deze kunstfouten ongedaan kunnen worden gemaakt en hoe in de toekomst voorkómen?

Het antwoord gaarne aan de natuurlijke „Voogden” overlatend, wil ik ongevraagd toch wel mijnerzijds een suggestie geven.

ad 1. Te trachten, met medewerking en toestemming van de betreffende huiseigenaren de stenen van hun ontsierende verflaag te ontdoen, zo nodig op kosten der „Voogden”.

ad 2. Alle huisschilders(patrons) van Amsterdam en de directeuren van de ambachtscholen (opleiding der toekomstige potentiële zondaren!) een circulaire zenden, waarin wordt duidelijk gemaakt, dat steen geen hout is en waarin tevens op boven gehekeld werkwijze, zijnde vandalisme, ernstig gewezen wordt.

En ofschoon ik maar zelden, P.I.M. boven een recept behoef te schrijven, is dat hierbij toch wel zeer gewenst.

De bemoeiing van Heemschut met de restauratie van de polychrome steen „de wonderbare spijziging”, Binnen Dommerstraat 11, is een precedent, dat nu echter in tegengestelde zin, nl. ontverving, tot navolging aanspoort.

Er zit nog een ander, belangrijker aspect aan deze kwestie. Het is voorgekomen, dat door dergelijke overschilderingen, een opschrift, dat van geschiedkundige waarde was, onherkenbaar is geworden. Wijlen dr. Boas, de Vader der wetenschappelijk-historische beschrijfkunde der gevelstenen, heeft, in zijn uiterst belangrijk artikel, „Dé Nieuwe Hebreeuwsche Gevelsteen in de Sint-Luciënsteeg”!, (35ste Jaarboek Amstelodamum, p. 120), schrijvende over een „latent geval”, een gevelsteen in het perceel Nieuwe Heerengracht 173, in welks top het opschrift „Suykerriedt”, opgemerkt: dat „doch buitendien onder het middenvenster der eerste étage een niet geregistreerde gevelsteen bezit, welks inscriptie door oververven of anderszins onleesbaar of verder onzichtbaar is gemaakt : Hebreeuwsche letters echter schemeren hier en daar door de verflaag heen, door reiniging zou wellicht de oorspronkelijke tekst kunnen worden gereconstrueerd”.

Het geldt hier een steen, welks opschrift licht zou kunnen werpen op het verband van de huisbewoner met de suikerhandel en suikerindustrie, die, zoals in datzelfde artikel blijkt, door Portugese Joden hier ter stede werden uitgeoefend. Het zou dus wel zeer 'de moeite lonen te trachten deze steen van zijn verflaag te ontdoen. Het zou eveneens een daad van piëteit zijn jegens de zo verdienstelijke ontdekker. Licht hier geen taak voor Amstelodamum of Heemschut?

En nu ik hier toch de Sint-Luciënsteeg genoemd heb, moge ik een wens herhalen, die ik bij een vroegere gelegenheid in dit tijdschrift al eens geuit heb, nl. deze, dat dit „mausoleum” zijn gevelstenen zo veel als mogelijk is, weer zou afstaan aan de vroegere gevels, waarin ze een betekenis hadden, die zeker wel overbodig geacht kan worden, in dit blad uiteen te zetten.

Zo de oorspronkelijke gevels niet meer mochten staan, wat zou er tegen zijn ze dan in de daarvoor in de plaats gekomen huizen over te planten? Dáár zijn ze eens geweest en horen ze terug en niet in de Sint-Luciënsteeg, hoe goed daar ook „bijgezet”.

I. VAN ESSO BZN.

DE GEBRANDSCHILDERDE RAMEN IN DE OUDE KERK.

In het November-nummer van ons maandblad (blz. 143) maakten wij melding van hetgeen ons medelid Jan Mens over deze zaak in Het *Parool* schreef. Naar aanleiding daarvan merkt ons een ander lid, mej. B. Bijtelaar, nog op: Het zit (zoals men weet) zo dat er niet aan weder inzetten van de glazen begonnen kan worden alvorens de vensterharnassen hersteld zijn, en dat zal nog wel een poosje duren. Aan die harnassen namelijk is in de 18de eeuw heel wat verknoeid en in de 19de eeuw zijn ze verwaarloosd.

Wat zal er intussen met de glazen gebeuren? Ik kan me begrijpen dat er stemmen opgaan om ze vooralsnog weer in te pakken, want ze zijn eigenlijk pas veilig wanneer ze op hun plaats zitten, dat wil zeggen: vast in de muur bevestigd en boven het bereik van de handen der nieuwsgierige mensen. Men zal toch begrijpen dat de koster niet met iedere bezoeker mee kan gaan om op te letten dat hij de glazen niet op een of andere wijze beschadigt.

Voorts zou er bij drukke diensten of uitvoeringen waarbij koren in de Mariakapel zouden zingen,

een wacht bij de glazen gezet moeten worden, want een ongeluk is o zo gauw gebeurd.

En wanneer men eindelijk daadwerkelijk aan de restauratie van **Mariakapel** en kooromgang toe is, dan 'begint de toestand eerst goed gevaarlijk te worden. Er zullen dan werklieden met steigerpalen, planken, lange latten enz. door dat gedeelte van de kerk sjouwen; al zijn ze nog zo voorzichtig, een ongeluk met de glazen is niet uitgesloten.

Aan de andere kant echter dreigt het gevaar dat de glazen vergeten worden wanneer ze veilig en wel in de schuilkelder staan. Als ze nu de kerk uitgaan, *wanneer* zien we ze dan terug?

Is het eigenlijk niet een diep onwaardige toestand, dat de schoonste voortbrengselen van glasschilderkunst, die Amsterdam bezit, nu, drie jaren na de bevrijding, nog heen en weer gaan tussen tentoonstelling en schuilkelder, zonder herplaatst te worden?

De Oude Kerk heeft geen oorlogsschade gehad; ze kreeg gedurende de afgelopen 150 jaar alleen maar vredeschade — die is al erg genoeg.

NOG MEER DUIVENPLATTEN.

De heer F. H. Freese maakt ons opmerkzaam op nog een duivenplat in Amsterdam. Het bevindt zich op perceel **Oudewaal** 26, een bijzonder aardig punt, omdat hier verschillende rondvaartboten passeren, waardoor de gelegenheid bestaat vreemdelingen op deze tyfisch Amsterdamse bouwsels te wijzen.

Voorts deelt de heer P. Hofmenn ons mede, dat er zich een duivenplat bevindt bij de heer W. Jansen, Wilhelminastraat 27¹¹ te Amsterdam. Deze heeft, naar hij er aan toevoegt, het plat weer volgens oud systeem gebouwd, nl. met een gat in het dak en de z.g. vlucht of uitkijk op het dak.

De heer Jan Mens ontdekte een grote **duivenk**ast op de Oude Waal „bij de **Lastage**”. En een z.g. „**achteruitlegger**” in de Joden Houttuinen bij de Uilenburgersteeg (zichtbaar in de Joden Breestraat).

De heer H. Ph. Rührmann ten **slotte** merkte in de le Oosterparkstrsat 2 duivenplatten op. (Het Octobernummer van het maandblad vermeldde er een), en wel vlak bij elkaar, in het gedeelte tussen Amstel en **Wibaut**straat. De ene is op het dak aangebracht, de ander zou inzender een vooruitlegger willen noemen. Het is nl. bevestigd aan het zolder-vóórvenster.

NAMEN VAN STRATEN.

Naar aanleiding van de opmerking van P. in het vorig 'nummer van het maandblad over het wijzigen van de naam **Tulpplein** in prof. Tulpplein schrijft de heer R. M. Alberdingk Thijm ons: Ik weet niet wat de werkelijke beweegreden is geweest van deze verandering, maar kan het niet zijn, dat zij is geschied,

uitsluitend om verwarring te voorkomen, en eens en vooral duidelijk te maken, dat het Tulpplein genoemd is naar de professor en niet naar de bloem van die naam, en dat men het dus niet moet zoeken in de „**bloemenbuurt**” in Amsterdam Noord? (of misschien in de Jordaan).

VRAGENBUS.

TWEE BOGEN. — JOHANNA-PARK. — TRENSHUIS. — De heer H. A. v. Veen, Westzijde 69 te Zaandam, zendt ons de volgende drie vragen :

1. Indien men, komende uit de Halvemaansteeg, de brug over de Amstel passeert, heeft men links de achterkant van de Doelenstraat. Het huis nu volgende op „Fred. Müller & .“; blijkt op twee bogen te rusten, die van oudere datum schijnen. Is hieromtrent iets bekend?
2. Op de Overtoom even voorbij de Kattenlaan is een poort, waar achter een vervallen straat. Op deze poort staat „Johannapark“. Vanwaar deze naam?
3. Wat betekent de naam „Trenshuis“ (Keizersstraat 23), ook voorkomend, maar zonder verklaring, in „Het verdwenen Ghetto“? (Dr. J. Meyer).

ANTWOORD. — Ad 2. De vraag betreffende de naam **Johannapark** is reeds vroeger in ons maandblad gesteld en beantwoord.

Niet iedereen wist er aanstonds weg mee. Ook mej. van Gelder niet, in haar bekend en terecht gewaardeerd boekje „Amsterdamsche straatnamen“ (1913). Onze kundige medewerker wijlen dr. M. Boas, verschafte licht in dit, en andere gelijksoortige gevallen, in het maandblad van 1932 (blz. 32), onder de titel: Een Amsterdams & gebruik van het woord „park“. In de tweede helft der 19e eeuw, zo schreef hij, werd hier te Amsterdam het woord „park“ — en dan in verbinding met een eigenaam — gebezigd om een op zichzelf staand buurtje, van, blijkbaar door dezelfde persoon of maatschappij gebouwde, bescheiden huisjes voor mensen met bescheiden inkomen aan te duiden, terwijl iedere 'zweem van wat men zich tegenwoordig bij het woord „park“ denkt, er verre van te zoeken is.

Als eerste hem bekend voorbeeld noemde hij het Sophiapark aan de Singelgracht, een dubbele huizen- of liever huisjesrij, waaraan zich later de le Helmersstraat aansloot. Volgens hem was de naam niet ontleend aan vorstelijke personen, zoals sommigen geloofden, maar aan die van een vriendin, van een in zijn tijd bekende persoonlijkheid, welke vriendin in de omgeving op kamers woonde en die antwoordde op de naam „Sofietje“.

In de tweede plaats noemde dr. Boss het Montefiorepark in de Flantage. Het was een doodlopend, aan één zijde bebouwd zijstraatje van de Plantage Muidergracht tegenover het Fysisch Laboratorium, genoemd naar sir **Moses Montefiore (1784—1885)**.

In de derde plaats kwam hij dan tot het, vroeger buiten de gemeentelijke grenzen lig-

gende Johannapark aan de Overtoom, tegenover de **Staringsstraat**. Dr. Boas maakte hierbij melding van de nog oorspronkelijke toegangspoort, met, naast de naam; het jaartal zijner stichting: 1878. Eveneens een doodlopend, aan één zijde bebouwd straatje, zo tekende hij hierbij aan. Maar dit „park“ met zijn zes huisjes was door de gemeente Nieuwer-Amstel tot zelfstandige straat verheven met eigen nummering en eigen naam. Amsterdam nam het bij de **annexering** met behoud van naam over.

Iets verder op de Overtoom vermeldde dr. Boas ten slotte nog boven een toegangspoort de verweerde naam Prinses Mariapark. De poort was destijds reeds afgesloten en te oordelen naar de ononderbroken nummering der huizen aan weerszijden (4X37-4439) was er toen al van een buurtje geen sprake meer.

Van het bezigen van het woord „park“ in dit verband wist ook dr. Boas geen verklaring te geven. Hebben wij, zo vroeg hij zich af, in het invoeren van dit woord in de bedoelde zin navolging van een of ander buitenlands gebruik of alleen grootdoenerij te zien? Of schemert de oorspronkelijke betekenis van park — afgesloten, **omperkte** ruim* —, hier nog door?

Over de naam Trenshuis (vraag 3) en de bogen, waarop het huis naast Fred. Müller & Co. aan de **Amstelzijde** rust (vraag 1) hebben wij niets kunnen vinden. Wie is gelukkiger geweest?

DE PERGOLA MET DE VISNETTEN..

VRAAG. In het „**Remonstrantse Weekblad**“ van 1 October 1948 schreef Ds. G. J. Sirks een artikel „**Hoe de bijbel meesprak op 6 September**“. Schr. behandelde daarin de vraag, waarom juist een versiering van visnetten de pergola tooide, waaronder Koningin Juliana zich van het Paleis naar de Kerk begaf, een vraag waarbij, zoals Ds. Sirks opmerkt, weinig is stilgestaan. Ook is er niet aan herinnerd, dat Koningin Emma bij haar intocht als jonge Koningin (den Haag 1879) door een erepoort van visnetten het **Voorhout** binnenreed. Schr. stelt daarna de vraag: „**Waarom** juist deze netten?“ Het komt bij wat bezinning vrij vlug in de geest op; dat in het nieuwe testament en het oude Christendom vis, visnetten en **visser**s een eigen plaats innemen“. Voor de niet bij- en vóór alles theologisch denkende lezer, geeft Ds. Sirks' artikel geen overtuigend en vlug in de geest opkomend bewijs, dat de toenmalige **inhuldigingscommissie** of de ontwerper van de visnetten-pergola aan de, in de Bijbel herhaaldelijk vermelde, visnetten heeft

gedacht. Geflankeerd door krijgshaftige mannen in moderne militaire uniformen vormden de visnetten m.i. noch een aesthetische en ideale versiering noch deden zij denken aan de idealistisch zachtzinnige vissers uit de geciteerde plaatsen in het nieuwe testament. Bovendien was Ds. Sirks' opmerking: „het beeldt dus de eenheid van de Kerk uit” in deze niet te zake dienende.

Blijft dus m.i. de vraag: wat is dan wel de bedoeling geweest van het aanbrengen van visnetten als bedekking der pergola?

Kan een Uwer lezers hierop wellicht een minder theologische maar historisch meer aanvaardbare verklaring geven ?

Mr. M. VAN REGTEREN ALTENA.

BRUGGENAMEN. VRAAG. De heer J. A. Molster vroeg ons naar de oorsprong van de namen Petemayenbrug en Pansemertbrug.

ANTWOORD. Wat laatstgenoemde brug betreft vonden wij een verklaring bij Ter Gouw (zie

diens Amstelodamiana, blz. 144). Pansemert is eigenlijk Pansemarkt, d.w.z. de markt waar pens verhandeld werd. Het is de brug aan de Prinsengracht over de Egelantiersgracht, die daarnaar genoemd werd.

De oplossing van de naam Petemayenbrug kennen wij niet. Misschien dat een onzer leden gelukkiger is.

Hetzelfde lid vroeg ons naar de plaats van de Bossesluis. Dat is de stenen brug over de Kloveniersburgwal voor de Hoogstraat. Zij draagt haar naam naar het oude Bushuis, dat daar vlak bij stond, eertijds het wapen- en artilleriehuis der stad, later overgegaan aan de Oostindische Compagnie. Zie het Oostindische Huis (Tergouw blz. 247 van zijn Amstelodamiana).

WAT IS DE VOORZIJDJE VAN HET PALEIS? De gevel aan de Damzijde, zal ieder zeggen. Maar volgens de heer P. Hofmann is het paleis bij het kadaaster ingeschreven als: Nieuwe Zijds Voorburgwal 147. Wie weet hiervan de verklaring te geven ?

KLEINE VONDSTEN.

In *Amstelodamum* 1945, blz. 12, schreef in zender dezes over de *Clavesimbelstraat*. Het is thans mogelijk, deze „straat” nauwkeuriger te localiseren. Het was een steeg of gang, aan de Zuidzijde van 'de Bergstraat, die toegang verleende tot de „Spijker”, de kerk der Waterlandse Doopsgezinde Gemeente. De opheldering is te danken aan de volgende acte:

25-7-1622. In aanmerking nemende, dat aan wijlen *Albert Verspeck* gedurende eenigen tijd vergund is geweest, zijn waterloozing te mogen leiden over het erf *vande Spijker inde Clavesimbelsteech* binnen *deser stede Amsterdamme*, daer die gemeente, daarvan *Reinier Wybrants tegenwoordich leeraer is*, haere vergaederingen houden; ook in aan-

merking genomen de diensten, die *Verspeck* deze gemeente heeft bewezen int *timmeren vande selve Spyker*; eveneens in aanmerking genomen het feit, dat hij bij testament aan de gemeente de som van *f 300.—* heeft nagelaten, zoo is 't, dat wij, dienaren en voorstanders van die gemeente aan de wed. *Maycken Verspecks* en haar erfgenamen toestaan, dat zij de waterloozing voortaan vrij en ongehinderd, soo lange als die *Clavesimbel* straet tot een gemeene ooverganck, als tegenwoordich, gebruyckt sal werden, zullen mogen behouden, mits de kosten van het riool worden gedragen door den *Spijker* en *Maycken Verspecks* gezamenlijk. (Arch. der Ver. Doopsgez. Gem. te A'dam.)

J. Z. KANNEGIETER.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUIJR.

NIEUWE LEDEN.

Het Bestuur benoemde tot lid met ingang van 1 Januari 1949: de Heren Paul A. Bettings, Jhr. Ir. J. E. van Heemskerck van Beest, A. H. M. Wiemers en A. J. Westerman, allen te Amsterdam.

INHOUD.

Jaargang 1948.

	Blz.
Mej. Dr 1. H. VAN EGGHEN, Een loterij ten bate van het Burgerweeshuis in 1560	1
Dr. G. H. KURTZ, Geschiedenis van het circus Carré (met 2 ill)	4
JOH. M. COFFENG, De verdere lotgevallen van het gebouw	9
Prof. P. H. VAN MOERKERKEN, Willem Witsen en zijn vriendenkring	10
ERNST CRONE, De Koninklijke Nederlandse Zeil- en Roeivereniging	11
Het Nationaal Monument op de Dam	12
Herleving van een oude Amsterdamse nijverheid (met 1 ill.)	13
Amsterdam krijgt een devies	15
De intocht van Sint-Nicolaas	15
Een boeken-tentoonstelling ten Paleize	15
Een ongewone verschijning in de stad	16
Het Amsterdamse duivenplat	16
J. K. MOOYEN †	16
Kleine vondsten, bijdrage van dr A. J. A. VAN GEELEN	16
Mr H. DE LA FONTAINE VERWEY, Caspar van Baerle, 1584-1648 (met portret)	17
Mej. Dr. 1. H. VAN EGGHEN, Rijlijfmakers in Amsterdam	20
Mr. P. VAN EEGHEN, De tentoonstelling „Het Hollandse Babbelstuk 1730—1850” (met 1 ill.)	23
Geen gevaar voor de Torensluit?	25
N. SCHUYTVLOT †	25
Tentoonstelling Litteratuur over Amsterdam 5 Mei 1945-1 Januari 1948	26
D. KOUWENAAR, De oudste Amsterdamse couranten; naar aanleiding van het boek van Folke Dahl te Gothenburg	26
H. W. ALINGS, De Vergulde Hand.	28
Tentoonstelling in de Jac. Perkschool	29
VRAGENBUS: Beeld op de gevel van Damrak 9	29
VAN DE BOEKENTAFEL: Amsterdam bezongen, bloemlezing door H. VAN DER BIJLI, JAC. VAN HATTUM en HAN G. HOEKSTRA	29
De Zingende Torens van Amsterdam, door mej. B. BLIJTELAAR	29
Witsen en zijn Vriendenkring, door A. M. HAMMACHER, G. H. HOFKER, prof. P. H. VAN MOERKERKEN en H. G. BOON	30
Amsterdam „Kroon-draegster van Europe”, door D. KOUWENAAR	29-32
J. R. KONING, Linden langs de grachten	33
Mej. Dr. 1. H. VAN EGGHEN, De Anatomische lessen van Rembrandt (met 2 afb.)	34
Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY, Hooft als leermeester van Bakhuizen van den Brink (met portret)	37
Mr. P. VAN EEGHEN, De familie Brak (met afb.)	40, 58,
Een gedenkbord betreffende Carré (mededeling van J. W. GRAEUWERT)	43
Uit de geschiedenis van het circus Carré (met afb.)	4, 44, 92, 106, 119
Het Makelaarsweekblad, 1898-1948.	45
H. W. ALINGS, Amsterdam in 1669	45
Nog een bel gemerkt Hemony (mededeling van TH. LIGTHART)	46
De Cullinan gekloofd (veertig jaar geleden)	46
Amsterdam in het Esperanto	47
Het Paleis-Raadhuis (herinneringen aan het slaan van de eerste paal).	47
VRAGENBUS, De stal van Napoleon (vraag van de heer STEUSSY en antwoord van de redactie)	47
Het eind van de Gr. Wittenburgerstraat (vraag van de heer J. W. GRAEUWERT)	47
Mr. W. F. H. OLDEWELT, De hoofdstedelijke archiefdienst een eeuw oud (met 2 portretten)	49
H. F. WIJNMAN, Het Amsterdamse oproer van 24 Maart 1848 (met 2 portretten)	51, 120
H. ENGEL, Honderdjarige geboortedag van prof. Hugo de Vries	56
P. HOOGLAND, E. J. van Det †	58
Dè Halvemaansteeg, door WITSEN; een spiegelbeeld	64, 91
De Haven van Amsterdam (naar aanleiding van onze voorjaarsexcursie met 4 afb.)	65
J. P. MIERAS, Th. C. de Maaré (in verband met het 60-jarig bestaan van het Concertgebouw)	68
Het 75-jarig bestaan van de Heineken's Bierbrouwerij Maatij N.V.	69
JOH. M. COFFENG, De Kleine Komedie	70, 106
Het Hekkepoortje (50 jaar geleden afgebroken en verplaatst).	72
Dr. D. A. WITTOP KONING, Uit de voorgeschiedenis van het Collegium Medium	72

Het Stadswapen met het devies „Heldhaftig, Vastberaden, Barmhartig”	73
Prof. J. H. SCHOLTE, Frederick Alewijn en Philipp von Zesen	73
De Diaconie-bakkerij op 't Blaeu Erf	74
VAN DE BOEKENTAFEL: Amsterdam in de schilderkunst, uitgave van Amstelodamum, samengesteld op verzoek van onze commissie voor het Jeugdwerk, door mej. dr. H. F. VAN GULDENER	74
Watergraafsmeer. Eens een parel aan de kroon van Amsterdam, door J. H. KRUIZINGA — recensie van H. W. ALINGS	76
TON KOOP, En nu . . . Amsterdam in! Vijfde druk	77
VRAGENBUS: Een courante t'Amsterdam in 1500. (Vraag van de heer G. W. UYTENHOUDT te Blaricum, antwoord van H. F. V.)	77
Oud geschut. (Vraag van mr. J. BELONJE te Alkmaar)	77
Gevelsteen „Mol Queren”. (Vraag van de heer G. J. REE; antwoord van de redactie)	78, 06
Oude stadsgezichten op moderne tegeltableaux	78
Tentoonstelling 100-jarige gemeentelijke archiefdienst	81
E. J. ZEEGERS, Iepen langs de grachten	81
Spaarbank voor de stad Amsterdam, 1848—1948	82
J. F. M. DEN BOER, Bij het 60-jarig bestaan van het Concertgebouw	84
Tentoonstelling „Amsterdam eert Heerlen”	86
Amstel's oudste orgel tot nieuw leven gewekt	86
Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY, De geschiedenis van een drukkersmerk (met 2 afb.)	87
C. A. L. SANDER „Hoe die van Amsterdam oorsaecke in de dierte waeren”	00 en 105
Amsterdamse goud- en zilversmeden in 1742	01
Een historische plek en een historische gevelsteen	91
G. W. UYTENHOUDT, Etsen in spiegelbeeld	01 en 108
VAN DE BOEKENTAFEL: Het Amsterdamse Bos, van cultuursteppe tot bospark (uitgave Ned. Natuurh. Ver.); Hij zegt wat! Grepen uit de Amsterdamse volkstaal, door JOHA C. DAAN; Uit het verleden van Midden-Kennemerland, door mr. H. J. J. SCHOLTENS; De Zeventiende Eeuwsche Beeldhouwkunst in de Noordelijke Nederlanden, door dr. ELISABETH NEDERBERG	92—96
Mr. CHR. P. VAN EEGHEN, De Inhuldiging van 6 September 1808	97
De tentoonstelling van glasschilderkunst in de Oude Kerk (met afb.)	00, 143 en 158
Onze tocht door de haven van Amsterdam	101
Schiphol's vooruitgang	102
Gedenksteen Eerste Schipvaart Oostindië aan de Schreierstoren (met afb.)	102
Vereniging „de Hollandsche Molen”, 1923—1948	103
Het Amstelveld herleeft	104
Nieuwe ereleden van het K.O.G.	105
Prof. dr. HENK BRUGMANS	105
De nieuwe Beursbengel	105
Ir. G. J. LUGT †	106
Een opstel over: „De bouwkunst van Amsterdam”	106
Het Wapen van Amsterdam (vraag van de heer N. F. J. SCHAAKE en antwoord van de redactie, met 2 afb.)	107
Mr. P. J. MIJKSENAAR, Hoe een Engelsman Amsterdam zag	108, 110
De Zamenhofstraat	100
VAN DE BOEKENTAFEL: M. MULLER, Amstel's Lustwarande; Doctor HENRI POLAK, Gedenkboek, onder redactie van O. MONTAGNE en JOHAN WINKLER; Uit de geschiedenis der Amsterdamsche gasthuizen, de Sleutel-, Paasch- en Gedachtenismaaltijden, Presenten uit de apotheek, door G. HELLINGA; Oud-Beverwijk, door mr. H. J. J. SCHOLTENS, uitgegeven door het Gemeentebestuur van Beverwijk, ter gelegenheid van het 65-jarig bestaan dier stad	109—112
Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY, De Feesten	113
Herinneringen aan de „Kroningsfeesten” (van 1808)	114
J. A. M. BOTTENHEIM, Henri Viotta te Amsterdam herdacht (met afb.)	115
Amstelodamum's goed recht	116
„Prof.” Kokadorus	118
Antonie van der Waal „boekhouder” en minnaar	118
Onderscheiding voor prof. H. BURGER	118
Tekeningen uit de Atlas Splitgerber	120
J. A. BIERENS DE HAAN, De relletjes van Maart 1848, gezien door de bril van een Amsterdamse scholier	120
BIJLEVELD, Waimond en Amsterdam	121
S. HART, Weddingschap over de 80-jarige oorlog	121
I. VAN ESSO BZN., Het werkhuis te Amsterdam als model van een beroemde buitenlandse verloskundige kliniek (Göttingen)	122 en 143

	Blz.
U., De Oude Kerk	124
De terugkeer van het duivenplat(bijdragen van JAC. L. v. D. HURK e.a. (met 3 afb.) ...	125
Het Gasthuispoortje	127
Vragenbus: C. A. L. SANDER, Oude Kunst in de Warmoesstraat (vraag). (Antwoord van de redactie)	128 , 143
Amsterdam vooruit..... vooraan!.....	128
Bezoek aan Heineken's Bierbrouwerij (met ill.).....	129
J. P. MIERAS, De Pollux hersteld. (met Matrozenlied, door FL. H.)	130
Inwijding. Bij de heropening van de Gemeentelijke H.B.S. voor Meisjes. Inzending van mej. C. H. VAN GENDT, met gedicht van FRITS TINGEN (met afb.)	131
Gevelsteen "t Seepaert" (met 2 afb.)	134
Noordholland en Amsterdam. (Lezing van mr. D. VIS , voor de Volkshogeschool te Bergen (N.H.)	136
H. VELTMAN , Marine-lijnbaan en nog wat (met 2 afb.)	137
Uit de geschiedenis van Nieuwer-Amstel	140
Op het oude Hekelveld	141
Namen van straten. (Opmerkingen van P. en van R. W. ALBERDINGK THIJM.)... ..	141 en 158
Nog meer duivenplaten.	141 en 158
Voltooiing Amsterdam-Rijnkanaal vertraagd	142
Jenevermuseum en Moordenaarsgang	142
Pijlsteeg 13 (mededeling van de heer A. J. ALBACH)	143
Twenteland.....	143
Kleine vondsten. (Bijdragen van Kannegieter).	144
H. van der Bijl †	145
De Kleinere Amsterdamse Musea. Het Nederlandsch Permuseum, door C. J. S CHOTEL FZN, (met afb.)	146
De bomen langs de grachten (De schilder J. SJOLLEMA contra architect ir. A. BOEKEN, m het maandblad Forum Nr. 10) met afb	152
Onze Lieve Vrouwe Gasthuis 1898-1948	154
I. VAN ESSO BZN , Gevelsteen-besmeuring	157
Vragenbus: H. A. VAN DER VEEN, Johannapark enz. (vraag) (Antwoord van de redactie), Mr. U. VAN RECHTEREN ALTENA, de Pergola met de visnetten (vraag), en J. A. MOESTER, Bruggenamen (vraag) (antwoord van de redactie)	159 en 160
Kleine vondsten (Bijdrage van KANNEGIETER).	160
 MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR :	
Maandbladen en jaarboeken aangeboden	16, 80, 96, 112
De tentoonstelling in het Waaggebouw	16
Oproeping voor de Algemene Ledenvergadering op 28 Februari 1948	32
Nieuwe leden	32, 48, 80, 96, 112, 144 en 160
Het Jaarboek 1947	47
Onze , jaarvergadering (verslag)	61, 78
Voorjaars-excursie naar de Haven (aankondiging).	80
(verslag)	101
Contributie-betahng	80
Een nieuwe uitgave van de Historische Gids van Amsterdam, door A. E. d'AILLY.	128, 144
Onze jaars-excursie naar Heineken's brouwerij (aankondiging).	144
(verslag).	155
Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940—1945, samengesteld door J. F. M. DEN BOER en mej. S. DUPARC. Gunstig oordeel van de Groene.,	144

REGISTER.

	Blz.		Blz.
Alewijn (Frederick -) en Philipp von Zesen	73	Bussy (mr. A. le Cosquino de -)	113
Alings (H.W.)	28, 46, 61, 77	Bijveld	121
Amstelodamum's goed recht	116	Bijll (H. van der -†)	30 en 145
Amstel's Lustwarande (Boek van M. Muller)	109	Carré (Geschiedenis van het circus -)	4, 44, 92, 119
Amstelveeld herleeft	104	Carré (Een gedenkbord betreffende -)	43
Amsterdam (En nu ... — in l) door TON KOOT, 5e druk	77	Coffeng (Joh. M. -)	10, 71
Amsterdam (Hoe een Engelsman — zag)	108	Collegium Medicum (Uit de voorgeschiedenis van het -)	72
Amsterdam in het Esperanto	47	Concertgebouw (60-jarig bestaan, zie Th. C. de Maaré)	68
Amsterdam in de schilderkunst	74	Concertgebouw. Bij het 60-jarig bestaan	84
Amsterdam, kroondraegster van Europe (Boek van D. Kouwenaar)	32	Contact-vaartuig Van der Steng	16
Amsterdam krijgt een devies	15	Courante t'Amsterdam van Rutger Jansz	77
Amsterdam bezongen (Bloemlezing, verzameld door H. van der Bijll, Jac. van Hattum en Han G. Hoekstra)	29	Crone (Ernst)	12
Amsterdam in 1669	45	Cullinan (De — gekloofd, veertig jaar geleden)	46
Amsterdam vooruit — vooraan!	128	Daan (Joha C.)	93
Amsterdamse (Het) Bos (Boek samengesteld door de Natuurhistorische Ver.)	92	Damrak 9 (Beeld op de gevel van -)	29
Amsterdamse (De oudste — couranten)	26	Det † (E. J. van —)	58
Amsterdamse Nijverheid (Herleving van een oude -)	18	Devies (Amsterdam krijgt een -)	15
Amsterdamse (Het) Oproer van 24 Maart 1848	51	Diaconie-bakkerij op 't Blaeu Erf	74
Amsterdamse Torenmuziek (Boek van mej. B. Bijtelaar)	29	Dierte (Hoe die van Amsterdam oorsaeke van de dierte waeren)	90
Amsterdamse Volkstaal (Grepn uit de -) (Boek van Joha C. Daan)	93	Drukkersmerk (De geschiedenis van een —)	87
Amsterdamse (De kleinere —) musea	146	Duivenplat (Het Amsterdamse —)	16, 125, 141 en 158
Anatomische lessen van Rembrandt (De)	34	Eeghen (mr. Chr. P. -)	99
Archiefdienst (De hoofdstedelijke — een eeuw oud)	49	Eeghen (dr. J. H. van -)	4, 23, 36
Archiefdienst, (Tentoonstelling 100-jarige gemeentelijke -)	81	Eeghen (mr. P. van —)	25, 43, 61
Babelstuk" (De tentoonstelling „Het Hollandse -)	23	Engel (H.)	58
Baerle (Caspar van -)	17	Esso (L. van — Bzn.)	124 en 157
Beeld (op de gevel van Damrak 9)	29	Feesten (De -) naar aanleiding van het jubileumfeest van Koningin Wilhelmina en het inhuldigingsfeest van Koningin Juliana	113
Beeldhouwkunst (De 17e eeuwse — in de Noordelijke Nederlanden)	95	Gasthuispoortje (Het)	127
Belonje (mr J. —)	77	Gasthuizen (Uit de geschiedenis der Amsterdamsche —) door G. Hellinga	111
Berg (Th. Th. van den -)	65	Gasthuis (Onze Lieve Vrouwe —)	154
Beursbengel (De Nieuwe -)	105	Gedenksteen Eerste Schipvaart Oostindië aan de Schreierstoren	102
Beverwijk (Oud) door mr. H. J. J. Scholten	111	Gendt (mej. C. H. van -)	131
Bierbrouwerij Bezoek aan Heineken's —)	129	Geschut (Oud -)	77
Bierens de Haan (J. A.)	120	Gevelsteen „Mol Queren"	78
Boektentoonstelling (Een — ten Paleize)	15	Goud- en zilvermeden (Amsterdamse)	91
Boer (J. F. M. den -)	86	Guldener (mej. dr. H. F. van -)	74
Bomen (De — langs de grachten)	152	Hand (De vergulde -)	28
Bouwkunst (Een opstel over: De — van Amsterdam)	106	Hart (S.)	121
Brak (De familie -)	40, 58, 74	Haven (De -) van Amsterdam (Voorjaars-excursie daarheen)	65, 101
Bruggenamen	160	Hekelveld (Op het oude —)	141
Brugmans (Prof. dr. Henk)	105	Hekkepoortje (Het —)	72
Burger (Prof. H.)	118	Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij — 75-jarig bestaan	69
Burgerweeshuis (Een loterij ten bate van het — in 1560)	1	Hemony (Nog een bel, gemerkt -)	46
		Historische (Een) plek en een historische gevelsteen	91
		Hooft als leermeester van Bakhuizen van den Brink	37
		Hooft (A. J.)	184

	Blz.		Blz.
Hoogland (P.)	58	Relletjes (De) van Maart 1848	120
Hij zegt wat!	93	Rijglifmakers in Amsterdam	20
Iepen langs de grachten	81	Rijnkanaal (Voltooiing Amsterdam — ver- traagd)	142
Inhuldiging (De) van 6 September 1898 .	97	Sander (C. A. L.)	91, 128
Johanna-park	159	Schiphol's vooruitgang	102
Kalf (dr. Jan)	116	Scholtens (Mr. H. J. J. -)	94, 111
Kannegieter, (J. Z.)	144 en 160	Schotel (C. J. — Fzn)	152
Kenemerland (Uit het verleden van Mid- den -)	94	Schuyltlot (N. — †)	25
Kokadorus („Prof“)	118	Seepaert (Gevelsteen 't)	134
Komedie (De Kleine -)	70, 106	Spaarbank voor de stad Amsterdam 1848- 1948..	82
Koning (J. R.)	34	Splitgerber (Tekeningen uit de Atlas —)	120
Koninklijke (De — Nederlandse Zeil- en Roeivereniging)	11	Stadswapen van Amsterdam, met het, devies	73
Kouwenaar (D.)	28, 32	Straatnamen	141 en 158
„Kroningsfeesten“ (De) van 1898 — her- inneringen)	114	Tegeltableaux met oude stadsgezichten ..	78
Kruizinga (J. H. —)	76	Tentoonstelling (De — „Het Hollandse Babelstuk“).	23
Kunst (Oude — in de Warmoesstraat 128,	143	Tentoonstelling (Litteratuur over Amster- dam 1945-1948)	26
Kurtz (dr. G. H. -)	9	Tentoonstelling (in de Jac. Perkschool) ..	29
Linden langs de grachten..	33	Tentoonstelling 100 jaar Gemeentelijke Archiefdienst.	81
Loterij (Een — ten bate van het Burger- weeshuis in 1560)	1	Tentoonstelling „Amsterdam eert Heerlen“	86
Lugt † (Ir. G. J. —)	106	Tentoonstelling van glasschilderkunst in de Oude Kerk	99, 143 en 158
Maaré (Th. C. de —)	68	Torensluis (Geen gevaar voor de -?) ...	25
Makelaarsweekblad (Het — 1898-1948).	45	Tingen (Frits)	133
Marine-lijnbaan en nog wat	137	Twenteland	143
Matrozenlied (van het opleidingsschip „Pollux“)	131	Uytenhoudt (G. W.)	77
Meisjes-H.B.S. (De heropening)	131	Veltman (H.)	139
Mieras (J. P.)	69, 131	Verwey (H. de la Fontaine -) . . .	20, 40, 89
Moerkerken (P. H. van -)	11	Viotta (Henri) te Amsterdam herdacht)	115
Molen (Ver. de Hollandsche) 1923—1948	103	Vis (Mr. D.)	136
Molkwerum in Amsterdam	96	Visnetten als versiering	159
Monument (Het Nationaal — op de Dam)	12	Vondsten (Kleine -)	16, 144
Mooyen (J. K. — †)	16	Vries (Honderdjarige geboortedag van prof. Hugo de —)	56
Moordenaarsgang (Jenevermuseum —)...	142	Waal (Antonie v. d.)	118
Mijksenaar (Mr. P. J. -)	32, 108, 119	Wapen (Het) van Amsterdam	107
Napoleon (De stal van -)	47	Warmond en Amsterdam	121
Natuurhistorische Vereniging	92	Watergraafsmeer (Boek van J. H. Krui- singa)	76
Neurdenberg (Dr. Elisabeth)	95	Weddingschap over de 80-jarige oorlog . .	121
Nicolaas (De intocht van Sint -)	15	Werkhuis te Amsterdam, als model van de kliniek te Göttingen	122, 143
Nieuwer-Amstel (Uit de geschiedenis van -)	140	Witsen en zijn vriendenkring	30
Noordholland en Amsterdam	136	Witsen (De Halvemaansteeg door —) . . .	64
Oldewelt (W. F. H.)	51	Wittenburgerstraat (Het eind van de Grote)	47
Orgel (Amstel's oudste — tot nieuw leven gewekt)	86	Wittop Koning (Dr. W. A. -)	72
Oudheidkundig Genootschap (K.O.G.) Nieuwe ereleden	105	Wijnman (H. F.)	56
Paleis (Voorzijde van het —)	160	Zamenhofstraat (De)	109
Paleis-Raadhuis (Het — De eerste paal).	47	Zeegers (E. J.)	82
Persmuseum (Het Nederlandsch -)	146	Zeil- en Roeivereniging (De Koninklijke Nederlandse -)	11
Polak (Doctor Henri —) Gedenkboek onder redactie van O. Montagne en Johan Winkler	110	Zesen (Philipp von —)	73
Pollux (De — hersteld)	130	Zimmer	13
Pijlsteeg 13	143		

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

JANUARI 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY voorzitter

W. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede voorzitter

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN secretaresse, Prinsengracht 556, C.

C. G. POUW penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 523939)

J. E. J. BONNIKE

H. VAN DER BIJLL

J. P. MIERAS

Mr. H. DB LA FONTAINS VERWEY

D. KOUWENAAR redacteur van het Maandblad, Doornjies 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER administrateur van de ledenlijst, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering van de kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich tot doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door tevens gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minda dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of mca. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amterdam

Jaarboek I—XLI voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.69.

J. W. Enschedé, *Amsterdamse Klaviermuziek. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim.* 1908, f 0.25.

Muzikale straatzangen re Amsterdam, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschedé, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij. Klavierbewerking* door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.69.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis*, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Reet. Naar de uitgave van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Rest. Toelichting tot de reproductie da keert van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Ven dur beide uitgeven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

• J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers te Amsterdam. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1858. Bewerking a bekroonde antwoorden*, 1919, met Supplement, 1937, f 4.50. Voor de leden f 3.—. Supplement alleen, reep. f 1.58 en fl.—.

A. W. Weissman, *Gids veer de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie)* f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papier omslag f 12.59, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.58. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.56 extra.

4. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam met historische gegevens en uitvoerige keert*. Uitgave van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

• A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4.—. Voor de leden f 3.—.

• *Philip's Grachtenboek van 1771. Wederuitgave in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922*. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

• Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz.* In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.58.

• *Amsterdam, 1900—1940*. f 10.—.

• J. G. van Dillen, *Amsterdam ia 1585. Het kohier der capitale impostitie* van 1585, f 4.—, voor leden f 2.59.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over her jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—.

• = uitverkocht.

**NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.**

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 235
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN.

**NEDERLANDSCH INDISCHE
TRUSTMAATSCHAPPIJ, N.V.**

AMSTERDAM, Singel 250
Vermogensbeheer.
Executeele en bewindvoering.
Optreden als trustee.

HOLLAND TY PING OFFICE

DAMRAK U • AMSTERDAM — TELEFOON 42025, 44825

**TYPE- STENCIL- EN
LINTQROUKWERK**

**VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN**

FOTOCOPIEËN

UITZENDEN VAN (STENO-) TYPISTES

Een goede oude Hmsterdamsche **gewoonte.**

- **Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar**

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANQ
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 • TEL. 37288, 35280

LIJKVERBRANDING

**Lidmaatschap afd. Amsterdam Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding,
minimum contributie f 2.— per jaar voor man, vrouw en kinderen beneden
21 jaar tezamen.**

Crematiekosten voor leden, ruim 50% lager dan voor niet-leden

Prospectus gratis bij Secretariaat :

CORN. KRUSEMANSTRAAT 37h — TELEFOON 29649

*Zaden en
Blaemballen*

van

**TURKENBURG
BODEGRAVEN**

Fa. **M. VOLKERS** Jr.
Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en OS317

AANNEMERS VAN

**LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN**

**Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter**

N.V. BRONSWERK
Huygen & Wessel — Becht & Dyserinck

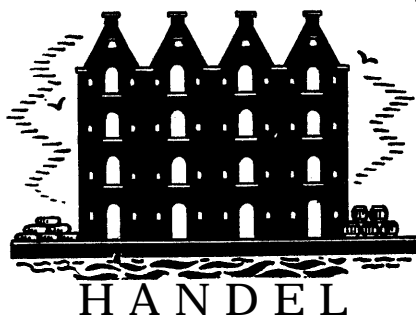
**VERWARMING, VENTILATIE, LUCHTBEHANDELING,
PIJPLEIDINGEN**

Amersfoort, Amsterdam, Rotterdam, Apeldoorn, Leeuwarden, Sittard,
Middelburg

**NEDERLANDSCHE
MIDDENSTANDBANK N.V.**

94 vestigingen in Nederland.

De handel maakt heden ten dage een efficiënte en ervaren bankservice noodzakelijk.

De NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDBANK N.V. is in de gelegenheid, op elk gebied van de handel een uitgebreide bankservice te bieden, welke voorziet in de persoonlijke behoefte van haar cliënten.

KON. KWEKERIJ

MOERHEIM

DEDEMSVAART

60
JAAR

VASTE PLANTEN
ROTSPLANTEN
ROZEN, HEESTERS
CONIFEREN, RHODO'S
VRUCHTSTRIJKEN, ENZ.

Geïll. catalogus gratis op aanvraag

Zoo juist verschenen het reeds eerder aangeboden boekwerk

„ De Zingende Torens van Amsterdam ”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr. J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie vereenigingen te weten:

- Het Genootschap Amstelodamum
 - De Nederl. Klokkenspel Vereniging
 - Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend.
- Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de Uitgeefster: N.V. Drukk. en Uitg. J.H. DE BUSSY, Rokin 60-62, Amsterdam-C.
Telefoon 36900. Postgiro 6148

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

FEBRUARI 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Opgericht in 1900

Bestuur :

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTB. CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.

C. G. POUW *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE

H. VAN DER BIJLL

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE *VERWEY*

D. KOUWENAAR *redacteur van het Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het **verleden** en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften ; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar, Opzeggingen van het, lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór 1** December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—.

Maandblad, Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—, Afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. Enschedé, **Amsterdamsche Klavermusiek**. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

Muzikale straatzangen te Amsterdam, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. Enschedé, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschedé, **Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij**. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, **Van Raadhuis tot Paleis**, Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• **Amsterdam in het einde der zestiende eeuw**, door Pieter Bast, Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in **portef.**, 2e druk.

• **Amsterdam in het einde der zestiende eeuw**, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 **facsim.** en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs **verlaagd** tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

• J. N. Jacobsen Jensen, **Reizigers te Amsterdam**. Beschrijvende, lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, met Supplement, 1937, f 4.50. Voor de leden f 3.—. Supplement alleen, resp. f 1.50 en f 1.—.

A. W. Weissman, **Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam**. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

• **Album van oud-Amsterdam**. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische **Tentoonstelling** Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

A. E. d'Ailly, **Wandelingen om Amsterdam** met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. **in samenwerking** met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

• A. E. d'Ailly, **Historische Gids van Amsterdam**. Prijs in linnen **bid** f 4.—. Voor de leden f 3.—.

• **Philip's Grachtenboek van 1771**. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in **kleurfotolitho** van de vogelvlucht van **Cornelis Anthonisz.** In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, **Catalogus van Amsterdamsche plattegronden**, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, **Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum** f 4.50, voor de leden f 2.50.

• **Amsterdam, 1900-1940**. f 10.—.

• J. G. van Dillen, **Amsterdam in 1585**, Het **kohier der capitale** impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, **Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742**. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—.

• = uitverkocht.

Zojuist verschenen:

Catalogus Tentoonstelling Literatuur over Amsterdam (5 Mei '45-1 Jan. '48)

in het Koninklijk Paleis te Amsterdam

Ingericht voor H.M. de Koningin
door het Gem. Bureau voor Pers,
Propaganda en Vreemdelingen-
verkeer-Amsterdam.

Beschrijving van 365 boeken en
brochures, 48 blz. Prijs *f* 1.—
Franco per post *f* 1.10

In voorbereiding:

HET STADSWAPEN met het *devies*

„Held haf tig, Vastberaden, Barm hartig”

in acht kleuren. Met facsimile van
het besluit van de Hoge Raad
van Adel. — Tekst in vijf talen.

Afmeting : 20 x 26 cm. Prijs *f* 1.50

Bestellingen: Stadsdrukkerij (Amsterdam)
v/m Stadstimmertuinen 4-6, Amsterdam-C.
Gemeentegiro No. 50, Postgiro No. 13500,
onder vermelding:
„ten gunste van Stadsdrukkerij”

Een uniek bezit voor
leden van Amstelodamum !

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

♦

'22 5 Vestigingen in Nederland

**EERSTE
HOLLANDSCHE
LEVENSVZERKERINGS-BANK N.V.**

HOOFDKANTOOR
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 174-176
HOTK LELIEGRACHT

**SLUIT ALLE SOORTEN LEVENS-
VERZEKERINGEN EN LIJFRENTEN**

Fa. M. **VOLKERS Jr.**

R ustenburgerstr. 108408, Amsterdam **Z.**

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 • AMSTERDAM — TELEFOON 42026, 44625

TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK

VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN

FOTOCOPIEËN
UITZENDEN VAN (STENO-) TYPISTES

NEDERLANDSCH INDISCHE HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 260
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 235
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN.

NEDERLANDSCH INDISCHE TRUSTMAATSCHAPPIJ, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250

Vermogensbeheer.
Executeele en bewindvoering.
Optreden als trustee.

Wij geven voorlichting
en verlenen bemidde-
ling bij al Uw financiële
transacties.

NEDERLANDSCHE
MIDDENSTANDBANK N.V.

93 vestigingen in Nederland.

KON. KWEEKERIJ

MOERHEIM

DEDEMSVAART

60

JAAR

VASTE PLANTEN
ROTSPLANTEN
ROZEN, HEESTERS
CONIFEREN, RHODO'S
VRUCHTSTRIJKEN, ENZ.

Geïll. catalogus gratis op aanvraag

Een goede oude **Amsterdamsche** gewoonte.

- Neemt voor Uw hulzentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANQ
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSQRAOHT 476 • TEL. 37289, 35290

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

MAART 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur :

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY voorzitter

W. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede voorzitter

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN secretaresse, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. **BONNIKE**

H. VAN DER BIJLL

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWENAAR redacteur van her *Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER administrateur van de ledenlijst, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften ; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—, Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschede, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facim. 1908, f 0.25.

* Muzikale straatzangen re Amsterdam, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschede, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschede, *Oude marsen van de Amsterdamse schatter* & Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis rot Paleis. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

* J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.
Idem, Supplement op Reizigers re Amsterdam. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—, Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam met historische gegevens en uitvoerige kaart*. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

• A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 3.—, Voor de leden f 3.—.

* *Amsterdam Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

• Reproductie in kleurfoliolitho van *de vogelvlucht van Cornelis Anrhoneisz*. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in her Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900—1940*. f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der capitale impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over her jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK U • AMSTERDAM — TELEFOON 42025, 44625

TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK

VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN

FOTOCOPIEËN

UITZENDEN VAN (STENO-)TYPISTES

NEDERLANDSCH INDISCHE HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250

ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236

's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

PASTELS

GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.

TELEFOON 34726

KON. KWEEKERIJ

MOERHEIM

DEDEMSVAART

60

JAAR

VASTE PLANTEN
ROTSPLANTEN
ROZEN, HEESTERS
CONIFEREN, RHODO'S
VRUCHTSTRIUKEN, ENZ.

Geïll. catalogus gratis op aanvraag

Een goede oude Amsterdamsche gewoonte.

● Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en 3. W. LEEFLANG

Makelaars - Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 • TEL. 37299, 35299

Fa. M. **VOLKERS** Jr.

Rustenburgstr. 106-108, Amsterdam Z.

Telefoon 23400 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, **ZINK-** en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

ROTTERDAMSCHE BANK

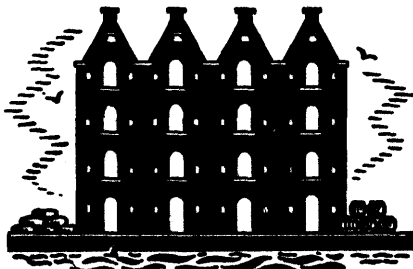
ROTTERDAM • AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe **zakenrelaties** in
binnen- en buitenland wordt **U**
gewezen door onze **afdeeling**

HANDELSVOORLICHTING

♦
225 Vestigingen in Nederland

HANDEL

De handel maakt heden ten dage een efficiënte en ervaren bankservice noodzakelijk.

De NEDERLANDSCEE MIDDENSTANDBANK N.V. is in de gelegenheid, op elk gebied van de handel een uitgebreide bankservice te bieden, welke voorziet in de persoonlijke behoefte van haar cliënten.

NEDERLANDSCEE
MIDDENSTANDBANK N.V.

94 vestigingen in Nederland.

**EERSTE
HOLLANDSCHE**
LEVENSVZERKERINGS-BANK N.V.

HOOFDKANTOOR
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 174-176
HOEK LELIEGRACHT

**SLUIT ALLE SOORTEN LEVENS-
VERZEKERINGEN EN LIJFRENTEN**

N.V. BRONSWERK

Huygen & Wessel - Becht & Dyserinck

**VERWARMING, VENTILATIE, LUCHTBEHANDELING,
PIJPLEIDINGEN**

Hoofdkantoor: Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Leeuwarden, Sittard,
Vierhouten

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

APRIL 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*;

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE

H. VAN DER BIJLL

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWENAAR *redacteur van het Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het **Genootschap** poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, 'het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1-XLI voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschedé, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen te Amsterdam, omstreeks 1848*. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschedé, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

• J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekoonde antwoorden, 1919, f 3,—. Voor de leden f 2,—.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1,—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15,—. Voor de leden resp. f 4,— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum, Prijs f 1.25.

* A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4,—. Voor de leden f 3,—.

* *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgave in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden * 6,—, * niet-leden f 8,—.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker f 3,—, voor de leden f 2,— in lijst f 9,—, voor de leden f 7,—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, * 3,—, voor de leden f 2,—.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900-1940*. f 10,—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der capitale impositie van 1585, f 4,—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25,—, voor leden f 18,—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

♦

22 5 Vestigingen in Nederland.

Fa. M. **VOLKERS** dr.
Rustenburgerstr. **106-108**, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en!
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

EERSTE
HOLLANDSCHE
LEVENSVZERKERINGS-BANK N.V.

HOOFDKANTOOR
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 174-176
HOEK LELIEGRACHT

**SLUIT ALLE SOORTEN LEVENS-
VERZEKERINGEN EN LIJFRENTEN**

Zoo juist verschenen het reeds eerder aangeboden boekwerk

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr. J. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenpel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie vereenigingen te weten:

- a. Het Genootschap Amstelodamum
 - b. De Nederl. Klokkenpel Vereniging
 - c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen,
- hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de Uitgeverster: N.V. Drukk. en Uitg. J. H. DE BUSSY, Rokin 60-62, Amsterdam-C.

Telefoon 36900. Postgiro 5148

Een goede oude Amsterdamsbegewoonte.

- Neemt voor Uw huizentransacties en verzekeringsbelangen een deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANG
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 - TEL. 37289, 35290

NEDERLANSCH INDISCHE HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 260
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 • AMSTERDAM — TELEFOON 42026, 44625

TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK
VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN

FOTOCOPIEËN
UITZENDEN VAN (STENO-) TYPISTES

IN DEN LOOF VAN DIT VOORJAAR VERSCHIJNEN :

Tussen Amstel en Y

onze hoofdstad in de loop der eeuwen

door *J. RIEMENS—REURSLAG*

met medewerking voor het illustratieve gedeelte van H. VAN DER BIJLL

Prijs geb. f 6.75

Dr J. MEYER

Het verdwenen Ghetto

wandelingen door de Amsterdamsche Jodenhoek

In tien hoofdstukken, die worden geïllustreerd met talrijke prachtige foto's, bespreekt de schrijver de bewogen geschiedenis der Amsterdamsche Jodenbuurt

Prijs geb. f 6.90

Deze uitgaven kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij **J. H. DE BUSSY**,
Afd. Boekhandel, Rokin **60-62**, Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

J. d' Ailly, *Burgemeester van Amsterdam*

Bestuur :

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*
W. VOORBAYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*
Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.
C. G. **POUW** *penningmeester*, **Vossiusstraat** 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)
J. E. J. BONNIKE
H. VAN DER BIJLL
J. P. **MIERAS**
Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY
D. KOUWENAAR *redacteur van her Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)
J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften ; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1XL1 voor zover nog voorhanden f 4.— à f 6.—
Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.60.
(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. **Enschedé**, *Amsterdamsche Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 *facsim.* 1908, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen re Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a *capella*, uitgegeven door J. W. **Enschedé**, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschedé**, *Oude marsen van de Amsterdamsche schatterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis rot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in *heliogravure* gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 *facsim.* en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

• J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers re Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekoonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

* A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4.—. Voor de leden f 3.—.

* *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelisz Anthonisz*. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, f 3.— voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en her Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der *capitale* impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

ROTTERDAMSCHĒ BANK
ROTTERDAM • AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

♦

22 5 Vestigingen in Nedgriand

Fa. M. VOLKERS Jr.
Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN
LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

**SCHILDERIEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES**

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

**EERSTE
HOLLANDSCHE**
LEVENSVZERKERINGS-BANK N.V.

HOOPDKANTOOR
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 174-176
HOEK LELIEGRACHT

**SLUIT ALLE SOORTEN LEVENS-
VERZEKERINGEN EN LIJFRENTEN**

Zoo juist verschenen het reeds eerder aangeboden boekwerk

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door B. BIJTELAAR — met een voorwoord van Dr. 3. Casparie, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereeniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie vereenigingen te weten:

- a. Het Genootschap Amstelodamum
 - b. De Nederl. Klokkenspel Vereeniging
 - c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerkingaan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend.
- Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de Uitgeverster: N.V. Drukk. en Uitg. J. H. DE BUSSY, Rokin 60-62, Amsterdam-C.

Telefoon 35900. Postgiro 6148

Een goede oude Amsterdamsche gewoonte.

- Neemt voor Uw huizentransacties en verzekeringsbelangen een deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en 3. W. LEEFLANQ
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 ■ TEL. 37289, 35290

NEDERLANSCH INDISCHE HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 2 50
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 • AMSTERDAM — TELEFOON 42025, 44625

TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK

VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN

FOTOCOPIEËN
UITZENDEN VAN (STENO-)TYPISTES

IN DEN LOOP VAN DIT VOORJAAR VERSCHIJNEN :

Tussen Amstel en Y

onze hoofdstad in de loop der eeuwen

door J. RIEMENS—REURSLAG

met medewerking voor het illustratieve gedeelte van H. VAN DER BIJLL

Prijs geb. f 6.75

Dr J. MEYER

Het verdwenen Chetto

wandelingen door de Amsterdamsche Jodenhoek

In tien hoofdstukken, die worden geïllustreerd met talrijke prachtige foto's, bespreekt de schrijver de bewogen geschiedenis der Amsterdamsche Jodenbuurt

Prijs geb. f 6.90

Deze uitgaven kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY,
Afd. Boekhandel, Rokin 60-62, Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Beschermheer: **Mr. Arn. J. d'Ailly**, Burgemeester van Amsterdam

Opgericht in 1900

Bestuur :

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY **voorzitter**

W. VOORBEYTEL CANNENBURG tweede voorzitter

Mej. Dr. **I. H. VAN EEGHEN** secretaresse, Prinsengracht 556, **C**,

C. G. POUW penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie **A**, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKB

H. VAN DER BIJLL

J. P. MIERAS

Mr. H. DE LA FONTAINE **VERWEY**

D. KOUWENAAR redacteur van het **Maandblad**, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER administrateur van de **ledenlijst**, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; **door** den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen **enz.** De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste **f 8.—** en minder dan **f 15.—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15.—** of meer. Het **verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Roekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij **J. H. de Bussy**, Amsterdam

Jaarboek 1-XLI voor zover nog voorhanden **f 4.—** à **f 6.—**,

Maandblad, [Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden **f 5.—**. Afzonderlijke nummers **f 0.60**.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer **J. F. M. den Boer**, Vechtstraat 120 huis).

* **J. W. Enschede**, *Amsterdamsche Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, **f 0.25**.

* *Muzikale straatzangen te Amsterdam*, **omstreeks** 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door **J. W. Enschedé**, 2e druk 1914, **f 0.15**.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij*. Klavierbewerking door **J. H. Garms Jr.**, 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot **koninklijk** paleis, 1913 ; verminderd tot **f 3.—**; voor de leden tot **f 1.25**.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door **Pieter Bast**. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door **Pieter Bast**. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details **ontleend** aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot **f 8.—**, voor de leden tot **f 5.—**.

• **J. N. Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der becroonde antwoorden, 1919, **f 3.—**. Voor de leden **f 2.—**.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*. 1937, **f 1.50**. Voor de leden **f 1.—**.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met **6 pCt.** omzetbelasting+

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van **C. G. 't Hooft**. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925, (41 bij 31 cm). In papieren omslag **f 12.50**, in linnen dito **f 15.—**. Voor de leden resp. **f 4.—** en **f 5.50**. Voor verzending buiten Amsterdam **f 0.50** extra.

* **A. E. d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam met historische gegevens* en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs **f 1.25**.

• **A. E. d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen hand **f 4.—**. Voor de leden **f 3.—**.

* **Philip's Grachtenboek van 1771**. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van **E. van Houten** 1922. Prijs voor de leden **f 6.—**, voor niet-leden **f 8.—**.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anrhoneis*. In kartonnen koker **f 3.—**, voor de leden **f 2.—** in lijst **f 9.—**, voor de leden **f 7.—**.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, **f 3.—** voor de leden **f 2.—**.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**,

* *Amsterdam, 1900-1940*. **f 10.—**.

* **J. G. van Dillen**, *Amsterdam in 1585*. Het **kohier** der **capitale** impositie van 1585, **f 4.—**, voor leden **f 2.50**.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs **f 25.—**, voor leden **f 18.—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer **J. F. M. den Boer**, Vechtstraat 120 huis).

* = uityrkocht.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN
TEKENINGEN
PRENTEN
PASTELS
GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34724

Fa. M. VOLKERS Jr.
Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN
LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN
Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

DRIEMAAL AMSTERDAM

1

OPKOMST EN BLOEI VAN AMSTERDAM, door
Prof. Dr H. Brugmans geldt nog steeds
als een der belangrijkste geschriften over
Amsterdam's geschiedenis.

Het werk is samengesteld met een warme
liefde voor het onderwerp, doch ook met
de strenge objectiviteit, die de Amster-
damse hoogleraar kenmerkte.

Tweede, bijgewerkte druk, rijk geillus-
treerd; gebonden f. 9.50.

11

Over *Ton Koot's* EN NY. . . . AMSTERDAM
IN ! schreef de Toeristenkampioen: „Wie
Amsterdam wil leren kennen, moet het
twee keer doorkruisen. Eerst 's avonds bij
de kachel met *Ton Koot's* boek, en dan
de volgende dag met deze gids in de hand”.
5e druk, geïllustreerd met vele foto's en
kaartjes; gebonden f. 4.90.

111

AMSTERDAMBEZONGEN, ZO heet de bloem-
lezing van *H. van der Bijl, Jac. van Hattum*
en *Han G. Hoekstra*, waarvan *Amsteloda-*
mum getuigde : „Het is een genot kennis
te nemen van al deze poëzie betreffende
Amsterdam, zich als het ware onder te
dompelen in de brede stroom van dicht-
kunst aangaande onze veel-gelietde stad,
beginnend in het grijze verleden en nog
altijd niet eindigend”.

Het boek is met vele interessante repro-
ducties verlucht; gebonden f. 6.90.

*Al onze uitgaven zijn in de boekbandel
verkrijgbaar.*

J. M. MEULENHOF
AMSTERDAM

Een goede oude **Amsterdamsche** gewoonte.

● **Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar**

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten **W. BROEKHUIS** en **J. W. LEEFLANG**
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 ■ TEL. 37289, 35290

NEDERLANSCH INDISCHE HAN DELSBAN K, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

● **ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN**

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 ■ AMSTERDAM — TELEFOON 42026, 44625

**TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK
VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN**

**FOTOCOPIËN
UITZENDEN VAN (STENO-)TYPISTES**

JAN PEET

Antiquariaat

**HANDEL IN
OUDE BOEKEN**

Spuistraat **181**, (bij de Paleiss tr.)
Amsterdam C. — Tel. **32059**.

ADVERTENTIE-KANTOOR

J. H. DE BUSSY
ROKIN 60-62 AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zoewel voor Vereniging en Particulieren, als voor Handel en Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis Tel. 35900

Zoo juist verschenen het reeds eerder aangeboden boekwerk

„De Zingende Torens van Amsterdam”

door **B. BIJTELAAR** — met een voorwoord van **Dr. 3. Casparie**, Voorzitter van het Bestuur der Nederl. Klokkenspel Vereniging.

Het belang van verschijning van dit 250 pagina's tellende, op fraai houtvrij papier uitgevoerde boekwerk, waarvan 68 pagina's illustraties op kunstdruk-papier, wordt wel het best gedemonstreerd door het feit, dat drie vereenigingen te weten:

a. Het Genootschap **Amstelodan**
b. De Nederl. Klokkenspel Vereeniging
c. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, hun medewerking aan het tot stand komen van deze uitgave hebben verleend. Een belangrijk boekwerk over de torens en klokken van Amsterdam, dat door vele bewonderaars van onze klokkentorens met vreugde zal worden begroet.

Prijs geb. f 17.50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de Uitgeefster: **N.V. Drukk. en Uitg. J. H. DE BUSSY, Rokin 60-62, Amsterdam-C.**

Telefoon 35900. Postgiro 5146

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

SEPTEMBER 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: *Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam*

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBAYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse, Prinsengracht 556, C.*

C. G. **POUW** *penningmeester, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)*

J. E. J. BONNIKE

H. VAN DER BIJLL

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWENAAR *redacteur van het Maandblad, Doortjes 32, Bergen (N.H.)*

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255*

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften ; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten **schriftelijk vóór** 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap :

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6.—

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5.—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. **Enschedeé**, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim, 1908, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen re Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. Enschede, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschede, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij, Klavierbewerking* door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van *Raadhuis rot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot **koninklijk paleis**, 1913 ; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

• Amsterdam in *her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven *samen* is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5.—.

* J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers te Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden fl.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

* *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. **insamenwerking** met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

* A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4.—. Voor de leden f 3.—.

* *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in kleurfolietho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*. f 3.— voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdrage? en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

* *Amsterdam, 1900—1940*, f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 **pCt.** omzetbelasting.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

PASTEELS

GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

ROTTERDAMSCH E BANK
ROTTERDAM • AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

♦

225 Vestigingen in Nederland

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 • AMSTERDAM — TELEFOON 42026, 44625

**TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK**

**VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN**

FOTOCOPIEËN
UITZENDEN VAN **(STENO-) TYPISTES**

Fa. M. **VOLKERS** Jr.

Rustenburgerstr. **106-108**, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

NEDERLANSCH INDISCHE HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250

ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236

's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Een goede oude Amsterdamschegewoonte.

- Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANG
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 - TEL. 37289, 35290

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*
W. VOORBeyTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*
Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.
C. G. **POUW** *penningmeester*, **Vossiusstraat 3** (Gemeente-Giro Serie A, NO. 65 ; Post-Giro No. 52391)
J. E. J. BONNIKE
H. VAN DER BIJLL
J. P. **MIERAS**
Mr. H. DE LA FONTAINE VBRWEY
D. KOUWENAAR *redacteur van het Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)
J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij **N.V.** Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek I—XLI voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6.—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschede, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 0.25.

* *Muzikale straatzangen re Amsterdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. Enschede, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschedé**, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. **Garms** Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in **portef.**, 2e druk.

• *Amsterdam in het einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVH en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8.—, voor de leden tot f 5,—.

• J. N. **Jacobsen Jensen**, *Reizigers Ze Amsterdam*. Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekronde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers te Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925, (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15.—. Voor de leden resp. f 4.— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de **A.N.W.B. in samenwerking** met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

• A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4.—. Voor de leden f 3.—.

• *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs van de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

• Reproductie in kleurfoliotoon van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker f 3.—, voor de leden f 2.— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3.— voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

• *Amsterdam, 1900-1940*. f 10.—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

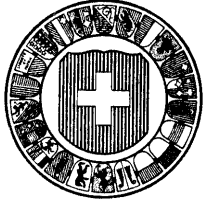
W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer Vechtstraat 120 huis),

* = uitverkocht.

Verzekert U een vast inkomen

door het sluiten van een

LIJFRENTEN

HOOGE RENTE

VOLKOMEN ZEKERHEID

BELASTINGBESPARING

De beste besteding van Uw geblokkeerde geld

JAARLIJKSCHE UITKEERING

bij een storting van f 10.000,—

voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
f 712,88	60 jaar	f 625,87
f 853,72	65 jaar	f 733,76
f 1057,46	70 jaar	f 886,76
f 1821,13	80 jaar	f 1442,07

(Prijsvaststelling No. 28-515-701)

Oudste *grootst* Zwitsersche Levensverzekering Maatschappij

De reserves voor het Nederlandsche bedrijf ten bedrage van f 12.581.317,17 zijn — onder Staatstoezicht — bij de Amsterdamsche Bank te Amsterdam gedeponneerd.

ZWITSERSCHE

Maatschappij van Levensverzekering en lijfrente
gevestigd te Zürich — opgericht 1867

KANTOOR VOOR NEDERLAND:

Heerengracht 614, Amsterdam-C.

Tel. 45458 (9 lijnen).

NEDERLANDSCH INDISCHE

HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250

ROTTERDAM, Mathenesserlaan 235

's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 1 1

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

KANTOORBOEKHANDEL

ALBRACHT & Co.

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM.C.

TELEFOON 31874

Moderne

BUREAU-ARTIKELEN'

in smaakvolle

en degelijke uitvoering

BINNENKORT VERSCHIJNT:

Tussen Amstel en Y

onze hoofdstad in de loop der eeuwen

door *J. RIEMENS—REURSLAG*

met medewerking voor het illustratieve gedeelte van H. VAN DER BIJLL

Prijs geb. f 6.75

VERSCHEENEN:

Dr J. MEYER

Het verdwenen Ghetto

wandelingen door den Amsterdamschen Jodenhoek

In tien hoofdstukken, die worden geïllustreerd met talrijke prachtige foto's, bespreekt de schrijver de bewogen geschiedenis der Amsterdamsche Jodenbuurt

Prijs geb. f 6.90

Deze uitgaven kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY,
Afd. Boekhandel, Rokin **60-62**, Amsterdam.

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

PASTELS

GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

Fa. M. **VOLKERS Jr.**
Rustenburgerstr. 106-108, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

ROTTERDAMSCHЕ BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling
HANDELSVOORLICHTING

2 2 5 Vestigingen in Nederland

HOLLAND TYPING OFFICE

DAMRAK 44 • AMSTERDAM TELEFOON 42025, 44625

TYPE- STENCIL- EN
LINTDRUKWERK

VERTALEN IN EN
UIT ALLE TALEN

FOTOCOPIEËN

UITZENDEN VAN (STENO-) TYPISTES

ADVERTENTIEKANTOOR

J. H. DE BUSSY
ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN
zoowel voor Vereenigingen en Par-
ticulieren, als voor Handel en
industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 35900

Een goede oude Amsterdamsche gewoonte.

- Neemt voor Uw huizentransacties
en verzekeringsbelangen een
deskundig en betrouwbaar Makelaar

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten W. BROEKHUIS en J. W. LEEFLANG
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 - TEL. 37289, 35290

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

35e JAARGANG

NOVEMBER 1948

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBEYTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie A, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE
H. VAN DER BIJLL

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY

D. KOUWENAAR *redacteur van het Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—.

Maandblad. Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. *Afzonderlijke* nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. Enschedé, *Amsterdamse Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim. 1908, f 8.25.

* Muzikale straatzangen re Amsterdam, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a capella, uitgegeven door J. W. Enschedé, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. Enschedé, *Oude marsen van de Amsterdamse schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis tot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamse stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in portef., 2e druk.

* *Amsterdam in her einde der zestiende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken, Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze beide uitgaven samen is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

* J. N. Jacobsen Jensen, *Reizigers re Amsterdam*, Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen vóór 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3.—. Voor de leden f 2.—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in 1925. (41 bij 31 cm), In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15,—. Voor de leden resp. f 4,— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. d'Ailly, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. in samenwerking met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

* A. E. d'Ailly, *Historische Gids van Amsterdam*. Prijs in linnen band f 4.—. Voor de leden f 3.—.

• *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6.—, voor niet-leden f 8.—.

* Reproductie in kleurfolietho van de vogelvlucht van Cornelis Anthonisz. In kartonnen koker f 3,—, voor de leden f 2,— in lijst f 9.—, voor de leden f 7.—.

A. E. d'Ailly, *Catalogus van Amsterdamse plattegronden*, f 3,— voor de leden f 2.—.

H. van der Bijll, *Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, her Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

• *Amsterdam, 1900-1940*. f 10,—.

* J. G. van Dillen, *Amsterdam in 1585*, Het kohier der capitale impositie van 1585, f 4.—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over her jaar 1742*. Prijs f 25.—, voor leden f 18.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

Chr. Six

IN PERZISCHE TAPIJEN
VAN BAERLESTRAAT 8
AMSTERDAM-Z. — TEL. 29496

Inkoop, Verkoop en REPARATIE alsmede
Taxatie en Reiniging van Perzische Tapijten

BINNENKORT VERSCHIJNT:

Tussen Amstel en Y

onze hoofdstad in de loop der eeuwen
door *J. RIEMENS—REURSLAG*

met medewerking voor het illustratieve gedeelte van **H. VAN DER BIJLL**

Prijs geb. f 6.75

VERSCHEENEN:

Dr *J. MEYER*

Het verdwenen Ghetto

wandelingen door den Amsterdamschen Jodenhoek

In tien hoofdstukken, die worden geïllustreerd met talrijke prachtige foto's,
bespreekt de schrijver de bewogen geschiedenis der Amsterdamsche Jodenbuurt

Prijs geb. f 6.90,

Deze uitgaven kunt U bestellen bij Drukkerij en Uitgeverij **J. H. DE BUSSY**,
Afd. Boekhandel, Rokin **60-62**, Amsterdam.

Fa. M. **VOLKERS Jr.**

Rustenburgerstr. **106-108**, Amsterdam Z.
Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

ASSOCIATIE CASSA
OPGERICHT IN 1806
KASSIERSINSTELLING DEVEEZENBANK
VERHUUR VAN SAFELOKETTEN
HERENGRACHT 179-197 ● AMSTERDAM-C.

ADVERTENTIEKANTOOR

J. H. DE BUSSY

ROKIN 60-62, AMSTERDAM-C.

verzorgt in

ALLE BLADEN

zowel voor Vsresningen en Particulieren, als voor Handel en Industrie

ELKE ADVERTENTIE

Inlichtingen en advies gratis. Tel. 35900

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250

ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236

's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Een goede oude **Amsterdamsche** gewoonte.

- **Neemt voor Uw huizentransacties en verzekeringsbelangen een deskundig en betrouwbaar Makelaar**

MAKELAARSASSOCIATIE AMSTERDAM

Firmanten **W. BROEKHUIS** en **3. W. LEEFLANG**
Makelaars — Taxateurs

KEIZERSGRACHT 476 ■ TEL. 37289, 35290

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDRIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

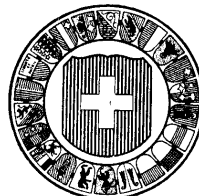
PASTELS

GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.

TELEFOON 34726

Verzekert U een vast inkomen
door het sluiten van een
LIJFRENT

HOUBE RENTE
VOLKOMEN ZEKERHEID
BELASTINGBESPARING

De beste besteding van Uw geblokkeerde geld

JAARLIJKSCHE UITKEERING

bij een storting van **f 10.000,—**

voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
f 712,88	60 jaar	f 625,87
f 853,72	65 jaar	f 733,76
f 1057,46	70 jaar	f 886,76
f 1821,13	80 jaar	f 1442,07

(Prijvaststelling No. 28-515-701)

Oudste **grootste Zwitserse Levensverzekering Maatschappij**

De reserves voor het Nederlandse bedrijf ten bedrage van **f 12.581.317,17** zijn — onder Staattoezicht — bij de Amsterdamsche Bank te Amsterdam gedeponeed.

ZWITSCHE

Maatschappij van levensverzekering en lijfrente

gevestigd te Zürich — opgericht 1857

KANTOOR VOOR NEDERLAND:

Heeregracht 514, Amsterdam-C.

Tel. 45458 (9 lijnen).

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS

VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermheer: *Mr. Arn. J. d'Ailly, Burgemeester van Amsterdam*

Bestuur:

Mr. A. LE COSQUINO DE BUSSY *voorzitter*

W. VOORBeyTEL CANNENBURG *tweede voorzitter*

Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN *secretaresse*, Prinsengracht 556, C.

C. G. **POUW** *penningmeester*, Vossiusstraat 3 (Gemeente-Giro Serie **A**, No. 65 ; Post-Giro No. 52391)

J. E. J. BONNIKE

H. VAN DER BIJLL †

J. P. **MIERAS**

Mr. H. DE LA FONTAINE **VERWEY**

D. KOUWENAAR *redacteur van her Maandblad*, Doortjes 32, Bergen (N.H.)

J. F. M. DEN BOER *administrateur van de ledenlijst*, Vechtstraat 120huis Z., tel. 9-17 uur 23255

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken: door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften ; door den leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December **geschieden**.

Uitgaven van het Genootschap:

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Jaarboek 1-XL1 voor zover nog voorhanden f 4,— à f 6,—.

Maandblad, Complete jaargangen, voor zover nog voorhanden f 5,—. Afzonderlijke nummers f 0.60.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* J. W. **Enschede**, *Amsterdams Klaviermuziek*. Voordracht met 5 portretten en 2 facsim, 1908, f 0.25.

* *Muzikale sraarzingen re Amsrerdam*, omstreeks 1848. Driestemmig mannenkoor a **capella**, uitgegeven door J. W. **Enschede**, 2e druk 1914, f 0.15.

J. W. **Enschede**, *Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij*. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, *Van Raadhuis rot Paleis*. Documenten betreffende de overgang van hef Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913 ; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

• *Amsterdam in her einde der zesziende eeuw*, door Pieter Bast. Naar de uitgaaf van 1597 in heliogravure gedrukt, 1916; 4 bladen in **portef.**, 2e druk.

• *Amsterdam in her einde der zesziende eeuw*, door Pieter Bast. Toelichting tot de reproductie der kaart van MDXCVII en details ontleend aan jongere gewijzigde drukken. Met 7 facsim. en 2 vignetten.

N.B. Van deze **beide** uitgaven **samen** is de prijs verlaagd tot f 8,—, voor de leden tot f 5,—.

• J. N. **Jacobsen** Jensea, *Reizigers re Amsterdam*, Beschrijvende lijst van reizen in Nederland door vreemdelingen **vóór** 1850. Bewerking der bekroonde antwoorden, 1919, f 3,—. Voor de leden f 2,—.

Idem, *Supplement op Reizigers re Amsterdam*. 1937, f 1.50. Voor de leden f 1,—.

A. W. Weissman, *Gids voor de bezoekers van her Koninklijk Paleis re Amsterdam*. (Nederlandse en Engelse editie) f0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

Bovenstaande prijzen zijn verhoogd met 6 pCt. omzetbelasting.

• *Album van oud-Amsterdam*. 24 stadsgezichten met inleiding van C. G. 't Hooft. Herinneringen aan de Historische Tentoonstelling Amsterdam in '1925. (41 bij 31 cm). In papieren omslag f 12.50, in linnen dito f 15,—. Voor de leden resp. f 4,— en f 5.50. Voor verzending buiten Amsterdam f 0.50 extra.

* A. E. **d'Ailly**, *Wandelingen om Amsterdam* met historische gegevens en uitvoerige kaart. Uitgaaf van de A.N.W.B. **insamenwerking** met Amstelodamum. Prijs f 1.25.

• A. E. **d'Ailly**, *Historische Gids van Amsterdam*. **Prijs** in linnen band f 4,—. Voor de leden f 3,—.

• *Philip's Grachtenboek van 1771*. Wederuitgaaf in steendruk, bewerkt naar een uitgave van E. van Houten 1922. Prijs voor de leden f 6,—, voor niet-leden f 8,—.

* Reproductie in kleurfoliolitho van de *vogelvlucht van Cornelis Anthonisz*. In kartonnen koker f 3,—, voor de leden f 2,— in lijst f 9,—, voor de leden f 7,—.

A. E. **d'Ailly**, *Catalogus van Amsterdamsche plattegronden*, f 3,— voor de leden f 2,—.

H. van der **Bijll**, *Regisrer op bijdragen en afbeeldingen in her Amsterdams Jaarboekje*, her *Jaarboek Amstelodamum* en her *Maandblad Amsrelodamum* f 4.50, voor de leden f 2.50.

• *Amsterdam, 1900-1940*. f 10,—.

• J. G. van Dillen, *Amsrerdam in 1585*. Het kohier der **capitale** impositie van 1585, f 4,—, voor leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, *Kohier van de personele quotisatie re Amsterdam over her jaar 1742*. Prijs f 25,—, voor leden f 18,—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

* = uitverkocht.

Chr. Six

IN PERZISCHE TAPIJEN
VAN BAERLESTRAAT 8
AMSTERDAM-Z. — TEL. 29496

Inkoop, Verkoop en REPARATIE alsmede
Taxatie en Reiniging van Perzische Tapijten

ROTTERDAMSCHЕ BANK
ROTTERDAM - AMSTERDAM

DE WEG

naar nieuwe zakenrelaties in
binnen- en buitenland wordt U
gewezen door onze afdeling

HANDELSVOORLICHTING

♦

225 Vestigingen in Nederland

Uit voor raad leverbaar :

Afbeelding van Amsterdam in 1625

door **Balthasar Florènsz van Berckenrode**
uitgegeven te Amsterdam door Philip **Molenvliet** in 1625
verdeeld in 9 bladen 50 x 58 cM in map f 12.50
(tezamen groot 140 x 160 cM)

Verkrijgbaar bij de

Fa P. Rijnja

Amsterdam-C.

Reguliertgracht 130-132
Postgiro 5 4 8 0

In het 29e jaarboek van Amstelodamum 1933 gaf de Heer A. E. d'Ally een
breedvoerige beschrijving van deze kaart. **Catalogus No. 117**

Fa. M. **VOLKERS** Jr.

Rustenburgerstr. 106408, Amsterdam Z.

Telefoon 23490 en 98317

AANNEMERS VAN

LOOD-, ZINK- en
SANITAIRE WERKEN

Plaatselijk en landelijk
erkend gas- en waterfitter

ASSOCIATIE CASSA

OPGERICHT IN 1806
KASSIERSINSTELLING DEWIEZENBANK

**BEWAARNEMING VAN
EFFECTEN**

HERENGRACHT 179 - 197 . AMSTERDAM-C.

* * * * *

* *Wij nemen thans bestellingen aan voor* *

* **ST. NICOLAAS- EN** *

* **KERSTGESCHENKEN** *

* *welke tegen vergoeding van portokosten* *

* *tijdig door ons naar de overzeesche ge-* *

* *biedsdeelen en elders worden verzonden.* *

* **Ruime keuze in:** *

* Doozen luxe postpapier *

* Doozen luchtpostpapier *

* Foto-albums *

* Luxe zakagenda's 1949 *

* Kunstkalenders 1949 *

* Passerdoozen *

* Luxe sousmains *

* Romans *

* * * * *

* * * * *

* **ALBRACHT & Co.** *

* Kalverstraat 73, Amsterdam C. *

* * * * *

NEDERLANDSCH INDISCHE
HANDELSBANK, N.V.

AMSTERDAM, Singel 250
ROTTERDAM, Mathenesserlaan 236
's-GRAVENHAGE, L. Vijverberg 11

●
ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Lichtbeelden-instituut

Heerengracht 284 • Amsterdam-C.

●
Fotografische opnamen van Amsterdam
en andere plaatsen — ook volgens opdracht

Uitlening en Verkoop van Lichtbeelden
uit een collectie van circa 100.000 platen

Verkoop van fotografische afdrucken
naar negatieven uit de collectie van het Instituut

Catalogi worden 14 dagen gratis ter inzage gezonden

H. Dik en P. de Dood

Restaurateurs van

SCHILDERIJEN

TEKENINGEN

PRENTEN

PASTELS

GLOBES

ROKIN 100, AMSTERDAM-C.
TELEFOON 34726

Zoojuist verscheenen :

Dr. R. VAN LUTTERVELT

De Buitenplaatsen aan de Vecht

278 pagina's tekst 103 platen

geb. f 22.—

●
W. J. KOSSEN en A. RIEGER

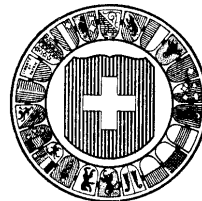
**Rondom de oude kerk,
de kroniek van een stadswijk**

215 pagina's tekst, vele foto's en

teekeningen geb. f 12.50

●
Deze uitgaven kunt U bestellen bij
Drukkerij en Uitgeverij J. H. DE BUSSY
Afdeling Boekhandel, — Rokin 60-62
Amsterdam

Verzekert U een vast inkomen
door het sluiten van een
LIJFRENT

HOOGE RENTE
VOLKOMEN ZEKERHEID
BELASTINGBESPARING

De beste besteding van Uw geblokkeerde geld
JAARLIJKSCHE UITKEERING

bij een storting van f 10.000.—

voor mannen	Leeftijd	voor vrouwen
f 712,88	60 jaar	f 625,87
f 953,72	65 jaar	f 733,76
f 1057,46	70 jaar	f 896,76
f 1821,13	80 jaar	f 1442,07

(Prijsvaststelling No. 28-515-701)

Oudstegrootste Zwitsersche levensverzekering Maatschappij

De reserves voor het Nederlandsche bedrijf ten bedrage van f 12.581.317,17 zijn — onder Staattoezicht — bij de Amsterdamsche Bank te Amsterdam gedeponeed.

ZWITSERSCHE

Maatschappij van levensverzekering en lijfrente
gevestigd te Zürich — opgericht 1857

KANTOOR VOOR NEDERLAND:
Heerengracht 614, **Amsterdam-C.**
Tel. 48458 (9 lijnen>.